biblioteca școlarului

NICOLAE SPĂTARU-MILESCU

DESCRIEREA CHINEI





Litera

biblioteca școlarului

Colecţie iniţiată şi coordonată de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Traducere, tabel cronologic şi referinţe critice: Corneliu Bărbulescu
Concepţia grafică a colecţiei: Vladimir Zmeev

NICOLAE SPĂTARU MILESCU



DESCRIEREA CHINEI

Litera

Grupul Editorial „Litera“
str. B. P. Hasdeu, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax +(3732) 29 29 32, 29 41 10, fax 29 40 61;
e-mail: litera@litera-publishing.com

Difuzare:

S.C. David D.V.Comprod SRL
O. P. 33; C. P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax +(01) 3206009

Librăria „Scripta“
str. Ştefan cel Mare 83, mun. Chişinău, MD-2012,
Republica Moldova, tel./fax: +(3732) 221987

Prezenta ediţie a apărut în anul 2002 în versiune tipărită
şi electronică la Grupul Editorial „Litera“.

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Redactor: *Petru Ghencea*
Tehnoredactare: *Marin Popa*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău
Comanda nr. 20731

CZU 910.4(510)
M 72

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Spătaru Milescu, Nicolae
Descrierea Chinei / Nicolae Spătaru Milescu; col. iniţ. şi coord. Anatol şi Dan Vidraşcu; conc. gr. col./ Vladimir Zmeev — Ch.: Litera, 2002 (Combinatul poligrafic). — 272 [p.] — (Bibl. şcolarului; serie nouă, nr. 271).

ISBN 9975-74-424-9

910.4(510)

ISBN 9975-74-424-9

TABEL CRONOLOGIC

1636 Anul naşterii lui Nicolae Spătaru Milescu. Era fiul lui Gavril din Zlătăreşti, Vaslui, care cumpărase în anul 1630 nişte pământuri în apropiere de satul Mileşti. În urma cercetărilor am ajuns la concluzia că Gavril era aromân, refugiat din Peloponez — unde se născuse — în Moldova, unde se căsătorise cu o localnică dintr-o familie de mici boieri de ţară.

1642–1644 Elev la Şcoala Domnească de la Trei Ierarhi din Iaşi, înfiinţată de Vasile Lupu, domnul Moldovei. Nicolae l-a avut profesor pe Gabriel Vlasios — aromân şi el — care l-a convins pe Gavril să-i încredinţeze feciorul spre a-l duce la învăţătură la Şcoala Mare de pe lângă Patriarhia greco-ortodoxă din Constantinopol.

1645–1653 Elev la Şcoala Mare din Constantinopol, Nicolae i-a cunoscut pe Ştefăniţă, feciorul lui Vasile Lupu, pe Dositei, viitorul patriarh al Ierusalimului, şi pe Grigore Ghica, viitor domn al Moldovei, tot aromâni şi aceştia, cu care s-a reîntâlnit mai târziu ca prieten în diferite împrejurări de viaţă.

1653 Întors în Moldova, Nicolae a fost numit grămătic de domnul Moldovei Gheorghe Ştefan.

1655 Găsind nişte hrisoave vechi la mănăstirea Neamţu şi folosind şi legenda despre o icoană a Fecioarei Maria, Nicolae spune cum în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, în Moldova a venit în vizită Ion Paleologul, fiul împăratului Bizanţului, şi care ar fi mărturisit că „niciodată nu a văzut, nici nu a auzit vorbindu-se de ţinuturi atât de pline de toate darurile şi roadele pământului, obiceiuri bune şi dragoste de patrie“, şi că Alexandru cel Bun i-ar fi spus că el este domn liber şi neatârnat şi singurul stăpân al ţării pe care o apără cu armele împotriva oricărui vrăjmaş.

1658 Nicolae a devenit unul din oamenii de încredere ai lui Gheorghe Ghica, ajuns domn al Moldovei după mazilirea lui Gheorghe Ştefan.

1659—1660 Gheorghe Ghica a fost mutat domn în Muntenia şi Nicolae l-a însoţit. Domnitorul l-a răsplătit cu rangul boieresc de mare spătar.

1660 După mazilirea lui Gheorghe Ghica, în luna septembrie, Nicolae s-a întors în Moldova, unde era domn Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu. Fostul coleg de şcoală l-a primit pe Nicolae cu multă bucurie printre curtenii săi şi i-a dat onoruri şi o stare materială strălucitoare. A tradus din greceşte în româneşte „Cartea cu multe întrebări foarte de folos...“[1]

1661 După moartea prematură a lui Ştefăniţă, Nicolae a plecat din nou în Muntenia, unde devenise domn feciorul lui Gheorghe Ghica şi fostul său coleg de şcoală Grigore Ghica. Acesta i-a încredinţat lui Nicolae funcţia de capuchehaie a sa la Poarta otomană, la Constantinopol, adică reprezentant diplomatic. Cât a stat la Constantinopol, Nicolae a tradus din greceşte în româneşte textul integral al Bibliei *şi probabil a căutat să-şi limpezească datele despre familia şi rudele din Peloponez. Totodată şi-a lărgit şi consolidat relaţiile, între alţii şi cu Şerban Cantacuzino, viitorul domn în Muntenia.*

1664 În urma înfrângerii la Lewenz a austriecilor de către turci, Grigore Ghica este mazilit din scaunul Munteniei fiindcă se arătase trădător faţă de Poartă şi se refugiază la Curtea regelui Poloniei. Nicolae, capuchehaia, el însuşi amestecat în păienjenişul de intrigi care au dus la dizgraţierea domnului pe care îl reprezenta, a fost nevoit să fugă din Constantinopol pentru a-şi pune viaţa la adăpost. Înainte de a pleca însă în pribegie, i-a încredinţat lui Şerban Cantacuzino manuscrisul cu traducerea Bibliei, text care a stat la baza traducerii româneşti a Bibliei de la Bucureşti, „Biblia lui Şerban“, tipărită în 1688. Ţinta călătoriei sale a fost Berlinul, la Curtea lui Frederich Wim, elecztorul de Brandemburg.

1666 Nicolae ajunge la Stetin în Pomerania, unde se refugiase fostul domn Gheorghe Ştefan, care îl primeşte bine pe vechiul său grămătic şi-l trimite în Suedia cu o scrisoare la protectorul său, regele Suediei, şi cu o scrisoare la ambasadorul Franţei la Stockholm, Arnould de Pomponne. Moldoveanul a stat mai multe

---

[1] *Aici găseşte prilejul să spună că în „limba noastră proastă rumânească“... cuvântul Deus „iaste luat de la letinie, în ce chip şi jumătate de limbă românească este luat de la letini“.*

luni la Stockholm şi s-a împrietenit cu diplomatul francez care îi admira sincer erudiţia în limbile clasice ca şi vasta cultură umanistică. La sugestia lui Arnould de Pomponne, cărturarul moldovean a scris lucrarea „Enchiridion...", pe care a semnat-o cu numele său întreg, Nicolae Spătaru[1]*, lucrare care s-a tipărit la Paris cu 75 de ani înaintea ediţiei franceze a „Istoriei Imperiului Otoman" a lui Dimitrie Cantemir. Cu acelaşi nume semnează şi traducerea în româneşte a unei rugăciuni pe care să o rostească Gheorghe Ştefan „cea după cină rugă", sub al cărei text scrie: „Aice este slova lui Neculai Spătaru".*

1667 Nicolae Spătaru a ajuns în Franţa, trimis de Gheorghe Ştefan cu o scrisoare la Ludovic al XIV-lea, prin care îi cerea sprijinul pe lângă Poartă spre a-şi recăpăta scaunul domnesc în Moldova. În scrisoarea de răspuns, Regele Soare spune că l-a primit pe „baronul Spetarius". De altfel şi Arnould de Pomponne foloseşte tot aceeaşi titulatură „baron Spatari" în scrisoarea de recomandare pentru Spătaru către janseniştii de la Port Royal, care au tipărit „Enchiridion".

1668 În luna ianuarie, în ziua de 28, Gheorghe Ştefan, care era foarte bolnav, a murit la Stetin, iar Nicolae Spătaru a plecat spre Moldova, unde domnea Iliaş Alexandru. În luna octombrie, Iliaş fiind mazilit, a trebuit să plece din Moldova la Constantinopol. Înainte de a pleca însă, a pus călăul şi a crestat cartilagiul nasului lui Nicolae Spătaru care, după părerea fostului domn, îi uzurpase domnia spre a-i lua locul. Era pedeapsa ce se dădea celor ce complotau împotriva domniei cu gândul de a se urca pe scaun, pedeapsă pe care a suferit-o şi Şerban Cantacuzino în 1663 din partea lui Grigore Ghica. De fapt, Nicolae Spătaru, care în cei aproape trei ani cât a stat la Constantinopol a putut găsi filiera familiei din ramura laconică a tatălui său şi a putut fi convins că este din viţa princiară a familiei Buia-Spată, apărută pentru prima dată în documente în 1304, şi-a spus Moldavo-Laccone barone — *adică nobil (baron) moldovean din Laconia (în loc de aromân, noţiune ce nu exista atunci)* — ac olim generali Vallachiae — *şi fost general al Valahiei. Astfel apare pe coperta lucrării „Enchiridion".*

[1] Biografii lui Nicolae Spătaru au făcut o confuzie între patronimic şi funcţia de spătar, confuzie pornită de la Neculce, care foloseşte şi patronimicul Milescu, pe care Nicolae nu l-a folosit niciodată, şi nici Miron Costin, care-i era contemporan. Confuzia s-a accentuat şi din faptul că Nicolae avea un frate, Postolache Spătaru, care era însă şi spătar mare în Moldova.

1671 Nicolae Spătaru este iarăşi la Constantinopol, Grigore Ghica obţinuse iertarea din partea turcilor, deci şi reprezentantul său fusese absolvit. Patriarhul Dositei al Ierusalimului, care locuia mai mult la Constantinopol şi pe care Nicolae Spătaru îl regăsise ca vechi prieten, la cererea ţarului Aleksei Mihailovici al Rusiei a scris o scrisoare de recomandare pentru Nicolae Spătaru şi l-a trimis la Moscova pe acesta, ca să-l slujească pe ţar, dar să fie în acelaşi timp şi omul său de încredere în treburile religioase şi în legăturile celor două biserici ortodoxe, greacă şi rusă. La sfârşitul lui ianuarie, Nicolae Spătaru a pornit spre Moscova. La 5 februarie a plecat din Adrianopole spre Belgrad. În aprilie a ajuns la Curtea craiului polon, după ce a trecut prin Ungaria, unde s-a întâlnit cu Ferenc Racoczi.

La 23 mai, Nicolae Spătaru a trecut graniţa rusească pe la Smolensk, în drum spre capitala Rusiei. La 14 decembrie, Nicolae Spătaru a fost primit în rândul curtenilor moscoviţi, ca traducător pentru limbile greacă, latină şi română la Posolski prikaz, cancelaria care se ocupa cu treburile diplomatice.

1672 A redactat în limba slavonă „Aritmologhion“ (Cartea numerelor)*, o compilaţie de fapte, aşezate în ordine numerică, în scop didactic.*

1673 În 25 ianuarie a terminat de scris „Hresmologhion“, în limba slavonă. Cartea a dedicat-o ţarului.

În acelaşi an a primit o scrisoare de la domnul Moldovei Ştefan Petriceicu, prin care îi cerea să intervină la ţar în favoarea lui.

A mai scris „Vasilologhion“, „Povestea asupra construcţiei bisericii Sf. Sofia“, „Cartea hieroglifelor“, „Cele şapte minuni ale lumii“, un „Dicţionar slavo-grec-latin“, iar împreună cu Petru Dolgov a scris „Alegerea ca ţar a ţarului Mihail Feodorovici“ şi „Arborele genealogic al ţarilor ruşi“.

1675 În ziua de 3 martie a pornit din Moscova ambasada condusă de Nicolae Spătaru spre hanul Chinei. La 30 martie călătorii au ajuns la Tobolsk, la graniţa Siberiei. În ziua de 3 mai, fiind toate pregătirile terminate, ambasada a pornit spre Beijing cu bărcile pe apa râului Irtâş. În ziua de 30 decembrie ajunseseră pe malul râului Argun, după ce străbătuseră întreaga Siberie.

1676 În ziua de 17 aprilie s-a terminat staţionarea în satul Pacigorsk de pe malul râului Naun şi ambasada a pornit către Beijing cu caravana pe uscat. La 20 mai ambasada a ajuns în oraşul Beijing

şi a fost găzduită într-o clădire mare, cu curţile înconjurate cu ziduri asemenea unei închisori.
La 1 septembrie solia a pornit din Beijing înapoi spre Moscova. La 8 octombrie ambasada a ajuns la râul Naun.

1677 În ziua de 18 mai ambasada a plecat din Nercinsk, iar la 7 iunie a ajuns la Eniseisk, unde din porunca ţarului vameşii i-au scotocit cu de-amănuntul şi le-au confiscat toate bunurile.

1678 În ziua de 5 ianuarie ambasada condusă de Nicolae Spătaru s-a întors la Moscova.

1679 Gheorghe Duca, ajuns iarăşi domn al Moldovei, i-a scris lui Nicolae Spătaru ca „vechiul său prieten“ (din vremea când complotaseră împreună împotriva lui Iliaş Alexandru şi Nicolae se alesese cu nasul tăiat), pentru a-l ruga să-l îndrumeze pe solul trimis de el către ţar şi să îi înlesnească în acelaşi timp obţinerea unor bunuri pe care le comandase spre cumpărare în Rusia.
Spătaru a scris din porunca ţarului Feodor Introducerea la „Cartea istoriei“.

1680 Pentru mitropolitul Dosoftei al Moldovei a obţinut drept cadou din partea patriarhului Rusiei o tipografie completă cu litere chirilice.

1681 Este solicitat de ţarul Feodor să-l ajute la lămurirea polemicilor şi neînţelegerilor religioase iscate între teologii greco-ortodocşi şi cei catolici.

1684 A sosit la Moscova savantul suedez J.G. Sparwenfeldt, care l-a cunoscut îndeaproape pe Spătaru şi de la care a primit în 1685 o copie manuscrisă a „Descrierii Chinei“.

1689 Foy de la Neuville soseşte la Moscova, face cunoştinţa lui Nicolae Spătaru şi ia parte la tulburările iscate de încercarea de atentat pusă la cale de regenta Sofia împotriva ţarului Petru I.

1695–1696 Nicolae Spătaru a participat ca traducător din limbile turcă şi tătară pe lângă Petru I la cele două expediţii împotriva Azovului.

1698 A tradus din latineşte în greceşte lucrarea lui Pierr Gilles „Despre topografia şi antichităţile Constantinopolului“. *A tălmăcit din greceşte în ruseşte cartea* „Despre erezii“ *a lui Simion de Tesalonic, tipărită la Iaşi în l683.*

1699 Witzen, primarul oraşului Amsterdam, care făcuse o vizită la Moscova, îi scria lui Leibniz: „Domnul Spatarius se află încă în viaţă, este un om foarte inteligent…“

1703 A colaborat la reforma şcolii superioare din Moscova, unde în procesul de învăţământ s-au introdus limba latină şi ştiinţele, deşi patriarhul Dositei al Ierusalimului — prietenul şi susţinătorul lui — se opusese la această schimbare.

1708 Anul morţii lui Nicolae Spătaru, la Moscova. Scrierile ruseşti al căror autor nu a fost însemnat şi care i-au fost atribuite lui Nicolae Milescu fără o certă indicaţie documentară sunt: „Povestirea despre sibile“, „Despre cele şapte arte liberale“, „Despre cele şapte minuni ale lumii“, „Predoslovie către cneazul P. M. Cerkaski“, „Cartea despre animalele lumii“, „Dovadă pe scurt cum că învăţarea limbii eline este mai folositoare decât a limbii latine“. Cele mai importante lucrări ale lui Nicolae Spătaru, rezultate din călătoria pe care a făcut-o în China, sunt „Jurnalul de călătorie prin Siberia“, „Documentul de stat al soliei în China“ şi „Descrierea Chinei“. Aceste trei ultime lucrări îl aşază pe Nicolae Spătaru între marii etnografi ai lumii şi între pionierii sinologiei.

DESCRIEREA CELEI DINTÂI PĂRŢI A PĂMÂNTULUI, NUMITĂ ASIA, ÎN CARE SE AFLĂ ŞI ÎMPĂRĂŢIA CHINEI CU ORAŞELE ŞI PROVINCIILE SALE

În vremea noastră, toată faţa pământului este împărţită de către învăţaţi în patru părţi: cea dintâi parte, şi cea mai mare, se numeşte Asia; a doua Europa; a treia Libia; a patra America sau Lumea Nouă, pentru că nu e prea multă vreme de când a fost descoperită de spanioli. Despre cele din urmă trei părţi ale lumii nu este nevoie să vorbim acum; aici însă vom scrie despre Asia, în care se află şi împărăţia Chinei.

Asia se numeşte cea dintâi parte a întregii lumi, care este mai însemnată decât toate celelalte părţi, şi de la început a fost mai aleasă. Numele Asia l-a primit în vechime de la greci, geografii spunându-i astfel după numele unei femei din Grecia antică. Asia este despărţită în felul următor de celelalte trei părţi ale lumii, despre care am vorbit mai sus: spre răsărit se mărgineşte cu Marea Oceanului de Răsărit, spre asfinţit cu Marea Egee[1] care se întinde până la Ţarigrad, şi după aceea cu strâmtorile Mării Negre, cu însăşi Marea Neagră până la Azov, şi de la Azov cu râul Don, în sus. De la izvoarele Donului, hotarul merge de-a dreptul până la râul Obi, la malul din Siberia al acestuia şi tot aşa pe Obi, în avalul râului[2] până la gurile lui, acolo unde se varsă în Marea Oceanului de Miazănoapte, unde Asia se mărgineşte doar cu Marea Oceanului Îngheţat. Spre miazăzi Asia se mărgineşte cu Marea Indică şi cu cea Roşie şi în felul acesta, pornind de la gurile lui Obi, în sus, pe malul lui, până la izvoarele Donului şi până la Azov şi Ţarigrad, tot ce se află la dreapta se numeşte Europa, iar tot ce se află la stânga se numeşte Asia. De aceea oraşul împărătesc Moscova este mai degrabă în partea Asiei, decât în Europa. Iar Asia este mai mare decât celelalte părţi ale pământului nu numai prin întindere, ci şi prin îmbelşugare în tot ce este de trebuinţă omului: ea le întrece pe toate celelalte mai ales prin vechime, pentru că în Asia a

---

[1] În original: Marea Albă.

[2] În original: *pe Obi în sus,* greşit, căci astfel s-ar fi ajuns la izvoare.

făcut Dumnezeu raiul şi tot aici au fost creaţi şi primii oameni, strămoşii noştri Adam şi Eva, unde neamul lor a vieţuit până la potop. Aşijderea, după potop, tot din Asia s-au răspândit în celelalte părţi ale lumii toate limbile şi neamurile. În Asia îşi află începutul religia, obiceiurile cetăţeneşti, ridicarea oraşelor; scrisul şi învăţătura tot de aici au pornit. În Aisa a binevoit Mântuitorul omenirii să se întrupeze, să trăiască şi să moară pentru neamul omenesc, şi de acolo s-a început şi mântuirea noastră creştinească. De aceea, pe bună dreptate, cu toate că, datorită marii sale întinderi — căci are o lungime de 6.800 de verste, iar în lăţime are 6.100 — Asia cuprinde multe şi mari împărăţii, totuşi, dintre toate acestea nici una nu se poate asemui cu îmărăţia Chinei, pentru că ea este cea mai veche dintre toate: şi ceea ce la alte împărăţii lipsea, chinezii cunoşteau, căci ei aveau şi obiceiuri cetăţeneşti şi stăpâneau şi învăţătura artelor[1]. Apoi istoria şi cărţile lor îşi au începutul cu vreo 3 000 de ani înaintea întrupării Mântuitorului — iar de atunci până astăzi sunt patru mii cinci sute patruzeci şi patru de ani — şi încă de pe atunci ei cunoşteau şi ştiinţa, şi astrologia, şi unele instrumente vechi, şi încă din vremea aceea aveau cărţi minunate şi chiar pravile obşteşti. Şi încă de pe atunci stă scris totul limpede până astăzi, în cărţile lor vechi — într-un cuvânt, despre vechimea şi nobleţea lor vorbesc faptele însele şi cursul vremii. Chinezii sunt vestiţi înainte de toate pentru lucrarea mătăsii, căci în cărţile lor cele mai vechi stă scris că la ei mătasea a început să se lucreze cu 2 800 de ani înainte de întruparea Mântuitorului adică la 2 648 de ani de la facerea lumii.

De la chinezi au învăţat toate neamurile de pe pământ cum se lucrează mătasea şi nu numai atât; de la ei au deprins şi arta de a naviga cu busola ori de a turna tunurile cele mari şi flintele, precum şi [meşteşugul] de a tipări cărţi, [meşteşug] despre care vom vorbi pe larg mai la vale. Dar pentru o mai bună înţelegere a vechimii împărăţiei lor, vom scrie pe scurt, din condica lor letopiseţul dinastiei împăraţilor chinezi.

---

[1] Spătaru vrea să demonstreze vechimea culturii chineze faţă de celelalte culturi.

CAPITOLUL ÎNTÂI

De când se începe împărăţia Chinei, câte dinastii au fost şi când au început ei să scrie cărţi şi letopiseţe, şi despre ce

Pe lume nu se află nici o altă împărăţie în care să fie atât de preţuite scrierea şi învăţătura ca în împărăţia chineză. De aceea ei au scrieri străvechi, în care cu temei de adevăr se arată nu numai cum s-a întâmplat statul şi împărăţia lor, dar se înfăţişează în chip lămurit chiar întâmplările şi aşezările sociale. Astfel, în cărţile lor vechi stă scris că împărăţia lor s-a întemeiat în anul 2642 de la zidirea lumii, de atunci până astăzi fiind 4545 de ani[1] — adică cu 2867 de ani înainte de întruparea Mântuitorului Christos. Şi cu toate că împărăţia lor dăinuia încă dinainte de această vreme, totuşi chinezii înşişi spun că adevărata scriere se cunoştea la ei dinainte de întemeierea împărăţiei. Din vremea aceea au început [la ei] şi domniile şi scrierea cărţilor, iar în cele dintâi cărţi se arată că la început au avut şapte împăraţi, care au domnit unul după altul, pe rând, tocmai 660 de ani, până în anul 2207 înaintea Mântuitorului, şi care au fost liber aleşi din rândurile întregului popor. Iar după acest chip de a domni după alegere, împăraţii au urmat prin moştenirea [tronului]. Şi primul lor împărat ales, care şi-a

---

[1] Această menţiune ajută la stabilirea datei când a fost scris manuscrisul ce stă la baza ediţiei din Kazan 7187 (1678), dată care nu corespunde cu data 7186 (1677), scrisă de N. Spătaru la sfârşitul lucrării. Faptul ne face să presupunem că este vorba de o a doua redactare a lucrării.

întemeiat o dinastie pe care a numit-o Ghida[1], purta numele de Iva[2]. Urmaşii lui au domnit 439 de ani, de la anul 2207 înaintea Mântuitorului până la anul 1767, când această dinastie s-a stins şi a început alta, aceea a împăratului Xang[3]. Aceştia au domnit 644 de ani, până la anul 1122 înaintea venirii lui Christos, şi după aceea domnia a luat-o un alt împărat pe nume Heva[4], care a nimicit dinastia arătată mai sus şi a întemeiat-o pe a lui, pe care a numit-o tot Heva, după numele său. Dinastia aceasta a stăpânit mai mult decât toate, pentru că a împărăţit 856 de ani, de la anul 1122 până la anul 266 înaintea Mântuitorului. Iar după strângerea acestei dinastii a început alta cu numele de Cina[5], care a domnit numai 40 de ani. După aceasta a fost întemeiată o altă dinastie numită Hana[6], care a domnit 530 de ani, adică vreme de 264 de ani după venirea lui Christos. Şi după aceasta a venit dinastia Kin[7], care a stăpânit 155 de ani, adică până la anul 419 după Mântuitorul. Şi atunci s-au sculat deodată cinci împăraţi, care au pornit lupte grele între ei, până când unul i-a biruit pe toţi ceilalţi şi a întemeiat o dinastie nouă, numită Tanga[8], ce a stăpânit 195 de ani, până la anul 618 după Mântuitorul. Apoi împărăţia a fost fărâmiţată în mai multe părţi de către răzvrătiţi, până când unul dintre ei i-a biruit pe toţi, întemeind dinastia numită Sunga[9], care a stăpânit 660 de ani, până în anul 1278 după Mântuitorul. În vremea aceea dinastia a ajuns la mare bogăţie şi putere, dar prin îngăduinţa dumnezeiască s-au ridicat calmucii, mongolii şi tătarii, şi cu

---

[1] Dinastia *Sia* (2207 — 1767 î.e.n.).
[2] Împăratul *U,* fondatorul primei dinastii chineze.
[3] Dinastia *Sang* (1767—1122 î.e.n.).
[4] Dinastia *Djou* (1122—247 î.e.n.).
[5] Dinastia *Ţin* (246—207 î.e.n.).
[6] *Han* (206 î.e.n.—220 e.n.).
[7] *Dzin* (265—420 e.n.).
[8] *Tang* (618—907 e.n.).
[9] Dinastia *Sung* (960—1279 e.n.).

aceştia vestitul Gingis-han, din neamul căruia se trag Ciurtin-han, Aiuka-taişa[1] şi alţii. Şi aceştia, adunându-se şi venind cu oaste mare, au cotropit întreaga împărăţie chineză şi au nimicit dinastia Sunga, întemeind alta nouă, a lor, numită Iuvenu[2]. Dar calmucii au domnit doar 90 de ani, până în anul 1386 după Mântuitorul. Atunci, pentru întâia oară, chinezii au început să poarte războaie şi să fie stăpâniţi de străini. Cu oştile acelea de calmuci a sosit în China veneţianul Marco Pavel[3] care a venit de la Ţarigrad în Persida[4] cu corăbiile, şi din Persida a mers pe drum de uscat în China, despre care el a scris pentru prima oară o carte. Până la el, în Europa nu se ştia dacă pe lume se află ori nu o înmpărăţie chineză; şi mulţi spuneau că acel Pavel a scris minciuni. Chinezii, văzând după aceea că şi-au uitat calmucii faptele vitejeşti, s-au adunat din nou şi i-au izgonit pe toţi din China, şi-au ales un împărat al lor, şi au întemeiat dinastia Taiming. Această dinastie a domnit 277 de ani, până la anul 1644 de la venirea lui Christos, [adică] până acum vreo 30 de ani şi în vremea noastră. Văzând multele trădări din împărăţia chineză şi că aceasta este fărâmiţată şi sărăcită pe rând de tătari şi de jucii[5] mongoli, din răsărit s-a ridicat un popor de pescari, mic şi fără faimă, care nu aveau nici hani, şi care trăiau dincolo de marele zid, spunându-şi giurgi[6] — ai noştri îi numesc juceri — şi care, în timpul iernii, au trecut în chip tâlhăresc [pe sub] zidul [cel mare] pe albia îngheţată a râului, conduşi de bunicul hanului de astăzi, şi după multe lupte cu chinezii au cucerit aproape toată împărăţia pe care şi azi o stăpânesc. Noi, mongolii, calmucii şi buharanii îi numim bogdoiţi, dar nici ei nu ştiu de unde le-a venit numele acesta şi [chiar] în împărăţia

---

[1] Vezi şi *Jurnalul de călătorie,* ed. cit.

[2] Dinastia mongolă *Yuen* (1280—1367).

[3] *Marco Polo* (1254—1323); a străbătut ţinuturile îndepărtate din Orient: Persia, Mongolia, China, unde a stat peste şaptesprezece ani.

[4] Persia.

[5] *Juci* — nomazi hoţi.

[6] *Giurgi, guceri.*

lor, ei ne întreabă pe noi de ce îi spunem împăratului lor bogdihan, când cel dintâi han al Chinei, din neamul lor, a fost părintele bogdihanului de astăzi şi s-a numit Hunghi[1]. Dându-i numele Taitiunga[2], acesta a întemeiat potrivit obiceiului chinezesc noua dinastie, care domneşte în China până în ziua de azi. Dar din care pricină anume a început el războiul cu chinezii, ce batălii s-au dat şi cum a fost cucerită China, despre toate [acestea] se scrie pe larg într-o cărticică deosebită, *Despre războiul tătarilor*[3]. Acum să ne întoarcem la descrierea împărăţiei chinezilor, însă mai întâi se cade să arătăm de unde s-a luat numele China; despre asta se vorbeşte în capitolul următor:

CAPITOLUL AL DOILEA

De unde se trage numele împărăţiei chinezilor şi cum se numesc ei înşişi

Din vechime şi până astăzi împărăţia chinezilor a primit multe şi diferite nume; astfel, întâiul şi cel mai vechi geograf grec, Ptolomeu[4], îi numeşte pe chinezi copiii Hetei, iar [ţării îi zice] Serica, adică ţara mătăsii. Arabii, turcii, chizilbaşii şi indienii îi spun Chinei Hatai-hutâ, de asemenea şi China-macin, iar calmucii, buharanii şi tătarii, mongolii şi noi ruşii îi spunem Kitai; nemţii, olandezii, portughezii, spaniolii şi întreaga Europă o numesc cu numele său latinesc, China. Şi ceea ce este foarte ciudat e că chinezii nu cunosc şi nu se numesc cu nici unul din

---

[1] Împăratul Şundjî (1644—1661), tatăl împăratului Kangsi, care se afla pe tron în vremea lui Spătaru.

[2] În chineză Tai Ţing, Măreaţa dinastie Ţing. Întemeiata în 1644 în urma invaziei manciuriene; este răsturnată în cursul revoluţiei burghezo-democratice din 1911, când s-a pus capăt regimului monarhic în China.

[3] Martinius Martini, De Bello Tartarico, Aniverp, 1654.

[4] Astronom şi geograf grec, secolul al II-lea e.n., autorul unei geografii celebre.

numele acestea, pe care le-am scris mai sus. Iar învăţaţii din veacul nostru îi spun Chinei Asia cea îndepărtată, nu pentru că dincoace de China şi până la fluviul Ob nu ar fi [tot] Asia, ci pentru că din China s-au început în Asia forma de stat, oraşele şi rânduielile obşteşti, şi pentru că, deşi împărăţia Siberiei este tot în Asia, cu toate acestea de puţină vreme au început a se aşeza aici locuitori în oraşe, în fortăreţe şi în sate. Odinioară, băştinaşii[1] trăiau aici asemenea fiarelor sălbatice, unii prin păduri şi prin munţi, alţii rătăceau nomazi prin stepe şi nu aveau adăposturi statornice pentru locuit. Tătarii, bogdoiţii de azi care stăpânesc acum China, îi numesc ca şi altădată pe chinezi barbari şi nicani, ceea ce înseamnează şerbi, oameni săraci, şi amândouă poreclele sunt vorbe de ocară pentru chinezi, care odinioară se numeau bogdoieni. Din aceasta pricină, înşişi chinezii, care înţeleg că cele două porecle le sunt date în batjocură, le rabdă fiindcă alte nume nu cunosc de nicăieri; iar ceea ce spun ai noştri, că s-ar afla o altă împărăţie nicană dincolo de cea chineză, este minciună, pentru că şi împarăţia chineză tot împărăţie nicană este. Bogdoiţii îi batjocoresc pe chinezi tocmai pentru că multe provincii de ale lor de la miazăzi, care încă de la început s-au sculat împotriva bogdoiţiior, nu vor să li se supună şi se luptă până astăzi. De aceea bogdoiţii îi ocărăsc pe chinezi cu porecla de nicanţi, ceea ce înseamnează şerbi zdrenţăroşi. La rândul lor, şi chinezii le răspund bogdoiţilor poreclindu-i barbari, mâncători de carne crudă şi tâlhari. Iar între amândouă popoarele este o mare duşmănie, căci aşa cum altădată poporul cel slab al turcilor a luat pe neaşteptate în stăpânire împărăţia grecilor, tot aşa acum micul popor al bogdoiţilor a luat în stăpânire pe nedrept atât de bogata împărăţie chineză. Chinezii îşi numesc ei înşişi ţara Hunhua[2], adică grădina de mijloc, sau floarea de mijloc. De asemenea o

[1] În original: inozemlie liudi (oamenii străini, care nu sunt ruşi; băştinaşii).

[1] În chinezeşte Djuag-hua, înfloritoarea ţară de mijloc.

mai numesc şi Hunhve[1], ceea ce însemnează împărăţia de mijloc pentru că, aşa cum socotesc ei, împărăţia lor se află în mijlocul lumii; celelalte împărăţii ale pământului sunt socotite de nimic, şi ei spun că toţi oamenii din celelalte ţări sunt barbari şi văd cu un singur ochi, numai ei văd cu amândoi[2]. Pe împăratul lor chinezii îl numesc Huangti, ceea ce însemnează stăpânitorul lumii şi Dumnezeul pământesc, pentru că ei nu recunosc nici un alt împărat pe lume în afara împăratului lor. Şi aceste două nume arătate aici sunt vechi şi obişnuite la chinezi. Cu toate acestea însă, ei îşi schimbă numele ţării după împrejurări, ţinând seamă de dinastia domnitoare. Aşa astăzi, împărăţia lor se numeşte, încă din vremea stăpânirii manciurienilor, Taiţâng, dar înainte se numea Taiming; iar cu aproape 18 ani în urmă se numea Taiveng, adică împărăţia hipofagilor sau a mâncătorilor de carne de cal, pentru că aceasta le place foarte mult chinezilor. Numele de China, însă, cum o numesc nemţii[3] şi alţi străini, s-a luat ori de la o dinastie de rang împărătesc, ori de acolo că în limba veche ebraică Hina însemnează pământ foarte roditor şi foarte îmbelşugat. Mai temeinic este însă să credem că numele ţării s-a luat de la numele oraşului chinezesc Henhei[4], de unde chinezii pornesc cu negoţul şi umblă în India şi la alte ţări unde fac negoţ cu nemţii şi cu portughezii. De la acest oraş Henhei i-au dat ei numele împărăţiei China, iar geografii fac o mare greşeală şi până astăzi se amăgesc când îşi închipuie şi desenează în hărţile lor o împărăţie Kitai sau Hatai şi altă împărăţie Hina ori Hima, care s-ar mărgini cu Kitai prin marele zid, ca şi atunci când scriu că dincolo de zid, unde se află marile fluvii Amur şi Şingal şi împărăţia Siberiei, s-ar afla o mare ţară a kitailor, ale cărei oraşe sunt în China. Tot ei scriu că acolo

[1] Chinezeşte Djung-guo, imperiul de mijloc.

[2] Remarca se face şi în *Jurnal...*

[3] Este clar că aici prin nemţi Spătaru îi vizează pe olandezi, deşi în altă parte acestora le spune galanţi şi foloseşte în mod corect denumirea de nemţi.

[4] Şanhai.

în Siberia se află kambalâkkvinzoe[1] şi celelalte, şi mai scriu că peste chinezi domneşte aici un mare han tătar şi — din necunoaştere — că împărăţia Siberiei se întinde de la râul Obi şi până la marele zid chinezesc, toate fiind sub stăpânirea aceluiaşi han. Toate acestea sunt neadevărate, pentru că dincolo de marele zid al Chinei nu se găseşte nici o împărăţie, şi nu se află nici un fel de oraşe; acolo nu sunt decât mongoli, care cutreieră stepele după obiceiul lor, şi dintre care unii sunt supuşi bogdihanului, iar alţii nu se află sub ascultarea lui; nu există nici o aşezare a altor oameni. Aceasta văzând, am întrebat şi mai înainte, dar mai ales acum, venind încoace dinspre zid, pentru că nici un rus nu a călătorit în China pe alte drumuri şi pe alte porţi; de aceea noi astăzi mărturisim ca cel mai bun martor, care am văzut cu ochii noştri. Iar pentru o mai bună înţelegere nu numai că am scris în carte ce fel de oameni trăiesc în jurul Chinei şi în jurul marelui zid, dar am şi însemnat pe hărţi[2] ce fel de oameni trăiesc încoace de China, ce râuri şi ce fel de locuri sunt, dându-le toate în scris, după nume şi adevăr, aşa cum se va arăta pe plan. Acesta este un lucru nou, deoarece harta împărăţiei chineze e cunoscută îndeaproape în toată Europa, o cunosc şi iezuiţii, dar cele ce se află până a ajunge la Ghina, spre Siberia şi spre Mongolia, nu le-a ştiut nimeni până în vremea noastră, lucru despre care s-au minunat chiar şi iezuiţii cu care am stat de vorbă când m-am aflat în împărăţia aceea[3].

CAPITOLUL AL TREILEA

Despre împărăţia chineză, cu cine se mărgineste, ce fel de hotar are şı cât este de mare

Spre răsărit împărăţia chineză se mărgineşte cu oceanul şi de aceea marea aceasta este numită de chinezi Hang tung,

[1] Oraş de scaun, capitala Chinei — Pekin.

[2] Informaţie extrem de importantă, care ne confirmă faptul că Spătaru a făcut mai multe hărţi în călătoria sa.

[3] Este de remarcat că Spătaru însuşi aprecia însemnătatea observaţiilor sale, pe care J. F. Baddeley, op. cit., II, p. 210, le socoteşte „de o extremă importanţă“.

adică Marea de Răsărit. De asemenea şi şoimului, pe care îl vânează lângă gurile fluviului Amur şi pe care îl socotesc un vultur mai mic, ei îi spun hantunţâng, adică pasărea Mării de Răsărit. Oceanul acesta înconjoară aproape toată împărăţia chineză, de la miazănoapte spre răsărit, de la răsărit spre miazăzi şi de la miazăzi spre apus. Spre miazănoapte măreţul şi preaslăvitul zid desparte China de bogdoiţi şi de alte popoare mongolice, care trăiesc lângă marele zid şi lângă fluviile Amur şi şingal, acolo unde Siberia îşi apropie hotarul de împărăţia chineză prin cetăţile Nercinsk şi Albazin din Dauria. Zidul acesta uriaş, despre care mulţi au scris şi l-au lăudat, începe de la mare, din ţara Leaotung[1], nu prea departe de fiuviul Şingal; aici, în mare, asemănătoare unor balene, se află nişte stânci mari, cenuşii, cu care se sfârşeşte marea peninsulă Coreea, care pe chinezeşte este numită Haosien[2] şi este un stat supus chinezilor. De aici a început construirea zidului, care trece fără nici o întrerupere peste munţii cei înalţi de piatră şi se întinde către apus pe cel puţin 1500 de verste până la malul marelui Fluviu Galben, apoi coteşte către miazănoapte unde se sfârşeşte. Despre acest zid vom scrie cu deamănuntul mai încolo. După [ce se sfârşeşte] marele zid, China se desparte de mongoli şi de calmuci prin întinse locuri pustii şi nisipoase, lipsite de apă, cu nisipuri fără iarbă, ce se întind uneori până la zece zile de drum. Despre mongoli şi calmuci s-a scris mai cu de-amănuntul în cărticica tătărească. Către miazăzi, China se desparte de împărăţia Sifan[3] şi de altele acolo unde hotarul se apropie de împărăţia indiană. Aşadar, după arătarea geografilor, întreaga împărăţie chineză ar avea 30 de grade în lungime şi fiecare grad ar fi de 80 de verste, aşa că lungimea împărăţiei chineze ar fi de 2400 de verste de la peninsula Ninkva şi până la munţii Amasiisk. În lăţime, China ar avea 20 de grade, adică 1600 de

[1] Peninsula Liodung.

[2] Ciao-sien.

[3] Statul tangut.

verste. Socotim însă numai ceea ce este înconjurat de marele zid, căci dincolo de acesta se află un ţinut întins pe care îl stăpânesc mongolii. Dar împărăţia chineză nu e atât de mare pe cât este de plină de târguri şi înţesată cu oameni, încât în această privinţă nu are seamăn pe lume. Chinezii îşi zugrăvesc împărăţia lor pe hărţi în chip de pătrat[1]. Dar iezuiţii o înfăţişează mai bine, ca pe o lună nu tocmai plină. Cine stă să privească locul de aşezare al acestei împărăţii poate spune că pare o lume [deosebită], despărţită de restul pământului, căci din toate părţile drumurile celorlalte împărăţii către ea sunt împiedecate parcă de un zăgaz natural. Dinspre mare, malul stă înainte, plin cu numeroase stânci ascunse [sub apă]. Tot aşa, pe ape se stârnesc furtuni aspre şi vârtejuri uriaşe, din care pricină corăbiile mari sau mici nu pot ajunge la mal fără pilot, şi, chiar dacă acostează, nu pot afla porturi. Către partea de miazănoapte de asemenea sunt pustiuri, munţi şi păduri, iar peste munţi trece marele zid care înconjoară toată China. Spre apus se află deşerturi de nisip şi munţii cei înalţi Amasiisk, care ii sunt hotar până la malul oceanului. Tocmai prin aceasta împărăţia chineză este despărţită şi izolată de toate celelalte împărăţii.

CAPITOLUL AL PATRULEA

Mulţimea căilor maritime spre împărăţia chineză şi cum se ajunge în China pe mare cu corăbiile

Deşi anevoioase, drumurile spre această împărăţie chineză sunt totuşi multe şi niciodată nu au fost aşa de cunoscute ca acum. Cea dintâi cale pe mare au aflat-o portughezii când au descoperit Indiile de răsărit[2] şi au cucerit ţările de pe coastă,

---

[1] Deşi era păzit cu mare străşnicie, Spătaru a găsit totuşi prilejul, pe care de altfel îl arată şi în Jurnalul de călătorie, ca în timpul şederii la Pekin să consulte prin intermediul lui Verbiest atât hărţi făcute de iezuiţi, cât şi hărţi chinezeşti.

[2] Piedro Covillan în 1486 şi Vasco şi Pavel Gama în 1497.

navigând apoi din India către China, spre ţinuturile de la ţărmul mării şi spre oraşul Kvanton[1], cu peste 150 de ani în urmă. Atuncea s-au iscat multe certuri şi lupte pe mare între portughezi şi chinezi, şi mulţi portughezi au fost omorâţi; chinezii le-au luat şase corăbii mari şi o dată cu ele [au prins pe] solul portughez, pe care l-au ţinut în temniţă la Pekin până când a murit: oamenii [chinezi] îl învinuiau că ar fi venit în împărăţia lor ca iscoadă. Şi după ce au pornit portughezii spre China, aflându-se în largul mării, i-a ajuns un vânt puternic, care i-a purtat spre marea insulă şi împărăţie a japonezilor; iar înainte de aceasta nimeni pe lume nu auzise de insula japonezilor, despre care vom şcrie deosebit. Portughezii au venit pentru a doua oară în provincia chineză Kvantung şi s-au împăcat cu chinezii, începând a face în ţara lor neguţătorie. După aceea, văzând chinezii că trag folos din negoţul acesta, le-au îngăduit portughezilor să-şi clădească în ţinuţul acela, pe o insulă din mare, o cetate, şi aceia au şi ridicat o cetate mare, ce se numeşte Macao, care astăzi, datorită portughezilor, a ajuns un mare oraş unde locuiesc mulţi oşteni; acolo se află şi scaun episcopal, multe mănăstiri catolice şi foarte numeroşi iezuiţi, care pornind de acolo călătoresc în toate părţile, în împărăţia chineză, spre ostrovul japonez şi spre alte insule. Din acea vreme au început chinezii să facă negoţ pe mare şi pe uscat, trăind în bună pace unii cu alţii până în vremea noastră; doar ţara aceea Hanian s-a răzvrătit împotriva bogdoiţilor. De aici se aduc prin Persia şi India la Ţarigrad farforul[2] şi alte mărfuri chinezeşti. Acum aproape 30 de ani, văzând olandezii câştigul portughezilor, şi-au trimis şi ei solii de trei ori pe mare, la Pekin, în împărăţia chineză, ca să facă început negoţului între ei[3]. Însă portughezii din Makao,

[1] Guangdung, Canton.

[2] Porţelanul.

[3] Este vorba de soliile olandezilor descrise în două cărţi, de Nieuhoff şi de Dapper, dintre care prima diescriere, publicată în 1665 la Leyda, a fost în posesia lui Spătaru în timpul călătoriei sale în China, servindu-i şi ca izvor de informaţii în *Jurnal...*, p. 248, se spune că şi împăratul Chinei a văzut această carte.

împreună cu iezuiţii din Pekin, s-au împotrivit, iar chinezii n-au primit negoţul cu olandezii, zicându-le că bine au făcut că au venit, dar şi mai bine ar fi fost dacă nu ar fi venit deloc. Olandezii, văzând că solii le sunt dispreţuiţi şi propunerile lor de neguţătorie respinse, au încetat să mai trimită soli, iar portughezii spuneau despre olandezi că sunt piraţi şi că nu se poate aştepta nimic bun de la ei. Singure aceste două împărăţii creştine au avut legături cu chinezii pe mare, şi această cale maritimă este cea dintâi [găsită] către China. Din ţara olandeză şi din cea portugheză se pluteşte pe Marea Oceanului până în China un an, poate şi mai puţin dacă vremea este prielnică. Însă pe mare se întâmpină necazuri din pricina vremii şi a vârtejurilor de apă, ori din alte pricini care fac să moară mulţi călători pe drum. Totuşi, de-a lungul drumului se află, pe ţărmul mării, multe oraşe chinezeşti şi cetăţi cu porturi, de unde chinezii pornesc cu negoţ către India; chiar indienii vin în China tot pe mare. Şi în apropierea acelor ţinuturi, olandezii stăpânesc în mare o insulă care se numeşte Formoza, de unde vin în oraşele mărginaşe şi fac în taină negoţ cu voievozii chinezi. Acest drum pe mare către China este socotit cel dintâi spre diferitele oraşe şi porturi şi pe ele se poate ajunge chiar până la oraşul de scaun, [mai întâi] pe calea mării, şi apoi patru zile în susul marelui fluviu chiar până în Pekin.

Deşi încă necunoscută, există totuşi în adevăr încă o cale pe mare spre China: de la gura fluviului Amur, de acolo de unde acesta se varsă in Oceanul de Răsărit şi unde cresc păduri mari, de tot felul [de copaci], din care se pot construi orice fel de corăbii, se poate ajunge pe mare până în China, şi nu este departe din locul acela. O singură greutate este, şi anume aceea că, pentru a ajunge în ţinutul Leoatung şi apoi în oraşul Tienjin, portul cel mai mare dintre toate porturile Chinei, trebuie ocolită peninsula marii împărăţii a Coreei. Dar mergând de la oraşul acesta pe râu, sunt numai 200 de verste până la Pekin. Şi din toată împărăţia chineză se poate ajunge la Pekin pe mare şi pe

fluviu prin oraşul Tienjin[1]. De la gura fluviului Amur spre partea stângă marea este îngheţată, iar către partea dreaptă este îngheţată numai lângă mal, însă în larg nu îngheaţă, aşa că orice [vas] poate naviga spre China, pe orice vreme, dar nimeni nu a mers încă pe drumul acesta. Cazacii noştri, care s-au războit acum 20 de ani cu chinezii pe Amur, povestesc că, navigând două zile în sus de la gura Amurului, se află un loc săpat anume în stâncă şi că acolo au găsit atârnat un clopot chinezesc, mai greu de 21 de puduri şi că tot acolo au găsit în trei locuri deosebite scriere chinezească săpată în stâncă, iar băştinaşii[2] le-au povestit cazacilor noştri că, în vechime, un împărat chinez a pornit din China pe mare până la Amur, că drept semn şi aducere-aminte a lăsat scrierea aceea şi clopotul, şi că pe acelaşi drum de mare se poate călători nu numai în China, ci şi către marele ostrov al Japoniei, unde se sapă minereu de argint în mai mult de 6 sute de mine. De la gura Amurului, de pe o stâncă înaltă, se vede în depărtare peste mare un ostrov întins, de unde băstinaşii au adus cazacilor noştri nişte pălării asemănătoare cu cele nemţeşti, pe care le poartă locuitorii japonezi. Acolo locuiesc mulţi portughezi şi iezuiţi. Tot în apropiere de gura Amurului, cazacii noştri au găsit o corabie nemţească sfărâmată, asemănătoare cu cele care vin în oraşul Arhanghelsk, iar acesta este semn că nici China nici Japonia nu sunt departe, pentru că portughezii umblă fără întrerupere cu negoţul în Japonia. Când au fost cazacii la gura Amurului, ghiliaţii, un popor care trăieşte pe malul mării, le-au povestit acestora că de la gura fluviului se poate merge pe ţărm în şapte zile până la un oraş chinezesc de piatră, unde se găseşte argint. Cazacii însă nu au cutezat să se ducă acolo, pentru că erau prea puţini. Ghiliaţii le-au mai spus că pe acolo sunt râuri mari ce se varsă în mare, dar despre aceasta vom scrie în descrierea fluviului Amur[1].

---

[1] Tiendzin.

[2] Despre drumurile vechi către China, v. p. 17—22.

[1] Reiese de aici că Spătaru încă nu scrisese acest capitol, care de altfel este socotit al 59-lea din *Descrierea Chinei*, deşi informaţiile sunt luate încă dinainte de sosirea la Pekin.

În afară de drumurile acestea nu există altă cale pe mare spre China: şi englezii şi olandezii s-au străduit nu numai o dată să ajungă în oraşul Arhanghelsk până în China pe Oceanul îngheţat de Miazănoapte, dincolo de gura lui Obi, a lui Ienisei şi a altor râuri siberiene, căci acel drum ar fi cu mult mai scurt şi mai rodnic pentru a se merge cu negoţul în China şi în India, dar nu s-a putut trece pe acolo în nici un chip, deoarece vara plutesc pe mare gheţari foarte mari, iar în vreme de iarnă apa îngheaţă până în adânc; de asemenea, întunerecul domneşte peste marea aceea, din care pricină multe corăbii se sfărâmă, iar altele se întorc înapoi; totuşi ei se străduiesc şi acum să găsească acel drum. A rânduit Dumnezeu ca la miazănoapte să fie ger puternic şi întuneric de care doar să se minuneze omul, dar de văzut să nu vadă; şi despre aceasta înţelepţii scriu că sub steaua polară este o adâncime nesfârşită de ape. Altă cale maritimă către China nu mai este, şi nu numai pe mare, dar nici pe râuri nu se va găsi putinţa de a călători în China, pentru că cele două râuri mari care străbat China mai jos de Pekin curg din pustiurile unde trăiesc mongolii şi calmucii şi unde nu sunt nici păduri, nici oraşe. În afară de aceasta, toată împărăţia Chinei, de la gura fluviului Amur şi până la deşertul nisipos al lui Gobi, este mărginită de munţi mari pietroşi şi de marele zid; iar râurile care curg din aceste stânci şi izvorăsc dincolo de munţi trec de-a dreptul în China şi de aici în mare; iar acelea care izvorăsc din partea de dincoace a munţilor se varsă ori în Amur, ori în Naun, ori în Şingal, ori în Dalai, şi nici unul dintre râuri nu străbate munţii spre China.[1] Însă pornind noi în vremea noastră de la Naun, la jumătatea drumului către China, la râul Şaramuri am ajuns la amiază iar către seară am ajuns la malul altui râu, Lohan, care râuri se unesc amândouă şi alcătuiesc un râu mare ce răzbate prin munţi şi prin zidul cel

[1] Din această indicaţie reiese că Spătaru a scris capitolul după ce ajunsese dincolo de munţii Hingan, adică după noiembrie 1676 (1677, cal. vechi) la Selenghinsk, unde a stat şase luni, sau poate chiar la Moscova, după înapoierea sa.

mare. Pe râul acesta au trecut, pe gheaţă, bogdoiţii şi au cucerit nu de multă vreme China. De-a lungul râului cresc păduri de tot felul şi se află mulţi locuitori. Acolo se pot construi corăbii şi se poate merge în China în ţara Leaotung. Despre acestea ne-a povestit askaniama[1] şi alţii şi ne-au spus că în apropiere sunt lăculeţe în care se află scoici, iar în scoici sunt mărgăritare, aşa cum am găsit şi noi. În afară de aceste drumuri, altă cale de apă nu se mai află decât poate mai jos de râul Şingal, dacă s-ar vărsa în Amur vreun râu dinspre China, sau dacă de la gura Amurului s-ar vărsa vreun râu spre dreapta în mare ori în marele lac Dalai, ori dacă din Dalai ar curge vreo apă către China; locurile acelea însă le-am lăsat să fie cercetate în viitor; şi scriind îndeajuns despre aceste locuri şi căi [de apă], să vorbim acum despre drumurile de uscat.

CAPITOLUL AL CINCILEA

Care sunt drumurile de uscat spre China şi pe unde călătoresc diferitele popoare din Siberia şi din alte împărăţii şi care drum este mai bun şi mai sigur decât toate

Cu toate că şi altădată erau multe drumuri pe care diferite popoare călătoreau spre China, totuşi acum s-au descoperit altele mai bune decât cele dinainte şi mai multe, dinspre India şi Persia de către iezuiţi, iar de la nord, din Siberia, de către oamenii noştri ruşi. Cel dintâi drum de uscat dinspre India este acela pe care au sosit în China iezuiţii ca să-i iscodească [pe chinezi] din partea marelui împărat indian cu numele Mogol; şi au călătorit ei cu o caravană mare, de cinci sute de oameni şi-au mers mai mult de un an. Drumul acesta este anevoios şi primejdios din pricina tâlharilor, iar [călătorul] trebuie să străbată pustiul şi munţii, după cum au scris ei cu de-amă-

---

[1] Este vorba de Ma-La, demnitarul chinez care l-a însoţit pe Spătaru. V. *Jurnal...*, p. 127.

nuntul[1]. Drumul acesta este cel dintâi şi merge numai pe uscat pentru că, începând de lângă ocean, China se desparte de ţinuturile Indiei doar prin uscat. Al doilea drum este cel prin care se călătoreşte din Persia şi pe care se poate veni şi de la Astrahan, aşa cum au călătorit iezuiţii, iar buharanii călătoresc mereu prin oraşele Samarhan, Turufan, Kabul şi prin alte oraşe buharane, precum şi prin Balantol[2], unde trăieşte Dalai-Lama. Drumul acesta este foarte anevoios din pricina lipsei de apă şi a nisipurilor, iar apa se cară în provizii pe mai multe zile şi din lipsa acesteia multe animale pier. De asemenea este primejdie mare din partea calmucilor nomazi care jefuiesc marile caravane, aşa cum s-a întâmplat în anii trecuţi. Pe drumul acesta se ajunge în oraşul chinezesc de hotar, Succi, unde creşte rădăcina revent[3]; pe această cale au călătorit cu buharanii pentru revent şi cei din Tobolsk, căci acolo creşte revent şi [de acolo] se vinde în toată Europa. Iar de la oraşul Succi până la Pekin, [adică] până la scaunul împărăţiei chineze, se merge mai bine de o lună pe lângă marele zid. Al treilea drum este cel obişnuit, acela al lui Baikov, pe care buharanii şi calmucii, oamenii noştri ruşi şi alţii au mers de multe ori cu doşcianicurile[4] pe Irtiş, de la

---

[1] Amănunte în legătură cu această călătorie din 1638 a lui Benoit Goez se găsesc în lucrarea lui P. Alvarez Semedo, *Histoire universelle de la Chine*, Lyon, 1667, p. 25; ed. spaniolă 1642, ed. italiană 1643, ed. engleză 1655, ed. franceză 1667. De fapt Spătaru a avut cu el cartea. N. Triganlt, *De Christiana expeditione apud Sinos*, Auxburg, 1615, J. F. Baddley, op. cit., vol. II, p. 226, omite ultima propoziţiune, care este indicaţia bibliografică a lui Milescu.

[2] În limba mongolă: „ţinutul de sud-vest”, în Tibet.

[3] Pretextând căutarea acestei plante, Milescu, pentru a afla o nouă cale de comerţ spre Astrahan, a vrut să trimită un pâlc de cazaci pe alt drum decât cel indicat, dar din *Jurnal...* (p. 247) reiese că a fost împiedicat de chinezi. Reventul este „rheum officinale” sau „rheum palmatum“, a cărui rădăcină se folosea ca medicament împotriva indigestiilor.

[4] Ambarcaţii cu fundul lat pentru râuri puţin adânci, cf. D. Uşakov, Dicţionarul explicativ al limbii ruse, Moscova, 1935.

Tobolsk pina la lacurile sărate, iar de aici pe drumuri de uscat prin ţara calmucilor şi a mongolilor până la frumosul oraş chinezesc Koku tan[1], care este construit în stepă, dincolo de marele zid de apărare împotriva calmucilor, şi de unde se ajunge în două săptămâni la Pekin. Drumul acesta este foarte anevoios din pricina ţinuturilor fără apă şi primejdios din pricina calmucilor, deoarece adesea izbucnesc între ei războaie şi deoarece aceia pradă caravanele, [aşa cum s-a întâmplat] şi mai anii trecuţi, când mai bine de o mie de oameni au fost omorâţi şi jefuiţi. Şi aceste două drumuri descrise mai sus pot fi cunoscute mai bine de la taişa[2] Aiuka, de unde drumul este mai scurt şi mai neprimejdios, deşi şi acesta face parte tot din neamul calmucilor de stepă. Cele două drumuri se deosebesc pentru că au intrări prin porţi deosebite din marele zid; iar pe altundeva nu se poate pătrunde în China, în afară de locurile unde sunt aşezate porţile în zidul cel mare. Între drumurile acelea însă se află şi altele mai mici, pe care călătoresc în China supuşii lor, mongolii şi calmucii de lângă hotar, căci în marele zid sunt construite multe porţi, dar drumurile însemnate sunt numai acelea pe care obişnuiesc să călătorească marile caravane. Al patrulea drum este nou, descoperit acum: el trece prin stepă, de la cetatea Selenghinsk printr-un ţinut mongol unde stăpânesc Oceroi Sain-han şi Kutuhta-lama. Călătoria cu poveri, aşa cum au făcut-o neguţătorii şi oştenii din anii trecuţi[3], ţine opt săptămâni. Pe drumul acesta piedicile nu sunt aşa de mari, pentru că sunt puţine locurile unde trebuie cărată provizie de apă şi unde nu se găsesc lemne de foc, [totuşi] călătoria este primejdioasă mai ales din pricina jafurilor, căci mongolii fură în timpul nopţii caii şi cămilele, care trebuie păzite cu mare

---

[1] În mongolă Kuku-hoto, în chineză Guihuatşăn.

[2] Taişa — principe mongol.

[3] Se referă la călătoria lui Porşenikov, însoţit şi de Gavril Romanov, cunoscut al lui Milescu, de la care spătarul a primit unele informaţii despre drumul urmat de el spre China prin Mongolia. V. *Jurnal...*, p. 31.

străşnicie. Altă teamă ori primejdie de tâlhari nu este şi, dacă se fac daruri lui Oceroi-han şi lui Kutuhta, ei înşişi trimit călăuze, chiar până în China. Şi aici, la marginea ţării, se unesc drumurile dinspre Tobolsk şi Selenghinsk şi duc împreună până la împărăţie prin aceleaşi locuri. Al cincilea drum spre China este cel care duce prin cetatea Nercinsk, spre Dauria, pe râul Naun şi de acolo spre împărăţie, drum pe care l-am urmat şi noi acum. Drumul acesta este mai scurt decât toate celelalte de la hotarul împărăţiei ruseşti, pe care le-am descris mai înainte, căci de la Nercinsk şi până la râul Naun, unde îşi au aşezările chinezii şi daurii, se poate ajunge în trei săptămâni cu poveri şi cu vite proprii [de povară]. Voievozii de aici dau [cu chirie] care cu animale şi cu nutreţ tocmai până la împărăţie. De la Nercinsk până la Naun este aceeaşi depărtare ca de la Naun la Pekin şi se poate călători fără nici o teamă din partea băştinaşilor, pentru că până la râul Argun locuiesc supuşi ai împărăţiei, iar de la Argun înainte locuiesc numai câţiva mongoli paşnici, care se tem mult de ruşi. Aşadar drumul acesta este cel mai bun, pentru că de la Nercinsk şi până la împărăţie se află pretutindeni izvoare şi râuri, precum şi lemne [de foc], iar primejdii şi jafuri nu se întâmplă, nici daruri nu trebuiesc date vreunui taişa; câştigul din negoţul cu chinezii rămâne ruşilor şi nu străinilor. Acum drumul peste Marea Baikal la Selenga este mai uşor decât era altădată drumul prin Barguzin: noi am găsit acum, de la Selenga şi până la fortăreţele din Dauria, un drum nou, neted, pe râul Uda, şi astăzi merg pe aici din Siberia în Dauria toţi oştenii, slujitorii statului şi neguţătorii, pentru că prin Barguzin Marea Baikal este sălbatecă şi munţii sunt înalţi. Este şi un al şaselea drum, cel din urmă dintre drumurile de uscat. Este cel din urmă şi totuşi cel mai apropiat de împărăţia rusească, şi dintre toate drumurile cel mai puţin primejdios, iar de la fortul Albazin şi de la fluviul Amur până la acelaşi râu Naun şi până la reşedinţă se poate merge, cu poveri, în zece zile. Aici, între împărăţia Siberiei şi cea a chinezilor, nu locuiesc nici un fel de băştinaşi şi nu umblă nimeni în afară de ruşii şi chinezii care fac între ei

neguţătorie şi în vreme de iarnă vânează împreună soboli[1] pe fluviul Amur, şi nu este nici un fel de primejdie. De la fortăreaţa Nercinsk până la Albazin se merge, plutind pe râul Amur în jos, cinci zile şi cinci nopţi, iar pe drum de uscat două săptămâni. Mai jos de Albazin drumul de apă ţine o săptămână. Pe Amur în jos, pină la râul Zia, se pluteşte tot o săptamână, şi acolo au hotărât acum cazacii din Albazin să dureze o cetate. De la râul Zia în JOS, până la Şingal, se pluteşte iarăşi o săptămână, şi pe malul râului cresc viţă de vie, grâne şi tot felul de poame şi legume, la fel ca pe râul Naun şi pe Şingal. Pe malul râului Şingal trăiesc mulţi supuşi chinezi, iar râului i se spune pe chinezeşte Şun goa. La gura lui se poate ridica o cetate şı atunci chinezii n-ar mai putea călători pe Amur cu vasele lor. Poate că se vor descoperi şi unele râuri care curg dinspre China în Şingal, iar askaniama, mandarinul chinez, ne-a făcut cunoscut că de la poarta Naunului, prin care noi am trecut zidul cel mare în împărăţie, şi până la capătul dinspre mare al marelui zid se găsesc opt porţi prin care trec tot felul de supuşi chinezi ca să făcă negoţ în China, însă prin care nu umblă nici un străin. La Naun se poate face negoţ cu marfă chinezească, pentru că neguţătorii de aici străbat necontenit împărăţia şi vând mai ieftin decât mongolii. Al şaptelea drum nou s-a descoperit acum prin ţinuturile mongolului Cecenhan şi prin marele lac Dalai, [drum] despre care askaniama ne-a spus că nu se află altul mai scurt, pentru că de la Nercinsk până la Dalaia se ajunge într-o săptămână, iar aici în jurul Dalaiei trăiesc supuşi chinezi care cultivă cereale şi ajung până la împărăţie, cu carele cu boi, în trei săptămâni. Şi lângă lacul Dalai se poate dura o cetate. lar din Dalai se varsă în Amur un râu mare numit Argun, pe care se poate pluti cu corăbiile. Acolo, în apropiere de Argun, băştinaşii au descoperit de curând minereu de plumb chiar la suprafaţa pământului. Tot aici se mai pot găsi cositor şi argint, şi încă se mai văd gropi săpate din vechime; iar băştinaşii spun că şi până

[1] Samuri.

astăzi se mai scoate minereu [de acolo]. Când eram în cetatea Selenghinsk am trimis la taişa Şebden, care este fratele lui Cecenhan, soli pentru a face neguţătorie şi pentru a cerceta drumul. El a făgăduit, spunând că poate să-i călăuzească pe slujitorii statului până în China, cu oamenii săi fără nici o primejdie, chiar şi de trei ori pe an. Cu povară se călatoreşte [pe aici] în cinci săptămâni, iar călare în trei; şi chiar dacă nu ni s-ar îngădui să pătrundem în împărăţie, totuşi negoţ se poate face şi la marginea zidului celui mare, în oraşele de hotar. De aceea am trimis acum la acel taişa nişte oşteni din Selenghinsk cu câteva daruri din vistieria statului, ca să afle şi dacă drumul este acelaşi despre care ne-a vorbit askaniama ca fiind cel mai scurt, prin lacul Dalai ori este altul. Însă tot askaniama ne-a spus că de la poarta şi drumul Naunului până la poarta Dalaiului este cale de o săptămână. Iar de la cel prin Dalai până la drumul Selenghinskului, tot o săptămână; de la poarta Selenghinskului până la drumul Tobolskului sunt zece zile, iar drumurile şi porţile sunt aşezate în aşa fel încât toate să fie la aceeaşi depărtare de scaunul împărătesc de miazănoapte, oraşul Pekin, care a fost construit pentru apărarea împotriva bogdoiţilor, calmucilor şi mongolilor la depărtări egale de [cele patru porţi din] marele zid, adică la 130 de verste.[1]

În afara de aceste drumuri şi căi despre care am scris mai sus, nu numai din împarăţia Rusiei şi a Siberiei, dar din nici o altă împărăţie nu mai este şi nici nu va fi altul, pentru că împărăţia chineză este aşezată la margine, la începutul răsăritului, ca să se întindă apoi spre miazăzi. Şi nici o altă împărăţie nu se apropie de ea aşa de mult ca Siberia, mai cu seamă de oraşul lor de scaun, pentru că de la Albazin şi până la Pekin se poate ajunge călare în trei săptămâni. Şi dacă ar fi nişte râuri care să curgă în jos către Amur, ar putea fi [navigând pe ele] şi mai aproape, dar asta o va arăta timpul şi Dumnezeu.

---

[1] În dreptul oraşului Pekin, marele zid face un ocol, în aşa fel încât din diferite puncte ale sale să fie aceeaşi distanţă până la urbe.

CAPITOLUL AL ŞASELEA

În câte provincii este împărţită împărăţia chineză, câte oraşe mari şi mici se află în ea şi câţi locuitori

Cu 3900 de ani în urma, împăratul Xun[1] a împărţit împărăţia chineză în 12 provincii; iar apoi urmaşul său Iva a împărţit-o în nouă, deoarece atunci doar ţinuturile de miazănoapte erau chinezeşti, iar hotarul se afla pe marele râu Kiang. După aceea ei au cucerit pe încetul ţinuturile din miazăzi şi au introdus [acolo] obiceiurile chinezeşti şi orânduielile cetăţeneşti, împărţind ţara în 15 provincii care se păstrează aidoma până astăzi. Numirile chinezeşti ale acestor provincii sunt acestea[2]: 1 — provincia Pejia, după numele oraşului de scaun care se mai numeşte şi Peheli; 2 — Kiantung; 3 — Kianghian sau şi Alking; 4 — Hikian; 5 — Fokien; 6 — Kvantung. Toate aceste provincii sunt aşezate în apropierea oceanului, şi după ele urmează acelea care sunt mai îndepărtate de mare şi se află către miazănoapte: 7 — Kvansi; 8 — Kianxi; 9 — Gunkvan; 10 — Gonan; 11 — Ksaisi; 12 — Gak; 13 — Suhuen; 14 — Kvenheu; 15 — şi mai îndepărtată, în apropiere de India, este Iuan. În afară de aceste 15 provincii mai este şi marele ţinut Leatung[3], care se află în apropierea Pekinului, de unde porneşte marele zid. De asemenea mai este şi statul Coreei, care e o mare peninsulă în ocean şi al cărei han este doar supus chinezilor. Aceste două ţinuturi se află în apropierea Amurului. În afară de cele arătate mai sus mai sunt şi multe insule, dintre care două mai mari şi mai bogate: 1 — Insula Hanian[4], 2 — Hexan[5], şi multe altele către miazănoapte, şi către răsărit de asemeni, şi

[1] Şun — împărat legendar. 2255—2205 î.e.n.

[2] Pekin, Beidzing, Beidjâli; Şandung; Nankin (Dziangsu); Djâdziang; Fudzien; Guangdung (Canton); Guangsi; Dziangsi; Huguang; Hănan; Şansi; Şensi; Sâtşuan; Guidzou; Yunnan.

[3] Aşa în original; La Martini: Leaotung.

[4] La Martini: Hainan.

[5] La Martini: Cheuxan.

peninsule mari şi împinse în mare. Una din ele se numeşte Tung, de la care se ajunge până la insula japoneză în 40 de ceasuri pe apă. În toate aceste provincii ale împărăţiei chineze se află oraşe foarte mari şi foarte bogate, în număr de 150, iar mai mici decât acelea, însă nu chiar atât de mici, sunt 1226. Toate aceste oraşe sunt înconjurate cu ziduri mari de piatră şi cu şanţuri, însă în afară de acestea se găsesc multe târguri şi cetăţi şi palate şi sate mari, poate mai mari decât oraşele noastre, şi atât de numeroase încât socoteala nu li se poate şti. Într-un cuvânt, se poate spune despre China că dacă marele zid ar fi înconjurat întreaga împărăţie chineză, s-ar fi putut crede că toată China este un singur oraş, pentru că de la un oraş la altul se poate vedea, satele sunt apropiate, iar ţinuturile sunt locuite peste tot şi nu este nici un loc pustiu. Oraşele cele mai mari sunt construite pe malul fluviilor pe cape umblă şi corăbiile, iar mahalalele lor sunt întinse şi foarte frumoase, şi în afara oraşului sunt palate şi grădini în care chinezii petrec în timpul verii. Ţinuturile de miazănoapte, deşi au fost pustiite în vremea noastră de tătari, totuşi sunt populate şi astăzi, însă către miazăzi este lume mai multă decât în miazănoapte. Oraşele cele mari se deosebesc de cele mici nu prin mărime, ci potrivit obiceiului orânduirii chinezeşti, prin rangurile voievozilor lor.

Unele târguri mici sunt mai mari şi mai bogate decât capitalele de provincii, căci acestea le întrec doar prin rang, însă ca număr de locuitori şi bogăţie sunt de multe ori mai prejos. Oraşele mari, arătate mai înainte, sunt 150 la număr. Chinezii numesc Fu oraşele-capitală, iar oraşele mai mici le numesc Heu sau Hien. Totuşi, în afară de acestea, sunt multe cetăţi şi sate mari, care prin mulţimea populaţiei şi prin bogăţie sunt deopotrivă cu oraşele, mai ales cu acelea pe care le numesc Hien. Însă deoarece nu sunt înconjurate cu ziduri de piatră şi nu au voievozii lor anume, fiind stăpânite de voievozii oraşelor, nici nu sunt numite cu nume de oraşe. În ce priveşte mulţimea populaţiei ce se află în China, nici nu se poate vorbi, căci nu numai prin oraşe şi prin sate, ci şi pe râuri şi pe toate drumurile

umblă tot timpul [o] mare mulţime [de oameni], asemenea unei oştiri sau ca într-un iarmaroc. Din pricina aceasta, portughezii când au venit pentru prima oară în China i-au întrebat pe chinezi dacă nevestele lor nu nasc cumva câte zece copii deodată, pentru că vedeau pretutindeni mulţime nesfârşită de oameni[1]. Tot ei povesteau că în China sunt oraşe mişcătoare, căci pe toate râurile plutesc o muiţime de corăbii pe care locuiesc [tot timpul] chinezii şi cresc porci, raţe, găini şi altele, aflându-se într-un singur loc până la o mie şi chiar două mii de corăbii, asemenea unor târguri, care, când vor, se mută cu totul, în alt loc, pe orice râu. Astfel pe apă nu locuiesc mai puţini oameni ca pe uscat, mai ales în părţile de miazăzi; şi pe acele corăbii toată lumea se îndeletniceşte cu lucratul mătăsii[2]. Dacă am da crezare condicilor originale chinezeşti în care sunt trecuţi cu adevărat locuitorii din toate provinciile şi oraşele, ni s-ar părea că mulţimea locuitorilor din întreaga împăraţie e de nenumărat, căci se scrie cu multă exactitate despre toţi, şi în afară de cei din neamurile împăraţilor, de boieri şi dregători, în afară de eunuci, soldaţi, femei, copii şi în afară de preoţii lor, se găsesc 58.914.284 de bărbaţi iar în fiecare milion sunt socotite o mie de mii. Dacă am împlini socoteala cu femeile şi cu copiii, atuncea s-ar ridica la mai mult de două sute de milioane, număr pe care chinezii îl pot cunoaşte oricând şi fără nici o greutate, pentru că la ei este obiceiul ca, sub pedeapsa cu moartea, fiecare locuitor să atârne la poarta casei sale o tăbliţă pe care să se scrie numărul şi rangul tuturor oamenilor care locuiesc în casa aceea. Iar la fiecare zece case este pus un vătaf pe care îl numesc tifang[3], şi care are datoria să supravegheze tot timpul numărătoarea, să o controleze şi să o aducă la cunostinţa voievodului. Lucrul acesta se face mai ales în vreme de război, aşa că, dacă

[1] J. Nieuhoff, op. cit., p. 102, vorbeşie şi el de această prolificitate.

[2] Aspectul i-a impresionat deopotrivă pe toţi cei care ău călătorit în China, şi pasaje asemănătoare se pot găsi şi în lucrarea citată a lui Alvarez Semedo, şi în referinţa asupra soliei olandezilor a lui J. Nieuhoff.

[3] În chinezeşte: di-fang (poliţai).

s-ar strecura acolo vreo iscoadă sau vreun străin, el ar fi în chipul acesta îndată descoperit. Şi dacă nu s-ar mai întâmpla între ei războaie, nici n-ar mai fi loc în împărăţia chineză pentru atâţia oameni. Asta se întâmplă din pricina vechimii împăraţiei şi din pricină că în China nu bântuie molimi şi nici alte boli, fiind o ţară sănătoasă.

CAPITOLUL AL ŞAPTELEA

La ce latitudine şi la ce longitudine se află împăraţia chineză, care îi este bogăţia în roadele pământului şi altele

Cu toate că o bucată din împăraţia chineză se află şi sub latitudinea tropicelor, cea mai mare parte a ei se găseşte în zona caldă şi în cea temperată. Astfel ea se întinde de la gradul al doilea până la al şaselea şi din această pricină o zi mare de vară ţine pe aici pină la 15 ceasuri, crescând de la 13 ceasuri până la 15. Asta se întâmplă în insula Hanian[1], în împărăţia Pekinului ca şi în Leaotung. Iar pentru că împărăţia chineză este întinsă, şi clima ei este felurită, căci asemenea altor ţări, unde în unele locuri clima este caldă iar în altele se schimbă în rece, tot astfel nici în China clima nu este aceeaşi peste tot locul, deoarece în părţile de miazănoapte bântuie geruri mari şi zăpada dăinuie mult, iar râurile stau îngheţate vreme îndelungată. În ce priveşte însă părţile dinspre miazăzi, acolo sunt călduri mari, din care pricină rodesc din belşug toate poamele indiene, pe când în ţinuturile de miazănoapte nu este la fel, căci creşte viţa de vie şi unele roade, dar nu [şi] toate poamele indiene, din pricina frigului. Pretutindeni însă pământul chinez este vesel [la înfăţişare], atât lângă mare cât şi pe uscat, ogoarele şi râurile sunt fără număr şi [câmpiile sunt] lucrate peste tot; nu poţi afla o altă ţară în care câmpiile să fie aşa de întinse şi bine rânduite ca cele îngrijite cu atâta măiestrie de chinezi, încât prin bogăţie şi prin frumuseţe le întrec pe oricare

---

[1] La Martini: Hainan.

altele. Într-un cuvânt, putem spune că ceea ce în alte ţări s-ar găsi ca o raritate, în China se poate găsi peste tot şi în zadar ar dori cineva să mai vadă un alt pământ asemenea Chinei. În China se găsesc multe lucruri care nu se mai află nicăieri şi se poate spune că pe pământ China este ca o piatră nestemată într-un inel; şi numai în China se află mai multe bogăţii decât în toate celelalte ţări laolaltă. Unele mirodenii vin într-adevăr din India, ea este însă aşa de aproape, încât şi aceste mirodenii par a fi tot chinezeşti, pentru că se face mereu negoţ cu ele. Despre China se poate vorbi chiar mai mult decât despre Roma. Un filozof din vechime a spus că toate celelalte ţări ar trebui să se închine Chinei, fiindcă acolo creşte pretundenea totul de la sine şi pe drept se spune că tot ceea ce este trebuincios omului pe lume pentru îndestulare şi pentru desfătare se găseşte [acolo] cu prisosinţă. La chinezi cea dintâi datorie este ca, mai presus de orice, să îngrijească de lucrarea pământului, pe care o socotesc cea mai însemnată dintre toate îndeletnicirile. Ei spun că fără plugărit omul n-ar putea să trăiască. De aceea pe plugari nu îi împilează cu nimic[1], şi pentru aceasta este aşezată la ei temeinică rânduială, căci pământul este în întregime lucrat şi loc pustiu ai căuta vreme îndelungată. Unde sunt nisipuri neroditoare, chinezii, cu iscusinţa lor, le fac să rodească. De asemenea unde sunt locuri lipsite de apă, ei sapă peste tot canaluri ce aduc apa din râuri şi de aceea chinezii pot umbla oriunde, pe uscat şi pe râuri. La ei rodesc tot felul de grâne, nu numai orezul, ci şi multe alte soiuri, care nu se află nici la turci; secara nu o seamănă. Au vite multe şi de toate felurile: vaci, oi, capre şi cai, dar mai ales mulţi porci de un soi deosebit, mari la trup şi negri, cu urechile mari şi nu se află casă fără porc. Deoarece nu mănâncă nici o carne cu atâta poftă ca pe cea de porc, chinezii cresc porcii, iarnă şi vară, până îi îngraşă, şi carnea lor este mai dulce la gust decât aceea a porcilor de la noi. Alţii

[1] Această „neîmpilare cu nimic” nu însemnează decât că erau scutiţi de alte dări în afară de legiuita zeciuială agricolă.

au cai, catâri şi măgari; unii au [un soi de] câini, a căror carne e preţuită de boieri la ospeţe şi e pusă la loc de cinste, încât carnea de câine se vinde mai scump decât alte cărnuri. Ei cresc păsări multe şi de tot felul: gâşte, raţe, găini, porumbei şi altele: de asemenea seamănă bob, mazăre, linte şi nenumărate altele de acelaşi soi. Cât despre ceapă, usturoi, ridichi, morcovi şi alte legume, ele sunt atât de multe feluri, cât nu se găsesc în toată Europa. De aceea mulţi din ei nu mănâncă altceva decât vegetale.

În mare, în râuri şi în lacuri se găseşte foarte mult peşte, care se scoate din orice fel de apă dulce şi de mare, şi este adus la Pekin viu, în corăbii, pe apa râurilor. Ei hrănesc peştii ca pe orice altă vită sau pasăre, şi peste tot unde seamănă orez, ei sapă şi canaluri pline cu apă, în care cresc tot felul de peşti. În luna mai, se vând pe corăbii pestişori vii, pe care îi cumpără şi îi hrănesc până se fac mari. Pe alţii îi ţin tot timpul anului proaspeţi în gheaţă, iar pe alţii îi sărează şi îi usucă la fel ca în alte ţări.

În provincia chineză ce se numeşte Hekiang[1] se face cu mult mai multă mătase decât în toată lumea, deoarece viermii scot gogoşi de două ori pe an. Cărţile lor cele vechi scriu că sunt astăzi 1500 de ani de când a început să se cunoască în această provincie meşteşugul matăsăriei şi lucrul acesta este adevărat, căci de la chinezi au învăţat şi celelalte ţări lucrarea matăsii; şi nu numai atât, dar şi turnarea tunurilor, şi navigaţia pe mare cu ajutorul busolei, şi tipărirea de cărţi s-au învăţat în Europa tot de la chinezi. Atunci când calmucii şi tătarii au cucerit China, cu ei au sosit acolo şi preotul Oderic şi Anton Armeanul şi Marco Pavel veneţianul, care, într-adevăr, au adus în Europa acele meşteşuguri din China. Sămânţa de bumbac chinezii au luat-o de la alţii nu cu mult înainte de nouă sute de ani, însă acum se face la ei atât de mult bumbac, încât toată populaţia pământulul ar putea să se îmbrace cu haine făcute din el. Au şi

[1] Djâdziang.

in, dar nu stiu să-l facă pânză; se găseşte şi cânepă, din care fac haine de vară. Din mătasea care se întinde ca o pânză de păianjen pe copaci şi pe ierburi şi pe care o strâng, ei îşi fac haine mai trainice decât din mătase obişnuită[1]. De asemenea în China sunt tot felul de poame, din care un mare număr sunt de un soi cum nu se află nicăieri în Europa şi nici nu sunt cunoscute; pe acolo doar migdale şi măsline nu se găsesc. Şi belşugul care este în China se datoreşte râurilor şi lacurilor, tot atât cât şi muncii iscusite a chinezilor. Râurile şi lacurile sunt multe şi dese şi, pe lângă [că sunt pline de] mulţime de peşte, ele fertilizează şi ogoarele cu orez, încât se seamănă şi se seceră de două ori pe an. Tot pe aceste râuri şi lacuri [chinezii] umblă în toate părţile, din oraş în oraş, făcând negoţ între ei. Din oraşul Makao al portughezilor se ajunge până la mai mult de 2500 de verste tot cu corăbiile, care se trag pe voloc[2] [doar] o zi, iar de la Hikiang şi până la Suhuen[3] în tot lungul Chinei, se poate merge cu corabia. În China nu se află un singur oraş care să nu fie aşezat pe o apă sau pe un canal săpat anume pentru navigaţie.

Minereuri sunt mulţime fară număr, de toate felurile, foarte de preţ şi din belşug; dar s-a hotărit, sub pedeapsa cu moartea, să nu se scoată aurul şi argintul din pământ, căci se spune că acolo unde iau naştere minereurile în pământ, se găsesc nişte aburi atât de otrăvitori, încât îi îmbolnăvesc pe oameni de ciumă. Pentru aceea se socoteşte că împăratul trebuie să poarte grijă mai degrabă de sănătatea oamenilor, decât de îmbogăţirea cu

---

[1] În afară de viermii de mătase crescuţi şi îngrijiţi în mod special, în sudul Chinei cresc, prin pădurile de frasini, şi nişte viermi de un soi anumit, care produc o mătase mai groasă şi mai rezistentă; chinezii o adună şi îşi fac din ea haine mai groase şi mai puţin preţuite, însă mai durabile.

[2] Întindere de pamânt, istm între două ape, peste care se transportă prin târâre bărcile şi mărfurile, făcându-se transbordarea.

[3] Adică din provincia Djâdziang, provincia de coastă, se poate călători până în centrul Chinei, în provincia Sâtşuan, pe apa fluviului Iangdzî.

aur şi argint, fiindcă aurul şi argintul sunt făcute pentru oameni, şi nu oamenii pentru aur. Deci le este cu totul oprit oamenilor să sape după aur sau să scormonească pământul şi să se supună pieirii; însă oricine este slobod să adune aur la malurile râurilor şi din nisip. Şi este atâta bogăţie de aur la ei, încât nici în chip de bani nu-l folosesc, ci îl vând ca pe oricare altă marfă şi îl schimbă în locul banilor; însă, ca să nu se întâmple hoţie, nu au bani bătuţi, ci doar toarnă argintul în chip de bucăţi mici ca nişte cutii. Argintul [acesta] îl cântăresc cu lanul, iar lanul are greutatea de opt griveni de ai noştri; în lan sunt zece cini, ceea ce la noi înseamnează zece zolotnici, iar în zolotnicul lor sunt opt copeici.[1] Totuşi se făptuiesc şi la ei înşelătorii cu argintul, pentru că îl amestecă cu plumb şi aramă şi din această pricină fiecare cetaţean poartă cu sine o balanţă şi o foarfecă cu care zgârie argintul şi îl cercetează. Şi deşi au nişte pedepse straşnice cu moartea, ei totuşi înşeală, nesocotindu-le.

Pe lângă aur şi argint, în China se găsesc de asemenea tot felul de minerale ca: mercurul, arama roşie şi galbenă, cositorul, plumbul, fierul, chinovarul, alaunul şi feluriţi alţi coloranţi. În afară de acestea, ei fac şi o aramă albă de parcă ar fi de argint, pe care o vând mai scump decât arama galbenă, iar din arama galbenă fac bani de mărimea unui galben dublu pe care îl numesc cios[2], şi care merg 1400 la un lan de argint, şi cu cioşii aceia se cumpără tot felul de mărunţişuri; iar din fier toarnă tunuri şi clopote, cazane şi altele.

CAPITOLUL AL OPTULEA

Care este credinţa chinezilor, de unde au primit-o şi cum au fost ei încreştinaţi în vremurile de demult

Credinţa chinezilor este de trei feluri, căci se împarte în trei trepte. Cea dintâi şi cea mai veche este cea filozofică. A doua

---

[1] Valorile monetare sunt exprimate mai clar aici decât în *Jurnal*.

[2] În chinezeşte: *ţien*, în mongolă: *ciaos*.

este cea idolatrică. A treia este cea epicureană sau ateică. Toate aceste trei trepte sunt numite de chinezi Sankiao[1], adică învăţătura întreită: totuşi treapta filozofică este mai în cinste decât celelalte două, şi în teorie şi în practică, pentru că oamenii de această credinţă sau de acest rang stăpânesc întreaga împărăţie chineză, căci nobilii, voievozii şi conducătorii fac parte din rangul filozofilor. Cei simpli şi neânvăţaţi nu sunt primiţi în această cinste. În limba chineză această treaptă sau rang filozofic se numeşte iukiao[2], şi doctrina aceasta recunoaşte că la începutul lumii a fost frumuseţea, pe care o venerează în locul lui Dumnezeu. Totuşi, multe din cărţile lor vechi filozofice scriu că la început stă cerul; că există un împărat preaminunat şi acesta este cel care cârmuieşte întreaga lume; şi mai scriu că fiinţa şi firea acestuia nu sunt cunoscute. De asemenea [scriu] că nu pot şti cum să-l cinstească şi de aceea găsesc cu cale că este mai bine să nu-l cinstească deloc, decât să i se închine şi să greşească. Şi oamenii din acest cin nu fac nimic alta decât să cerceteze mereu şi să vegheze cum este mai bine să cârmuiască şi să stăpânească poporul. De asemenea se străduiesc să înveţe datinile şi obiceiurile cele bune. Şi această filozofie se împarte în trei, căci trei sunt lucrurile pe care silesc să le cunoască: întâi, [să ştie] despre cer, ce este şi cum este el; al doilea, despre pământ, ce şi cum este; al treilea, despre om, cum este şi cum ar trebui să fie. Ei spun că pe aceste trei trepte se sprijină întreaga lume, şi de aceea numesc cele trei elemente sankai[3]. Despre cer ei învaţă că tot ce este pe lume, din el se naşte şi tot de el se nimiceşte. Ei cercetează cum se mişcă bolta şi stelele de pricinuiesc pe lume ploile şi toate celelalte; învaţă astrologia şi

---

[1] În chinezeşte: *San-dziao*, cele trei învăţături (la Katanov greşit San-siu, cele trei trepte de desăvârşire în religia budistă). Este vorba de cele trei mari religii din China: confucianism, buddism şi daoism.

[2] În chinezeşte: *ju-dziao*, confucianismul.

[3] *San-tai*, cele trei valori, termen sub care este denumită trinitatea cer — pământ — om, în canonul confucianist — *I-dzing, Cartea schimbărilor.*

întocmesc calendare. Despre pământ învaţă cum să-l măsoare, cum să-l lucreze şi altele. Despre om, învaţă că este dator să urmeze statornic datinile şi obiceiurile pentru că omul este animal cuvântător şi cu judecată; iar învăţătura despre om se împarte şi ea în cinci părţi[1]: întâi [învaţă] despre tată şi fiu, în ce fel trebuie feciorul să fie supus tatălui: ei scriu lucruri minunate şi fără seamăn. Al doilea [învaţă] despre bărbat şi femeie, despre căsătorie şi cum trebuie să trăiască ei împreună. Al treilea [învaţă] despre împărat şi despre supuşii săi, în ce fel trebuie să-l asculte pe acesta şi cum împăratul trebuie să-i iubească asemenea unui tată. Al patrulea [învaţă] despre prieteni, ce este prietenia şi cum trebuie să trăiască prietenii unii cu alţii. Al cincilea [vorbeşte] despre fraţi, cum trebuie cel mare să-l iubească pe cel mai mic şi cum se cade ca cel mic să-l asculte pe cel mai mare. În afară de aceste cinci reguli, mai au trei mii de maxime în legătură cu obiceiurile, moravurile şi bunele fapte cetăţeneşti. În cele dintâi este vorba despre credinţă şi înţelepciune, smerenie şi vitejie, cumpătare, dar mai cu seamă despre răbdare şi dreptate, virtute pe care o laudă foarte mult, când omul, judecându-se pe sine şi chibzuind, nu asupreşte pe altul. La ei, aceasta este cea mai frumoasă virtute. Cinul filozofic nu poartă grijă să afle ce va fi în viitor, dar cu atât mai mult învaţă despre lucrurile prezente, despre ceea ce vede omul cu ochii săi; căci dacă omul cu greu poate să vadă binele şi să-l urmeze, cu atât mai greu îi va fi să urmeze şi să înţeleagă cele nevăzute şi viitoare. De asemenea ei învaţă că toate virtuţile trebuie să fie şi în fapte şi în gândire, zicând că binele [trebuie] să-l faci întotdeauna nu pentru vreo răsplată sau pentru vreo laudă, ci pentru că pe lume nu este alt lucru mai bun decât să faci bine şi că, pentru cinstea ta, este de ajuns să-l poţi face.

---

[1] Cele cinci principii de conducere a statului şi de comportare a oamenilor sunt numite: *gin, y, li, chi, sin* (după Alvarez Semedo, *op. cit.*, p. 210.) — *jan*, omenie; *i*, dreptate; *li*, ritual; *dji*, înţelepciune; *sin*, credinţă.

Şi au multe astfel de porunci despre care filozofii noştri din vechime nu numai că n-au scris, dar nici în vis nu le-au visat.

Al doilea cin sau rang este acela al idolatrilor, care se numeşte la ei xekiao[1], şi această rătăcire s-a ivit în China după naşterea lui Christos, şi se-împarte în două părţi, una sufletească, cealaltă trupească. Cea sufletească învaţă că sufletul omului se întrupează după moarte în acele sălbătăciuni sau vite domestice cu care se aseamănă prin năravuri şi pofte şi că astfel îşi ispăşeşte el păcatele. De aceea ei zic că fiecare [om trebuie] să-şi stăpânească dorinţele; şi mai spun că după moartea omului nu mai este nimic, nici răsplată, nici pedeapsă. În chipul acesta nici în viaţă nu estce nimic, nici dreptate, nici adevăr, nici rău, nici bine, ci doar ce ni se pare nouă că este, atâta şi este. Cealaltă idolatrie, cea trupească, învaţă mai întâi închinarea la idoli, şi asemenea, că atunci când, după moarte, sufletul omului se întrupează în felurite vite şi fiare sălbatice, el se chinuieşte pentru păcatele sale: iar chinezii care au această credinţă nu mănâncă nici o vietate trăitoare pe lume, dar credinţa aceasta a lor e vrednică de râs.[2] Chiar şi ei şi preoţii lor o iau în derâdere, pentru că a fost născocită numai pentru ca poporul să se teamă, să savârsească binele şi să se ferească de greşeli.

A treia treaptă sau cin este cea epicureană[3], care nu recunoaşte nici pe Dumnezeu, nici pe idoli, ci învaţă doar că pe lume nu este nimic mai bun decât să petreci mereu. În legătură cu aceasta au născocit droguri fără număr şi mâncări pentru toate desfătările trupeşti şi pentru petreceri, jurându-se că prin drogurile acelea se poate face ca omul să nu mai moară, şi [de aceea] le caută mereu. Cea mai mare parte dintre ei sint

---

[1] Probabil chinezescul *fodziao*, buddism.

[2] Deşi spune acelaşi lucru, nu seamănă ca modalitate de a spune cu niciunul din pasajele corespunzătoare din Martini, Trigault, Ath. Kircher (*op. cit.*, p. 132), ori J. Nieuhoff (*op. cit.*, part. II, *Description générale de la Chine*, p. 57).

[3] Este vorba de daoism, cu preocuparea lui pentru alchimie, elixirul nemuririi şi practicii magice pentru alungarea duhurilor rele.

vrăjitori, iar credinţa sau cinul lor este cel mai rău şi mai nemernic din toate câte se află în China.

Învăţătura filozofică preţuieşte credinţa creştină pentru că şi ea la fel învaţă facerea de fapte bune şi ferirea de cele rele, iar din pricina aceasta [credinciosii ei] au devenit astăzi catolici. Religia filozofică au primit-o chinezii după potop, de la începutul lumii, cum au primit-o şi celelalte neamuri şi aşa cum au căpătat-o atunci, la fel o păstrează şi până în ziua de azi. Celelalte două cinuri le-au primit la răstimpuri diferite din India şi de la alte popoape vecine, pentru că în China fiecape om crede ceea ce vrea şi primeşte orice credinţă pofteşte. De aceea, nu este nici o oprelişte acum şi mulţi îşi schimbă credinţa de mai multe ori pe an, după cum le place. Credinţa creştină pravoslavnică grecească a existat şi în China; la început a propovăduit-o în India sfântul apostol Toma şi din India au răspândit-o în China ucenicii acestuia; şi era o mare mulţime de creştini, şi au avut şi un mitropolit pus sub ascultarea patriarhului de la Alexandria, după cum scrie în vechile lor pravile soborniceşti, iar el iscălea ca mitropolit al îniregii Indii şi întregii Hina, adică mitropolit al Chinei. Tot aşa şi Marco Pavel veneţianul scrie că în vremea sa se aftlau o mulţime de creştini în China. Şi nu de multă vreme s-au găsit nişte lespezi cioplite din marmoră pe care erau inscripţii în limba siriacă[1], săpate cam cu o mie de ani înainte, [în care se spune] că în China au extistat credinţa creştină, un arhiepiscop şi tagma preoţească, fiind şi multe alte semne că au existat cu siguranţă acolo creştini. Iezuiţii au văzut la un boier chinez clopote de aramă, iar pe unul se afla în partea de sus o cruce şi în jurul ei era săpată o pisanie în greceşte. Iezuiţii l-au rugat pe mandarin să le îngăduie să copieze acea pisanie, ori să le

[1] După o scrisoare din 1627 a lui Emanuel Diaz, inscripţia, datată din anul 636 e.n., are săpate, de jur-împrejur, numele preoţilor predicatori şi cu rang administrativ din China, la data aceea. Lista cuprinde 74 de nume, între care 4 episcopi şi vicari. În Ath. Kircher, *op.cit.*, p. 42 se reproduce inscripţia şi se dă interpretarea ei în limba latină.

dăruiască clopotul, dar acela nici nu le-a dăruit nimic, nici nu le-a ingăduit să copieze ce era scris. De asemenea s-au găsit în râuri nişte racle care nu mai fuseseră văzute până atunci niciodată şi deasupra cărora era însemnată o cruce albă[1]. Şi multe alte asemenea semne creştineşti au început să fie descoperite nu demult în China, iar iezuiţii le tălmăcesc că în scurtă vreme împărăţia va primi credinţa catolică, pentru că şi în America, în Lumea Nouă, s-au găsit semne asemănătoare înainte de venirea catolicilor, şi la fel s-a întâmplat şi pe insulele japoneze. Noi însă talmăcim că, cu-ajutorul lui Dumnezeu şi cu norocul măriei sale împăratul, în China se va înstăpâni în scurtă vreme credinţa pravoslavnică grecească, dar despre aceasta vom scrie în alt loc. În China au trăit vreme îndelungată creştinii şi s-au înmulţiit, dar după aceea duşmanii credinţei lor, busurmanii şi buharii, i-au pârât mandarinilor chinezi cum că ar voi să se scoale şi să cucerească împărăţia, din care pricină s-a început împotriva lor o prigoană cumplită şi unii au fost ucişi iar alţii s-au lepădat de legea creştină ori s-au risipit în toate părţile. Bisericile şi mănăstirile au fost prefăcute în capişte cu idoli, cum s-a întâmplat cu mai mult de o sută de ani în urmă[2] şi din vremea aceea temându-se, creştinii nu mai îndrăznesc să se arate. În India, însă, şi până astăzi se află peste 150.000 de creştini, iar în China sunt peste 100.000 de catolici, pentru că în toate oraşele de reşedinţă se găsesc iezuiţi şi biserici de-ale lor; numai în Pekin sunt peste 20.000 şi numărul lor creşte în fiecare zi.

CAPITOLUL AL NOUĂLEA

Împărăţia chineză o stăpânesc împăratul şi mandarinii; câte dregătorii sunt şi cât bir se strânge pe an

Împăratul chinez este autocrat şi atotstăpânitor, pentru că el domneşte absolut peste supuşi şi peste tot avutul lor, iar ceea

[1] În P. Alvarez, Semedo (*op. cit.*, p. 67), se află un fragment foarte asemănător cu cele spuse de Milescu: id. Ath. Kircher, *op. cit.*, p. 35.

[2] În *Jurnal...*, p. 220, întâmplarea este comentată mai amănunţit.

ce doreşte, aceea şi face; din pricina asta China este monarhie absolută, iar domnia se moşteneşte din tată în fiu. Dacă în urma împăratului nu rămân copii, atunci la împărăţie se alege unul din cei apropiaţi împăratului prin sânge, iar când sunt copii, aleg pe fiul cel mai mare. Ceilalţi dobândesc numele şi cinstea împărătească, dar nu li se dă putere asupra nici unui lucru, ci se dăruieşte fiecăruia [câte] un oraş mare şi [câte] un palat cu toate acareturile şi îndestularea. De asemenea slujba şi cheltuiala lor sunt la fel cu ale împăratului, numai că nu au nici o putere asupra cetăţenilor; pe lângă asta au şi argint de cheltuială pe an cât le trebuie, dar nu li se dă tot dintr-o dată, ci doar din trei în trei luni îl scot din visterie, ca să nu se ridice, cu vreo răsmeriţă, iar ieşirea din oraş le este oprită sub pedeapsa cu moartea. Astfel, întreaga împărăţie chineză este stăpânită doar de unul singur şi după vrerea lui, căci nimănui nu-i este îngăduit să se mişte fără ştirea sa. Dregătorii, voievozii şi toate căpeteniile de el însuşi sunt trimişi în toată împărăţia.

La ei, dregătoriile ori cancelariile care cârmuiesc întreaga împărăţie sunt [nişte palate] clădite chiar în oraşul Pekin şi cele mari sunt în număr de şase, la care se adaugă nouă mai mici. Cea dintâi dregătorie a lor este aceea în care se poartă de grija căpeteniilor, cum ar fi la noi dregătoria nobilimii. De aici se trimit toate poruncile către boieri şi voievozi, iar cancelaria se numeşte în limba chineză Lipu[1]. A doua dregătorie, a veniturilor şi cheltuielilor, se numeşte Gupu[2]. A treia este a demnitarilor; aici sunt cunoscuţi toţi străinii veniţi [în ţară], solii, rangul şi obiceiurile lor şi se numeşte Lipou[3]. A patra, în care se pun la cale trebile războaielor şi ale oştenilor ei o numesc Pingpu[4]. A cincea dregătorie este aceea care veghează orice construcţie orăşenească, particulară, împărătească şi obştească, şi se numeşte Kinkpu[5]. A şasea,

[1] *Libu,* cancelaria treburilor civile.

[2] *Hubu*, departamentul finanţelor.

[3] *Lipu*, departamentul ceremoniilor.

[4] *Bingbu*, departamentul armatei.

[5] *Gungbu*, departamentul lucrărilor publice.

este aceea care judecă toate fărădelegile şi care pedepseşte cu moartea şi cu alte pedepse, se numeşte la ei Ghinkpu[1]. Dar cu toate că mai există încă alte nouă dregătorii mai mici, ca de pildă cea mongolă[2] şi cea astrologică, care se pare că ar fi numai a curţii împărăteşti, totuşi şi ele se află sub ascultarea celor şase dregătorii mari, deoarece acestea cârmuiesc nu numai toate trebile întregii împărăţii, ci şi toate rânduiala statului; aşa este la ei; totul este cuprins în aceste cancelarii, deoarece voievozii din toată împărăţia scriu cancelariilor despre toate trebile lor. Ei scriu mai întâi împăratului şi acesta, după chibzuinţa sa, trimite pricina dregătoriei voite; aceasta, cercetând-o pe îndelete, o judecă şi scrie hotărirea ei într-o scrisoare pe care o trimite împăratului, iar acesta, dacă vrea, porunceşte de se împlineşte întocmai. Din pricina mulţimii trebilor şi pentru ca să nu se săvârşeasă vreo greşeală, împăratul alege din toată împărăţia câţiva filozofi din cei mai înţelepţi, şi pe aceştia îi ţine pe lângă sine numindu-i sfetnici împărăteşti; iar rangul lor în limba chineză se spune kolao sau kaisiang[3], ceea ce înseamnează „sfetnicii conducătorilor". Aceşti kolo sunt în China oamenii cei mai de seamă după împărat şi îl ajută cu sfatul în orice treburi, stau de faţă când împăratul face judecăţile şi numai ei pot să-l vadă; iar boierii ceilalţi nu-l văd niciodată, şi, dacă se întâmplă, aceasta este lucru foarte rar în împărăţia chineză. Cu toate că hanul chinezilor rareori iese din palatul său, totuşi el ştie întotdeauna ce se întâmplă în toată împărăţia şi în provinciile voievozilor, cum trăiesc şi ce se petrece acolo, pentru că în fiecare an trimite din partea sa un om, ca pe un sol, în toate provinciile împărăţiei. Acesta are mare putere de la han, veghează peste toţi voievozii şi le cercetează cu sârguinţă toate trebile, după

---

[1] *Singbu*, departamentul justiţiei (al pedepselor).

[2] Este vorba de *Lifanuen*, departamentul statelor vasale, în atribuţiile căruia intrau afacerile privitoape la Mongolia şi Tibet.

[3] În chinezeşte: *go-lao* şi *dzai-siang*.

care se întoarce iarăşi la împărat şi îi dă seama în scris despre tot ce a văzut şi auzit; şi atunci judecă el despre toate. Cu adevărat se poate spune că pe lume nu se află o altă împărăţie la fel, în care conducătorii să se străduiască atâta ca statul să fie cârmuit mai bine şi mai drept, decât împărăţia chineză. Şi oare nu cârmuiesc ei mai bine decât toţi ceilalţi? Aceasta pentru că de mii de ani filozofii chinezi nu s-au trudit pentru altă treabă decât cum să poată găsi calea cea mai bună pentru ca ţara lor să fie cârmuită şi îngrijită cu dreptate şi fără greşeală. China este împărăţia aceea despre care înţelepţii din vechime spuneau că: acea împărăţie este fericită, în care conduc filozofii sau în care împăratul se poartă ca un filozof, fiindcă acesta întotdeauna îşi va cârmui şi stăpâni împărăţia cu mare înţelepciune şi înţelegere.

Despre veniturile hanului chinez, cu toate că ar părea de necrezut din pricina mărimii lor, trebuie să se ştie că în China nu există nici un om care să aibă în stăpânire măcar o palmă de pământ şi să nu plătească bir împăratului. De aceea se adună venituri mari, şi, lăsând deoparte toate cheltuielile ce se fac pentru curtea hanului şi pentru curţile fraţilor săi, şi în afară de tot ce se plăteşte pentru trebile oştirii, în visterie se adună pentru împăratul chinez peste 60.000.000 de galbeni de aur curat pe an; şi la un loc cu cheltuielile se adună cu totul peste 150.000.000 de galbeni de aur curat în fiecape an. Şi la ei este rânduit astfel că nici chiar împăratul nu poate lua banii din visterie fără ştirea acelora care sunt puşi mai mari peste visterie, unde se adună la un loc toţi banii. Când împăratul are vreo trebuinţă, atunci trimite scrisoare şi îi roagă pe aceşti vistiernici şi le cere atâta cât îi trebuie şi cât vrea, iar vistiernicii nu îndrăznesc să nu-i dea ascultare. Totuşi, acum, în vremea stăpânirii dinastiei bogdoiţilor, din pricina necontenitelor cheltuieli militare, veniturile au scăzut; cu toate acestea şi astăzi încă veniturile sunt însemnate, căci ei adună din toată ţara a zecea parte din tot ce rodeşe pământul. Afară de aceasta

împăratul însuşi îşi are locuri anumite unde se vând tot felul de mărfuri, lucruri şi o seamă de măruntişuri[1] şi mai sunt tot felul de alte născociri prin care se adună însemnate venituri în visterie.

CAPITOLUL AL ZECELEA

Cum îl numesc chinezii pe împăratul lor şi cum i se închină, cum se numesc boierii lui şi ce leafă primesc de la împărat

Aşa cum le întrece în alte privinţe, poporul chinez întrece cu mult celelalte popoare şi în cinstirea împăratului său, pe care îl numesc ţienku[2], nume pe care îl dau şi lui Dumnezeu, şi cerului, şi fiului cerului; şi cu toate că îl socotesc pe hanul lor ca pe un Dumnezeu pământesc, totuşi, mai ales faţă de străini când vin la ei cu solie, ei îşi închipuie că este fiul cerului nu pentru că s-ar fi născut din cer, ci mai mult pentru că a fost ales de către cer şi de către toţi oamenii ce se află pe pământ, şi a fost înscăunat ca împărat în centrul întregii lumi, în China. Poporul întreg îl numeşte hoankti[3], adică stăpânul lumii sau sprijinitorul pământului, pentru că ei cred că împărăţia lor se află la mijlocul pământului, şi de împăratul cerului, pe care îl numesc ksankti[4], îl deosebesc doar prin nume. Cel dintâi împărat chinez se numea Iloankti[5], şi a domnit înaintea naşterii Mântuitorului cu 2697 de ani, şi fiindcă a fost un împărat viteaz şi cinstit, şi a împărăţit fericit, toţi urmaşi lui au fost numiţi cu acelaşi nume; şi nu numai moştenitorii lui, ci şi toţi împăraţii chinezi care au urmat până în ziua de azi, toţi se numesc tot hoankti, întocmai cum la nemţi şi la romani, de la cel dintâi

---

[1] V. *Jurnal...*, p. 247.

[2] În chinezeşte: *tien-dzi.*

[3] Idem: *huangdi.*

[4] Idem: *sangdi*.

[5] Galben împărat, numele creatorului civilizaţiei chineze în vechile lor mituri.

Caesar se numesc [cezari] toţi împăraţii care au fost de atunci şi până azi.[1]

Rangurile boiereşti sunt numeroase în China. Unele sunt rămase din vechime, altele au fost adăugate de tătarii bogdoiţi când au cucerit împăraţia [chineză]. Cel dintâi rang la chinezi, rămas şi astăzi la bogdoiţi, este acela de kolai, despre care am arătat mai înainte că sunt sfetnici ai împăratului, deoarece cu toate că fraţii împăratului se bucură de cinste mare şi sunt numiţi hănişori, totuşi ei nu se amestecă în trebile obştii, ci trăiesc în palatele lor în toată îndestularea, fiind păziţi de străji cu suliţe, coifuri şi saidaki[2]; de asemenea şi la mandarini şi la căpetenii stau străji în faţa porţii. Alt rang este acela de torihamba[3], iar de acest rang ţin numai acei oameni care sunt urmaşi de împăraţi; nici ei nu se amestecă în trebile obşteşti, sunt numai conducători de oaste şi sunt trimişi ca voievozi împotriva vrăjmaşilor, din care pricină în faţa împăratului umblă totdeauna încoifaţi. Kolaii şi slujbaşii umblă fără coif. Acesta este semnul că unii sunt oşteni şi alţii civili; tot aşa nepoţii împăratului poartă la pălărie pene de păun, şi în faţă, la pălărie, un semn oarecare de aur, după care se cunoaşte că sunt nepoţi de împăraţi; pana aceea de păun o poartă şi cameriştii împăratului.

Al treilea cin este la ei alihamba, iar acest cin are în stăpânire cele nouă dregătorii mai mici, pentru că în cele şase cancelarii mari conduce câte un kolai. Aceşti alihamba poartă şi ei pene [la pălărie].

Al patrulea rang este cel numit askaniama, iar dintre aceştia se află câte unul sau câte doi şi în dregătoriile cele mari, şi în

---

[1] Paralelism foarte bine prins de Spătaru. De fapt este vorba de două cuvinte cu grafie diferită, însă cu aceeaşi pronunţie, unul pentru *Huangdi*, Împăratul Galben cel din legendă, şi *huangdi* (scris cu un semn puţin diferit de cel dintâi), împărat stăpânitor al lumii.

[2] Echipament complet cu tolbă, săgeţi şi platoşe pentru arcaşi.

[3] Pentru aceleaşi ranguri vezi şi *Jurnal...*, şi J.F. Baddeley, *op. cit*. p. 440. De notat că este vorba despre ranguri manciuriene, nu chinezeşti (de altfel sunt transcrise din limba manciuriană).

cele mici. Acolo, în cancelarii, slujba lor este asemănătoare cu a secretarilor consilieri de la noi, pentru că tot secretarii cei mai tineri scriu lucrările, iar cei mai bătrâni îndreaptă greşelile şi după aceea le cercetează secretarii şi secretarii consilieri care nu citesc ca alţii, ci parcă ar cânta.

Al cincilea rang este al zarguceilor, care sunt ca secretarii de la noi. Aceştia sunt foarte mulţi în toate cancelariile orice dregătorie ar fi; şi sunt trimişi cu felurite treburi către ambasadori şi soli. Ei sunt puşi supraveghetori în oraş când îi aduc pe ambasadori în faţa hanului, iar în timpul mesei, tot ei sunt de faţă. Când secretarii sunt trimişi la vreo slujbă atunci îi poreclesc mantamami[1]; şi rangul zarguceilor este mai mic decât toate. Cei care sunt în dregătoriile mai mici — şi se află şi dintre aceştia — sunt plătiţi tot de împărat şi se numesc alihava; aşa s-a urmat cu un iezuit care a fost ataşat pe lângă noi, pentru că el era conducător în acea cancelarie unde supraveghea necontenit convorbirile [noastre]. Pe toţi boierii aceştia şi pe conducători, chinezii îi numesc într-un singur fel: *folfu*; străinii însă le spun mandarini, adică stăpânitori, pentru că ei conduc cu multă străşnicie pe cei care le stau sub ascultare. Există în China o asemenea mulţime de boieri şi de căpetenii şi atâtea ranguri, că unui om nu-i este cu putinţă să le înţeleagă pe toate şi din pricina aceasta la fiecare trei luni se tipăreşte o carte în care se scrie numele, prenumele, cinul şi treapta tuturor boierilor chinezi. Şi acest lucru le este lor foarte folositor deoarece, dacă cineva doreşte să facă o plângere despre ceva sau să scrie către dregători, atunci i se cercetează numele şi rangul. A fost o vreme când erau cam 11.000 de conducători, în afară de cei mai mici, care nu sunt scrişi toţi în carte. Fiecare îşi păzeşte rangul şi ştie ce cinstire să-şi dea unul altuia, după cinul său. Iar când sunt trimişi ca voievozi, atunci dobândesc mare putere asupra

[1] În original (p. 341) cuvântul este explicat astfel (poate din l. manciuriană: *iamund baitanga*, funcţionar de poşte): cel mai mic rang al celei de a V-a clase [de slujbaşi].

oamenilor şi nu îndrăzneşte nimeni să le stea împotrivă. Când sunt trimişi ca voievozi, nu numai că li se dau felurite sume de bani din visterie, ci li se dă din partea statului tot de ce au nevoie în timpul călătoriei, şi vase, şi nutreţ, pe lângă aceasta însă şi slugi, pe scurt, tot ce le e de trebuinţă. Iar când sunt scoşi din slujbă, atunci sunt slobozi să-şi păstreze fără nici o despăgubire toate vasele şi tot ce li s-a dat din visterie; iar voievodului celui nou i se dă iarăşi din visterie tot ce-i este de trebuinţă. Fiecărui boier sau căpetenie i se plăteşte pe an ca leafă atâţia *lani*[1] de argint câţi i se cuvin după rangul lui; înainte, în vremea împăraţilor chinezi, ei aveau lefuri foarte mari, dar acum, în vremea bogdoiţilor, acestea au scăzut cu totul pentru slujba permanentă, astfel încât capătă abia jumătate faţă de ce căpătau altădată. Ba chiar atunci li se da cât le şi prisosea, pe când astăzi capătă numai atât cât să poată trăi în chip cuviincios.

Când umblă în oraş, boierii cei mari sunt purtaţi în litiere acoperite; iar litierele sunt însoţite după cum se cuvine rangului lor. Înaintea şi în urma lor aleargă o mulţime de oameni care strigă la trecători să se ferească din drum. Dacă se întâmplă (ca un boier mare) să se întâlnească cu un boier de un rang mai mic, acesta descalecă; tot aşa fac şi oamenii de rând, fiecare descalecă de pe cai şi de pe măgari, până când trece boierul cel mare. Tot aşa în faţa palatelor în care trăiesc hănişorii se trece pe jos, descălecând de pe cai. Oamenii de rang mai mic umblă în [lectice ca nişte] scaune purtate [pe două prăjini] ori călare, şi atunci când se întâlnesc se salută unii pe alţii după cum cere rangul. La ei nu se pune argint la frâiele cailor şi la şei ori la altceva, ci numai aramă sau fier aurit; în schimb au destule talgere de argint şi oamenii de seamă beau şi mănâncă din vase de argint.

Nimeni nu ştie de unde a venit numele de *bogdihan*, şi când ne-a întrebat askaniama pentru ce îi spunem bogdihan, noi am

---

[1] Unitate de greutate (*liang*), 37,301 gr.

răspuns că am auzit de la calmuci, de la buharani şi de la ei înşişi, „căci voi înşivă tot aşa îl numiţi”. Se ştie însă că numele acesta este mongol, de când erau încă în taişale, şi înainte de a fi fost cucerită împărăţia chinezilor. După ce mongolii au cucerit China, l-au numit din nou [pe împărat] cu acelaşi nume ca mai înainte, iar buharanii, calmucii şi noi [ruşii] auzind de la ei, îi spunem la fel; dar chinezii nu ştiu nimic despre asta şi, cu toate că şi ei îl numesc tot aşa, nu le prea place să folosească acest nume, dar nu ştim pentru ce.

CAPITOLUL AL UNSPREZECELEA

Ce fel de fire au chinezii, cum sunt la înfăţişare, cum le sunt datinile şi spre ce sunt mai înclinaţi

Încă în vechile sale cărţi, Aristotel a scris despre asiatici că sunt mai înţelepţi decât popoarele europene, iar despre europeni că sunt cu mult mai viteji decât asiaticii. Tot aşa şi astăzi se poate spune despre chinezi acelaşi lucru, deoarece chinezii sunt faţă de noi, europenii, tot aşa de viteji ca şi femeile faţă de bărbaţi; în ceea ce priveşte înţelepciunea sunt cu mult mai presus, pentru că ne întrec prin ascuţimea minţii; sunt însă şireţi, mincinoşi, vicleni, înşelători, bănuitori în orice lucru şi întotdeauna bucuroşi să-i amăgească pe străini[1], ca să le arate acestora cu cât întrec ei în întelepciune toate celelalte popoare. Din această pricină, ei se prefac totdeauna că ar fi foarte naivi şi încrezători, pentru ca prin aceasta să-i înşele pe ceilalţi. De asemenea sunt nestatornici, întotdeauna caută mijlocul de a câştiga mai mult, dar este foarte adevărat că se trudesc şi muncesc fără încetare. Nu pot răbda însă de foame nici un ceas şi dacă până la amiază nu mănâncă, au credinţa că îndată vor muri. La trup sunt sprinteni, umblă mult pe jos şi poartă pe ei multe veşminte; vara [însă] umblă goi până la brâu şi stau la

[1] Defectele le-a putut observa la slujbaşii hanului şi la negustorii chinezi cu care a avut de-a face. Vezi *Prefaţa*.

soare fără pălării, în arşiţă. Pe ogoare, în lanuri şi în orase muncesc atâta, cum nu se poate închipui mai mult. Oameni sănătoşi din firea lor, sunt obişnuiţi cu munca încă din anii tinereţii, aşa că la ei se văd foarte puţini oameni bolnavi, slăbănogi şi cerşetori. Şi orice ar fi, măcar o nimica toată, ei nu lasă să se risipească şi adună petice mici de piele, diferite oase, pene, orice fel de păr şi, ca nişte zgârciţi, adună [până şi] orice baligă de vită şi din toate născocesc şi îşi fac lucruri folositoare. Deşi sunt destul de bogaţi, nu se ruşinează să facă negoţ cu mărunţişurile, zicând că este mai bun câştigul decât mândria. Neguţătorii lor sunt foarte vicleni şi mincinoşi, toţi se străduiesc să înşele şi nu se ruşinează să ceară o sută de ruble pentru ceea ce preţuieşte una şi când sunt ocărâţi pentru că îndrăznesc să ceară preţuri atât de neruşinate răspund: „N-ai decât să dai mai puţin; cu vorba eu nu ţi-am luat nimic“[1]. De asemenea înşeală şi când cumpără, fiindcă dau cu mult mai puţin [decât li s-a cerut]. În schimb sunt în picioare când abia mijeşte zarea de dimineaţă, muncesc şi umblă pe uliţe, strigă, vânzând tot felul de mărunţişuri şi marfă. La înfăţişare arată în acest chip: unii sunt albi la faţă ca şi europenii, doar nasul le este turtit, bărbile le au rare, ochii mici şi lunguieţi, holbaţi. Feţele late, pătrate, atât la bărbaţi cât şi la femeile lor. Pe oamenii cu părul roşu şi roşcovan nu-i iubesc deloc şi astfel de păr li se pare îngrozitor; nu poţi vedea la ei un singur om cu asemenea păr. Mintea şi isteţimea lor o vădesc feluritele lucrări de mătase care ajung la noi, precum şi vasele de porţelan, lăzile zugrăvite cu aur şi cu lacul lor pe care îl numesc ţâie[2]; de asemenea brodează cu acul tot felul de păsări şi animale, de parcă ar fi vii. Şi la noi vin lucrări de artă de ale lor din os, lemn, coral, chihlimbar, mărgăritare şi diferite lucruri făcute din marmură tare[3], pietre scumpe, pe care le sculptează şi le lăcuiesc cu multă măiestrie.

---

[1] Observaţia personală a spătarului, vezi şi *Jurnal...*, p. 215, nota 1.

[2] În chinezeşte ţi-ya; v. şi mai departe la p. 249.

[3] Jad.

Ei mai scot din răşină un chihlimbar turnat, pe care nu-l deosebeşti de cel natural şi din orez fac o sticlă foarte străvezie, însă nu tocmai ca a noastră şi care se sparge repede. Desenează şi pictează animale, nu prea bine, căci nu cunosc încă măsurile culorilor în ulei. Dar păsările şi tot felul de flori făcute cu măiestrie, nu cu vopsele, ci cusute cu mătase, le întrec cu mult pe cele pictate. Pe lângă aceasta, ei au descoperit înaintea alor noştri meşteşugul de a turna tunuri, de a fabrica praful de puşcă, de a tipări cărţi, precum şi busola de mare şi multe altele. Isteţimea lor mai reiese şi de acolo că au o pasăre ca un corb[1], domesticită, cu gâtul lung. Această pasăre au învăţat-o să prindă peşte cum prind câinii iepuri; şi îi pun în jurul gâtului un inel de fier ca să nu înghită peştii cei mari. În chipul acesta ele prind peşte cu ciocul, iar dacă găsesc un peşte mare se ajută una pe alta şi oamenii adună peştele în lotcă; pentru fiecare din aceste păsări se plăteşte dajdie împăratului. Din firea lor ei iubesc facerea de bine şi pe cei ce o săvârşesc, deşi se tăvălesc şi în multe fapte urâte, însă o fac cu grijă mare şi născocesc tot felul de mijloace pentru ca nimeni şi niciodată să nu bage de seamă. Ei întrec toate popoarele prin cinstirea dată părinţilor şi învăţătorilor lor, zicând că este păcat de moarte să fii neascultător faţă de ei, să nu-i slujeşti cu ceva, ori să-i superi. Şi cu toate că unii au rang mai mic decât învăţăceii lor, totuşi învăţăceii întotdeauna îi respectă, le dau locul de cinste şi tot ceea ce doresc pot cere de la ei, cu cuvânt că este păcat de moarte să nu le dea. Nu este nimic mai înjositor pentru chinezi decât vorba ori fapta, ori altfel de semn de cruzime sau mânie. Din această pricină ei îşi topesc întotdeauna mânia şi ura şi sunt prefăcuţi în purtare, şi niciodată nu poartă la ei nici un fel de armă.

Armele şi faptele de arme nu le plac de loc, zicând că purtarea armelor şi războiul sunt fapte tâlhăreşti şi nu

---

[1] E vorba de cormoran, pasăre palmipedă; vechiul fr. *corp* (corb) şi *moran* (marin).

omeneşti; căci omului i se cade să trăiască cu ai lui în înţelegere şi modestie, iar cearta şi războiul sunt apucături de fiară şi nu omeneşti. Chinezii au şi oşteni, însă ei nu-i cinstesc pe militari, ba chiar se şi ceartă cu ei, mai ales că ştiinţa este la mare preţ.

Onorurile şi purtarea cuviincioasă, între ei, ca şi în treburile obşteşti, le respectă mai mult decât toate popoarele şi întotdeauna dau locul de cinste celor mai în vârstă. Când au oaspeţi, locul de cinste îl dau aceluia care a venit din ţinuturile cele mai îndepărtate şi nu cinstesc pe nimeni după strămoşi ori renume, ci cu cât numeşti pe cineva mai bătrân, cu atât se socoteşte că îi dai mai multă cinste; totuşi, între ei se cinstesc după rangurile lor. În ce priveşte vorbirea obişnuită: „eu“ sau „tu“ —astfel de vorbe rosteşte doar stăpânul către slugă, ei între ei însă îşi vorbesc cu totul curtenitor şi fiecare îşi cunoaşte rangul. Din anii copilăriei se obişnuiesc cum să vorbească cu ceilalţi şi cum să se numească pe sine şi pe altul; adesea se vizitează între ei şi sunt politicoşi faţă de toţi oaspeţii veniţi. În purtările lor, în felul cum umblă şi în atitudine sunt peste măsură de modeşti, încât este cu neputinţă a fi mai bine; mai cu seamă conducătorii lor, filozofii, arată statornicie, atenţie, modestie şi cea mai mare bunătate. A striga pe uliţe sau a umbla beat, sau a face gălăgie, sau a face cu ochiul, acesta este pentru ei semnul omului stricat, iar înjurături sau vorbe urâte n-ai şă auzi niciodată. Când se salută între ei, îşi împreună mâinile şi, stând amândoi la fel, se ploconesc unul către altul spunând în limba lor: „dja-dja”, ori mai politicos „djing”, iar locul musafirului este în partea dreaptă. Însă când umblă pe drum, [pe oaspete] îl ţin pe partea stângă pentru ca să nu fie stingherit de ceilalţi [în a-şi face vânt], căci în timpul verii orice om poartă în mână un evantai împotriva arşiţei. Şi cuvintele de mai sus să ştie oricine că sunt scrise despre chinezii curaţi care se numesc şi *nicanţi*, iar cât priveşte pe *bogdoiţi*, care stăpânesc astăzi China, ei au alte obiceiuri, după cum s-a scris în cărţulia despre tătari.

CAPITOLUL AL DOISPREZECELEA

Cum se face învăţătura la chinezi, cum le este scrierea şi cum se preţuiesc. Cum se practică medicina la ei, în ce fel tămăduiesc şi ce fel de leacuri folosesc

Cât preţuiesc chinezii învăţătura şi ştiinţa de carte se poate vedea din faptul că nu se găseşte nici un singur om care să nu ştie să citească şi să scrie. Pe omul neînvăţat şi pe cel simplu ei nu-l primesc nici în cea mai mică slujbă şi cu cât cineva este mai învăţat cu atâta dobândeşte mai mare cinstire; la ei orice mărire de la învăţătură porneşte. Chiar dintre oamenii simpli nu vei putea găsi pe vpeunul care până la vârsta de 15 ani să nu fi învăţat să citească şi să nu stie să scrie. Astfel, în China nu se ia în seamă nobleţea şi nu se ţine socoteală de cine din cine s-a născut, în afară de neamurile împărăteşti; la ei cel mai nobil este acela care este cel mai învăţat; şi cel care ştie mai multă carte — chiar dacă s-a născut din oameni simpli — dobândeşte şi partea cea mai mare.

Însă cu toate că ei cinstesc atâta ştiinţa, mult mai mult decât europenii, totuşi ea este încă nedezvoltată la ei, căci mai întâi nu au gramatică, nici retorică, nici filozofie, nici altă ştiinţă în afară de astrologie şi nici aceasta nu este desăvârşită, deoarece ei urmăresc doar să prevadă viitorul. Filozofia lor este veche, dar nu scrisă bine decât aceea care învaţă despre bunele obiceiuri şi despre toate virtuţile, şi ei se străduiesc în tot chipul [să afle] cum să conducă mai bine poporul. Cu toate acestea sunt deosebit de isteţi la minte, iar iezuiţii le-au tradus în limba chineză multe cărţi, şi de aritmetică, şi de măsurătoarea pământului, şi diferite alte manuale pe care chinezii le-au studiat.[1] Ei au tipărite multe

[1] În *M□langes orientaux*, Paris, 1883, pp. 459—546, se află articolul lui Henri Cordier, *Essai d'une bibliographie des ouvrages publies en Chine par les europeens au XVII et XVIII siecle*, în care se întâlnesc între cele aproape 80 de titluri tipărite în limba chineză până în anul 1675, când a fost Milescu acolo, şi lucrările lui Johan Schall von Bell şi Luigi Buglio, despre care spătarul vorbeşte în *Stateini spisok*. V. şi *Jurnal*....

cărţi despre medicină, despre chipul cum se construiesc casele şi despre multe alte meşteşuguri, iar cât priveşte pe cel al tămăduirii, acesta este la ei mai presus decât al doctorilor noştri. Cu toate că doctorii noştri îi întrec în învăţătură, căci ştiu mai multe lucruri şi judecă mai bine, totuşi chinezii lecuiesc mai repede şi mai temeinic orice boală. Ei au multe cărţi doctoriceşti în care sunt descrise şi desenate tot felul de ierburi şi pietre. De asemenea se vorbeşte [în aceste cărţi] despre felurite boli cu semnele şi leacul lor, şi despre tot ceea ce îi trebuie unui doctor; ei trec prin foc [instrumentul] ce le este de trebuinţă şi fierb ierburi şi rădăcini pe care le dau bolnavilor. Cât despre deschiderea vinelor şi slobozirea de sânge, ei niciodată nu fac aşa ceva, ci, când văd că sângele este prea mult, atunci răcoresc trupul cu leacuri şi subţiază sângele prin post. Pentru aceasta, ei dau şi o pildă: când un cazan fierbe în clocot [zic ei], nu trebuie să torni tocmai atunci ciorba din el, ci mai întâi trebuie să se potolească focul, ca să se liniştească şi să se limpezească ciorba. În acelaşi chip şi sângele omenesc trebuie liniştit şi răcorit[1]; felul acesta de a vedea lucrurile întrece cu mult pe al doctorilor noştri; şi mai au şi multe [alte] sfaturi înţelepte[2]. Ei sunt atât de iscusiţi în treaba aceasta, încât din observarea vinelor îşi dau seama de orice vătămare ascunsă, oriunde s-ar afla; iar cunoaşterea semnelor vinelor de la mână o împart în şase părţi, trei semne mari şi trei semne mici, şi fiecare semn se împarte după fiecare parte a trupului. Primul pentru inimă, al doilea pentru splină, al treilea pentru stomac, iar celelalte pentru alte părţi. Când doctorul cercetează vinele bolnavului, atuncea stă şi se uită mai mult de o jumătate de ceas, încât i se urăşte şi bolnavului, şi celui care şade alături[3]; totuşi [doctorul] cunoaşte

[1] Id. la J. Nieuhoff, *op. cit.*, p. 23.

[2] Intercalează comentariul personal, iar mai departe reia tot după Nieuhoff (ibid.) parafrazând.

[3] Consultaţia în medicina chineză tradiţională constă în examinarea impulsului. Diagnosticul se pune pe baza raportului între cele şase pulsuri pe care le distinge un medic chinez.

îndată boala omului şi în ce parte a trupului îl doare, hotărăşte pe loc şi lecuieşte uşor. În China se află mulţi doctori alhimişti care zic nu numai că ar scoate aur din cositor şi altele, dar că ei ar avea şi leacuri prin care oamenii pot dobândi nemurirea; aceeaşi minciună sfruntată ca [a acestora] din ţările europene, care îi înşeală pe numeroşi nătărăi ce-şi doresc o grabnică îmbogăţire. Ei cunosc foarte multe rădăcini şi ierburi de tot felul, dar cea mai scumpă şi cea mai lăudată rădăcină dintre toate este ghinzen[1], care creşte nu departe de gura fluviului Amur, numindu-se astfel pentru că este de folos oricărui om, orice ar avea el. Şi se numeşte ghin, deoarece în limba chineză omului i se spune ghin[2]. Rădăcina se fierbe şi se dă acelora care sunt slăbiţi de suferinţă îndelungată, şi acelora le este de mult ajutor. De asemenea de multe ori ajută şi celor care zac pe patul morţii, tămăduindu-i, dar dacă se dă omului sănătos îl vatămă îngrozitor, căci măreşte căldura trupului şi-i sporeşte sângele. Rădăcina aceea se vinde foarte scump; pentru un funt[3] de ghinzen se plătesc trei funţi de argint şi nu se află nici un chinez care să nu poarte cu el acea rădăcină. De asemenea în farmacii se vând foarte multe rădăcini de leac, dintre care unele nu se găsesc în Europa.

Scrierea chinezilor este cu nişte semne pe care le-a născocit cel dintâi împărat al lor, Fohin[4], la 300 de ani după potop, pe când încă stăpâneau copiii lui Noe, iar scrierea lor nu este alcătuită din litere, ca a altor popoare. La început, ei au născocit

---

[1] At. Kircher, *op. cit.*, p. 178, reproduce după Martini o descriere mai amplă a plantei, descriere care lipseşte la Spataru. În citat se spune între altele: *„ginsen, japonibus nisi... mandragoram nostratem credas..."* (*ginges...* la japonezi *nisi...* ai crede că este mandragora din ţara noastră...). Mandragora este o plantă solanee, cu frunze mari şi late, cu miros şi gust neplăcut, ce era folosită în antichitate şi în evul mediu pentru felurite vrăjitorii; mătrăgună.

[2] *Jen.*, om.

[3] 409,5 grame.

[4] În chinezeşte: *Fu-si*; împărat legendar (2857—2737 î.e.n.).

scrierea prin pictură despre văzduh şi despre toate păsările din el, apoi despre apă şi feluriţi peşti, despre pământ şi tot felul de dihănii şi animale, iar în urmă au făcut o scriere prescurtată din toate, cu alt caracter sau desen; şi pentru că nu au altfel de scriere decât semnele acestea pictate, fiecare din ele este socotit un cuvânt. Şi au atât de multe semne de acestea, încât oricare dintre ei, chiar dacă nu este prea învăţat, trebuie să cunoască nu mai puţin de 80.000; cu cât ştie mai multe, cu atât învăţătura lui este mai mare. Totuşi orice om care doreşte să ştie cât de cât [să scrie], trebuie să cunoască nu mai puţin de 10.000 de semne, în cel mai rău caz. De aceea trebuie să aibă o straşnică ţinere de minte, iar osteneala e mare pentru că ei nu au nici litere, nici silabe, ci câte cuvinte şi lucruri ştiu, tot atâtea semne trebuie să cunoască. Din pricina asta îi cinstesc atâta pe învăţaţi, căci îşi dau seama cu câtă trudă şi-au însuşit ei învăţătura şi scrierea.

Ei nu scriu ca noi, cu pana, ci pictează cu pensula, cum zugrăvesc pictorii, nu au călimări, ci îşi freacă cerneala pe o piatră şi de acolo, adunând cu pensula, scriu pe hârtie pictându-şi semnele. Şi nu scriu aşa cum scriu ai noştri, cu caractere drepte, pe hârtie, ci încep de sus, în formă de coloană, şi coboară în jos. Iar când citesc, privesc, asemenea turcilor, de la dreapta la stânga şi citesc după obiceiul lor, parcă ar cânta cântece. Peste tot, pe porţi, la uşi şi la stâlpi sunt lipite hârtii cu scriere chinezească în care fiecare trecător citeşte povestiri înţelepte şi pilde de ale lor.

CAPITOLUL AL TREISPREZECELEA

Cum sunt la fire femeile, cum se face căsătoria, ce fel de haine poartă, ce fel de mâncare şi ce băuturi au

Femeile chinezilor sunt cu mult mai scunde decât bărbaţii lor, iar la faţă sunt curate şi frumoase[1]. Ei nu caută însă

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op. cit.*, p. 46.

frumuseţea femeilor la obraz, ci la picioare, iar cea care are picioarele mici este [socotită] şi frumoasă. Din această pricină, îndată ce se naşte o fetiţă, picioarele i se strâng şi i se leagă în felurile chipuri pentru a nu creşte mai mari, şi de aceea femeile chinezilor au picioarele mici ca ale copiilor şi abia pot umbla. De asemenea ei caută ca nevasta să fie tânără. E de mirare că un popor atât de înţelept a născocit un obicei atât de crud ca strânsul picioarelor la femei, din care pricină ele îndură mare chin pentru a face pe placul bărbaţilor lor. Dacă cineva întreabă de ce îşi chinuiesc astfel picioarele, ei nu pot da un răspuns decât că este un obicei vechi de mai bine de 2800 de ani, pornit după pilda împărătesei Mahi a împăratului Hei, care a domnit în China în vremea aceea; împărăteasa şi-a legat strâns picioarele încă din copilărie şi pentru că acestea îi erau foarte mici s-a făcut aşa de frumoasă încât după moarte a fost trecută în rândul zeiţelor chineze. Şi din vremea aceea îndepărtată şi până astăzi toate femeile chineze îşi strâng astfel picioarele, închipuindu-şi că şi ele vor fi foarte frumoase. Alţii spun însă că acest lucru îl fac după porunca înţelepţilor, pentru ca femeile să nu umble pe uliţe de bunăvoie, ci să stea acasă de nevoie; căci, din pricina strânsorii, picioarele le sunt mereu betegite. Peţitul se face la ei după un obicei cu totul deosebit de al nostru, căci săracul din popor îşi cumpără nevasta de la părinţii ei şi când n-o mai vrea, o vinde; dar bogaţii de rang fac altfel. Bărbatul îi dă zestre femeii, iar părintii fetei dau şi ei, la fel, sau mai mult decât soţul. Nici mirele însă nu-şi vede mireasa, nici mireasa nu-şi vede mirele, şi nu vorbesc unul cu altul până când nu se înţeleg părinţii între ei prin mijlocitori; astfel se petrece peţitul. După asta mireasa este încuiată într-o litieră şi o petrece multă lume, cu lumânări aprinse, chiar dacă este ziua-n amiaza mare, aducând-o mirelui, căruia îi dau cheile litierei şi el însuşi descuie uşa, primind mireasa oricum ar fi ea. Bărbatului nu îi este oprit să ţină ibovnică atâta vreme cât îi trăieşte soţia, iar dacă aceasta moare îşi ia alta, după aceea pe a treia, şi oricâte pofteşte. Dacă însă o femeie nu naşte copii,

faptul este socotit ca o necinste şi ca o nenorocire. Femeile care rămân văduve trebuie să trăiască în chip cinstit, iar acelora care duc o viaţă curată li se înalţă stâlpi de piatră pe care se scriu versuri de laudă spre veşnică pomenire, căci femeile cinstite nu se mărită niciodată după moartea bărbatului lor. Din pricina firii lor geloase, chinezii îşi ţin femeile închise şi nu se poate spune cât le păzesc, nu numai atunci când ies afară din curte, ci şi cât stau în casă, unde trăiesc sub mare pază. De aceea şi casele lor sunt zidite în aşa chip ca femeia să nu poată vedea pe nimeni şi să nu fie văzută de nimeni; de aceea rareori i se îngăduie să iasă dincolo de poartă. Pentru întâmplarea că s-ar ivi vreodată nevoia ca femeia să plece [de acasă], ei au făcut nişte litiere în care o zăvoresc cu atâta străşnicie, încât nici ea să nu poată vedea nimic şi nici pe ea să nu o poată vedea nimeni, şi numai în acest chip este lăsată să plece. Veşmintele femeilor sunt făra seamăn de frumoase şi le acoperă aşa ca în afară de obraz sa nu se vadă nimic şi numai picioarele sunt puţin descoperite pentru a se putea zări ceea ce socotesc ei că vădeşte frumuseţea. Veşmintele de mătase le sunt brodate cu tot felul de păsări şi flori, la cap se leagă cu fel de fel de buchete de flori, iar între buchete aşază pietre scumpe, care le fac foarte atrăgătoare. Mâinile le ţin ascunse în mâneci, care sunt tot de mătase ca şi hainele; nu este obiceiul ca femeia să ia ceva din mâna bărbatului, ci darul se pune pe masă şi de acolo femeile îl iau cu mâinile acoperite. Chinezoaicele îşi petrec timpul cu tot felul de păsări şi au nişte pisici pestriţe cu care se joacă.

Hainele bărbaţilor sunt largi, ca şi mânecile; haina este lungă până în pământ, iar în faţă, sub brâu, au un nasture asemenea oziamei[1]; le place culoarea neagră şi cea vişinie şi, vorbind cu dreptate, hainele lor de ceremonie parcă sunt haine de moşnegi; bogdoiţii însă poartă veşminte mongole după obiceiul lor.

[1] Numele care se da hainelor purtate de neguţătorii persani după cuvântul arab care înseamnă „persani“.

Chinezii nu-şi scurtează părul niciodată, ci îl lasă atât cât poate să crească; în fiecare zi îl piaptănă şi îl aşază într-un conci în vârful capului şi poartă nişte reţele făcute din păr, cu care îşi ţin pieptanătura; poartă şi o pălărie rotundă împletită din papură sau din altceva, potrivit rangului, căci rangul se cunoaşte şi după acoperământul capului. Boierii şi dregătorii poartă veşminte deosebite, potrivit vechiului lor obicei şi cum se cuvine fiecăruia după cinul său.

Mâncărurile lor sunt felurite şi bune, şi nu mănâncă niciodată cu mâna sau cu cuţitul, ci au două beţişoare groase ca pana de lebădă, cu care se slujesc cu mare iscusinţă; iar beţişoarele le fac din lemn şi din os, ori din alte materii şi orice ar fi de mâncare şi orice fel de carne, o toacă în bucăţele şi, cu acele beţişoare, mănâncă foarte curat din farfurii de porţelan ori din alte materiale de preţ. Chinezii, spre deosebire de alte popoare asiatice, au scaune şi mese, căci ei spun că doar oamenii simpli şi barbarii şed pe pământ. Ei se aşază pe scaune frumoase de parcă ar fi făcute după chipul celor nemţeşti; mănâncă pe mese acoperite cu feţe de masă şi eu cred că toată Europa a luat obiceiul [acesta] de la chinezi, deoarece ei sunt mai vechi decât toate popoarele Europei.

[Chinezii] au băuturi de toate felurile, pe care le fac din orez ori din altele; au vii multe, dar nu fac vinul din struguri, ci îl fac din orez şi din altele; mai au o băutură ce se numeşte *tarasun* şi o altă asemănătoare cu *romaneia*. Orice băutură chinezii o beau caldă şi niciodată rece, fie vin, fie ceai, fie apă, fie orice altceva; ceai, mai ales, beau într-una. Cu băuturile calde se obişnuiesc din copilărie şi asta le păzeşte foarte mult sănătatea, căci le astâmpără setea şi usucă scuipatul, din care pricină ei nu scuipă, iar înăuntrul lor nu cresc pietre, de asemenea nu se îmbolnăvesc de podagră, nu-i dor mâinile, nici stomacul şi sunt cu mult mai sănătoşi decât europenii noştri. Bogdoiţii fierb însă ceaiul cu lapte, cu unt, cu făină şi cu sare: dar acela se numeşte ceai bogdoit, căci chinezii fierb ceaiul doar cu apă curată.

CAPITOLUL AL PATRUSPREZECELEA

Cum sunt construite oraşele la chinezi, ce fel de clopotniţe[1] au şi cum sunt casele de locuit

În împărăţia chineză, arhitectura oraşelor este aceeaşi aproape peste tot căci ei îşi construiesc oraşele în formă de pătrat, şi cele mai mari se deosebesc de cele mici doar după întindere şi numărul locuitorilor, însă construcţia este peste tot aceeaşi, fie că sunt zidite din două rânduri de cărămidă între care se toarnă pământ, fie că sunt făcute din piatră cioplită. Deasupra zidurilor se află peste tot turnuri şi metereze pentru arcaşi, aşa cum se vede în Europa, în vechile construcţii de cetăţi, şi în jurul fiecărui oraş este săpat un şanţ, iar la mai toate oraşele, şanţurile din jurul zidurilor sunt pline cu apă; prin altele trec chiar râuri mari. La fiecare oraş sunt construite în zid două rânduri de porţi şi fiecare poartă are câte două canaturi ferecate, însă în faţa porţilor nu au poduri care se ridică, aşa cum au nemţii; între porţi sunt lăsate locuri libere pentru străjile de oşteni. După ce treci de primele două porţi, pe celelalte nu le vezi îndată, pentru că sunt aşezate pieziş şi nu faţă în faţă; la porţile dintâi este făcut un zid îndoit care seamănă cu un turn, iar la unele oraşe, înaintea porţilor sunt aşezate câte trei sau patru turnuri de fier, lungi de câte un arşin şi jumătate sau doi zăcând aşa aruncate de-a dreptul pe pământ fără nici un fel de rostuială. Aici stau de pază câţiva oameni care poartă ciomege vopsite cu roşu şi tolbe cu săgeţi şi scuturi; deasupra porţilor sunt ridicate nişte turnuri înalte şi cuprinzătoare pentru adăpostirea luptătorilor şi pentru păstrarea armelor. Lucrarea în sine este bună, ca pentru oşteni viteji — dar vitejia chinezilor e ca a femeilor — şi turnurile acestea chinezii le numesc muenleu[2]. Dincolo de porţi, în afara

---

[1] Pagode.

[2] În chinezeşte *mănlou*, fortificaţie etajată, în formă de turn, ridicată deasupra porţilor de cetate.

oraşului, sunt construite peste tot gospodării foarte mari, în care de multe ori locuieşte mai multă lume decât în oraşe. Toate aceste gospodării mari şi mici sunt aşezate în locuri încântătoare, în preajma zidurilor, iar unde se află mai multe locuinţe, acolo au clădit şi o clopotniţă cu nouă sau şapte caturi, clădire foarte înaltă şi minunată. Acestea le-au ridicat fiindcă ei cred că prin ele este reprezentată toată bunăstarea oraşelor. Turnurile şi clopotniţele sunt astfel zidite[1]: din piatră cioplită sau cărămizi, au formă octogonală, peretele dinlăuntru este lucrat din marmură pestriţă şi este aşa de neted, că străluceşte mai tare decât oglinda. Zidul dinafară este făcut din porţelan şi e împodobit cu fel de fel de flori şi păsări. Înălţimea unora e mai mare de o sută de stânjeni, de asemenea lărgimea nu le este nici ea aşa de mică şi între cele două ziduri, spre marginea turnului, se află o scară răsucită [în spirală], care are câte o ieşire la fiecare cat şi de jur-împrejurul turnului este cioplit [un cerdac] din marmură frumoasă, şi la fiecare cat sunt aşezate zăbrele din fier aurit. La un turn sunt nouă sau şapte asemenea caturi şi ori la fiecare, ori numai la cel mai de sus, sunt atârnaţi niste clopoţei, care, când adie vântul, scot un murmur încântător. Chiar pe vârful clopotniţei, turnat în aramă şi aurit, este aşezat un idol apărător al oraşului. Chinezii nu au clădiri mai frumoase decât aceste turnuri. De asemenea mai au în oraşe un alt fel de turn, pe care ei il numesc kuleu[2], iar noi putem să-i spunem turn-ceas, deoarece în turnul acesta se scurge apă dintr-un vas în altul, şi lângă ele stă un om care le priveghează şi, văzând cât s-a umplut vasul, bate ceasurile într-un gong foarte mare ce se află alături de el şi îndată atârnă în faţa turnului o tăbliţă pe care este scris ceasul zilei cu scriere mare chineză.

---

[1] Pasajul respectiv din Martini, *Atlas Sinensis*, fol. 56 (citat în Ath. Kircher, *op. cit.*, p. 135), comparat cu cele spuse de Milescu, ne arată că spătarul nu a făcut o traducere literală, ci repovesteşte acelaşi lucru, în felul său.

[2] În chinezeşte: *djao-lou*.

De multe ori în aceste turnuri se adună căpeteniile şi petrec. Acelaşi om are grijă să se uite peste întreg oraşul şi dacă izbucneşte vreun foc [undeva], el îndată izbeşte în gong, iar oamenii se adună şi înăbuşă pojarul. La ei este pedeapsă cu moartea pentru cel care din nebăgare de seamă stârneşte un pojar. Casele din oraşele lor nu sunt atât de meşteşugit clădite, pentru că ei caută mai degrabă să le ţină răcoare decât să fie frumoase, şi [de aceea] sunt scunde, zidite din cărămidă arsă ori chirpici, iar pe deasupra toate legăturile sunt de lemn, ca şi căpriorii, şi peste lemn sunt acoperite cu olane. Casele în care locuiesc voievozii şi dregătorii sunt mai frumoase decât toate celelalte şi pot fi numite adevărate palate, fiind câte douăzeci şi mai multe în toate oraşele mari; în oraşele mai mici sunt câte opt, iar în cele mici de tot câte patru. Toate sunt construite într-un singur chip, din visteria împărătească, pentru căpeteniile oştilor şi ale oraşelor, iar in afară de ele mai sunt cinci sau şase pieţe mari, în faţa cărora este ridicată câte o clădire cu trei porţi de trecere, dintre care cea de la mijloc este cea mai mare. De o parte şi de alta a porţilor sunt aşezaţi lei mari cioplіţi în marmură, iar dincolo de porţile mijlocii sunt făcute zăbrele roşii şi pe lături ceardacuri unde stau trâmbiţaşii, toboşarii şi muzicanţii chinezi. Când pleacă ori soseşte vreun voievod sau vreun dregător, cântă muzica şi în piaţă stau oamenii care vin pentru judecăţi ori cu alte treburi; pe laturile pieţelor sunt clădite căsuţe în care locuiesc slujitorii căpeteniilor. De asemenea sunt zidite acolo două palate mari unde sunt primiţi oaspeţii şi oamenii de seamă veniţi să-i viziteze pe dregători şi în aceste palate sunt aşezate mese şi scaune şi tot ce este trebuincios pentru primirea [oaspeţilor]; când ajung acolo, civilii stau pe partea dreaptă, iar militarii pe cea stângă. Dincolo de această piaţă sunt construite încă trei porţi; cele din mijloc sunt mai mari, şi prin ele trec numai oamenii de vază, iar prin celelalte, care sunt pe margine, trece oricine; cele trei porţi se deschid doar atuncea când voievodul ţine scaun de judecată. Dincolo de cele trei porţi este iarăşi o

piaţă mare, unde, la margine, [înălţat] pe nişte coloane mari rotunde, este zidit un palat mare care se numeşte tang[1] în limba chineză şi în care voievodul ţine judecăţile. Pe marginea pieţei sunt ridicate case în care trăiesc slujitorii lui şi, deşi voievozii se schimbă, slujbaşii rămân aceeaşi şi sunt hrăniţi din visteria împărătească. După piaţa aceea mai este o piaţă şi mai de cinste decât celelalte, numită sutang[2], adică „tainică"; aici nu poate pătrunde nimeni decât daca e prieten cu voievodul; tot aici trăiesc şi oamenii de casă ai acestuia. După aceea sunt iarăşi nişte porţi mari, îndărătul cărora locuiesc soţia şi copiii voievodului. Acolo toate clădirile sunt încăpătoare, curate şi foarte frumoaae, fiind orânduite grădini cu copaci şi lacuri şi tot ce tpebuie pentru desfătare şi viaţă plăcută. Mai sunt de asemenea construite cu mare meşteşug prin oraşe multe bolte din piatră de marmură, sculptate cu mare şi aleasă măiestrie, încât ceva mai frumos nu se poate [închipui]. Şi ele sunt ridicate în acelaşi chip — cum se făcea altădată la romani — voievozilor preaslăviţi şi oamenilor de vază spre veşnică amintire, iar faptele acelui om sunt săpate şi scrise cu laudă în piatră. Aşa că în oraşe e mare frumuseţe. Ei clădesc de asemenea şi poduri de piatră cum nu se află în nici o altă ţară, căci toată zidirea e din marmură cu parmaclâcuri pe lături şi cu lei de piatră sculptaţi cu mare mesteşug, şi aşa de proporţionate, încât mai bine nu poate fi.

CAPITOLUL AL CINCISPREZECELEA

Cum sunt făcute drumurile la chinezi, cum sunt înfrumuseţate toate dealurile, de asemenea cum se lucrează corăbiile cele minunate care plutesc pe râuri

În China nu este nici un alt lucru de care să se minuneze [mai mult] călătorii străini, decât felul în care sunt construite

[1] *Tang,* pavilion, sală mare.
[2] *Sî-tang*, încăperi private.

drumurile şi căile obşteşti; căci sunt făcute pentru înlesnirea drumului călătorilor, aşa cum altele mai bune oamenii nici că ar putea să facă. Mai întâi toate drumurile sunt netezite şi după aceea aşternute cu piatră, mai ales în ţinuturile chinezeşti de la miazăzi, unde se umblă aşa de mult călare şi cu telega[1], şi numai pe locurile netede sunt lucrate în acest chip drumurile, dar şi în munţii înalţi, oriunde a fost nevoie de o cale dreaptă, s-au tăiat înălţimile şi stâncile, iar deasupra lor locul s-a netezit, şi văile mari au fost astupate; oriunde a fost nevoie de drum drept, s-a şi făcut. La fiecare zece verste chinezeşti sunt ridicate mici turnuri de pază, unde stau ştafete care aleargă cu cea mai mare iuţeală şi duc acolo unde trebuie poruncile împărăteşti şi ale voievozilor. De aceea nu se petrece nici o întâmplare nouă, în orice parte a împărăţiei, care să nu fie ştiută de toţi; la fiecare opt turnuri de pază, sau la 80 de verste depărtare — ceea ce înseamnează o zi de mers — sunt înălţate palate mari pentru împrejurarea că ar trece pe acolo voievodul sau alţi dregători. Palatele sunt ridicate cu cheltuială împărătească şi poartă numele de kunkvan[2] şi ielli. Când voievozii sau dregătorii trimit înainte scrisoare în care îşi arată rangul şi rostul cu care sunt trimişi, scriind şi ziua în care vor ajunge în acel loc, atunci se pregăteşte din visteria împărătească tot ce este trebuincios călătoriei nu numai pentru băutură şi mâncare, ci şi cai şi lectice, purtători şi corăbii — dacă este nevoie — deoarece toţ locuitorii sunt datori să pregătească ce este scris în scrisoarea dregătorului, scrisoare care la ei se numeşte pai[3]. Şi nu numai toate drumurile obşteşti descrise mai înainte sunt lucrate în acest chip, dar şi toate malurile apelor sunt pretutindeni orânduite în aşa fel încât

[1] Care cu două roţi, trase de boi, folosite peste tot în China. V. şi *Jurnal...*, p. 82.

[2] *Gung-guan*, case pentru găzduirea demnitarilor veniţi în inspecţie sau aflaţi în trecere.

[3] Circulare sau decrete oficiale scrise cu vopsea roşie pe plăcuţe de lemn lăcuite în culoare neagră; Spătaru dă sensul de poruncă.

să fie curăţate pe o lăţime de cinci stânjeni de o parte şi de alta şi să nu rămână nici un copac care să-i împiedice pe cei ce trag corăbiile la edec. În unele locuri, malurile râurilor sunt pardosite cu piatră cioplită; de asemenea în multe locuri se află poduri mari şi trainice lucrate din piatră cu mult meşteşug; şi în astfel de lucrări nici un popor din lume nu se poate asemui cu chinezii.

Tot aşa chinezii nu muncesc mai puţin la lucrări asemănătoare pentru înfrumuseţarea tuturor dealurilor din ţara lor şi se străduiesc peste măsură, pentru că ei au credinţa că în dealurile acestea sălăşluieşte fericirea lor şi bunăstarea. Ei spun că acolo în dealuri trăieşte un balaur mare înaripat şi cu patru picioare pe care îl numesc *kilin*[1] şi despre care cred că ar fi stăpânul fericirilor şi al prosperităţii. Din pricina aceasta ei îşi sapă mormintele în dealuri, [aşa cum] sapă orice înălţime căutând vine de minereu, ca să-şi facă gropi norocoase şi să fie înmormântaţi în pământ binecuvântat. Ei caută locuri a căror formă să semene cu capul, inima ori coada de balaur, pentru că au credinţa că dacă cineva este înmormântat într-un astfel de loc, atunci toţi nepoţii lui vor trăi în mare fericire şi belşug; de aceea nu precupeţesc nici un fel de cheltuială, oricât de mare, pentru a-şi îndeplini dorinţa. Şi mulţi oameni umblă în căutare prin toată China şi sunt atât de meşteri — aceasta le este singura îndeletnicire — să caute fericirea în munţi, la fel cu cei care privesc la stele, [care citesc] în trăsăturile feţei şi în liniile din palma oamenilor, treburi după care [chinezii] sunt atât de înnebuniţi, că deşi [aceştia] îi mint, totuşi cred în ei ca şi în Dumnezeu şi neâncetat îşi bat capul cu astfel de minciuni. Cât despre morminte, după cum mi se pare mie, lucrul l-a scornit un oarecare filozof chinez, care i-a învăţat astfel pe chinezi să fie plecaţi morţilor lor şi să-i cinstească.

Pe toate dealurile din China se află sate mari şi cimitire foarte frumoase, grădini şi păduri minunate, şi tot aici, [chiar şi] pe cei mai înalţi munţi, ei ară şi seamănă grâu. În acest chip, prin

---

[1] În chinezeşte *dzi-lin.*

munca lor, chinezii nu lasă nici un loc nelucrat şi neîngrijit, iar pretutindeni unde se află păduri frumoase şi locuri minunate, se înalţă şi temple mari [închinate] idolilor, unde trăiesc mulţi călugări de ai lor despre care vom scrie mai departe. În locurile îndepărtate şi în pasurile din munţi, mai trăiesc încă nişte oameni asemenea fiarelor sălbatice şi care încă nu s-au supus chinezilor. Din visteria împărătească s-au construit multe corăbii de mare şi de râuri şi multe galere pentru voievozi şi boieri, care sunt atât de minunate, încât nimeni nu poate da crezare descrierii până nu le vede. Corăbiile sunt întocmite din lemn, ca nişte palate foarte înalte, se împart de jur-împrejur în mai multe încăperi, iar la mijloc se află o cameră mare în care sunt scaune şi mese minunat alcătuite; toate uşile şi ferestrele sunt sculptate cu mult meşteşug şi înflorate cu tot felul de culori şi aur. În locul sticlei de geamuri, ei taie scoici subţiri sau pun perdele de mătase subţire cerată pe care desenează tot felul de păsări şi de flori, iar de jur-împrejurul corăbiei se află parmaclâcuri roşii pe care umblă corăbierii şi hamalii. Corăbiile sunt lăcuite pe dinafară, iar înlauntru sunt zugrăvite peste tot, în aur şi culori vii, păsări, oraşe, scene de luptă şi alte frumuseţi, lucrate cu multă măiestrie, şi viaţa în aceste corăbii este desfătătoare; lungimea şi lăţimea lor, ca şi înălţimea, sunt asemenea cu ale galerelor. Pentru a ajunge pe corăbii s-a făcut o scară lungă, iar la proră este ridicat un ceardac încăpător şi minunat; acolo sunt aşezaţi trâmbiţaşii, toboşarii şi ceilalţi muzicanţi, care cânta fără încetare. Când zăresc alte corăbii, oricât de repede s-ar întâlni, fiecare se poartă după rangul său; şi între ei nu se iscă nici un fel de gâlcevi şi nici bătăi, căci aşa este cu străşnicie rânduit în China ca fiecare sa-şi vadă de treaba lui. De aceea pe fiecare corabie este pictat pe proră, cu scriere mare aurită, rangul [stăpânului] şi aşa fiecare [poate] cunoaşte corabia voievodului sau a mandarinului. Pe laturile corăbiilor sunt înfipte steaguri mari de mătase, colorate în toate felurile, iar la mijloc se află catargurile şi pânzele; când este vânt, corăbiile gonesc cu pânzele, iar când nu este, atuncea sunt trase la edec

ori înaintează cu vâslele. Capul vâslei este făcut ca o coadă de peşte şi iscusinţa chinezilor se poate cunoaşte şi din aceea că un chinez vâsleşte mai mult decât opt europeni, iar când vâslesc nu scot vâslele din apă, nici nu împing cu ele; şi atât de îndemânatic lucrează, încât cu o singură vâsla se şi cârmeşte, se şi înaintează. Corăbiile lor sunt felurit alcătuite după fiecare râu, şi sunt aşa de numeroase, încât în nici o altă ţară din lume nu se află atâtea.

CAPITOLUL AL ŞAISPREZECELEA

Care sunt râurile mari ale chinezilor, de unde izvorăsc, încotro curg şi ce provincii se află pe malurile lor

Cu toate că în China curg multe râuri pe care umblă tot felul de corăbii, totuşi mai mari şi mai vestite sunt doar doua fluvii. Cel dintâi fluviu al lor şi cel mai cu faimă este Kiang[1] , adică „fiul mării“, numit astfel din pricina mărimii sale. Fluviul împarte în două toată împărăţia chineză, partea de miazăzi şi partea de miazănoapte, curge de la apus către răsărit şi are mai multe nume deosebite după provinciile prin care trece. Fluviul începe din înălţimile muntelui Min şi de aceea la izvoare se numeşte Minkiang. Apoi curge prin apropierea oraşului de reşedinţă al provinciei Suhuen[2] , care se numeşte Gvei. De acolo fluviul se împarte în mai multe canale şi formează numeroase insule; apoi curge cu iuţeală mare prin apropierea oraşului Sincin şi aci dobândeşte numele Akiang. După aceasta adună multe râuri mai mici şi curge pe lângă oraşul Sui, unde primeşte râul cel mare Magu şi după aceea din nou pe lângă oraşul Hunkin,

---

[1] La Martini, *Kiang fluvius, Filius Maris* (fiul mării); în chinezeşte *dziang,* denumire generală pentru fluvii, dar şi numele prescurtat al fluviului *Iangdzi-dziang.* Fapt similar notat anterior, în legătură cu numele împăratului Huangdi, Împaratul Galben dar şi împărat stăpînitor al lumii.

[2] În chinezeşte *Sî-tşuan*, patru rîuri.

unde se uneşte cu marele râu Pa şi se numeşte tot aşa. Întorcându-se după aceea, curge prin provincia Hunkvang[1] şi acum capătă numele de Takian; nu departe de oraşul Kinheu şi până aici fluviul curge printre numeroşi munţi de piatră şi peste praguri uriaşe, facând vârtejuri grozave; totuşi cu măiestria lor, chinezii navighează şi pe aici, fără stricăciuni. Mai departe, fluviul curge din nou liniştit către provincia Kiangsi[2], unde străbate două lacuri mari şi primeşte, lângă oraşul Kiukiang, iarăşi numele de Kiang. Din locul acela şi până la mare curge mai mult de o sută de mile foarte liniştit şi revărsat; în lărgime ajunge până la două mile, şi de aceea tot felul de vase şi corăbii cu pânze plutesc pe el fără nici o piedică până la mare. Şi cu toate că ţărmul mării este atât de departe, totuşi din apa de mare care se umflă şi scade în 24 de ore, mulţi peşti de mare ajung în susul apei pâna aici. După aceea fluviul udă întreaga provincie Nanking şi se îndreaptă către oraşul-capitală al provinciei de miazăzi Nanking. De acolo curge către oraşul Hin kiang, unde se varsă în ocean printr-o gură foarte largă; şi chiar la gura lui este o insulă pe care s-a clădit o cetate unde trăiesc mulţi oşteni şi slujbaşi ai statului, aflându-se şi corăbii pentru apărare. Pe amândouă malurile fluviului sunt aşezate multe oraşe mari şi mici, şi sate, şi felurite aşezări, de la izvoare şi până la gură.

Al doilea fluviu poartă numele Hoang[3], adică Galben sau pământiu, deoarece asta îi este culoarea; şi seamănă cu un lac, însă iuţeala apei şi puterea ei sunt foarte mari, de aceea, faţă de celelalte fluvii, trebuie pusă o putere îndoită atunci când se trage vasul la edec în susul apei. Lăţimea apei este de o jumătate de milă, iar lungimea fluviului e mai mare de opt sute de mile. Izvorul său este în munţii Kfenkung[4] şi de acolo se adună la un

---

[1] *Hunan.*

[2] *Dziangsi.*

[3] La M. Martini: *Croceus Fluvius* (Fluviul Galben); în chinezeşte: *Huanghă.*

[4] *Kuen-Lun.*

loc mai mult de o sută de izvoare. După aceea curge spre miazănoapte către provincia Huang, întorcându-se apoi în provincia Ksensi, spre răsărit, după care se îndreaptă către miazănoapte şi curge [apoi] către miazăzi prin multe câmpii şi pustiuri nisipoase, se întoarce din nou în China şi se varsă în mare prin provincia Ksantung. În China, fluviul acesta este al doilea ca mărime şi ca faimă, pentru că izvorăşte din munţii din afara hotarelor, din care izvorăsc şi marile fluvii indiene Gange şi Ind, ca şi multe altele. Şi fluviul acesta care pare străin, se răzbună pe chinezi, cărora nu le prea [sunt pe] plac străinii, căci la ei este rânduită o lege veche şi însemnată, ca niciodată să nu se îngăduie în împărăţie nici un fel de străin. Râul acesta se răzbună pe ei, revărsându-se şi pustiind multe provincii chinezeşti prin care curge, schimbându-şi malurile fără încetare; şi prin marele zid trece în mai multe locuri. De aceea s-au făcut în zid porţi anume pe care le-au numit Se. Fluviul desparte provincia Ksensi de provincia Ksansi şi udă multe alte ţinuturi până când se varsă în ocean tulbure şi supărat; odinioară cursul lui era pe lingă Pekin şi Ksantung. Văzând însă chinezii că aduce stricăciuni pretutindeni pe unde trece, încât unele ţinuturi au devenit pustii, s-au temut să nu-i mai potopească şi au săpat un canal mare, întorcându-i cursul spre alte locuri, lăsând din el numai un pârâiaş spre amintire. Apa lui este atât de tulbure, încât este [şi] o zicătoare la chinezi, când vor să vorbească despre lucruri cu neputinţă [de făcut], care zice că doar atunci când Fluviul Galben va fi curat şi limpede se va împlini cutare lucru, dar adaugă că nici într-o mie de ani apa Fluviului Galben nu va fi curată. Cei care plutesc pe el pun în apă piatră acră şi tot mâlul se aşază atunci la fund, pentru că un sfert din apa lui este ţărână. Şi cu chipul acesta am scris deajuns aici despre aceste două fluvii; despre alte râuri chinezeşti vom scrie la rândul lor, când vom descrie în parte şi regiunile Chinei.

CAPITOLUL AL ŞAPTESPREZECELEA

Descrierea Marelui zid chinezesc, când a fost zidit, de cine, de unde începe şi unde se termină

Despre Marele zid chinezesc care înconjoară împărăţia Chinei s-au scris lucruri minunate de către mulţi istorici vechi şi noi. El a fost făcut de către vechiul împărat chinez Ksi[1] , care a început cartea dinastiei sale şi care prin faptele sale ostăşeşti, prin diferite altele şi prin construcţii i-a întrecut cu mult pe toţi împăraţii chinezi. La început împăratul Ksi a fost un han mic, dar după ce a biruit dinastia Heva[2] care stăpânea în China şi după ce a supus întreaga împărăţie, şi-a adunat o oaste mare şi, năvălind în pământul bogdoiţilor şi mongolilor, i-a învins şi i-a nimicit. Văzând însă nestatornicia lor [la cuvânt], şi că vin ca şi mai înainte, pe neaşteptate, tâlhăreşte cum le e obiceiul, şi năvălesc în China ca să ia ostatici şi să prade, atunci, spre a-i împiedica pentru totdeauna de la astfel de năvăliri, a născocit şi a durat Marele zid, acest lucru minunat peste care să nu le mai fie acelora niciodată cu putinţă să răzbească în China. El a început această lucrare în anul al 22-lea al domniei sale, cu 215 ani înainte de naşterea lui Christos, deci în urmă cu 1900[3] de ani şi a clădit zidul întreg în cinci ani. Pentru asta a adunat mulţime fără număr de oameni din toată împărăţia chineză, luând din fiecare zece oameni trei, şi erau atât de mulţi, încât nu mai urcau pe înălţimile zidului cu piatra, ci varul şi cărămida şi le treceau unul altuia, din mână, în mână iar în jurul zidului era mişună de oameni. De aceea s-a terminat atât de repede, pentru că lucrul s-a început în mai multe locuri deodată şi l-au sfârşit cu cea mai mare iuţeală, iar de la împărăţie era poruncă straşnică să se pedepsească cu moartea acela care nu zideşte

---

[1] Este vorba de Ţân Sî-huangdi (246 – 209 î.e.n.), împaratul care a răsturnat dinastia *Djou (Heva)* şi a început construcţia Marelui zid.

[2] *Djou* (1122-247. Î.e.n.).

[3] În original 2900; greşit, căci dinastia Heva (vezi mai sus) s-a stins în anul 247 î.e.n.

zidul atât de tare încât să nu poată pătrunde un piron de fier acolo unde se leagă cu var piatră de piatră. Zidul este ridicat astfel: jos s-a clădit piatră tare tăiată în bucăţi uriaşe, deasupra sunt zidite cărămizi mari arse, legate cu var; în alte locuri, întregul zid este clădit din piatră tare. Înălţimea lui este mai mare de cinci stânjeni[1] iar lăţimea aproape de doi; deasupra sunt creneluri şi metereze dese. Zidul porneşte de la braţul de mare din ţinutul Leaotung, nu departe de fluviul Amur, acolo unde râul Ial se varsă în acea strâmtoare şi se începe la multe verste departe de mare. Pentru temelia zidului, împăratul Ksi a cufundat multe corăbii cu minereu de fier şi astfel construcţia zidului a început chiar din mare şi înconjoară fără întrerupere patru provincii mari ale Chinei. Zidului acestuia chinezii ii spun Vanlihing[2], adică zece mii de verste, dar cu toate că spun [aşa], nu este adevărat totuşi, pentru că zidul se întinde pe o lungime de o mie cinci sute şi ceva de verste ruseşti; în felul acesta ei vor doar să arate mărimea acelui zid şi de aceea şi vorbesc aşa. Începutul lui este de la braţul de mare şi se întinde chiar până la oraşul Kin, unde se află muntii din apropierea Fluviului Galben; zidul merge uneori drept, alteori strâmb, deoarece a fost construit ţinându-se seamă de loc, totuşi se întinde fără întrerupere şi nicăieri, în afară de o mica parte unde sunt nişte munţi grozavi şi de nestrăbătut, în ţinutul de miazănoapte nu departe de oraşul Sifen din provincia Pekin, nicăieri nu este vreun loc gol. De asemenea, acolo unde Fluviul Galben pătrunde prin porţile Se, sunt mici curmături, dar altfel pretutindeni zidul este la fel; acolo unde râurile mici trec pe sub zid, s-au înălţat bolţi parcă ar fi nişte poduri şi astfel pătrund în China. Şi zidul acesta este clădit la fel peste tot, peste câmpie, care este joasă, dar şi peste munţii cei înalţi, chiar peste vârfurile

---

[1] 1 stînjen: 3 arşini; 12 sferturi; 7 picioare englezeşti sau ruseşti; 6 franceze, V. Dal, *Tolkovoi slovar...,* t. IV, p. 129. cca. 2 m.

[2] *Van-li tşang-tşăng,* Marele zid lung de 10 000 de li (respectiv 5 000 km.).

şi spinările cele mai înalte; iar la încrucişările de drumuri sunt ridicate turnuri şi metereze, şi acolo pe unde pătrund drumurile, sunt aşezate porţi. Tot aici, în apropierea porţilor, sunt clădite oraşele şi cetăţile în care locuiesc oştenii care apără zidul şi porţile. Pe vremea când împărăţia era a chinezilor, împăratul lor ţinea câte un milion de oşteni de-a lungul întregului zid, pentru apărarea lui şi a oraşelor şi cetăţilor ce sunt aşezate în preajmă. Astfel zidul înconjoară întregul ţinut Leaotung, provinciile Pekin, Ksansi, Ksensi şi altele, lucrare măreaţă şi preaminunată, care, dacă ar fi fost cunoscută în vremile vechi după valoarea ei adevărată, ar fi fost trecută alături de cele şapte minuni ale lumii. Şi zidul acesta stă întreg până în ziua de astăzi, doar în puţine locuri a început să se năruiască; însă chinezii au rânduit oameni care cunosc asemenea lucrări şi repară îndată ceea ce se năruie.

CAPITOLUL AL OPTSPREZECELEA

Cum se înfăţişau împăraţii chinezi supuşilor lor pe când China era încă sub stăpânirea lor, ce stemă aveau, ce culoare şi ce podoabe se foloseau la curte şi cum se căsătoreau ei altădată

Odinioară, pe când împărăţia se afla încă sub stăpânirea chinezilor şi nu a bogdoiţilor, împăratul chinez se înfăţişa supuşilor săi când dorea, într-un loc din palatul său, unde se afla un mare paravan, pe un postament înălţat, şezând pe tronul său asemenea unui zeu. În mână ţinea o placă de fildeş cu care îşi acoperea faţa când dorea ca nimeni să nu i-o vadă şi tot pentru aceasta, deasupra pălăriei împărăteşti era aşezată o placă de lemn de care erau atârnate salbe de pietre scumpe, aşa încât îi acoperea toată faţa şi fruntea şi, ca un alt soare, orbeau prin strălucirea lor ochii acelora ce-l priveau. Bogdihanul de astăzi, cu toate că păstrează obiceiul chinezesc, totuşi poartă pălărie şi haine după obiceiul mongol, arătându-se adeseori dregă-

torilor, nu aşa cum se purtau împăraţii de altădată. Când iese afară din palat însă, atuncea toată lumea de pe stradă este îndepărtată şi străjile veghează să nu privească nimeni la el.

Stema împăraţilor chinezi şi bogdoiţi înfăţişează un balaur zburător pe care l-am descris mai înainte; şi cu toate că balaurul este zugrăvit peste tot, pe pietre şi în alte locuri, acesta, deşi are patru picioare, [are] la fiecare picior [doar] câte patru gheare. Acela care se află pe stemă însă şi se pictează pe hainele împărăteşti are cinci gheare şi prin asta se deosebeşte. Şi balaurul este pictat la locul său nu numai pe stemă, ci şi pe toate hainele şi pe vasele de aur şi de argint, pe acoperişuri şi în camere, peste tot acelaşi şi, într-un cuvânt, se poate spune că nu este nici un loc sau vreun lucru împărătesc pe care să nu fie pictat acest balaur, căruia i se roagă de fericire ca unui Dumnezeu. Hainele pe care le poartă împăratul şi cei din neamul său şi toţi oamenii săi de curte sunt de culoare galbenă şi nu numai hainele, ci şi vasele, acoperişurile, orice lucru şi orice clădire împărătească oriunde priveşti, este de culoare galbenă. Şi nici culoarea aceasta, şi nici balaurul [cu cinci gheare] nu îndrăzneşte nimeni să le folosească, în afară de cei care sunt născuţi în neamul împărătesc; iar dacă află pe careva [îmbrăcat] în această culoare, îndată îl pedepseşte cu moartea. Obiceiul este al chinezilor, iar bogdoiţii de astăzi îl păstrează cu străşnicie. Căsătoria împăraţilor chinezi de odinioară se deosebeşte foarte mult de a celor de astăzi, deoarece bogdihanul de acum îşi alege şi îşi ia soţie dintre fiicele hanilor nobili şi ale taişilor mongoli, şi nu din popor. Împăraţii chinezi [însă] nu căutau la nobleţe, ci adunau din toată împărăţia lor pe cele mai frumoase fete şi dintre acestea alegeau pe cea mai frumoasă şi mai plăcută, luând-o de nevastă; boierii chinezi însă erau foarte doritori să ia pe nepoatele împăraţilor, pentru că ele trăiesc tot timpul în palat sub pază şi niciodată nu ies pe afară; dar din aceasta ei nu au nici un fel de ajutor sau folos.

Odinioară, vechii împăraţi chinezi aveau o singură soţie, cea dintâi şi cea mai cinstită din toate [femeile] şi care putea fi

numită adevărată soţie a împăratului; dar neţinând seama de aceasta, urmaşii lui, copiii, îşi mai iau câte două soţii, însă ele se numesc soţiile mai mici. După acestea mai pot avea câte treizeci şi şase de neveste, care şi ele se numesc soţii, iar în afară de acestea, unii adună de două sau de trei ori mai multe favorite, care însă nu se [mai] numesc soţii, ci ibovnice. Împreuna cu soţul, locuieşte, manâncă şi bea la aceeaşi masă doar prima soţie; toate celelalte stau în picioare ca nişte slujnice şi o slujesc şi nu le este îngăduit să se aşeze fiind ea de faţă. Copiii tuturor acestor neveste nu ştiu să spună mamă decât primei soţii. Şi soţiile împărăteşti şi ale boierilor trăiesc încuiate cu mare străşnicie, ca şi toate celelalte. Iar soţiile împăraţilor poartă pe cap pietre scumpe şi brăţări la mâini şi la picioare, căci ei îşi închipuie că toată frumuseţea se află în picioare.

CAPITOLUL AL NOUĂSPREZECELEA

La ce idoli se închină chinezii, ce nume au idolii, cum le sunt templele

Am scris mai sus că religia chineză se împarte în trei [părţi], iar cea dintâi, cea filozofică, este cea mai veche din toate, dominând întreaga împărăţie, şi este socotită mai de cinste şi slăvită de către ei. Acesteia îi urmează mulţi [credincioşi] şi în loc de Dumnezeu îl au pe primul filozof şi începător al credinţei lor, care se numeşte Confucius, împlinindu-i învăţătura şi poruncile. Filozofii chinezi nu se închină idolilor, însă recunosc un singur Dumnezeu pe care îl numesc împăratul ceresc; şi ei spun că acestuia se cade ca numai împăratul însuşi să-i aducă jertfă şi nu orice om. De aceea împăratul are două temple mari şi foarte frumoase, construite în cele două capitale ale sale — unul în Nanking, capitala de miazăzi, celălalt în cea de la miazănoapte, Pekin, iar dintre acestea un templu este al cerului şi celălalt al pământului. Altădată era obiceiul ca împăraţii înşişi să aducă jertfe în acele temple, dar acum în locul lor boierii

jertfesc boi, foarte multe oi şi multe altele, după datina lor. Potrivit tradiţiei, filozofii chinezi i-au ridicat temple lui Confucius, conducătorul şi Dumnezeul lor, şi în fiecare oraş acestea sunt împodobite foarte frumos, iar pe lângă ele sunt întemeiate şcolile lor chinezeşti. Tot acolo sunt clădite şi palate în care trăiesc cei mai mulţi filozofi de-ai lor şi în templu este aşezată statuia lui Confucius, acoperită peste tot cu inscripţii felurite. Unde lipseşte statuia lui Confucius este scris cu slove mari de aur numele lui; de o parte şi de alta sunt aşezate statuile mai mici ale ucenicilor lui, pe care chinezii îi cinstesc ca pe sfinţi. Când este lună plină sau lună nouă, atunci se adună în templu toţi conducătorii oraşului şi îl slăvesc pe învăţătorul lor cu închinăciuni şi mătănii, punând, după obiceiul lor, lumânări şi [mirodenii în] cădelniţe. Acestui Confucius i-au făcut multe şi felurite statui mari şi mici, pe care unii le poartă chiar cu ei.

Altă sectă despre care am scris mai sus, a idolatrilor, are de asemenea în oraşe şi pe munţi multe temple, mari şi mici, în care sunt aşezaţi o mulţime fără număr de idoli de aur, argint, pământ, marmură, lemn şi aramă[1] . Din această sectă [religioasă] unii trăiesc acolo ca nişte pustnici; ei îşi rad fără încetare capul şi bărbile, având şi multe alte obiceiuri idolatre.

A treia sectă este cea epicureană[2] . Preoţii acestei credinţe izgonesc dracii din oameni, scriind numele acestora pe o hârtie galbenă, pe care o lipesc pe zidurile caselor. De asemenea, leagă ploile cele mari şi le dezleagă atunci când este nevoie, făgăduind că pot aduce orice fericire, şi săvârşesc şi alte obiceiuri diavoleşti, despre a căror mulţime nu se cade să se scrie aici.

Din aceste trei credinţe ale lor s-au înmulţit într-atâta vrăjitoriile şi idolii, încât nu este cu putinţă a-i număra, căci nu numai în temple sunt aşezaţi multe mii de idoli feluriţi, dar şi în

---

[1] Este vorba de budhism.

[2] Daoismul.

case în locuri anume, în bazare, pe uliţe, în grădini şi deasupra palatelor. Idolii sunt felurite statui cu multe capete, cu multe mâini, de parte bărbătească ori femeiască, cu o sută de capete şi o sută de mâini, boiţi cu tot felul de culori şi cu aur. Unii sunt pictaţi pe perete, pe scânduri sau pe hârtie şi pe orice lucru. Deşi templele lor sunt multe şi de toate felurile, fiind clădite cu o mare şi deosebită măiestrie şi cu multe cheltuieli, totuşi în toate oraşele cea mai însemnată capişte este ridicată tuturor zeilor şi acolo aduc fără încetare jertfe şi pun lumânări şi cădelniţe. De asemenea în fiecare oraş este şi un alt templu închinat duhului care apără oraşul, şi acolo, cu toate că astăzi se găsesc idoli, totuşi a fost o vreme când nu era nimic; iar când se investeşte voievodul acelui oraş, [acesta] se jură în faţa [duhului] că va judeca pe dreptate şi pe credinţă; şi ia drept chezaş duhul oraşului, ca răzbunător împotriva sa [dacă îşi va călca jurământul].

În afară de aceste temple sau altare, se găsesc multe alte capişte: ale cerului, lunii, ale zeului războiului, păcii, râurilor, ale zeului mărilor, împăratului păsărilor şi alte nenumărate. Atunci însă când caută locul pentru temelie, ei cercetează întotdeauna [să afle] un loc [purtător] de noroc unde să fi fost capul, ori coada, ori picioarele unui balaur, aşa cum am scris mai sus, şi au multe alte rătăciri, [de pildă] încotro să se deschidă uşile sau fereastra, la stânga sau la dreapta, crezând că din aceasta pot cunoaşte fericirea sau nefericirea. Dar mai ales bărbaţii lor învăţaţi împart idolii în trei trepte: în cereşti, pământeşti şi subpământeşti. Pe idolii cereşti îi împart iarăşi în trei, iar pe cel mai însemnat zeu îl numesc Fe[1]; astfel în chip nelămurit, recunosc taina sfintei treimi; într-un cuvânt chinezii practică această idolatriere care au practicat-o şi o practică încă japonezii, indienii şi multe popoare siberiene, de la începutul lumii şi până în ziua de azi. Şi cine doreşte să vadă chipurile adevărate ale idolilor lor poate să cerceteze în cărţile

[1] *Fe* – Buddha

iezuiţilor în care se scrie despre China[1] şi în carteasoliei olandezilor în China[2] , căci acolo sunt zugrăviţi limpede, după adevăr.

CAPITOLUL AL DOUĂZECILEA

Cum erau oastea şi armele la chinezi şi cum este oastea la bogdoiţi, care sunt corăbiile de mare şi cele militare

Cu toate că poporul chinez este asiatic, el are aceeaşi rânduială în oaste ca şi un popor european; căci toată oastea lor este alcătuită din călăreţi şi pedestraşi, iar călăreţii au drept arme paloşe asemănătoare cu săbiile noastre, dar mai scurte şi dintr-un fier mai slab, însă nu se încing ca la noi pentru a putea trage sabia prin faţă, căci ei trag săbiile numai de la spate. De asemenea mai au drept arme tolbe cu săgeţi şi arcuri bune pe care le fac chinezii înşişi; săgeţile sunt făcute cu meşteşug, după modelul calmuc, iar cu arcurile trag straşnic. De asemenea mai au suliţe din lemn şi din piatră, scuturi şi coifuri, ghioage şi armuri şi tot felul de calabalâc. Pedestraşii poartă arme asemănătoare cu ale călăreţilor şi cu toate că au tunuri de fier născocite din vechime şi au de asemenea şi flinte, totuşi, ca să nu poarte greutate, nu au nici o rânduială de luptă cu ele. Unii le poartă cu ei, după poftă, însă trag cu fitil fără încuietoare şi cremene, iar flintele nu sunt făcute după asemănarea celor ale noastre; tunurile le păstrează doar pentru împrejurările când asediază oraşe şi dărâmă ziduri. Nu au tunari iscusiţi, doar fugari de la portughezi şi olandezi, care ştiu să tragă cu tunurile şi îi învaţă şi pe ei. În timpul bătăliei nu păstrează nici un fel de

---

[1] În Ath. Kircher, *op. cit.,* (pp. 129—162): Partea a treia: *„despre idolatrie, care a fost, pe rind, introdusă din Occident mai întîi în Persia apoi în Extremul Orient, în ţinuturile Tartariei, Chinei şi Japoniei“*, sînt reprezentaţi în ilustraţii feluriţi idoli în formă umană sau animală, cu mai multe capete şi mai multe mâini.

[2] Lucrarea lui J. Nieuhoff; indicaţia bibliografică este precisă.

rânduială, luptându-se de-a valma pedestraşii şi călăreţii, cum poate fiecare şi unde apucă. De asemenea când împresoară oraşe nu se pricep să născocească nimic, nici să pună praf de puşcă sub ziduri, nici altceva să facă, decât înconjoară cetatea şi o silesc [să se predea] prin înfometare. În lupte şi la asalt sunt foarte fricoşi şi lipsiţi de îndrăzneală, fug din faţa duşmanului ca oile capii, fără sa-i urmărească nimeni, deoarece chinezii trăiesc întotdeauna în pace, iar treburile ostăşeşti nu le iubesc şi nu se îndeletnicesc cu ele, pentru că la ei este mare necinste pentru om să înveţe meşteşugul războiului; şi [pe acela] îl socotesc aproape un tâlhar. De aceea când se porneşte război împotriva lor, ei nu socotesc că este ruşinos să se răscumpere cu daruri, şi să facă pace ca să nu se mai lupte. [Totuşi], când îşi strâng oştile, se adună mulţime mare de pedestraşi şi călăreţi, peste 100.000, doar că oastea lor este cea mai slabă, după cum se înţelege şi din aceea că întreaga împărăţie chineză a fost biruită de câţiva bogdoiţi mongoli; iar însăşi firea chinezilor nu este plecată către fapte războinice şi ei sunt mai ales aplicaţi către lucrarea pământului, către negoţ şi alte îndeletniciri. Bogdoiţii mongoli care stăpânesc astăzi împărăţia chinezilor au aceeaşi alcătuire în oastea lor ca şi chinezii, pentru că sunt vecini cu ei, însă bogdoiţii au mai mulţi războinici, mai ales călăreţi [care sunt mai numeroşi] decât pedestraşii. Pe lângă aceasta, oştenii bogdoiţilor sunt bătăioşi, nu cum sunt chinezii, căci ei nu se îndeletnicesc cu lucrarea pământului, ci din tinereţe învaţă să tragă cu arcul, să umble la vânătoare, să prade după obiceiul tâlhăresc şi să fure. Fiindcă sunt oameni de stepă, ei pot suferi truda oricât de grea şi, ca şi tătarii, pot răbda orice fel de lipsă; luptele le poartă mai mult prin năvăliri tainice şi iuţi decât în chip făţiş, dar, cu toate că sunt mai buni luptători decât chinezii şi mai sprinteni, totuşi ei sunt oamenii aceluiaşi pamânt şi nu sunt atât de puternici şi cutezători ca europenii. Eu însumi m-am încredinţat de aceasta acum, când mi-au povestit cazacii care au luptat cu ei mai înainte pe Amur şi când o sută de oameni de-ai noştri au ţinut piept şi au biruit peste o mie de-ai

lor[1] . De aceea ei înşişi sunt uimiţi de faptele de vitejie ale oamenilor noştri: Sub bogdihanul de azi au început sa facă tunuri mari, lungi de mai bine de-un stânjen, turnate şi foarte groase, din care nu de mult aveau vreo trei sute, pe care le-au trimis să fie folosite în bătăliile cu chinezii[2] , iar altele se găsesc în restul împărăţiei şi cazacii noştri le-au văzut; ei fabrică şi praf de puşcă, dar faţă de al nostru, e mai prost. Întotdeauna s-au arătat doritori de flintele noastre şi chiar poruncesc buharanilor să facă negoţ cu flinte din Rusia — pentru o flintă plătesc până la o sută de ruble — şi învaţă să tragă cu ele. Despre împăratul lor de acum povestesc că ocheşte atât de straşnic, incât ucide şi pasărea în zbor. Dar cu toate că şi chinezii şi bogdoiţii au tunuri, flinte şi alte arme, totuşi ei nu ştiu să umble cu ele aşa cum se cere după meşteşugul ostăşesc, şi de aceea ar putea fi supuşi cu puţini luptători europeni, căci europenii sunt neînfricaţi în vitejie, armele lor sunt mai bine făcute, sunt mai deprinşi cu treburile războiului, mai buni [oşteni] şi mai puternici decât chinezii. Pe ei îi biruie mai ales nestatornicia şi frica ce îi prinde lesne îndată ce se întâlnesc cu duşmanul, şi dacă se trage o singură împuşcătură, încep să fugă ca iepurii speriaţi de freamătul frunzişului. Ei au şi corăbii de mare şi de război foarte multe, şi se luptă mai bine pe apă decât pe pământ, neavând iscusinţă în treburile militare.

Astfel aici am descris până acum treburile obşteşti ale chinezilor, împărăţia şi obiceiurile lor, şi alte lucruri care sunt de trebuinţă unei descrieri cuprinzătoare şi generale. Acum însă vom face o descriere în parte, deosebită, a tuturor celor 15 provincii chineze arătate mai sus, [vom spune] care le sunt oraşele de capitală şi cele mai mici decât acestea, ce râuri şi munţi se găsesc în ele, ce sălbătăciuni se află acolo, ce fel de roade le dă pământul, şi tot ce este de trebuinţă acestei descrieri,

---

[1] V. şi *Jurnal...,* p. 160.

[2] Este vorba de cei din sud, porecliţi nicani, care se răzvrătiseră şi încă nu fuseseră supuşi din nou de bogdoiti. V. şi *Jurnal...,* p. 220.

începând cu cea dintâi provincie, Pekin, unde se află reşedinţa împăratului, şi până la cea din urmă. Apoi vom descrie ţinutul Leoatung, ca şi statul Coreii care este o mare peninsulă în mare, iar apoi vom face şi descrierea insulelor japoneze.[1]

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI UNULEA

Descricrea celei dintâi provincii a oraşului împărătesc Pekin, care se rosteşte Pejin sau Peheli[2]

Locul de frunte îl dăm celei mai însemnate provincii chineze, Pekin, căci este cea dintâi prin rang şi cinstire, iar numele îl are de la oraşul Pekin, unde se află scaunul împărătesc, adică oraşul împărătesc de miazănoapte; se numeşte aşa pentru a se deosebi de celălalt oraş împărătesc, de la miazăzi, care se numeşte Nanking[3] . Numele adevărat şi firesc al acestei provincii este Peheli şi această provincie a început să fie din timpurile cele mai vechi[4] capitala împăraţilor chinezi şi mai cu seamă a celor care au stăpânit după naşterea Mântuitorului Christos. Aici a domnit dinastia Leova[5] , şi dinastia Kin[6] şi Irven[7] şi tot aici şi-au aşezat astăzi capitala bogdoiţii mongoli, începând[8] noua dinastie Tanţâng. Provincia are hotare întinse, căci la răsărit

---

[1] Deşi descrierea Amurului este socotită ca făcînd parte din această lucrare, Spătaru nu o enumeră ca un capitol al ei. Cred că *Descrierea Amurului* a fost făcută mai înainte şi abia apoi a fost inclusă aici, căci în *Descrierea Chinei* găsim referinţe la ea ca la o lucrare terminată şi separată.

[2] Beidjâli, numele provinciei în care se afla Pekinul.

[3] Până aici, ca în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 184.

[4] Din nou, continuînd alt fragment din acelaşi loc.

[5] Dinastia *Liao,* a triburilor *kidane.*

[6] La începutul sec. XII, tătarii din Hoarda de Aur au pătruns în China de N-E şi au înfrînt triburile *kidane,* înfiinţînd statul Dzin, cu capitala la Djungdu, actualul Pekin (1115 – 1234 e.n.).

[7] Este vorba de dinastia mongolă *Yuen* (1278 – 1378 e.n.).

[8] În anul 1644 e.n., dinastia manciuriană *Ţâng* sau *Da ţâng.*

este braţul de mare ce se află între China[1] şi statul Coreii, care se numeşte pe chinezeşte Kangai. Între răsărit şi miazănoapte, hotar este ţinutul chinez Leaotung care se află în apropierea gurii fluviului Amur; iar spre miazănoapte are hotar Marele zid pe care l-am descris mai sus, şi care a fost ridicat împotriva năvălirilor mongolilor în China. Către apus provincia se învecinează cu provincia Ksansi[2] care o desparte de munţii Heng[3]; spre miazăzi se desparte de provincia Honang[4] prin marele Fluviu Galben, iar de provincia Ksantung[5] este despărţită prin fluviul Gvei[6]. Astfel, toată regiunea Pekin seamănă cu un triunghi; şi în vremea veche[7] a purtat felurite nume ca Ueu şi Ikii. Provincia Pekin are opt oraşe foarte mari şi fiecare din aceste opt oraşe are sub stăpânire multe alte târguri mai mici, aşa încât fiecare oraş mare este o adevărată provincie cu târgurile şi ţinuturile care ţin de el. Cu aceste opt oraşe de frunte, în provincia Pekin se află o sută treizeci şi cinci de oraşe, care toate sunt înconjurate cu ziduri puternice de piatră, iar împrejurul lor sunt săpate canale mari. În afară de aceste oraşe mai sunt şi multe alte localităţi mari şi cetăţi care din pricina mulţimii lor nu mai încap să fie scrise pe hartă[8] , dar într-o vorbă se poate spune că în această provincie sunt foarte mulţi locuitori şi o mulţime de sate. Clima provinciei este [deosebită] după anotimpuri, dar este mai mult frig, deoarece înălţimea soarelui nu trece peste 12 grade[9]; totuşi gerul ţine vreme de patru luni,

---

[1] La J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 184: Japonia.

[2] *Şansi.*

[3] Munţii *Taihang*.

[4] *Hănan.*

[5] *Şandung.*

[6] *Huai*; se termină fragmentul din J. Nieuhoff.

[7] Începe din nou după Nieuhoff, p. 184.

[8] Încă o indicaţie că N. Spătaru a văzut o hartă mai amănunţită a Chinei. Este poate vorba de cea pe care i-a arătat-o Verbiest, sau de cea din Ath. Kircher, *op. cit.,* p. 2, căci harta lui M. Martini este prea sumară. Sau, poate se referă la o hartă pe care o făcuse el însuşi.

[9] În Nieuhoff, *op. cit.,* p. 184: 42°.

încât râurile îngheaţă bocnă, putând trece pe deasupra lor fără nici o primejdie caii şi căruţele şi orice poveri. Din râuri se taie sloiuri mari de gheaţă care se păstrează pe vară pentru răcorire, însă nu pentru băuturi, căci ei nu beau niciodată băuturi reci, ci numai calde, şi mai cu seamă ceaiul îl folosesc şi ziua şi noaptea. Asemenea iarnă este în fiecare an şi începe întotdeauna de la 15 noiembrie, ţinând până în luna martie ori mai târziu, şi în aceste patru luni toate corăbiile şi bărcile lor stau prinse de gheţuri acolo unde le-a apucat vremea, iar gheaţa aceea se face într-o singură zi, dar când începe să se topească [dezgheţul] ţine multe zile şi [gheaţa] începe să se topească de la fund şi nu de deasupra. Totuşi este de mirare că pe gerul acesta, care dacă ar bântui în Europa n-ar putea fi indurat, europenii care trăiesc în China nu au nevoie să-şi încălzească locuinţele, deoarece li se pare cald; lucru ce se întâmplă pentru că pământul acestei provincii este plin cu silitră, din care pricină la faţa lui mijesc aburi, iar în timpul verii, cu toate că ploile nu sunt aşa dese, totuşi dimineaţa pămânlul este jilav şi se usucă abia când răsare soarele; de aceea se face un praf foarte mărunt, care este purtat de vânt ca un nor şi pătrunde prin uşile şi ferestrele caselor şi se aşază pe toate lucrurile. Cartea chineză în care stă scris numărul poporului din întreaga împărăţie[1] arată că în provincia Pekin în toate oraşele [laolaltă], sunt 418.989 de familii, dintre care bărbaţi 3.452.254, în afară de boieri, dregători şi oşteni, vrăjitori, preoţi şi copii, şi în afară de cei care sunt de neam împărătesc.

Ei dau zeciuială din orice fel de grâne; din orez, din grâu, din mei, câte 601.133 de saci mari[2]; câte 224 de funţi chinezeşti de mătase nelucrată[3]; câte 45.145 de funţi de mătase lucrată[4]; câte 13.748 de funţi de puf de bumbac[5], iar funţii chinezeşti

---

[1] Ibid, pasaj identic.

[2] Ibid., 601 153; La Martini: 2 274 022.

[3] Idem la Nieuhoff, însă in, nu mătase.

[4] Şi Nieuhoff şi Martini: 45 135.

[5] Idem la Nieuhoff; la Martini nu este.

sunt mai mari decât un funt şi jumătate de al nostru. De asemenea pentru îngrijirea hergheliilor împărăteşti mai dau câte 8.737.000 de snopi[1] mari, sare câte 284 de puduri[2], iar în fiecare pud de al lor sunt câte 124 de funţi. Şi la curtea împărătească strâng şi păstrează pe an până la 180.870 de asemenea puduri de sare[3]. În afară de ce s-a arătat, se adună venituri mari în bani din vamă şi din alte dări, care se strâng doar de la băştinaşi, de la străini neluându-se nimic; şi venitul acesta este mic faţă de acela al altor provincii, căci pământul provinciei Pekin este nisipos şi neroditor, deşi pretutindeni este şes, nu ca în alte părţi. Spre deosebire de cei din alte provincii, locuitorii de aici sunt greoi la învăţarea oricărui meşteşug şi puţin isteţi, dar în treburile ostăşeşti sunt cei mai buni. De asemenea toţi chinezii ce trăiesc în provinciile de miazănoapte sunt mai iscusiţi în meşteşugul războiului decât cei care trăiesc în provinciile de miazăzi, dar cei care îi intrec pe cei de la miazănoapte prin înţelepciune, învăţătură şi politeţe.

Ce fel de minunăţii se întâlnesc în această provincie vom arăta [atunci când vom face] descrierea oraşelor mari; însă în provincia Pekin este ceva cu totul deosebit: ei fac o căruţă cu o singură roată[4], pe care o împinge uşor şi repede un singur om, cu ajutorul a două bete; pe ea asază povara mare, uneori se aşază şi oameni şi aleargă atât de repede, de parcă ar fi trase de cai. Este uşor de închipuit că de aici s-au născocit basmele acelea în care se spune că în China căruţele aleargă cu pânze pe uscat ca şi corăbiile pe mare. În provincia Pekin trăiesc nişte pisici albe, cu părul lung ca al căţeilor nemţeşti şi cu urechile lungi, cu care se joacă chinezoaicele, însă pisicile [acestea]

---

[1] La Nieuhoff: 8 737 784; la Martini: 8 737 284.

[2] Nu este nici la Nieuhoff, nici la Martini.

[3] La Martini: Idem.

[4] După cum se poate uşor recunoaşte, este vorba de un fel de roabă. O remarcă asemănătoare se află în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 184. În G. Pauthier şi A. Bazin, *Chine moderne,* Paris, 1853, este reprodusă o gravură a acestui vehicul.

nu prind şoareci[1] . Există şi nişte pisici pestriţe, care vânează şoareci, dar chinezii nu le iubesc. Nimic nu le place mai mult chinezilor şi [nimic] nu preţuiesc atâta ca fel de fel de lucruri vechi şi lucrate de mână cu îndelungată migală, iar când acum vreo patru sute de ani palatul hanului a fost mistuit de foc şi toate lucrurile de aur, argint şi aramă care se aflau înăuntru s-au topit amestecându-se laolaltă, a ieşit un lucru nou şi din amestecul acela chinezii au început să facă vase care au ajuns sa fie mai scumpe decât cele de aur şi de argint, mai ales cădelniţe în care ei ard tot felul de parfumuri, şi vase în care fierb plante de ceai. Dar nu numai asemenea vase preţuiesc ei, ci le place şi tot ce este lucrare veche, fie instrumente, fie cărţi vechi, scrisori, pietre de tot felul pe care freacă cerneala, şi tot ce este vechi le place atâta locuitorilor chinezi cât şi japonezi, încât orice vechitură o cumpără cu preţ mai mare decât al pietrelor preţioase şi al mărgăritarelor. Aceste vechi lucrături făcute de mână ei le numesc kutung[2] , iar [din] cele scrise de Marco Pavel veneţianul, care a fost şi în Kitai şi în Madjin[3] se întelege că el numea Kitai cele şase provincii din ţinuturile de miazănoapte ale Chinei, şi Madjin cele nouă provincii ale ţinuturilor kitaite de miazăzi, pe când astăzi turcii, kizilbaşii, buharanii, când vin în China cu caravanele, ii spun acesteia Hatai. Ei aleg dintre dânşii pe cel mai frumos bărbat, numindu-l sol al sultanului turcilor sau al şahului persan, dar tot ce spun este neadevăr, pentru că aceşti împăraţi nu trimit niciodată în China soli care să fie umiliţi de chinezi. Neguţătorii turci şi kizilbaşi însă îi numesc în chip mincinos soli şi alegând din partea lor nişte plocoane, le dăruiesc împăratului; uneori îi dau lei vii care sunt ţinuţi în mare cinste la chinezi. În China nu trăiesc lei, dar tigri şi pantere sunt în număr mare. Soliile acestea mincinoase ca din partea turcilor vin în China la fiecare trei ani —

[1] Idem la Nieuhoff, *op. cit.,* p. 185.
[2] În chinezeşte: *gu* (vechi), *tung* (bronz).
[3] Macin, numele mongol al vechii Chine de Sud.

iar iezuiţii povestesc că înşişi chinezii îşi dau seama că vin cu solie neadevărată, ca din partea împăraţilor lor, însă le primesc fără a zice nimic doar din pricina negoţului şi a foloaselor [ce trag de pe urma lor]. Şi fiindcă am scris aici mult şi despre multe, este timpul acum să vorbim despre cele opt oraşe mari ale provinciei şi vom scrie mai întâi despre oraşul lor cel mai însemnat, Pekin, oraş împărătesc.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI DOILEA

Descrierea oraşului Pekin, oraşul cel mai însemnat, scaun şi oraş împărătesc, în care împăratul chinez îşi are reşedinţa

Oraşul de scaun şi cel mai însemnat din China este Pekin, despre care am scris mai sus, şi numele lui se tălmăceşte „scaunul împărătesc de miazănoapte"; însă numele propriu, mai vechi, chinezesc, al oraşului este Ksunktien[1] , adică „supusul cerului". În acest oraş înălţimea soarelui este de 40 de grade latitudine; şi oraşul Pekin este scaun împărătesc, are sub el alte oraşe mai mici, în număr de 24, pe care le stăpâneşte ca un cap şi metropolă. Trebuie să se ştie că toate oraşele mari le stăpânesc pe cele mai mici şi chinezii au obiceiul de tipăresc o foaie mică pe care însemnează oraşele de frunte şi ţinuturile. Numele celor 26[2] de oraşe sunt acestea: Ksun, Hankping, Tung şi altele, între care se află unele mari şi bogate, pe care le numesc Heu[3] , iar altele mai mici, numite Gheen[4] . Numele oraşului de scaun s-a schimbat de mai multe ori, după dinastiile împăraţilor chinezi, iar dinastia Minsk[5] , care a domnit înaintea bogdoiţilor, l-a numit Pejin şi Ksiunktien şi cu aceste nume a rămas până în ziua de astăzi. Oraşul Peheli este foarte mare; pe el îl numeşte

[1] *Şun-tien.*
[2] Mai sus: 24; aşa în text.
[3] *Djou*, judeţ sau reşedinţă de judeţ.
[4] *Tşăng,* cetate, oraş.
[5] Evident, greşală de copiere. Dinastia *Ming.*

Marco Pavel veneţianul *kambalâk*[1] şi acum toţi turcii, şi tătarii, şi buharanii îl numesc tot aşa, adică „oraş împărătesc". Veneţianul a fost în China [tocmai] atunci când o cuceriseră calmucii şi tătarii, acum 400 de ani.

Hanul Tankung[2], care a stăpânit oraşul Pejin cu aproape trei sute de ani în urmă, l-a înfrumuseţat foarte mult, pentru că el este primul din dinastia Tanminsk care a părăsit oraşul de scaun Nanking şi a venit la Pejin. El şi-a aşezat scaunul aici ca să poată respinge mai lesne pe mongoli dacă ar fi năvălit în China, căci ţinutul [acestora] este apropiat de Pekin. Şi oraşul l-a zidit în acest chip: nu [l-a făcut] rotund, ci a ridicat în jurul lui nişte ziduri în chip de pătrat, şi fiecare latură de zid are câte zece verste chinezeşti, iar fiecare verstă cuprinde 360 de stânjeni. Lăţimea zidului este mai mare de trei stânjeni şi oamenii umblă pe el călare şi pe jos; iar înălţimea este cât a zidului Kremlinului din oraşul împărătesc Moscova; intre ziduri au turnat pământ, şi la depărtări egale sunt aşezate tunuri de pază. În jurul zidului oraşului au săpat un şanţ şi apa l-a umplut în mai multe locuri căci din depărtare, din munţi, au abătut în oraş un râu care este împărţit în mai multe canale. În jurul oraşului Pekin sunt 12 porţi mari şi prin ele sosesc din toată împărăţia chineză o mulţime de oameni de toate rangurile. Aici vin toţi boierii, şi dregătorii, şi acei care se înscriu printre învăţaţi, deoarece din orice rang ar fi un bărbat, el trebuie să vină la Pekin, căci oraşul este fruntea întregii împărăţii şi de aici se împarte fiecăruia dregătorii şi ranguri. Din acest oraş porneşte toată puterea şi în el se adună bogăţiile din toată împărăţia chineză şi în el se ţin toate mezaturile de mărfuri, iar tot ce se găseşte în împărăţia chineză se adună din belşug aici. Nu se

[1] *Hambalâk*, numele Mongol al oraşului de reşedinţă, Pekin.

[2] La J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 223: *Taisungus* (chinezeşte *Tai-dzu*). Informaţie eronată, deoarece Tai-dzu (1368 – 1399 e.n.) a domnit la Nankin. Mutarea capitalei a fost făcută sub domnia fiului său Tşăng-dzu, în anul 1403.

poate să nu găseşti în oraş tot ceea ce este de trebuinţă fie pentru viaţă de huzur, fie pentru muncă. În oraş este mare mulţime de oameni, de toate rangurile, străini, kizilbaşi, buharani şi tătari, calmuci, mongoli şi portughezi din părţile indienilor, arapi şi turci; iar în afara oraşului se află şapte moschei, după legea mahomedană şi busurmană. De asemenea, doar în oraşul acesta sunt mai multe mii de corăbii împărăteşti în afară de cele, nenumărate, pe care le stăpâneşte fiecare rang [boieresc] şi poporul, iar corăbiile acestea şi busele[1] nu fac nimic altceva tot timpul decât să umble în sus şi în jos, ziua şi noaptea, aducând tot felul de mărfuri trebuincioase. Căci chinezii trudindu-se cu isteţime, au făcut aşa fel încât prin toată impărăţia se poate umbla cu corăbiile pentru că acolo unde era nevoie au schimbat râurile din cursul lor, săpând canale pe care pot veni de oriunde de-a dreptul în oraşul Pekin. Şi nu numai din întreg ţinutul de miazănoapte, dar şi din cele de miazăzi au drum corăbiile aici. Şi este minune mare cum, cu îndemânarea lor firească, chinezii au făcut drum de apă pe mai multe mii de verste şi cum se întâlnesc toate aceste râuri şi canaluri în oraşul Tienjin[2] , portul [cel mare al] întregii împărăţii, unde se adună tot felul de corăbii şi de bărci din toată China, care pornesc apoi în susul apei spre Pekin. Şi cu toate că oraşul Pekin este construit pe un loc neroditor, totuşi omul găseşte [aici] orice şi-ar dori şi de aceea chinezii au o zicătoare [care spune] că deşi la Pekin nu rodeşte nimic, totuşi se găseşte orice[3] . Oraşul are [şi] o mahala, adică multe gospodării în afara oraşului şi [încă] o aşezare mare, ca şi când ar fi un al doilea oraş, în care locuieşte o mulţime de nicanţi, căci bogdoiţii i-au mutat pe aproape toţi chinezii sau nicanţii în afara orasului[4] . De asemenea şi tuturor străinilor, kizilbasilor, buharanilor,

---

[1] Ambarcaţiuni asemănătoare cu un şlep. În alte părţi: *jonci.*

[2] *Tiendzin.*

[3] Idem la J. Nieuhoff, p. 223.

[4] Vezi *Jurnal…,* cap. IV. *La Pekin*.

calmucilor şi altora li se impune să trăiască în aceste gospodării din afara oraşului, şi numai alor noştri, portughezilor şi olandezilor li se îngăduie să locuiască în casele din oraş, [dar] nimănui altuia; şi în aceste mahalale din afara oraşului sunt tot felul de mărfuri şi tot ce este în oraş se găseşte şi acolo. Iar nicanţii sau chinezii au fost izgoniţi de bogdoiţi din oraş pentru că au avut adeseori război cu ei şi se tem să nu înceapă în oraş vreo răzmeriţă din partea lor.

Oraşul Pekin are în partea de miazăzi două ziduri de o construcţie puternică şi ei povestesc că pe aceste ziduri pot alerga fără nici o piedecă 12 călăreţi, atât este de lat, căci între ziduri au turnat pământ [pe care l-au] bătătorit. Dinspre partea de miazănoapte, [oraşul] este apărat doar printr-un singur zid şi tot zidul dimprejurul oraşului este din cărămidă mare arsă, dar temelia este făcută din piatră de stâncă cioplită; iar de la marele zid care înconjoară China nu este departe până la Pekin, abia o sută de verste[1] . Şi oraşul Nanking, capitala de miazăzi a Chinei, este mare, prin mărimea construcţiei şi prin tăria zidurilor nu stă mai prejos decât oraşul Pekin, dar acesta întrece Nankingul prin mulţimea locuitorilor, a boierilor, a dregătorilor şi militarilor; însă despre acest oraş vom scrie la locul său.

Noaptea, în oraşul Pekin veghează străji pe ziduri şi pe uliţe, iar ziua străjuiesc în faţa porţilor eunuci[2] , care adună taxele de la toţi aceia care intră în oraş, însă de la străini nu iau nimic; în celelalte oraşe nu iau plată nici de la ai lor, ci numai de la locuitorii oraşului. În oraşul Pekin puţine sunt uliţele care să nu fi fost aşternute cu piatră, iar pe uliţe se află săpate fântâni şi de amândouă părţile sunt săpate şanţuri mari îndreptate spre râuri

---

[1] Mai sus (cap. V.): 130 verste.

[2] În text: *skopţî* („eunuci“, cum îi numeşte şi P. Alvarez Semedo, *op. cit.*, p. 32); credem că este vorba de strîngători de bir, de taxe, perceptori, de la *skopiti* (a stringe, a aduna) sau poate eunuci cu funcţia de taxidari.

şi lacuri. Şi când plouă, prin aceste şanţuri se scurge apa de pe uliţe şi ulicioare, dar din curţi, apa de ploaie se scurge în uliţe tot pe nişte tuburi. Cu toate acestea, din pricina mulţimii căruţelor, a oamenilor şi vitelor care umblă, pe uliţe se face foarte mult noroi şi iarna şi vara, când mai ales este praf mult, care îi supără pe oameni, [căci] nu numai pe uliţe, ci şi în case[1] , pretutindeni, murdăreşte totul. De aceea oamenii care locuiesc acolo, mai ales femeile, poartă întotdeauna pe faţă văluri negre, iar din pricina noroiului şi a întinderii oraşului, sunt cai, măgari, trăsuri mici de nuiele, lectice care se închiriază ieftin şi cu care oricine este purtat unde are nevoie. Pentru aceasta ei au aşezat tăbliţe care arată numele uliţelor şi ulicioarelor, ca şi numele tuturor dregătorilor, şi în acest chip un om poate să meargă repede pe uliţe mai mici acolo unde are nevoie. În oraş sunt înălţate pentru unii boieri palate mari care, cu toate că nu sunt asemănătoare cu palatele mari de piatră şi de marmură din Europa, totuşi sunt mai presus prin curăţenie şi prin întindere. De asemenea sunt clădite în oraş băi de piatră şi grădini frumoase pentru desfătarea oricui, iar în grădini au ridicat cu mâna dealuri [artificiale], unde benchetuiesc şi se desfată în timpul verii. În acelaşi oraş Pekin se află şi cele mai mari clopote, dintre care unul atârnă 120 de mii de funţi, iar în [aceste] clopote ei bat cu ciocane grele de trei mii de puduri; numai cu lemnele de foc o duc foarte greu la Pekin, dar au o piatră neagră care arde ca lemnul şi cu care încălzesc locuinţele. Şi unii au sobe făcute pe sub podea şi cu aceasta se încălzeşte toată casa.[2]

---

[1] În text: *vizbah* (izbă, casă în formă de colibă).

[2] Este vorba despre *kan,* o platformă din cărămida care ocupa cam jumătate din cameră şi care, prin nişte canale interioare, un fel de fumuri, este încălzită de la o sobă din afara camerei. Kanul serveşte ca loc de lucru, de masă şi de primire a oaspeţilor ziua, iar în timpul nopţii ca loc de dormit. Este nelipsit din toate casele din China de nord. Este ciudat că Spătaru care călătorise atât prin Europa vorbeşte despre cărbune ca despre ceva atunci întâlnit.

În oraş au clădit temple mari şi minunate şi pagode multe, iar dintre toate templele cinci sunt mai mari şi mai frumoase decât celelalte; sunt şi două biserici iezuite, una veche şi alta nouă, care a fost ridicată cu îngăduinţa bogdoiţilor tătari. În aceste mănăstiri trăiesc iezuiţii de mult încă de pe vremea împăraţilor nicanţi; iar în jurul oraşului cresc tot felul de fructe, legume şi grâne, de asemenea şi struguri mulţi, din care însă nu fac vin. Şi astfel am scris de ajuns despre oraş, acum să vorbim de palatele hanilor.

CAPITOLUL AL DOUAZECI ŞI TREILEA

Descrierea Cetăţii Roşii în care locuieşte împăratul chinez, despre palatele sale şi de asemenea despre munţii şi râurile care sunt în jurul Pekinului

Cetatea cea Roşie, împărătească, clădită în Pekin, începe de la zidul de miazăzi al oraşului şi ocupă tot locul intre două ziduri ale acestuia; şi cetatea este mai mică decât cea clădită la Nanking, însă este mai frumoasă decât ea şi mai desfătătoare; dar acum acolo nemailocuind hanul, cu fiecare zi se năruie, iar cea din Pekin, prin grija împărătească, în fiecare zi se înfrumuseţează. Prin măreţie şi prin frumuseţe ea întrece toate cetăţile împărăteşti europene şi măsoară, de jur-împrejur douăsprezece verste chinezeşti, ruseşti pot fi mai multe, şi are patru porţi mari spre toate cele patru părţi ale lumii, însă în cetate se intră mai ales prin poarta de miazăzi. Cetatea Roşie este înconjurată de trei ziduri înalte şi puternice, făcute din cărămizi mari arse şi vopsite în tot felul de culori, [care] astăzi însă, din pricina vechimii, abia se mai cunosc. Între cele două ziduri dintâi locuiesc oşteni aleşi, care apără viaţa hanului şi cetatea, de asemenea [stau aici] şi eunucii, şi [tot] aici vin boierii şi toţi dregătorii şi dau socoteală despre treburile împărăţiei.

În [lăuntrul celui de] al treilea zid, care acoperă mai mult loc decât celelalte două ziduri, locuieşte însuşi hanul şi aici nu

pătrunde nimeni în afară de eunucii şi de îngrijitoarele acestora, care trăiesc în apropierea împăratului. Şi aici se află palate minunate, grădini mari, păduri, pâraie şi dealuri făcute de mâna omului şi orice desfătare împărătească; sunt femei multe de toate rangurile, însă numai una este împărăteasă, celelalte aproape toate sunt ţiitoare. Rangurile femeieşti sunt şi la ei asemănătoare cu cele de la turci, deoarece unele din ele sunt vistiernice, altele cameriste, altele aduc hainele şi altele îl îmbracă pe han şi astfel sunt multe ranguri. Pe vremea împăraţilor chinezi se zice că în cetate erau cam cinci mii de femei, dar astăzi, de când bogdoiţii au cucerit China, se spune că hanul nu ţine pe lângă el prea multe neveste. În palatul cel mai însemnat şi care este mai frumos decât toate, locuieşte, singur, însuşi hanul; în al doilea palat locuieşte cea dintâi soţie a lui, în al treilea copiii săi, în al patrulea mama împăratului; pentru că sunt clădite palate deosebite pentru fiecare, iar copiilor lor când se fac mari li se clădesc [şi lor] palate deosebite. De asemenea se ridică palate deosebite şi tuturor ţiitoarelor, şi eunucilor, şi preoţilor, şi multor altor oameni de curte, şi se spune că [altădată] în preajma împăraţilor chinezi se găseau în palat cam 15 mii de oameni, însă astăzi sunt [mai] puţini.

În partea cetăţii în care trăieşte chiar împăratul sunt mulţi lei de marmură, fel de fel de coloane şi statui de o măiestrie cu totul deosebită, poduri şi chioşcuri minunate şi multe alte lucruri cu mult meşteşug făcute spre desfătare şi plăcere. Toate clădirile din cetate sunt acoperite cu olane smălţuite în galben care este culoarea împărătească. Iar ce este făcut din lemn este pictat cu aur şi diferite culori, apoi lăcuit cu lac chinezesc. Palatele lor nu sunt clădite după obiceiul nostru, nici chiar cele de piatră: zidurile sunt de cărămidă, dar tavanul de lemn este [sprijinit] pe coloane înalte, rotunde, sculptate şi aurite, iar grinzile sunt vopsite în felurite culori. Prin tot oraşul curge un râu adus de departe şi desfăcut în multe braţe, peste care sunt clădite poduri minunate de marmură, şi heleşteie mari de piatră, unde sunt bărci minunate şi împodobite pentru petrecere. De asemenea au ridicat cu mâna dealuri [artificiale] de piatră, pe care s-au sădit pomi şi tot felul de plante,

de asemenea s-au făcut şi grădini cu tot felul de minunăţii; pe scurt, tot ce se face mai minunat şi mai bun pe pământul Chinei în această cetate împărăteasca se află. Aşijderea, tot ce se aduce bun şi frumos din alte împărăţii se adună în palatul împăratului, din care pricină acolo este o frumuseţe fără seamăn şi o [adevărată] comoară; lângă oraş se află o pădurice încântătoare, sădită anume pentru plăcerea împăratului. Aproape de Pekin, către miazănoapte, nu departe de oraş, este un munte înalt pe care se găseşte cimitirul împăraţilor chinezi, foarte frumos rânduit. Sunt şi mulţi alţi munţi pe care se află, după obicei, minunate lăcaşuri de credinţă chinezească, iar în alţii se găseşte piatră neagră pe care locuitorii o ard în loc de lemne. Sunt şi multe râuri, mai ales canale săpate, cu malurile clădite din piatră, şi din acestea unele sunt aduse în cetatea împărătească[1] , iar altele în oraşul Pekin, şi pe ele trec corăbii mari spre diferite oraşe. Locul pe care este aşezat Pekinul este foarte frumos, mai ales că în jurul oraşului se află un şes întins şi peste tot sunt locuinţe, palate şi grădini.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI PATRULEA

Descrierea oraşului Paoting[2] , al doilea ca mărime, şi a altor şase oraşe, ca şi a acelora mai mici care sunt sub ele

În aceeaşi provincie, al doilea oraş mare, după Pekin, este Paoting, oraş foarte mare şi frumos, care are sub ascultarea sa 20 de oraşe mai mici decât el. Şi în oraşul acesta este o capişte deosebit de mare şi alte clădiri foarte frumoase. În oraş se face băutura *tarasun*, care este mai bună decât toate băuturile ce se găsesc în China; aici cresc nenumărate legume, iar în jurul oraşului sunt munţi foarte înalţi şi foarte frumoşi şi râuleţe care se varsă în mare. Al treilea oraş mare, după Pekin, poartă numele de Hokien[3] şi are sub el 18 târguri mai mici. Şi toate aceste

---

[1] În *Jurnal…* (pp. 203—210; 256—260) se face descrierea interioarelor palatului împărătesc.

[2] *Baoding*, în actuala provincie *Hăbei.*

[3] Oraşul *Hădzien* din actuala provincie *Hăbei.*

târguri arătate mai înainte şi mai încolo, deşi sunt mai mici decât oraşele mari, cu toate acestea şi ele sunt construite în acelaşi fel. Şi aici, în oraşe şi în afara oraşelor, sunt ziduri de piatră, iar toată construcţia [lor] este de asemenea din piatră, deosebindu-se doar prin aceea că unul este capitală, iar celelalte sunt [localităţi] mai mici. În oraşul Hokien sunt patru temple foarte mari ale idolatrilor, iar în preajmă sunt multe râuri care curg spre Oceanul de Răsărit, de asemenea în jurul oraşului pământul este foarte roditor în grâne, şi câmpiile se întind chiar până la Oceanul de Răsărit, pe ale cărui ţărmuri[1] se strânge sare din apa de mare. Împrejurul oraşului sunt munţi minunaţi, lângă care se află un lăculeţ foarte adânc, în care, dacă cineva aruncă din întâmplare o piatră, atunci toată apa se înroşeşte ca sângele. Iar când pică frunze din copaci, care ating apa, îndată se preschimbă în rândunici care îşi iau zborul, tot aşa cum în ţara englezească se nasc în acelaşi chip, din frunze, raţe[2].

Al patrulea oraş mare din această provincie, după Pekin, se numeşte Hinting[3], este întins şi foarte populat, iar sub el are 32 de târguri mai mici. În oraşul acesta este clădită o capişte preaminunată şi foarte înaltă, cu cinci caturi, în care este aşezat un idol femeie, lucrat cu mare măiestrie, ce poartă numele Kvonin[4], [şi este] înalt de 73 de arşini. În oraş se înalţă şi multe alte capişte, dar cele mai de seamă sunt cinci, foarte frumoase; mai sunt şi alte clădiri minunate. În apropierea oraşului se află un munte foarte înalt, unde este un izvor tămăduitor şi este clădită o mănăstire foarte frumoasă, idolească, în care trăiesc mulţi călugări şi pe care a construit-o o împărătească chineză pentru că s-a tămăduit [în apă] din acel izvor. În jurul oraşului sunt şi alţi munţi pe care sunt zidite multe temple şi pe care se găsesc ierburi de leac.

---

[1] Aceeaşi informaţie în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 186.
[2] Aceeaşi legendă în J. Nieuhoff, ibidem.
[3] Oraşul *Djanding* din provincia *Hăbei.*
[4] În chinezeşte *Guan Yin.*

Al cincilea oraş mare, după Pekin, pe nume Ksunte[1], are sub el nouă târguri mai mici care, deşi puţine, sunt toate însemnate şi populate peste măsură, iar în jurul lor pământul este foarte roditor în legume şi grâne, şi are multe râuri şi lacuri în care trăiesc tot felul de peşti şi mulţime de raci. În mâlul acestor lacuri se seamănă o legumă care rodeşte în patru colţuri şi înăuntru este albă; şi peste tot în China leguma aceasta se cultivă în bălţi şi se vinde. Tot aici se găseşte un nisip foarte mărunt cu care chinezii şlefuiesc pietrele scumpe şi [din care] fac vase de preţ. În preajma oraşelor sunt munţi numeroşi şi râuri pe lângă care se găsesc ierburi de leac şi izvoare tămăduitoare.

Al şaselea oraş din provincie, după Pekin, se numeşte Kvangping[2] şi are sub el nouă târguri mai mici. În oraş sunt multe capişti minunate şi multe clădiri armonioase, tot aşa şi în oraşele de sub ascultarea sa.

Al şaptelea oraş mare din provincie poartă numele de Taming[3], se află spre miazăzi, are sub el 11 târguri mai mici, şi pe aici se află râuri mari. Împrejurul târgurilor [acestora] sunt locuri roditoare în cereale iar în oraş[ul cel mare] sunt capişti multe şi frumoase, într-una din ele aflându-se racla împăratului Kavi, străveche de peste patru mii de ani; de asemenea se [mai] află şi munţi înalţi şi lacuri.

Al optulea mare oraş, după Pekin, în această provincie, este Iunping[4], sub care se află şase târguri mai mici. În acest oraş sunt două capişti mari, iar ţinutul este aşezat în apropierea peninsulei Kang[5] şi, cu toate că este muntos, totuşi aici rodeşte tot ce este de trebuinţă. Aici creşte şi vestita rădăcina *ghinzen*, care se vinde foarte scump în China şi pe care o folosesc la

---

[1] *Şundă.*

[2] Oraşul *Guanping* (prov. *Hăbei*).

[3] *Daming* (prov. *Hăbei*).

[4] *Yungping.*

[5] Peninsula *Sandung*; toponimicul a fost greşit prescurtat de Spătaru.

multe leacuri, dar mai ales pentru cei care nu se pot înzdrăveni; iar în apropiere sunt munţi înalţi, cu lacuri mari şi izvoare calde.

În această provincie a Pekinului sunt încă trei cetăţi foarte întărite, ridicate împotriva năvălirii mongolilor, nu departe de Marele zid al Pekinului, şi aici locuiesc mulţi oşteni. În împrejurimile acelor cetăţi creşte multă viţă de vie, dar chinezii nu fac vin din struguri, pentru că se mulţumesc cu vinul pe care-l fac din orez. De asemenea se află în cetăţi poduri foarte mari, de piatră, aşezate peste râuri, iar în afară de acele cetăţi se află încă 14 fortăreţe mari, care au fost construite pentru apărarea zidului celui mare; între acestea este o fortăreaţă ce se numeşte Siven, care are rang de oraş; aici sunt adunaţi o mulţime de oşteni, ce se trimit şi în celelalte fortăreţe pentru apărare. În munţii din apropiere se găsesc cuarţ străveziu, marmură roşie şi trăiesc nişte şobolani mari de culoare galbenă, [din] ale căror piei [se fac hainele pe care] le poartă chinezii. Între aceste cetăţi se mai află încă două mari, [din care] una este aşezată în munţi, la Ksanhai[1], nu departe de provincia Leaotung, şi unde sunt multe corăbii şi locuiesc oşteni pentru apărarea împotriva mongolilor.

Dar cea mai mare dintre toate fortăreţele, şi totodată un port cum nu se mai află în China, este cetatea Tenjin[2], construită în apropierea strâmtorii Tanga, unde se adună toate râurile din provincia Pekin şi se varsă în mare. Iezuiţii spun că în toată împărăţia chineză nu se află ziduri atât de puternice, bogăţie aşa de plină, atâta mulţime de bărci şi corăbii de mare şi atâta mulţime de mărfuri, şi nu numai în China, dar în nici o altă împărăţie din lume. Şi aceasta pentru că tot ce este mai bun, fie marfă, fie bogăţie, din întreaga împărăţie chineză, trece către oraşul împărătesc Pekin prin această cetate, fie pe drumurile de uscat, fie pe mare. Într-un cuvânt, asemenea port nu se află în toată China, căci peste 20 000 de corăbii de mare se găsesc toată vremea în radă.

---

[1] *Şanhaiguan*, punctul unde se sfîrşeşte Marele zid.

[2] *Tiendzin*, port la golful *Bohai.*

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI CINCILEA

Descrierea celei de a doua provincii a împărăţiei chineze, numită Ksansi[1], câte oraşe are, ce se poate găsi [aici] şi ce rodeşte în ea

A doua provincie chineză, după Pekin, se află către asfinţit şi poartă numele Ksensi[2] , şi, cu toate că nu este atât da mare ca provincia Pekin, totuşi o întrece de departe prin vechime şi prin îmbelşugare. Pentru că este cea dintâi provincie la care de la început s-au aşezat statornic chinezii, iar pământul este foarte roditor în cereale şi [bun pentru] vite, oamenii sunt civilizaţi şi femeile le întrec cu mult în frumuseţe pe femeile din celelalte ţinuturi chineze. Chinezii îi spun ţinutului Ksansi, pentru că este aşezat către asfinţitul muntos şi se desparte de Pekin prin munţii Heng; iar marginea regiunii se află către miazănoapte. Marele zid merge fără întrerupere de la răsărit către apus, iar dincolo de el se află pustiul nisipos pe care chinezii îl numesc Ksamo[3] , şi după aceea se desparte de alte provincii prin marele Fluviu chinez Galben, care curge dinspre miazănoapte către miazăzi. În provincia Ksensi se află cinci oraşe [tot atât de] mari ca şi cel de reşedinţă, iar sub ele sunt 92 de târguri, în afară de numeroase cetăţi, despre care vom scrie la locul potrivit. Iar în condicile de venituri ale provinciei scrie că în ea se află peste 5 000 000[4] de bărbaţi, afară de femei şi copii. Ei dau zeciuială hanului din grâne şi din celelalte ca dajdie pe cereale şi se strâng câte 320 000[5] de saci de grâu, câte 4 770 de

---

[1] *Sensi.*

[2] Reproducem întocmai textul slavon; care dă greşit numele celei de a treia provincii (v. cap. următor). Greşeala se repetă şi mai departe. În realitate este vorba de provincia Sansi.

[3] *Şa-mo*, pustiu în Mongolia Interioară.

[4] La Nieuhoff şi la Martini: 5 084 015. Milescu a omis să scrie numărul familiilor.

[5] La Nieuhoff şi la Martini: 2 272 022.

postave[1] de mătase, 50 de funţi[2] de mătase crudă de a lor, din fân dau câte 630 000 de funţi[3], din sare câte 420 000 de puduri pe an, într-un pud al lor fiind 124 de funţi, în afară de ceea ce se strânge din diferite vămi. În provincie viţa de vie rodeşte atât de mult cât nu rodeşte în nici o altă parte a Chinei, dar ei nu fac vin din struguri, ci doar îi usucă şi ii vând. Iezuiţii însă fac pentru ei un vin foarte bun din struguri şi de aici îl trimit în toată China, folosindu-l în bisericile lor catolice la slujbă. În această provincie se află un lucru foarte ciudat, şi anume un fel de puţuri de foc, înguste şi aşa făcute că deasupra lor se aşază ceaune şi oale cu orice fel de mâncare şi pe dată, fără lemne, ei fierb orice le este de trebuinţa[4]. Iar focul acela nu este strălucitor, ci parcă doar ar adia vântul, din care pricină lemnele nu se aprind, şi [chiar] mai mult decât atâta, ei adună focul [acela] în [nişte] trestii groase şi, ducându-l la târg, vând fiecăruia cât îi trebuie; ei fac şi un fel de găuri [în pământ] ca să poată încăpea ceaunul şi fierb orice le este de trebuinţă. Aici se găseşte [şi] piatra neagră pe care o vând în toată China în locul lemnelor de foc. În acea provincie sunt multe biserici iezuite, în care mulţi au primit credinţa catolică şi îi urmează învăţătura. Capitala provinciei este marele oraş Taiveng[5], care este şi cel mai însemnat; el are ziduri foarte puternice, cu o întindere de trei mile de jur-împrejur. În acel oraş sunt clădiri foarte frumoase, mai ales palatul împăraţilor, pentru că acolo au vieţuit mulţi împăraţi în vremurile vechi; oraşul este foarte populat. În apropierea lui curge un râu mare, care face întreaga provincie roditoare şi pe munţi sunt construite morminte măreţe, cioplite din marmură albă, pe care

[1] Aceeaşi cantitate şi la Nieuhoff şi la Martini, însă la cel din urmă este vorba de fire de mătase.

[2] La Nieuhoff: idem; la Martini: 3 544 850

[3] La Nieuhoff şi la Martini: 3 544 850.

[4] În Ath. Kircher, *China Illustrata*, Amstelodami, 1667, p. 210, este o gravură naivă, însă foarte interesantă, care reprezintă un astfel de zăcămînt. Aceeaşi relatare şi în J. Nieuhoff, *op. cit.*, p. 239.

[5] *Tayuen.*

sunt săpate tot felul de animale şi păsări. Acolo sunt sădiţi chiparoşi şi tot soiul de copaci şi toate lăcaşurile sunt aşa de frumos lucrate încât, după cum cred eu, altele la fel nu se găsesc nici la romanii cei vechi. Sub ascultarea oraşului se află încă douăzeci şi cinci de oraşe mai mici asupra cărora [Taivengul] stăpâneşte ca un cap şi metropolă, iar oraşele acelea sunt foarte întărite şi foarte populate. În provincie creşte şi rădăcina de mare preţ ghinzen, [se găseşte şi] mosc, şi se fac vopsele albăstrii foarte bune. În oraş sunt clădite temple foarte frumoase, între care se află unul ce adăposteşte statuia unui împărat, cioplită dintr-o singură piatră foarte scumpă.

Al patrulea oraş mare al provinciei poartă numele de Lugan[1] şi sub el sunt 8 târguri mai mici, iar în oraş se află două capişti foarte frumoase şi un palat împărătesc foarte graţios. Ţinutul acelor oraşe, cu toate că nu este mare, totuşi este roditor în cereale şi [aici] creste din belşug tot ce este [omului] de trebuinţă.

Al cincilea oraş mare al provinciei se numeşte Fuenheu[2] şi sub el sunt opt oraşe mai mici; în el se face vin din orez cum nu se află mai bun în toată China. În oraş sunt patru capişti mari şi un palat împărătesc, iar în preajma oraşului se află multe târguri, râuri şi munţi unde sunt izvoare calde. În afară de oraşele cele mari, mai sunt încă trei oraşe mai mici pe care chinezii le numesc Heu şi sub care sunt [alte] 11 târguri mai mici decât ele; în preajma acelor oraşe se găseşte ghinzen şi mosc. De asemenea în târguri sunt temple mari şi foarte frumoase, şi pe acolo curge marele Fluviu Galben şi alte râuri, iar munţii provinciei sunt aşa de înalţi încât pe ei omul abia poate să răsufle. În afară de acele târguri, sunt încă 14 cetăţi construite pentru apărarea marelui zid şi, faţă de oraşele mari, unele dintre acestea doar că nu poartă numele de oraş [aşa sunt de mari], şi în ele se află mulţime de oşteni.

---

[1] La J. Nieuhoff, *Lungan* la p. 238, *Lugan* la p. 241. Este vorba de oraşul *Lu-an* din provincia *Şansi.*

[2] *Făndjou.*

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI ŞASELEA

Descrierea celei de a treia provincii a împărăţiei chineze numită Ksensi[1], câte oraşe are şi ce se găseşte [aici]

Provincia Ksensi este aproape cea mai veche şi mai frumoasă dintre toate provinciile chineze, deoarece din Antichitate a fost reşedinţa multor împăraţi chinezi, şi despre ea, după cum scriu chinezii, se spune că a fost locuită de chinezi înaintea tuturor celorlalte provincii, că aceştia au venit chipurile dinspre asfinţit după potop, şi s-au aşezat chiar la marginea răsăritului; ei numără provincia aceasta printre provinciile de miazănoapte, cu toate că se află în [partea de] apus pe care chinezii o numesc cu un singur cuvânt Sifan[2] . Zidul cel mare înconjoară întreaga provincie, şi o bucată din el o desparte de poporul mongol până la malul marelui Fluviu Galben, iar după aceea este despărţită de ei prin acel fluviu şi prin câmpiile foarte întinse, pustii, nisipoase şi fără apă, încât este în siguranţă dinspre partea acelor ţinuturi. Tot Fluviul Galben face hotarul între acestea şi provincia Ksensi, în care [cărţile de recensământ] scriu că, în afară de femei şi copii, numai bărbaţi sunt 4.000.000, iar zeciuială dau în fiecare an aproape 2.000.000 de saci cu grâu, 360 funţi de mătase nelucrată, 9208 funţi de mătase lucrată, bumbac puf 17.172 de funţi, kitaec[3] 428.770 de funţi, 1.514.749 snopi de fân, în afară de veniturile strânse din vămi şi din alte dări. Provincia are 8 oraşe mari şi 170 oraşe mai mici, în afară de cetăţile şi fortăreţele militare ce se află acolo. În regiunea aceea văzduhul[4] este liniştit şi pământul foarte roditor, se găsesc multe râuri şi izvoare, dar regiunea este mai ales bogată în aur. Cu toate că sunt oprelişti mari, şi pedeapsă

---

[1] Provincia *Sensi.*

[2] Ţinutul de apus, ţara de asfinţit *(Sifang).*

[3] Pînză de bumbac ce se află în China; La Martini menţiunea lipseşte. La J. Nieuhoff, aceeaşi cantitate.

[4] În original: nouăsprezece văzduhuri liniştite.

cu moartea, ca nimeni să nu sape după nici un fel de minereu, totuşi, o mulţime de oameni umblă pe râuri şi pe râuleţe, strâng nisipul apelor şi aleg din el aurul prin spălare. Locuitorii provinciei au moravuri frumoase şi sunt înclinaţi spre învăţătură, nu ca locuitorii din alte provincii de miazănoapte. Însă ce este cu totul urât şi respingător în această provincie sunt ploile mai dese decât în alte provincii, din care pricină se fac o mulţime de lăcuste[1] , pe care tot poporul, ieşind din oraş, le ucide, le adună şi le mănâncă. Cu toate acestea, rămân aşa de multe, încât înverzesc ogoarele şi pădurile şi zboară în stoluri atât de dese, încât întunecă soarele. În provincia aceea cresc multe rădăcini de leac, mai ales *revent,* care nu creşte sălbatic, cum cred mulţi, ci este semănat în grădini cu mare grijă, iar chinezii îi zic taihoan şi îl atârnă pe ziduri, dar [acesta] uscându-se la soare îşi pierde puterea. Din provincia aceea şi din alta, care se numeşte Succen vine tot *reventul*, în întreaga Europă, căci neguţătorii îl poartă prin Astrahan şi Persia; iar în alte locuri nu creşte şi nu se cultivă în acelaşi chip, ca de pildă pe râurile Angara şi Selenga, [unde] nu e însă în formă de copită.

Turcii şi buharanii din oraşul Samarhan alcătuiesc în fiecare an caravane cu înfăţişare mincinoasă, care vin în China şi aleg între ei un sol ca din partea sultanului lor, pentru ca prin această solie să câştige cu negoţul lor. Totuşi chinezii se păzesc cu străşnicie de ei şi nu îngăduie intrarea în China, chiar în Pekin, decât solului [însoţit de] câţiva oameni, iar restul caravanei îl opresc în oraşele Kanhvu şi Succi, unde trăieşte cel care ţine locul împăratului şi veghează cu străşnicie ca nu cumva buharanii şi calmucii să năvălească în acele ţinuturi. Printre alte mărfuri, acei neguţători turci şi buharani aduc cu ei piatră de *iasp*[2] , ce se cumpără cu mare preţ la chinezi, care o numesc

---

[1] În original; greşit *svercikov* (greier); probabil o traducere defectuoasă a lui *gryllus migratarius* (greier călător – lăcustă).

[2] Piatră preţioasă opacă, galbenă, roşie ori cafenie; la Neculce: *iaspis.*

iu[1] . Neguţătorii cumpără piatra din India, în oraşul Iarken, şi când se găseşte o piatră mare cât pumnul, se cumpără cu un preţ peste măsură de ridicat. Această piatră o poartă însuşi împăratul chinez, care o pune la cingătoare; boierii lui cei mari, ca mai mici decât el, îşi fac fiecare, după el, câte o podoabă de aur, de argint sau de fildeş, aidoma acelei pietre, şi o poartă în acelaşi chip, potrivit rangului. Neguţătorii aceia cumpără de la chinezi revent şi mosc, atunci când neguţătorii chinezi, aflând [de sosirea lor], vin cu caravanele la hotarul chinezesc al oraşelor arătate mai sus.

Moscul pe care îl aduc ei turcilor şi buharanilor se găseşte astfel[2] : pe aceste meleaguri trăieşte un mic animal sălbatic, aidoma cerbului, doar că părul îi este negricios, nu are coarne, şi la buric îi creşte un fel de băşică subţire acoperită cu păr moale. Uneori chinezii vânează animalul şi îi iau punguţa, alteori o găsesc căzută de la sine; acestui animal chinezii îi zic kse[3] , iar moscului ii zic ksekiang[4] , adică „şi mirosul şi carnea animalului kse", căci acest animal se cumpără cu preţ mare, iar chinezii îl mănâncă cu poftă. Moscul nu trăieşte numai în această provincie, ci se găseşte din belşug şi în provinciile chineze de apus Succi şi Unan[5] . Când băşica aceea are mosc curat, miroase atât de puternic încât prin aroma lui te face să-ţi pierzi simţirea; iar neguţătorii fac multă înşelătorie cu aceasta, căci jupuind pielea sălbătăciunii fac punguţe aidoma pe care le umplu cu sânge şi alte măruntaie ale animalului şi pe care, amestecându-le cu puţin mosc, le vând şi-i înşeală pe negustori.

---

[1] *Ü* – jad.

[2] Descrierea moscului este reprodusă după Martini şi de Ath. Kircher, *op. cit.,* p. 190. De asemenea se află şi în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 244.

[3] *Şă*, mosc.

[4] *Şă-siang*, parfum de mosc.

[5] *Sâtşuan* şi *Hunan.*

[Cumpărătorii] probează sau încearcă dacă acest mosc este curat sau nu în chipul acesta: îl pun într-o copăiţă[1] umedă şi după aceea luându-l, îl cântăresc [din nou]; dacă este mai greu ca înainte, atunci e curat — dacă nu e mai greu, atunci cu siguranţă este amestecat şi prefăcut.

În provincia aceea se fac ţesături bune şi felurite din lână şi din păr de capră, asemenea [şi] tot felul de covoare, dar mai ales se fac pălării care au fundul ca cele nemţeşti, dar nu au margini, şi pe care le poarta nicanţii. O piatra veche, descoperită cam cu 50 de ani în urmă, a făcut ca provincia aceea să ajungă vestită. Pe ea era săpat anul 630 după naşterea Mântuitorului, o dată veche [aşadar] de peste o mie de ani. Pe piatră erau scrise numele împăraţilor chinezi de atunci, de asemenea şi numele episcopilor şi ale preoţilor care erau mai mari în China în vremea când stăpânea credinţa pravoslavnică, întemeiată încă din vechime de urmaşii sfântului apostol Toma. Pe această piatră erau săpate, cu scrierea prescurtată şi savantă chinezească, toate tainele credinţei creştine. Piatra are în lungime zece palme, în lăţime cinci, în grosime una şi nimic nu se bucură de mai mare cinste la chinezi ca o pisanie sau orice fel de lucru vechi. Din pricina aceasta, atunci când au descoperit-o în pământ, şi cercetând-o au aflat că este o pisanie veche, îndată, copiind-o, au tipărit foi de hârtie şi, pentru control, au trimis-o în toată împărăţia chineză; şi întreaga Chină a recunoscut-o cu mare laudă ca [fiind] foarte veche.

---

[1] În indicele de cuvinte al textului de bază (p. 239), cuvîntul *lahan* este derivat din cuvîntul persan cu pronunţia *liagăn*. Poate fi şi o greşeală de tipar, în loc de *lekan* (troacă, buştean scobit în care se dau animalelor tărîţele), căci asemenea vase făceau parte din bagajul caravanelor, sau poate copistul a confundat cu *lohan* (ciubăr). V. şi V. Dal,*Tolkovâi slovar*, t. II, pp. 246, 269.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI ŞAPTELEA

Descrierea oraşului Sigan, cel mai însemnat şi capitala provinciei Ksensi, câte târguri are sub el şi ce se găseşte în el

Minunatul oraş Sigan[1], capitala provinciei Ksensi[2], se numără printre oraşele chinezeşti mari şi bogate; zidul dimprejurul oraşului e lung de 15 verste şi atât de frumos şi de puternic, încât, din pricina frumuseţii şi a tăriei lui, chinezii îl numesc zidul de aur. Pe zidul acela sunt ridicate cu multă măiestrie turnuri înalte, construite armonios, iar pentru mai uşoară apărare are patru porţi spre cele patru puncte cardinale. Locaşurile publice din oraş sunt foarte vechi fiindcă acolo au împărăţit trei dinastii, adică Heva, Ţân şi Han[3] , din care pricină tot locul este plin de construcţii minunate, şi nu numai în oraş, ci şi în preajma lui, pretutindeni, sunt clădiri foarte frumoase. Frumos este oraşul, mai ales datorită locului pe care este aşezat: o ridicătură minunată pe malul marelui fluviu Kvei[4] . În oraş, peste acel fluviu Kvei sunt construite din blocuri de piatră albă trei poduri foarte mari, frumoase, iar în loc de parmaclâc sunt cioplîţi lei uriaşi. De asemenea este şi o clopotniţă foarte înaltă, cu nouă caturi, căptuşită cu marmură; tot în oraş este un lac mare îngrădit pe zece verste, pe care chinezii fac exerciţii de luptă cu corăbiile şi dau spectacole. În acest oraş se găsesc şapte palate mari şi şaptesprezece ogrăzi întinse, care sunt toate acoperite cu bolţi de piatră şi în ele petrec chinezii. Aici sunt minunatele morminte ale vechilor împăraţi şi foarte multe tem-

---

[1] *Sian.*

[2] La Martini, *Kensi* şi *Sigan.*

[3] Respectiv *Djou,* 1122 – 266 î.e.n. *Ţin* sau *Cin*, 255 – 206 î.e.n. *Han*, 205 – î.e.n. – 264 e.n. De fapt *Tşang-an* (vechea denumire a Sianului) a fost capitală a Chinei pînă la începulul sec. X e.n., deci şi sub dinastiile Sui şi Tang, cu întreruperi, în total, 900 de ani.

[4] Râul *Weihă*.

ple, între care 11 sunt mai frumoase şi minunate [decât toate], tot aici este şi o biserică catolică, unde se duc la slujbă multi chinezi, şi tătari care au primit credinţa catolică. Altădată, oraşul a avut felurite nume, iar cea din urmă dinastie, Taiming[1], i-a zis Sigan, adică Odihna de la asfinţit[2]. Împrejurul lui sunt ogoare minunate acoperite peste tot cu fel de fel de legume şi fructe, iar oraşul stăpâneşte treizeci şi şase de târguri mai mici decât el şi împrejurul acelor locuri trăiesc o mulţime de cerbi, capre şi iepuri. De asemenea aicea trăiesc liliecii[3], care sunt mari cât nişte găini şi pe aceştia chinezii îi mănâncă cu mai multă poftă decât orice alte bucate. Tot aici, în munţi, creşte un soi de iarbă pe care, dacă o mănâncă cineva îndată îi alungă orice mâhnire şi îi produce bucurie şi râs. În acei munţi se găseşte un pământ foarte alb pe care chinezii îl numesc kveiki[4] adică „boieroaica", căci cu acest pământ se spală femeile şi le curătă şi le netezeşte faţa şi toate cutele mai bine decât orice dresuri. Tot în acei munţi se află un izvor cu apă limpede cum este cristalul, iar natura lui este foarte ciudată căci, deşi nu este prea adânc, cu toate acestea la fund apa este atât de fierbinte încât nu poţi ţine mâna în ea, iar deasupra este atât de rece încât iarăşi [mâna] omului nu poate s-o îndure. Aici se află şi muntele cu numele Taipe, care este socotit de chinezi între [munţii] care poartă, nenoroc şi se zice că, atunci când se întâmplă să se bată toba, pe acest munte începe îndată să tune şi să fulgere. De aceea la ei este mare oprelişte ca nu cumva să se bată toba[5]. Cursul fluviului Kvei udă întreaga provincie şi o fertilizează, iar după aceea se varsă în Fluviul Galben; în preajma acelor oraşe sunt lacuri făcute în vremea împăraţilor de altădată, unde oştenii lor

---

[1] Dinastia *Ming*, 1368 – 1644 e.n.

[2] Chinezeşte: *Si*, apus; *an*, tihnă-pace. Numele s-ar putea traduce Apusul pacificat (ca urmare a înăbuşirii unor răzmeriţe).

[3] Metopâri (fără pene?), şoareci zburători. vezi Dal, *Tolkovâi slovar*, t. II, p. 539.

[4] *Şi* la Ath. Kircher şi la J. Nieuhoff.

[5] *Idem, ibid.*

învăţau să se lupte pe corăbii. Şi pe acele lacuri sunt construite palate mari şi grădini minunate unde se făceau comedii şi alte distracţii. Acolo este şi marele lac Silen[1] , în care un împărat a aşezat un peşte mare de piatră, ca să fie semn înotătorilor încotro să se îndrepte. Când trage a ploaie, peştele vâjâie şi prin aceasta prevesteşte [schimbarea vremii], iar chinezii povestesc într-un basm că, odată, un împărat a văzut în vis acel peşte cerându-i milă, iar în ziua următoare a pescuit un peşte viu aidoma [aceluia], şi a poruncit să-l arunce înapoi în apă. Când au început să pescuiască iară, au găsit în alt peşte două boabe de mărgăritar din care izvora lumină şi care se schimbau aşa cum se schimbă luna pe cer când scade şi creşte. Ei povestesc că aceste mărgăritare se găsesc şi astăzi în China, în palatul împăraţilor, iar preţul lor este aşa de mare faţă de alte pietre preţioase[2] , încât nimeni nu-l poate stabili.

Al doilea oraş mare al acelei provincii se numeşte Fungţiang[3] şi este aşezat pe malul de miazănoapte al marelui fluviu Ping[4] , iar numele Fung, înseamnează în chinezeşte pasărea *finin*[5] , care pasăre se arată foarte rar la ei. Iar când se iveşte pasărea aceea, socotesc aceasta ca semn de mare fericire pentru toată împărăţia, şi chinezii o pictează, înfăţişând-o cu pene de toate culorile şi aşa o înfloresc cu vopsele şi o zugrăvesc pe tot felul de covoare scumpe şi pe veşminte, zicând de oraşul acesta că ar fi fericit din pricina acelei păsări. Ca aşezare, oraşul este foarte mare şi frumos şi construcţia lui este armonioasă, iar în jurul lui aerul este foarte bun şi pământul roditor, căci este

---

[1] Lacul *Lienhu.*

[2] Tema folclorică se poate încadra, după W. Eberhard, *Typen chinesischer Volksmärchen*, Helsinki, 1932, la tipul nr. 108, *Die Heiligen Danken* (Mulţumirile sfinţilor). Aceeaşi poveste şi în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 245.

[3] Oraşul *Făngsiang* din actuala provincie *Şensi.*

[4] Chinezeşte *Făng.*

[5] Pasărea Fenix din mitologia greco-romană, care renaşte din propria cenuşă.

străbătut de cinci râuleţe. În apropierea acelor locuri se ridică munţi înalţi ca nişte valuri de apărare a oraşului, şi acel oraş are sub el opt oraşe mai mici. În ţinuturile acelea trăiesc mulţi papagali şi alte păsări. Tot pe aici se găseşte [şi] un şarpe foarte negru, din care se fac multe leacuri împotriva a tot felul de boli. În acea provincie se [mai] găseşte un peşte pe care chinezii îl usucă şi fac din el o pulbere de pus între ţesăturile de mătase şi [astfel] le apără de molii. Aici sunt munţi înalţi între care se află unul cu o înfăţişare aidoma unui cocoş, iar când începe să se strice vremea face un zgomot [atât de] mare, că se aude de departe. Mai sunt şi alţi munţi înalţi, unde trăiesc şoimi şi vulturi mulţi, pe care chinezii îi învaţă să prindă tot felul de păsări; aici curg şi trei râuri mari, între care se află un lac întins.

CAPITOLUL AL DOUĂZECI ŞI OPTULEA

Descrierea celorlalte şase oraşe mari ale acestei provincii Ksensi şi a târgurilor care se află sub ele şi a cetăţilor militare

Al treilea oraş mare al provinciei Ksensi, care se numeşte Hanhung[1] , este construit între două râuri numite Han[2] şi cu toate că pretutindeni în jurul său sunt munţi înalţi, totuşi pământul este lucrat şi roditor. În munţii aceia se face multă miere de albine, de asemenea se găseşte mosc, chinovar şi dintre sălbătăciuni cerbi, capre minunate şi o mulţime de urşi pe care chinezii îi mănâncă, iar picioarele urşilor le socotesc între bucatele cele mai alese şi de mare cinste. Oraşul acesta cârmuieşte 16 oraşe mai mici care toate sunt construite pe înălţimi, şi este foarte populat şi întărit, căci aşezarea lui este înconjurată de munţi şi păduri. În acel oraş sunt cinci capişti măreţe şi între ele una este preaminunată, zidită întru slava

---

[1] Oraşul *Handjung.*

[2] *Hanşuei.*

unui voievod care a construit drumul între oraşul-capitală Sigan şi oraşul acesta, cu toate că pe acolo sunt munţi foarte înalţi; şi dacă s-ar ocoli aceşti munţi, atunci ar fi cam două mii de verste, însă de-a dreptul peste munţi sunt numai 80. Nu prea departe de locurile acelea, acest voievod a învins o oaste duşmană care fugise ocolind munţii, însă el dorind să le-o ia înainte şi să se întâlnească cu ei, a silit întreaga sa oaste să taie munţii cu ciocanele şi au săpat drumuri adânci printre stânci, încât abia se vede cerul printre amândoi pereţii de piatră, ajungându-l astfel pe duşman. Iar unde erau prăpăstii şi văgăuni adânci pe acel drum, le-au umplut cu pământ şi au făcut poduri de la un munte la altul. Şi drumul acesta este construit astfel că patru cai încap alături, iar la poduri au aşezat apărătoare [pe margini] şi le-au presărat cu pământ pentru că trecătorii să nu se teamă, căci podurile sunt înalte şi omul nu îndrăzneşte să se uite la ele. Astăzi chinezii îngrijesc cu mare băgare de seamă drumul acela, dregându-l mereu, şi [de-a lungul lui] sunt construite sate şi case de adăpost pentru călători. O asemenea lucrare minunată cu greu se găseşte în altă împărăţie şi de aceea chinezii au ridicat voievodului aceluia un templu spre pomenire veşnică. Pe unul din acei munţi este făcută din stâncă o statuie întru slava unei femei foarte frumoase, iar în alţi munţi de acolo sunt peşteri foarte adânci; unul dintre aceşti munţi se numeşte Butu, şi are un pământ roşu ca miniul de plumb, din care pământ chinezii fac un amestec de leac numit tenzui, pe care îl dau împotriva oricărei otrăvi şi împotriva fierbinţelilor. Acest leac, doctorii din Europa nu îl cunosc. În apropierea acelor locuri se află două râuri, unul numit Hanul de Răsărit iar celălalt Hanul de Apus, pe care plutesc corăbii mari de la un oraş la altul.

Al patrulea oraş mare al provinciei se numeşte Pingliang[1] şi are sub el zece târguri. Deşi muntos, pământul este totuşi foarte roditor. Şi în acel oraş sunt trei temple mari roşii, de asemenea şi un palat împărătesc, fără seamăn de frumoase. Nu departe se

[1] Oraşul *Pingliang* în actuala provincie *Gansu.*

află un munte înalt numit *Io*, unde se găsesc pietricele strălucitoare ca diamantele. De asemenea se află acolo o vale foarte adâncă, pe unde s-a făcut drumul împărătesc, aşternut în tot lungul lui cu lespezi mari, pătrate, de piatră; [valea] este atât de adâncă, încât, când o străbaţi, abia i se văd povârnişurile. Fluviul Kiang curge nu prea departe de acel oraş şi, ocolind alte târguri, se varsă în râul Gvei în apropierea Capitalei.

Al cincilea oraş mare al provinciei, cu numele Lianio, este vestit pentru că în apropierea lui se sfârşeşte marele zid chinezesc. Acolo, în munţi, nu departe de Fluviul Galben, se găseşte din belşug aur, peste tot, în munţi, în râuri şi în nisip. Prin munţii aceia se află o mulţime de tauri sălbatici, pantere din [blănile] cărora chinezii fac şube pe care le numesc pau, berbeci mari ca acei din Calmucia, şi de asemenea se găsesc o mulţime de mere şi pere. Oraşul, în care sunt trei capişti mari, are sub el cinci târguri mai mici. În apropierea acelor locuri sunt munţi de piatră printre care, ca printre [nişte] porţi, curge marele Fluviu Galben; de asemenea râul Iao nu este nici el departe.

Al şaptelea oraş al acelei provincii poartă numele de Kinghiang[1] şi este mult lăudat pentru tăria zidurilor şi adâncimea şanţurilor, fiind o puternică fortăreaţă de apărare împotriva mongolilor, căci lângă marele zid sunt construite mai multe cetăţi. Ţinutul acela a fost altădată al mongolilor, dar împăratul chinez Ksi[2] l-a cucerit de la ei şi l-a înconjurat cu marele zid din toate părţile. În oraş sunt trei temple mari şi într-unul din acestea sunt zugrăviţi cu măiestrie treizeci şi şapte de împăraţi din dinastia chineză Heva. Aici creşte orezul care curăţă trupul ca şi purgativul, şi de asemenea sloboade udul oprit. Se mai găseşte [aici] o iarbă care seamănă cu firele de păr galben — pe care chinezii o numesc *kinzu*[3], adică „mătasea de aur" —

[1] *Tingyang*, actuala provincie *Gansu.*
[2] Împăratul *Sî-huangdi* din dinastia *Tin.*
[3] *Dzin-sî*, mătasea de aur.

amăruie la gust, care vindecă orice râie şi orice cojire a pielii; mai creşte [aici] un fel de bob care vine de hac oricăror otrăvuri. Oraşul acela are sub el cinci oraşe mai mici, iar în apropiere se află munţi înalţi, pe unul dintre ei fiind douăzeci şi şapte de idoli feluriţi; mai sunt râuri multe şi lacuri în care se găseşte sare.

Al optulea oraş mare al acestei provincii, cu numele Iang, este construit lângă un lac mare. În oraş se află o colină înaltă, împrejmuită, pe care sunt tot felul de clădiri minunate. În vechime ţinutul acesta a fost mongol, şi împăratul Ksi l-a cucerit şi l-a înconjurat cu Marele zid, iar acel oraş stăpâneşte nouăsprezece târguri. Acolo în munţi se scoate din pietre un fel de dohot pe care chinezii îl ard în locul lumânărilor, tot acolo trăiesc o mulţime de soboli şi se găseşte [şi] marmură de tot felul; acolo creşte [şi] floarea numită *meutan*[1], care este foarte preţuită de chinezi, iar la înfăţişare arată ca o pălărie mai mică ori mai mare, roşie şi galbenă, şi chinezii mai bogaţi o aşază în tot felul de vase. În acel oraş sunt două temple mari, iar în apropierea oraşului este un munte înalt unde se află o peşteră cu peste o mie de idoli feluriţi, ciopliţi din piatră tare, în care munte [se zice că] ar fi trăit, ca un pustnic, un împărat chinez. Acolo pe munţi se găseşte chinovar şi tot pe acolo curge râul Ket, a cărui apă, în acele locuri, este aşa de uşoară, încât nici o barcă nu poate să plutească pe ea, ci se scufundă îndată, de parcă ar fi în aer. În afară de acele oraşe mai sunt încă fortăreţe şi cetăţi militare, unele pe zidul cel mare, altele dincolo de zid, [de strajă] înspre împărăţia samarcanilor şi a calmucilor, dintre care nouă sunt [mai] mari, iar paisprezece [mai] mici. Chiar pe Marele zid sunt construite şase fortăreţe, iar în cetatea militară Kengheu locuieşte cel ce ţine locul împăratului şi care nu se supune nimănui în afară de hanul chinez. Cetatea aceea e foarte întărită şi în ea sunt o mulţime de oşteni dintre care unii o apără de calmuci; din apropierea ei se întinde, cât vezi cu ochii, pustiul

[1] *Mutan,* bujor.

nisipos, unde nu se găseşte nici apă, nici lemne, nici iarbă nu este, şi chinezii îi spun Ksamo, iar europenii Lop. Tot acolo este şi o cetate militară foarte întărită, pe nume Socci, în care locuieşte voievodul, şi care este împărţită în două părţi, într-una locuind turcii şi buharanii, iar în cealaltă chinezii şi alţi neguţători străini care vin [aici] din multe ţări ca să facă negoţ, iar în cetăţuia aceea vin ruşii noştri din Tobolsk de cumpără *revent* şi alte mărfuri. Acelor locuri pustii localnicii le zic Karakitai — China cea neagră; iar lângă acele cetăţi militare sunt munţi înalţi, unde trăiesc o mulţime de cai sălbatici, găini păroase[1] şi [se găseşte şi] mosc mult. Pe unul din munţii aceia se află o pagodă veche, foarte înaltă, şi un pod de piatră minunat, construit într-un singur arc de la un munte la altul; lungimea lui este de 400 de arşini, iar în înălţime are 50 de arşini şi pe sub el curge marele Fluviu Galben. Chinezii îi zic acelui pod Podul zburător şi povestesc că trei ani au lucrat la el până l-au terminat[2] . Lângă oraşul Socci se află un lac mare pe care chinezii îl numesc Marea Albastră, iar în apropierea lui [sunt] multe alte lăculeţe din care se extrage în fiecare an sare roşie şi albă.

CAPLTOLUL AL DOUĂZECI ŞI NOUĂLEA

Descrierea celei de a patra provincii chineze, numită Ksantung[3] , câte oraşe sunt în ea şi ce se găseşte acolo

A patra provincie chineză de nord este provincia Ksantung, care parca-i o insulă foarte mare, căci la miazănoapte, răsărit şi miazăzi este înconjurata de mare, iar către apus, peste tot,

---

[1] În Ath. Kircher, *op. cit.,* p. 197, se află o gravură ce reprezintă aceste „gallinae lanigerae" (găini lînoase), de asemenea se face şi trimiterea la *Atlas Sinensis* şi la *Mundus subteraneus.*

[2] În Ath. Kircher, *op. cit.,* podul acesta este înfăţişat într-o gravură. În J. Nieuhoff, op. *cit.,* p. 247, podul e numit Fi (chin. *fei*=Zburător).

[3] *Şandung.*

este despărţită [de alte provincii] prin râuri; spre miazănoapte se află provincia Pekin, iar spre miazăzi Nanking. Pământul acelei provincii este roditor în tot felul de cereale şi legume, şi chiar atunci când lăcustele fac pagubă, atât de mult rodeşte, încât chinezii spun că ceea ce se face într-un singur an ajunge pentru hrană pe zece ani. Păsările şi mai ales ouăle de găină sunt foarte ieftine, de asemenea găinile sălbatice, prepeliţele, găinuşile de munte şi iepurii sunt foarte ieftini şi atât de numeroşi încât chinezii nu vânează nicăieri atât de mulţi ca în locurile acestea. Iar atâta peşte se prinde pe mare şi pe râuri, încât de un singur ban poţi cumpăra mai mult de zece funţi[1]. Şi mai de mirare este că în acea provincie Dumnezeu le-a dăruit o mătase ce se face din nişte viermi care cresc de la sine şi fac prin păduri şi prin câmpii nişte coconi de mătase albă lunguieţi, şi nu rotunzi ca mătasea adevărată; din aceştia, adunându-i, chinezii fac tot felul de lucruri de mătase care, cu toate că nu sunt aşa moi, totuşi sunt mai trainice decât cele făcute din mătasea adevărată.

În provincia aceea cresc [şi] nişte prune negre foarte bune, pere de tot felul, şi mai mici şi mai mari, pe care le usucă şi le vând peste tot; şi mai creşte o poamă cu numele *suku,* din care am luat cu noi şi la Moscova, şi astfel de roadă nu creşte în nici o altă ţară în afară de China. Iar poama aceea se usucă la fel ca boabele de struguri, şi se vinde în întreaga China, şi când este proaspătă [este gustoasă] ca un măr mustos şi înăuntru se află cinci sau zece sâmburi, şi este foarte bună. În cartea chineză în care sunt scrişi locuitorii acelei provincii, după numărătoare sunt peste 700.000 de familii[2] , bărbaţi 6.700.000[3], iar populaţia provinciei este aplecată către muncă şi către treburile ostăşeşti mai mult decât spre învăţătură. De aceea, aici trăiesc mulţi tâlhari şi fac multe răscoale împotriva împăraţilor, pentru că locuitorii sunt cruzi şi se spune că pe pruncii lor abia născuţi îi

[1] J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 167.

[2] La Nieuhoff şi Martini: 770 555.

[3] Ibid: 6 759 675.

afundă iarna în puhoaie [de apă] ca să fie căliţi, şi sunt atâţia tâlhari în provincia aceea, că şi pe cărţile de joc, pe aşi şi pe regi sunt zugrăvite chipurile tâlharilor lor vestiţi şi ale răzvrătiţilor [pedepsiţi], ale căror nume sunt şi tipărite, pentru ca hoţii, jucând; întotdeauna să-şi aducă aminte şi să se înspăimânte, să nu piară şi ei în acelaşi chip. Acum, în vremea războiului cu bogdoiţii, provincia a fost pustiită pentru că locuitorii fiind cutezători şi nesupuşi, de multe ori s-au răzvrătit împotriva mongolilor, din care pricină a fost ucis mult norod şi ţara s-a pustiit, în întreaga provincie sunt şase oraşe mari şi 92 de târguri, iar zeciuială din felurite grâne şi mei se adună în fiecare an mai mult de 28.000.000 de saci[1] , mătase lucrată 55.000 de funţi[2] , peste 52.000 de funţi[3] de puf de bumbac, şi snopi de fân câte 39.000.000, în afară de vămi, care se adună în trei locuri pe râul Iun[4] , căci pe acesta trec toate corăbiile cu tot felul de mărfuri din toată China către oraşul împărătesc, capitala Pejin. Şi cu toate că au vamă foarte mică, se zice însă că în adevăr din aceste vămi se strâng în fiecare an peste 10.000.000 de galbeni, în afară de ceea ce-şi opresc dregătorii. Îndeosebi râul Iun aduce belşug în acea provincie; malul lui este săpat şi rostuit cu mare măiestrie, pentru că apa este în unele locuri scăzută şi nu s-ar putea ajunge la Pekin cu corăbiile cele mari. Dar pentru o asemenea trecere sunt făcute pe acel râu mai mult de 20 de stăvilare din piatră tare, cioplită; în ele sunt deschise porţi prin care să poată trece corabia. Porţile acelea sunt sprijinite cu grinzi groase, iar când soseşte corabia care trebuie să treacă, atunci ele se deschid, dau drumul corăbiei şi apei să treacă până la pragul următor, în chipul acesta se trec toate stăvilarele.

---

[1] La Nieuhoff: 2 812 119; La Martini: 2 812 119.

[2] La Nieuhoff şi Martini: 54 990.

[3] Şi la Nieuhoff, şi la Martini: bumbac brut 52 449.

[4] Este vorba de *Yunha,* Marele canal, lung de peste 1700 km, care începe de la Pekin, străbate patru provincii şi se opreşte la Hangdjou. Construirea lui a început în perioada Primăvară-Toamnă (770—475 î.e.n.) şi s-a terminat în Evul Mediu.

La ecluze, apa care creşte în râu este adusă dintr-un lac mare, construit şi el cu stăvilar de piatră, căci lacul este aşezat mai sus decât râul şi pot da drumul la atâta apă de câtă este nevoie. La acele stăvilare sunt aşezaţi oameni care îndrumează corăbiile, şi construcţia începe chiar de la malul marelui Fluviu Galben, urmându-se tot aşa până la râul Kvei[1] , iar de acolo pâna în Pekin. Cel mai însemnat oraş şi capitala acelei provincii este Ţânak[2] , oraş mare şi înfrumuseţat cu construcţii de tot felul şi cu o populaţie numeroasă, aşezat pe un loc bogat în ape, căci în apropierea oraşului şi prin oraş, peste tot, sunt lacuri mari pe care se umblă cu corăbiile. Peste tot sunt construite poduri de piatră peste acele lacuri şi mai ales sunt două foarte mari. Acolo a trăit un împărat chinez care a fost omorât de bogdoiti. După urma lui au rămas palate măreţe şi grădini multe, acolo fiind şi numeroase temple idoleşti dintre care zece sunt cu totul minunate, iar între ele se află un templu care se numeşte Tungo şi care le întrece pe toate celelalte prin frumuseţe, căci a fost construit de către împăratul cel vechi Hoankte[3] . Altădată au locuit în acel templu şaptezeci şi doi de împăraţi chinezi, care trăiau aici ca nişte pustnici, din care pricină templul a fost înfrumuseţat cu tot felul de construcţii; şi astăzi se află în el o mulţime de călugări care sunt numiţi la ei *bonzi* şi au venituri mari. Aici, pe munte, se află un cimitir şi o biserică catolică unde slujesc doi iezuiţi, care au botezat mulţi chinezi. În acea provincie este atâta belşug din toate, că nici o altă provincie dintre cele de la nord nu este atât de bogată şi se găsesc tot felul de roade, de legume şi poame, şi o mulţime de animale de tot felul. Oraşul are sub el 30 de târguri mai mici, în apropierea cărora sunt munţi înalţi, între care unul ce se numeşte Tai[4] are în înălţime 40 de verste chinezeşti, [adică] 14 de ale

---

[1] *Huihă.*

[2] *Dzinan.*

[3] În chinezeşte: *Huang-di,* împărat legendar.

[4] *Taişan*, unul din cei cinci munţi sfinţi din China antică (1524 m.).

noastre; şi ei zic că din vârful acestui munte se poate vedea soarele când cântă cocoşul pentru întâia oară [dimineaţa][1]. Aici sunt peşteri multe şi temple idoleşti în care trăiesc o mulţime fără număr de pustnici de ai lor, şi [tot] aici sunt multe lacuri, cu nenumărate flori de tot felul şi multe râuri şi izvoare.

CAPITOLUL AL TREIZECILEA

Despre celelalte cinci oraşe mari ale provinciei şi ce se găseşte în ele

Al doilea oraş mare al acestei provincii, Ianheu[2], este aşezat între două râuri mari, iar pământul este foarte roditor şi în lacuri şi râuri se află o mulţime de peşti. Sub el oraşul acela are douăzeci şi şapte de târguri mai mici, între care unul, cu numele Ţâning[3], aproape întrece chiar marele oraş-capitală prin mărime, mulţimea populaţiei şi bogăţie. Deoarece este ridicat lângă malul marelui râu Iun, descris mai înainte, la jumătatea [drumului între] stăvilarele arătate, toate corăbiile care se duc către Pekin fac popas aici şi plătesc vămi, iar în el trăiesc o mulţime de neguţători.

Marele oraş Ienheu[4], descris mai sus, este vestit şi pentru că aici a trăit împăratul chinez, dar mai ales e cinstit pentru că slăvitul lor Dumnezeu şi filozof, Confucius, s-a născut pe acele meleaguri, în apropierea acestui oraş, în alt oraş, anume Teu[5], unde sunt înălţate cincisprezece temple mari împodobite cu multă măiestrie; şi tot acolo, [în cinstea] lui [Confucius] şi a unor idoli, sunt zidite numeroase monumente, dar mai vestit este un deal, [numit] tot al lui Confucius, lângă alt oraş, cu numele Kinhiang, unde înainte vreme se găsea mult aur. De

---

[1] J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 169.
[2] *Yentai*.
[3] *Dzining.*
[4] La pagina anterioară a ms. acelaşi oraş este numit *Ianheu.*
[5] *Ciufu.*

asemenea sunt şi alţi numeroşi munţi pe care se află sate multe şi mari, şi unde cresc tot felul de legume. Aici curg două râuri, unul se numeşte Kvei, celălalt Su, şi tot în locurile acelea se află cinci lacuri mari, între care unul are numele de Lui, adică Tunătorul, pentru că în mijlocul apei este o piatră mare cu un cap ca de om pe un trup ca de balaur. Chinezii spun[1] că atunci când cineva loveşte pântecele acelei pietre, ea scoate îndată zgomot de tunet. În apropiere sunt alte lacuri mai mici.

Al treilea oraş mare al provinciei aceleia este numit Tunhang, şi se ridică pe un loc neted şi roditor, unde cresc din belşug toate roadele şi legumele trebuincioase omului; mai mult decât orice acolo se face mătasea. Oraşul este măreţ şi frumos, are sub el 18 târguri mai mici, dintre care unul, cu numele Liţâng, prin mulţimea populaţiei, prin bogăţie şi frumuseţe, rămâne [doar] cu puţin mai prejos decât oraşele chinezeşti cele mari şi vestite, căci este construit în locul unde canalul Iun, pe care l-am descris mai înainte, se uneşte cu râul Kvei. De aceea aici se află trei dregători care adună vămile de la corăbiile şi mărfurile ce sosesc din întreaga China. În oraşul acela se află tot felul de clădiri minunate, dar mai ales o clopotniţă construită într-un chip grozav le întrece pe toate; ea e ridicată în afara oraşului, având opt colţuri şi nouă caturi, adică nouă brâuri. Înălţimea ei este de 450 de arşini[2], iar lăţimea este bine proporţionată faţă de înălţime, zidul din afară este foarte frumos, din porţelan fin şi împodobit cu tot felul de picturi făcute cu mâna. Zidul dinlăuntru este căptuşit cu marmură de mai multe culori şi pereţii strălucesc aşa fel, încât întorc chipul aidoma unei oglinzi foarte curate; urcarea [în această clopotniţă] se face pe o scară rotundă răsucită [în spirală], însă nu prin mijloc, ci la margine, între cele două ziduri. Din acea scară sunt ieşiri la fiecare brâu, în jurul cărora sunt construite cerdacuri de marmură foarte frumoase, de asemenea şi parmaclâcuri rotunde

---

[1] Şi în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 172.

[2] Un arşin: 0,71 m.

din fier aurit. Împrejurul acelor nouă caturi sunt un fel de bolţi, iar în cerdacuri, mai ales în cele de sus, sunt atârnate clopote micuţe care, atunci când adie vântul, dau un sunet armonios. La ultimul cat, cel de sus, chiar în vârful clopotniţei, se află un idol de aramă, aurit[1], căruia îi este închinată pagoda; iar în jurul acesteia sunt multe temple idoleşti construite într-o minunată şi prea frumoasă arhitectură, care nu stau mai prejos decât străvechile edificii romane. Astfel de clopotniţe cu nouă rânduri sunt multe în China, [chiar] mai frumoase şi mai bune decât acestea, deoarece ei cred că în acele clopotniţe sălăşluişeşte fericirea întregului oraş. În apropiere se află un munte înalt, care se numeşte Piatra Răsunătoare, pentru că pe muntele acela este un mormânt înalt de 200 de stânjeni pe care, dacă îl atinge careva cât de puţin cu inelul, îndată scoate sunet ca de tobă. Şi nu departe de locurile acelea este un lac mare numit Go, pe care împăratul chinez Kvei creştea şi hrănea cocori, obicei pe care îl au chinezii până astăzi, căci ei ţin în cuşti cerbi şi cocori, deoarece aceştia trăiesc ani îndelungaţi, şi chinezii cred că cel care ii tine în casă şi se uită la ei va trăi şi el ani îndelungaţi.[2]

Al patrulea oraş mare al provinciei este numit Ţângheu[3] şi are sub el paisprezece oraşe mai mici; din pricina apropierii mării şi a mulţimii râurilor, toate bucatele sunt în acel oraş atât de ieftine cum abia mai poţi găsi în alte locuri, şi mai ales peştele [este ieftin], căci numai după urma solzilor dobândesc un câştig însemnat. Oraşul acela este vestit mai ales pentru că altădată locuia în el împăratul chinez. Prin locurile acelea se găseşte în stomacul vacilor o piatră pe care chinezii o numesc *neuhoang*[4], adică „gălbenuş de vacă", pentru că este galbenă şi mare

---

[1] J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 179. La p. 180 însă spune că idolul, o femeie, este făcut din gips, şi nu din aramă.

[2] J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 177.

[3] *Ţingdao.*

[4] *Miu-huang.*

aproape ca oul de gâscă; iar doctorii chinezi o laudă şi o dau împotriva flegmei şi a multor boli, zicând că aşa de tare răcoreşte, încât dacă se pune din ea un grăunte cât de mic în apă clocotindă, [apa] îndată se ostoieşte[1]. În apropiere sunt munţi înalţi, unde se află o mulţime de sate, de asemenea şi braţe de mare care înconjoară multe oraşe, sunt şi insule unde creşte o iarbă despre care se povesteşte că, dacă sunt hrăniţi cu ea caii prind agerime şi putere.

Al cincilea oraş mare al acelei provincii, Tenheu[2] , este aşezat pe o insulă în mare şi are un port bun, unde se află o mare flotă de galere pentru apărarea dinspre mare. Oraşul are sub el opt târguri mai mici, şi în acel oraş sunt trei temple mari, dar mai cu seamă este ciudat că aici creşte o trestie înaltă [cu tulpină] în patru colţuri şi nu rotundă ca de obicei; în râuri trăiesc o mulţime de raci. În apropiere sunt şi munţi înalţi cu aşezări de oameni, iar lângă ei se găseşte un izvor din care curge şi apă caldă şi rece.

Al şaselea oraş ca mărime din acea provincie are numele Laheu[3] şi este construit pe o insulă în mare, scăldându-se [de trei părţi] în apă şi [având numai] într-o singură parte pământ; sub el are şapte târguri mai mici, în afară de fortăreţele care sunt ridicate pe malul mării. În oraş sunt cinci temple mari, iar în apropierea ţărmului mării lângă el, se ridică munţi înalţi, şi curg două râuri mici. În mare sunt multe insule şi, pentru că împăratul Ksi nu iubea deloc ştiinţa, în semn de protest cinci filozofi bătrâni s-au aruncat în mare de pe una din ele şi s-au înecat. Mai întinsă decât toate acele insule este insula Ksamuen din strâmtoarea Maritimă Kang, unde este un însemnat port pentru corăbii şi unde se află o mulţime de vase care se duc spre Pekin şi în Leaotung; se află aici şi zăcăminte mari de aur,

---

[1] Ibid., p. 177 este menţionată şi de Ath. Kircher, *op. cit.,* p. 206, care nu spune însă că ar fi şi la M. Martini.

[2] *Dăngdjou.*

[3] *Laidjou.*

dar ei le păzesc cu strășnicie pentru ca nimeni să nu le sape. În afară de acele orașe se mai află treisprezece fortărețe, care sunt mai mari ca altele și în care se găsesc mulți oșteni, pentru că sunt construite la gurile râurilor și la mare, ca să păzească marea, râurile și întregul ținut.

CAPITOLUL AL TREIZECI ȘI UNULEA

Descrierea celei de a cincea provincii chineze, numită Honan[1], câte orașe mari și mici are și ce se găsește în ea

Provincia Honan si-a primit numele de la așezarea sa, căci este așezată, către țara de sud, spre Fluviul Galben, care o desparte de provinciile Kansi și Pekin, iar chinezii spun despre ea că se află la mijlocul pământului. Deoarece ei cred că în afară de împărăția chineză nu mai există altă împărăție pe lume, și pentru că provincia Honan este [așezată] la mijlocul împărăției chineze, de aceea ei spun că provincia se află și la mijlocul pământului. Din vechime aceasta a fost reședința împăraților chinezi, căci marele Fluviu Galben curge prin toată provincia și pe el se [poate] aduce din belșug tot ce este trebuincios. Provincia este foarte roditoare și frumoasă, și nu se află nici măcar un loc nelucrat sau pe care să nu fie așezări omenești; doar spre asfințit sunt câțiva munți și acolo cresc tot felul de copaci și legume, iar pe câmpii rodesc tot felul de poame și grâne și cresc mulțime de vite; clima este prielnică peste tot. În acea provincie sunt dese orașele mari și mici, târgușoarele și cetățile, căci nicăieri nu se vede loc gol și peste tot cresc felurite legume europenești și acolo se poate găsi ieftin tot ce este de trebuință omului pentru trai și desfătare. De aceea chinezii îi spun provinciei aceleia Grădină și Ogradă, căci partea răsăriteană a provinciei este atât de plină de așezări omenești, încât zile de-a rândul mergi numai prin grădini și sate.

---

[1] *Hănan*, care înseamnă *La sud de Fluviul Galben.*

După numărătoarea din cartea chineză, în acea provincie sunt înscrise 590.000[1] de familii, bărbaţi 51.000.000[2], iar dajdie dau grâu 2.500.000 de saci[3], mătase lucrată 9.900 de funţi, nelucrată 23.500[4], [însă] pânză de bumbac numai 340 de baloturi, deoarece acolo nu creşte bumbacul. Fân dau 2.290.000 de snopi, sunt 8 oraşe mari în provincie, mai mici sunt 100, în afară de cetăţi şi târguleţe, despre care vom scrie mai încolo. Primul oraş însemnat şi capitala provinciei se numeşte Kaifung[5], este foarte mare şi foarte populat şi a fost înfrumuseţat cu tot felul de clădiri, dar în urmă cu 50 de ani[6], când s-au răsculat hoţii în împărăţia chineză — lucru despre care se scrie în cartea tătărască[7] — ei au asediat oraşul acesta vreme de mai multe luni. După aceea apa din Fluviul Galben a înecat tot oraşul împreună cu oamenii şi l-a pustiit, căci pe aproape curge Fluviul Galben, a cărui albie este mai înaltă decât oraşul, pe toată lungimea ei. De aceea malul acelui râu este întărit pe mai mult de trei verste cu un dig mare, înalt, de piatră, care împiedică râul să se reverse. Însă când a fost asediat oraşul, atunci orăşenii au stricat ei înşişi digul puţin ca să înece armata răzvrătiţilor; dar apa a lărgit singură spărtura făcută în dig şi a inundat ţinutul, oraşul, oamenii şi tot ce a fost în ţinut; a fost distrusă [şi] o biserică cu iezuiţi. Cândva, în oraşul acesta a locuit împăratul chinez, însă, deşi [oraşul] a fost distrus de

---

[1] La Nieuhoff şi Martini; 589.926; la Kircher: 512.296.

[2] La Nieuhoff şi Martini: 5.106,270.

[3] La Nieuhoff: 2.414.477; la Kircher: 6.106.660; la Martini: 2.314.477.

[4] *Ibid*; 23.509 şi la Martini.

[5] *Kaifăng.*

[6] În anul 1641 a fost complet distrus oraşul Kai-făng, capitala provinciei Honan.

[7] *De Bello Tartarico, ed. cit.*, p. 49, răscoală cunoscută sub numele de „a briganzilor” (câţiva mandarini uzurpatori care se luptau între ei să pună mâna pe putere şi care au comis jafuri). Vezi şi Nieuhoff, *op. cit.,* p. 349.

revărsarea apei, totuşi [pe urmă] a fost înfrumuseţat cu edificii noi şi are mai mult de zece temple idoleşti. Sub el are 34 de oraşe mai mici, printre care unul cu numele Sinţâng, care este preamărit pentru că aici s-a născut Hoankti, al doilea împărat chinez. În oraş sunt foarte multe clădiri frumoase, de tot felul, palate, clopotniţe, morminte, temple, lucrate în chip minunat. În alt oraş dintre cele de care am vorbit, numit Hin, se află o grădină mare împrejmuită cu zid, în care sunt multe; palate şi felurite clădiri pentru petrecere şi desfătare; aici se află şi un palat construit cu atâta măiestrie, încât oricât ar fi de cald vara, în el este răcoare ca iarna.

În apropierea acelor locuri sunt munţi înalţi, împodobiţi cu felurite grădini şi locuinţe, iar unul ce se numeşte Kseu este socotit de chinezi cel mai însemnat din toată provincia, căci, după cum spun ei, îi întrece pe toţi ceilalţi munţi prin frumuseţe şi îmbelşugare. Aici sunt multe râuri şi lacuri mari, printre care un lac cu numele Kining, pe care chinezii învăţau să se lupte cu corăbiile, iar împrejurul lacului aceluia, peste tot sunt palate, temple şi grădini. Pe lângă acestea, se mai află [acolo] nişte stâlpi de marmură pe care sunt scrise versuri de preamărire a lacului, căci în China sunt puţine locuri în care, ca aici, [natura] să fi fost [împodobită cu] grădini şi clădiri.

Al doilea oraş mare a acestei provincii cu numele Kveite[1] este aşezat între marele Fluviu Galben şi râul Goai[2], iar pământul este [aici] foarte roditor şi sănătos. Înainte vreme locuiau aici împăraţii chinezi, şi [oraşul] are sub el nouă oraşe, care toate sunt foarte populate şi îmbelşugate. În apropierea lor cresc tot felul de legume şi mai ales se fac lămâi şi mere granate, căci ţinutul este întins şi fără munţi găsesc aici poduri de piatră, mari şi înalte, [întinse] peste râuri şi lacuri.

Al treilea oraş mare al provinciei, numit Hanktem este aşezat în colţul dinspre provinciile Pekin şi Ksansi, de aceea nu are

---

[1] *Guidă.*

[2] *Huai.*

loc mult; cu toate acestea, [pământul] este foarte roditor, neted şi are câţiva munţi în care se găseşte piatra de magnet. În acel oraş sunt şapte temple mari, şi foarte frumoase, iar sub el are şapte târguri mai mici in apropierea cărora se găseşte [în ape] un soi de peşte pe care chinezii îl numesc *gaiul*, adică peştele-copil, căci atunci când îl prind scoate un fel de scâncet, ca şi când ar plânge un copil. Peştele acesta arată ca un crocodil mic, are coadă lungă şi patru picioare, iar când grăsimea lui se aprinde, nu se poate stinge nici cu apă, nici cu altceva; acolo este şi râul Lo, care se ascunde sub pământ cale de multe verste, şi apoi iese iar deasupra, urmărindu-şi calea; aici sunt nişte munţi înalţi numiţi Ku, unde se găseşte cel mai bun magnet.

Al patrulea oraş mare al provinciei este Gvengoi[1], construit pe malul râului Gvei şi, cu toate că pământul nu este aşa de roditor ca în alte oraşe, totuşi şi aici rodeşte tot ce este trebuincios omului. Oraşul este cunoscut mai ales pentru că înainte vreme a locuit aici un împărat chinez; în oraş sunt şapte temple şi sub el are şapte târguri mai mari; acolo sunt munţi înalţi, unde, în nişte gropi, se găseşte o apă cu care, dacă se spală cineva care are păr pe corp, părul cade îndată, tot acolo sunt izvoarele râurilor Gvei şi Ni.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI DOILEA

Despre celelalte patru oraşe mari ale acestei provincii şi ce se găseşte în ele din belşug

Al cincilea oraş mare al acestei provincii, Hoaking[2] , deşi are puţin loc în jurul lui, totuşi ţinutul este foarte roditor şi sănătos, mărginit de o parte de munţi şi de altă parte de Fluviul Galben, iar [oraşul] are sub el şase târguri mai mici. În oraş sunt trei pieţe mari şi este vestit şi bogat; altădată au locuit aici nişte împăraţi chinezi. Pe acolo cresc multe ierburi de leac, care

[1] Probabil *Tşăngjou*, actuala capitală a provinciei.

[2] *Huaidzing*.

sunt duse în toată China. Într-un şanţ mare al oraşului se află multe animale sălbatice şi este acolo o clădire minunată, numită Ehiang, ridicată întru pomenirea unui bărbat care, când s-a însurat, s-a rugat lui Dumnezeu în acest chip: că nu pentru bogăţie se însoară, ci numai ca să aibă copii buni; de aceea Dumnezeu i-a dăruit trei feciori ce au ajuns filozofi şi boieri mari. În partea de miazănoapte a oraşului este un munte numit Tai, care în timpurile străvechi a crăpat cu zgomot mare şi s-a făcut o prăpastie de trei sute de stânjeni, de unde izvorăşte o apă pe care chinezii o folosesc [la mâncări] în loc de grăsime, deoarece este foarte dulce la gust. Tot acolo este un deal acoperit cu tot felul de grădini[1], şi nu departe este râul Ki, care după ce curge puţin [la faţa pământului], se ascunde în pământ, apoi iese [iarăşi] deasupra şi formează un lac mare.

Al şaselea oraş mare al provinciei poartă numele de Honan, după numele acelei regiuni, şi este aşezat pe malul râului Ko, iar chinezii îi spun oraşului mijlocul sau buricul pământului întreg, pentru că se află în mijlocul întregii împărăţii chineze. În jurul oraşului pământul este golaş pretutindeni, deşi aici rodeşte orice, iar oraşul este foarte mare şi foarte populat, căci în vechime locuia aici împăratul chinez din dinastia Taiming. În acel oraş sunt treisprezece temple mari şi printre ele se află unul pe sub care curge râul ca pe sub un pod de piatră; aici a început să domnească dinastia împărătească Sung. [Oraşul] are sub el paisprezece târguri mai mici dintre care unul cu numele Tenkvung, despre care chinezii cred că şi acesta se află în centrul pământului. În târg se poate vedea până astăzi o placă mare de aramă pe care este aşezată o maşinărie cu cumpănă verticală împărţită exact în câteva gradaţii, şi de asemenea pe placă este trasă o linie împărţită In fracţii[2]. Şi cu

---

[1] În original: *sudami* (obiecte vechi casnice, cioburi); greşit pentru *sadami.*

[2] Un fel de sextant stadie, probabil astrolab, strămoşul instrumentelor folosite astăzi de către astronomi pentru măsurători.

acest instrument, pe care-l păstra marele astrolog şi matematician chinez Heukung[1], cel mai bătrân învăţat de atunci din întreaga împărăţie chineză, cunoştea, privind placa în vremea amiezii, înălţimea soarelui şi alte lucruri ce pot fi ştiute, El a trăit înaintea naşterii Mântuitorului pe la anul 1120; [tot] acolo, în apropiere, se află o clopotniţă înaltă, de pe care cerceta el mişcarea stelelor şi a constelaţiilor, numită în limba chineză Kvonsinktai[2], adică „pagoda pentru cercetarea stelelor". Acelaşi Heukung cunoştea încă de pe atunci însuşirile pietrei de magnet, de asemenea şi busola cu care se navighează pe mare, lucruri ce nu erau cunoscute încă la noi în Europa. În ţinutul acesta sunt foarte multe şi foarte frumoase morminte, iar împrejurul oraşului sunt ziduri, grădini mari în care se află tot felul de animale sălbatice şi în apropierea oraşului Xen este un templu foarte mare in care împăratul Ksi a aşezat 12 statui de aramă turnate cu mare şi minunată măiestrie. În împrejurimile acestor locuri sunt munţi înalţi în care se găseşte aramă bună, descoperită încă din vechime de Hoankti, al doilea împărat chinez. De asemenea sunt şi multe râuri mari şi mici, şi multe lacuri, intre care se află unul a cărui apă este foarte rece vara şi caldă iarna, iar în apropierea oraşului se află un minunat izvor sub o clădire de piatră.

Al şaptelea oraş al acelei provincii este Nakiang, construit pe malul de apus al râului Io, pe un loc întins, unde cresc din belşug tot felul de poame şi legume. Sub el sunt treisprezece târguri mai mici şi din toate părţile zidul îi este ocrotit de munţi şi de râuri, împrejurare prielnică pentru [rostul lui de punct de] apărare al împărăţiei chineze, mai ales în oraş se face atâta hrană încât se poate întreţine fără greutate o armată mare. Oraşul este foarte populat şi bogat în tot felul de mărfuri nu numai

[1] *Djou Gung,* matematician şi astronom legendar. Observatorul care îi poartă numele, unul din cele mai vechi din lume, există şi astăzi în provincia Hănan, judeţul Dănfang, oraşul Gaotşăng.

[2] *Guang-sing-tai*.

pentru că rodesc aci tot felul de poame, dar pentru că se găseşte din belşug şi piatră de *lazur*[1]. Tot aici trăieşte un şarpe cu pielea albă, înflorată cu fel de fel de picăţele, pe care doctorii chinezi îl pun într-o sticlă şi când se topeşte îl dau de băut împotriva bolii paraliziei. Tot în oraşul acesta sunt multe clădiri foarte frumoase, printre care nouă temple mari, căci aici a trăit un han din dinastia Taiminsk, care a înfrumuseţat mult oraşul. Spre miazănoapte de oraş este un munte, pe care se află treizeci şi şase de lacuri şi alt munte pe care este un lac mărişor a cărui apă vindecă orice boală de inimă. În ţinut se află şi multe râuri, între care unul minunat, cu numele Tan, plin cu nişte peşti în întregime roşii, ce se arată chiar la începutul verii şi altcândva niciodată. Chinezii scriu despre ei că atunci când cineva tulbură apa râului, toţi peştii ies la faţa apei şi stau pe deasupra, iar apa se arată roşie ca focul, căci în limba chineză *tan* însemnează roşu. Tot ei scriu — dacă n-o fi minciună — că dacă cineva îşi unge picioarele cu sângele acestui peşte, atunci poate să calce pe apă ca şi pe pământ[2]. Acolo este şi o insulă mică numită Pehoa[3], adică ostrovul tuturor florilor, şi pe ea se află un palat foarte frumos, clădit pentru petrecere şi desfătare. În aceste locuri este şi un izvor a cărui apă este foarte preţuită de chinezi, şi ei zic că cine o bea, va să aibă o viaţă lungă.

Al optulea oraş mare al provinciei, pe nume Iuning, este aşezat pe malul lacului Ko; şi în locurile acestea creşte planta de ceai care e foarte preţuită de chinezi. În oraş sunt opt capişti foarte mari, căci aici a trăit un împărat chinez; sub el oraşul are alte paisprezece mai mici iar împrejurul acestor locuri sunt munţi înalţi acoperiţi cu tot soiul de copaci şi legume; între aceşti munţi este unul care ar fi aşezat în mijlocul pământului după cum povestesc chinezii. Şi pe acolo curg trei râuri care udă tot

---

[1] *Lapislazuli* – silicat de aluminiu.

[2] Şi la J. Nieuhoff, *op. cit.*, p.251.

[3] *Baihua.*

ţinutul şi se află şi lacul Sii, pe malul căruia sunt ridicate două palate foarte frumoase pentru desfătare şi petrecere.

În afară de aceste oraşe mari, mai este un orăşel numit Iu, care, deşi chinezii nu l-au socotit vrednic să poarte numele de mare oraş, totuşi prin îmbelşugare şi frumuseţea aşezării este asemenea multor oraşe mari. El are sub ascultarea sa cinci târguri mai mici, şi este construit pe malul râului Io, de la care şi-a primit numele, şi acolo este şi un munte înalt ce se numeşte Lu, de asemenea sunt şi multe lacuri şi râuri, iar în apropiere este [şi] un izvor cu apă caldă, din care pricină se numeşte Ven.

CAPITOLUL AL TREISPREZECELEA

Descrierea celei de a şasea provincii a Chinei, numită Suhuen[1], câte oraşe mari şi mici are şi ce rodeşte din belşug acolo

Suhuen, care în limba chineză înseamnă „patru ape", este o provincie foarte întinsă, care nu stă [cu nimic] mai prejos decât toate celelalte provincii chineze nu numai ca întindere şi alte multe lucruri, ci şi prin belşugul în toate cele. Prin mijlocul ei curge marele fluviu Kiang[2], din care pricină o parte se numeşte de miazănoapte, iar cealaltă de miazăzi, iar provincia aceasta este în apropierea Indiei şi ţine multe obiceiuri indiene. De ţara Tibetului se desparte prin munţii[3] Damaşi, iar în provincie sunt munţi înalţi şi câmpii întinse unde rodeşte din belşug tot ce este de trebuinţă omului; aici se găseşte multă mătase, tot felul de ierburi de leac şi minereuri care vin şi în Europa de pretutindeni. Mai mult ca orice se cultivă aici buruiana de leac cu rădăcină aromată, căreia doctorii îi spun *radixina*[4], adică rădăcină chineză; în chip sălbatic ea creşte din belşug în toată

---

[1] *Sâtşuan.*

[2] Fluviul *Iangdzî dziang*, cel mai mare curs de apă din China.

[3] În originalul slavon este scris greşit *gorodî*, în loc de *gorî*, munţi.

[4] J.Nieuhoff, *op. cit.*, p.253.

China, i se spune *folin* şi se trimite şi la noi în Europa. Această rădăcină, nemirositoare, nu e mare, are măduvă roşie, iar în leacuri nu are putere aşa de mare. Rădăcina mirositoare însă creşte doar în această provincie, sub pământ, mai ales unde se află păduri bătrâne de conifere, şi se zice că ia naştere din picătura de răşină de brad care, căzând pe pământ, încolţeşte. Frunzele acestei rădăcini se întind mult pe deasupra pământului, dar rădăcina creşte sub pământ şi uneori ajunge atât de mare, cât un cap de copil. Înăuntrul acestei rădăcini aromate se găseşte ceva alb ca un burete, iar rădăcina e foarte mult preţuită de chinezi, care o pun în leacurile lor; când nu au din cea aromată, atunci folosesc şi din cea sălbatecă, cu toate că nu are aceeaşi putere de lecuire; dar în Europa e foarte binevenită [şi aceasta] şi se pune în toate leacurile. Tot aici creşte *revent* foarte bun pe care indienii, dar mai ales lamaşii, preoţii lor, îl cumpără şi îl duc în India în Mogor[1] şi în alte state indiene. Tot în această provincie se găseşte un chihlimbar la fel de galben ca cel din Polonia, iar despre altul mai roşu decât acela se spune că se face din măduva pinilor bătrâni, dar unii locuitori îl fac din răşină de pin, pe care o fierb în aşa chip că nu-l poţi deosebi de chihlimbarul natural.

Această provincie are opt oraşe mari în afară de cele o sută douăzeci şi patru de cetăţi militare şi în afară de târgurile obişnuite şi de cetăţi, iar în cartea chineză de numărătoare este scris că în provincie sunt 464.000 de familii, bărbaţi 2.200.000[2] , aceasta fiind însă socotită o parte mică a [populaţiei] ţinutului, deoarece cea mai mare parte a [populaţiei] provinciei o formează oştenii, care nu sunt trecuţi niciodată în aceste cărţi iar dajdie [din grâne] dau anual 6.160.000[3] de saci, mătase lucrată şi nelucrată câte 6.340 de funţi, bumbac brut 74.000

[1] Numele unui oraş din raiaua Baburit în India.

[2] La J. Nieuhoff doar 220.417, sub acelaşi motiv: fiind soldaţi, ceilalţi nu au fost trecuţi în recensământ. La Martini: 2.204.170.

[3] La Nieuhoff: 6.106.660; la Martini: 2.167.559.

de funţi, sare 150.000 de puduri, în afară de vama care se ia în această provincie în două locuri. La început ţinutul a fost cucerit, acum aproape două mii de ani, de împăratul Ksi, care i-a supus pe hanii trădători de acolo; şi în toată regiunea se găseşte mult fier, cositor, plumb, dar mai ales magnet foarte bun. Tot aici se găseşte din belşug sare în stare naturală, ceea ce este minunat, pentru că provincia se află mai departe de ocean şi lipsa sării s-ar fi resimţit. În această provincie sunt munţi înalţi, populaţi, unde chinezii fac nişte puţuri înguste pe care le sapă cu un fel de mână de fier[1] făcută cu atâta măiestrie că atunci când o slobozesc în adâncime, ea singură adună pământul sau apa şi le scoate afară. Unele puţuri sunt adânci până la 50 de stânjeni, apa este sărată şi din ea se scoate sare albă. Odinioară au trăit în provincie iezuiţi, care au botezat mulţi chinezi, dar mai apoi, în ultimul război cu bogdoiţii de acum, întreg oraşul-capitală cât şi întreaga provincie au fost pustiite în aşa chip, că iezuiţii abia au putut scăpa cu fuga de acolo. Tot în provincia aceasta, în munţii foarte înalţi din apropierea ţinutului Honan, este un hanat deosebit, neatârnat, cu numele King, care nu este sub ascultarea împăratului chinez, ci numai în chip de cinstire primeşte de la el coroana şi alte semne ale hanatului. Aceşti oameni de munte din vremurile vechi nu le îngăduie chinezilor să vie la ei şi cum [au apucat când] s-au întemeiat, aşa trăiesc şi acum, iar acolo între munţi sunt locuri minunate, unde cresc cerealele şi tot ce le este de trebuinţă pentru trai şi desfătare.

Cel dintâi oraş şi capitala provinciei este Hingtu[2], care le întrece pe toate celelalte oraşe ale provinciei prin mărime, frumuseţe, arhitectură şi mulţimea populaţiei, şi acolo a locuit altădată un han chinez, care era al doilea înlocuitor al împăratului, de care se deosebea doar prin titlu, căci rangul lui era cu totul împărătesc. Palatul lui cu patru porţi minunate şi măsurând patru verste de jur-împrejur era în mijlocul oraşului,

---

[1] J. Nieuhoff, *op. cit,*. P.253.

[2] *Ţsăngdu*.

iar în jurul lui se întindea o piaţă mare, în care se aflau nişte bolţi măreţe de piatră. Iar oraşul este plin peste tot cu apeducte. Pretutindeni sunt construite peste canale poduri de piatră, şi amândouă malurile sunt acoperite cu piatră cioplită, şi peste tot se umblă în oraş cu bărcile, deoarece [oraşul] este aşezat pe o insulă între râuri. El are şapte temple mari, între care unul este mai frumos, înălţat în cinstea hanului Ho, pentru că el i-a învăţat meşteşugul mătăsăritului. Cu toate că ţinutul este şi muntos şi şes, totuşi [aici] rodeşte orice, căci nici un locşor nu este nelucrat şi pe câmpii, peste tot, sunt râuleţe şi canale, mai ales către răsărit, unde se află cel mai bun drum de călătorie ce ţine trei zile pe loc întins şi de-a lungul căruia sunt mai mult de o sută de poduri mari de piatră [aruncate] peste ape. Oraşul acesta stăpâneşte treizeci de oraşe mai mici. În oraş se găseşte o păsărică foarte frumoasă şi foarte ciudată, care nu se prăseşte ca toate celelalte păsări, ci se naşte dintr-o floare minunată ce se numeşte *tunhoa,* iar pasărea — *tunhoa-fung*; ciocul îi este roşu ca miniul de plumb, corpul ei este minunat înflorat cu toate culorile. Pasărea trăieşte atât cât ţine şi floarea ei pe copac, iar când zboară, atunci ţi se pare că nu pasărea, ci floarea îşi ia zborul. Şi păsărica se aseamănă cu acea floare de copac atât prin frumuseţe, cât şi prin scurtimea vieţii.

În preajma acelor locuri este un munte [atât de] înalt, că vârful lui se află între nori, iar în lungime are mai mult de două mii de verste şi chinezii povestesc că acolo se adună oamenii nemuritori. Muntele acesta este socotit la chinezi, printre ceilalţi, al cincilea în rang de cinste; şi mai este un munte numit Toiung, unde trăiesc un soi de maimuţe care prin mărime şi înfăţişare par a fi oameni şi cărora le plac mult femeile, căci, când văd o femeie, o înşfacă şi o necinstesc, siluind-o. Tot aici sunt şi alţi munţi foarte înalţi, de şaizeci de verste chinezeşti, şi de acolo [porneşte] izvorul marelui fluviu Kiang şi al altor râuri. Din aceşti munţi apa curge ca din cascade, cu mare zgomot şi este un lac acolo, care nici nu creşte, nici nu descreşte. În împrejurimile locului este un râu numit de mătase, în care

chinezii spală tot felul de ţesături de mătase care se fac pe urmă foarte strălucitoare. Este şi alt râu, pe nume Ku, lângă oraşul cu acelaşi nume, poreclit „de mărgăritar", pentru că în timpul nopţii parcă ar arde în el nişte lumânări, şi se spune că acolo se găsesc nestemate ce se numesc în chinezeşte *iemning*[1], adică piatra care străluceşte noaptea, iar pe latineşte *carbun-culi,* şi pe lume nu se află alte pietre mai scumpe. Tot în aceste meleaguri sunt nişte lacuri mari pe care s-au ridicat clădiri foarte frumoase pentru petrecere, altele s-au construit pentru exerciţii de asalt pe apă, iar altele pentru fortificaţie; aici mai este şi un izvor minunat care creşte şi descreşte la ore anumite, la fel ca apa oceanului.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI PATRULEA

Despre celelalte oraşe mari din această provincie şi ce se găseşte în ele şi [despre cele] mai mici de sub ele

Paoning[2], al doilea oraş mare al acestei provincii, este, construit pe malul de răsărit al râului Kiaming şi ţinutul este înconjurat ca de un zid de munţi în care se găseşte foarte mult mosc şi numeroase capre sălbatice. Oraşul acesta este tare înfrumuseţat cu clădiri obşteşti şi ale cetăţenilor, în el sunt patru temple mari şi are sub el zece târguri mai mici, între care este şi târgul numit Kien, unde se găseşte un templu lângă care a crescut un copac; despre acesta chinezii povestesc că are o mie de ani şi este aşa de mare, încât sub o singură creangă s-au adăpostit 200 de berbeci şi n-au putut fi văzuţi. Şi se poate ca, rupând ramurile acestor copaci — originari din India — şi sădindu-le în pământ, din ele să crească cu încetul copaci asemănători. Acolo sunt munţi înalţi între care unul este atât de mare încât se numeşte Altarul norilor. Lângă oraşul numit Pa se află muntele Io în care se găsesc pietre nestemate, dar urcuşul pe muntele

[1] Chinezeşte *ye-ming,* strălucitor noaptea (fosforescenţă).

[2] *Baoning.*

acela este foarte anevoios din pricina unei prăpăstii; tot acolo este şi râul Pa, care în limba chineză se numeşte Cel plin.

Al treilea oraş mare al provinciei, Ksunking, cu toate că este aşezat pe loc muntos, totuşi este mai neted decât oraşul descris mai înainte. Aici se găseşte multă mătase, portocale, rădăcini de ghimber[1] şi un soi de castane pe care când le pui în gură, îndată se topesc ca zahărul. În oraş sunt trei capişti minunate; sub el are zece târguri mai mici [şi tot] aici sunt munţi înalţi pe care se găsesc păduri de portocali, iar pe alţii zăcăminte de sare. Tot acolo se află râul Kuen, care curge cu zgomot mare, ca de tunet, pentru că de-a lungul lui sunt mai mult de treizeci şi şase de praguri şi [mai] este un izvor care, din pricina bunătăţii apei, poartă numele de Izvorul Laptelui.

Al patrulea oraş mare al provinciei, Suhuen, este construit între doua râuri navigabile care curg în preajma zidului [lui] şi de aceea este foarte bogat şi foarte populat, înfrumuseţat cu felurite construcţii şi mai ales are trei capişti foarte mari. Şi cu toate că pământul este mai mult muntos, totuşi e deosebit de roditor şi acolo creşte trestia din care se scoate zahăr, de asemeni creşte fructul numit *lihi*, despre care vom scrie mai departe, şi [trăiesc] numeroase păsări vorbitoare, printre care mulţi papagali. Se povesteşte că un străin oarecare a cumpărat acolo un papagal şi a vrut sa-l ducă în ţara lui, dar papagalul când a văzut că pleacă din China, i-a vorbit astfel: „Eu sunt pasăre chinezească, nu-mi place şi nici nu se cade să mă înstrăinez“ — şi a murit pe loc. Şi acest fapt nu este fără însemnătate căci nu numai chinezii îşi iubesc atât de mult patria lor şi obiceiurile şi nu părăsesc China niciodată, dar nici păsările nu doresc să plece în altă împărăţie. Oraşul are sub el zece târguri mai mici, şi în aceste locuri sunt munţi înalţi între care este unul înconjurat de înălţimi naturale asemenea unui zid. Tot aici este un râu

[1] *Zingiber officinale,* plantă erbacee din sudul Asiei, cultivată azi în Mexic şi mai ales în Jamaica; are rădăcina aromatică, e bună contra durerilor de dinţi, dispepsiei şi pentru cataplasme.

numit Ghen, pe care se găseşte un prag numit al clopotului, deoarece atunci când curge apa, sună ca un clopot; mai este şi un lac mare de cincizeci de verste, şi un izvor minunat, înconjurat cu mulţi copaci, care udă în cursul său tot ţinutul acela.

Al cincilea oraş mare al acestei provincii, Hunking[1], este oarecum asemănător oraşelor europene, deşi este construit pe un munte înalt, dar la poalele muntelui sunt felurite clădiri şi se deschide o privelişte foarte frumoasă, mai ales pentru cei care plutesc pe apă cu minunatele corăbii. Oraşul se numeşte Hunking pentru că, deşi aşezat între două râuri mari, de-a lungul cărora sunt praguri grele — ce pricinuiesc destulă trudă şi necaz [navigatorilor] — totuşi, după ce le-ai străbătut, găseşti cu bucurie odihna; de aceea numele oraşului înseamnă „de două ori fericire". Tocmai de aceea oraşul este vestit şi bogat, iar între minunatele sale clădiri se numără şi şase altare mari. În acel oraş se fac nişte cutii foarte bune, împletite din trestie colorată pestriţ, acolo cresc flori minunate şi poama bună în gust — *lihi*[2] — pe care, cum face pârgă proaspătă, o trimit de îndată împăratului lor cu un olăcar anume. Aici se mai găsesc peşti mulţi, mai ales broaşte ţestoase, pe care chinezii le mănâncă fără oprelişte, iar ţinutul acela este muntos şi şes, totuşi foarte sănătos. Oraşul are sub el douăzeci de târguri mai mici., iar în jurul lor sunt munţi mari, între care se află unul foarte înalt şi de mirare, şi [tot] aici este şi râul Feu, deasupra căruia se înalţă un munte foarte înalt, pe care chinezii l-au tăiat şi l-au săpat făcând din întreg muntele un mare şi minunat, preafrumos şi ciudat idol, care la ei se numeşte Fe — cel dintâi Dumnezeu. Şi cu mare măiestrie, în acest chip l-au făcut: el şade cu picioarele strânse sub el, mâinile le ţine adunate la piept, mărimea lui este de mirare, ochii, urechile, nările şi buzele se văd limpede de la zece verste şi de mai departe, şi astfel de lucrare minunată nu s-a aflat în trecut şi nu va mai fi [nicăieri] în toată lumea. În *Viaţa*

---

[1] *Tşungţing.*
[2] *Lidjî (Nephelium lichi)* – fruct sudic deosebit de apreciat în China.

lui Alexandru cel Mare se scrie că un arhitect grec[1] i-a făgăduit acestuia că el poate să cioplească muntele Atos după chipul lui Alexandru. Trupul avea să fie atât de mare, încât într-o mână să ţină un oraş întins în care să poată locui o mare mulţime de oameni, iar în cealaltă mână să ţină un râu sau un lac, încât locuitorii din oraş să se îndestuleze cu apă de băut şi de toate trebuinţele. Dar din pricina mărimii [statuii], Alexandru nu i-a dat crezare deloc, şi se şi grăbea să pornească împotriva lui Darius, împăratul persan. Şi, chiar dacă l-ar fi făcut, totuşi idolul chinez este atât de mare, încât numai din capul lui ar fi putut arhitectul acela să înfăptuiască tot ce-i făgăduise lui Alexandru. Aici se află şi alţi munţi înalţi pe care se găsesc tot felul de legume şi sare, fiind multe zăcăminte, iar aproape de oraşul numit Go este un munte înalt, pe care se află un templu foarte mare şi foarte frumos, şi într-însul se adăposteşte biblioteca unui boier chinez, în care se află 30.000 de cărţi chinezeşti. Mai sunt şi multe râuri mari, iar în împrejurimi se află un râuşor ce se prăvale din munte de pe o stâncă înaltă de peste 150 de stânjeni.

Al şaselea oraş mare al acestei provincii se numeşte Kveiheu şi este ridicat pe malul fluviului Kiang; de aceea este foarte bogat, căci în el se strânge multă vamă. Sub el oraşul are treisprezece târguri mai mici, şi ţinutul acela este foarte roditor şi bine lucrat, în afară de partea de miază-noapte, unde sunt munţi înalţi şi sălbatici, pe care, asemenea fiarelor sălbatice, trăiesc nişte oameni încă nesupuşi chinezilor. Acolo se găseşte sare multă, cresc portocali, lămâi mari, [se găseşte] mosc şi cresc multe gulii. În oraş sunt trei temple mari, iar în jurul locurilor acestora sunt mulţi munţi foarte înalţi pe care trăieşte moscul şi cresc multe legume de tot soiul, iar unul din ei este atât de înalt încât nici păsările nu pot zbura peste vârful său[2] . De asemenea sunt şi lacuri mari în jurul cărora se află sate întinse şi grădini foarte frumoase.

---

[1] Este vorba de Dinocrates. La J.Nieuhoff, *op. cit.,* p.254, aceeaşi povestire în întregime. În M.Martini, *Atlas*... fol. 69.

[2] Şi în J.Nieuhoff, *op. cit.,* p.255.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI CINCILEA

Despre celelalte oraşe mari, cetăţi militare, fortăreţe şi ce se află în ele

Al şaptelea oraş mare al ţinutului, numit Langun, e construit pe malul râului Feu şi i se spune Cheia acestei provincii; pentru că este clădit într-un loc foarte întărit, de unde poate ţine piept oricărui duşman, are sub el doar două târguri mai mici şi o mulţime de fortăreţe. În acest oraş este construită o foarte frumoasă capişte în amintirea vechiului împărat şi marelui astrolog chinez Iva, acolo sunt şi munţi mari şi întinşi, care fac hotarul între China şi ţara tanguţilor[1], iar râul Feu, care merge mai departe prin ţinutul acesta, se uneşte apoi cu râul Pa, şi amândouă se varsă în marele fluviu Kiang.

Al optulea oraş mare al acestei provincii, Mahu, care este construit pe malul râului şi lacului Mahu, este singur, nu are sub el nici un oraş, ci numai o mulţime de fortăreţe. Oraşul l-a construit împăratul chinez Chia, când a trecut pe aici în India ca să lupte. Mahu înseamnează mlaştina cailor, deoarece acolo s-a arătat un cal cu chip de balaur. Acolo este muntele King, adică Muntele oglinzilor, [numit astfel] din pricina limpezimii izvoarelor; este şi un alt munte cu numele Talo, [dat] din pricina mulţimii de cerbi care trăiesc acolo. Mai sunt şi alte multe râuri, întrerupte de praguri mari, pe care însă chinezii, cu măiestria lor, le-au prefăcui astfel, încât pretutindeni şi peste toate plutirea să fie uşoară.

Cel dintâi orăşel mare se numeşte Tunhen si, în afară de oraşele mari, sunt asemenea orăşele care prin mărime şi mulţimea locuitorilor sunt deopotrivă cu celelalte, însă chinezii nu le-au dat numele şi cinstea oraşelor mari pentru ca nu cum-va în această provincie voievozii acestor orăşele să fie mai numeroşi decât în Pekin şi Nanking. Orăşelul are sub el opt târguri mai mici şi pretutindeni în acest loc sunt multe râuri şi

[1] În Tibet.

de aceea este mare belşug în toate, iar munţi sunt puţini şi în întregime acoperiţi cu grădini întinse. În grădini cresc tot felul de roade şi mai ales o mulţime [de trestie] de zahăr, pe care au învăţat să o lucreze de la indieni, şi mai cresc mulţi castani şi pruni negri. Acolo sunt munţi în care se găseşte aramă, de asemenea este un munte care a crescut parcă ar fi încrustat cu pietre de felurite culori, [şi tot] aici curg râul Fe şi alt râu Kse.

Al doilea oraş mare, Muheu, este aşezat între braţele marelui fluviu Kiang peste care sunt construite poduri mari de piatră; aici se află patru temple mari şi are sub el patru târguri mai mici. Acolo sunt munţi înalţi, iar pe vârful unuia din ei parcă ar arde noaptea o făclie; aici sunt şi multe râuri, dar mai cu seamă este un lac mare, în jurul căruia sunt pretutindeni clădiri frumoase, care înconjoară întregul târg, iar peste lac se întinde un pod măreţ de piatră.

Al treilea oraş mare, Kiating, nu este mai prejos ca frumuseţe decât alte oraşe mari. În el se găseşte mosc, grâu şi multe legume, are sub el şapte târguri mai mici şi în orăşel sunt două temple mari; acolo sunt munţi înalţi, între care unul este mai înalt decât toţi munţii acelui ţinut şi pe el se află douăzeci şi patru de temple mari. În apropierea oraşului aceluia este un mic pârâiaş pe lângă care creşte o trestie groasă cât un butoi şi se povesteşte că în vremurile de demult o femeie a găsit într-o asemenea trestie un copilaş şi luându-l l-a crescut, iar mai târziu el a ajuns han în acele ţinuturi[1]. Acolo este un ostrov împodobit de tot felul de trestii şi flori ce se numeşte Ho.

Al patrulea orăşel mare al provinciei poartă numele de Kiung şi are sub el două târguşoare mai mici. În orăşel, după cum se scrie, împăratul chinez Hoangti a născocit în vechime un

[1] Temă folclorică, apare în literatura chineză în secolul 1 e.n.; motivul este clasificat la tipul 58 sub numele Moses Motiv de Wolfram Eberhard, *op. cit.,* pp. 99–101. Motivul are foarte mare vechime în tradiţia orală a lumii antice din jurul Mediteranei. V. şi la J. Nieuhoff, *op. cit..,* p. 255.

meşteşug foarte înţelept, *anihmiu*[1], adică meşteşugul de a scoate aur şi argint, din cositor şi plumb şi din altele asemenea acestora, meşteşug ce are astăzi 4.200 de ani şi mai curând aici îşi are începutul acest meşteşug, decât aşa cum greşit se spune în Europa, la Moise sau la sora Mariei, sau la anticul filozof Pitagora.

Al cincilea mare orăşel se numeşte Liheu, are sub el patru târguşoare mai mici, este clădit pe malul râului Kian, într-un loc foarte frumos, unde vin o mulţime de neguţători şi unde se găsesc culori verzi foarte bune şi piatră *lapislazuli*. Acolo este un munte înalt, în preajma căruia sunt lacuri minunate, pe care petrec chinezii; [mai] este şi un munte înalt ai cărui locuitori nu rezistă la friguri, iar dacă se întâmplă ca, în luna martie sau aprilie, boala [aceasta] să-i prindă, atunci nici că mai au nădejde să scape cu viaţă. Pe aici curge şi râul Ku.

Al şaselea orăşel mare se numeşte Iaheu, aşezat în apropierea împărăţiei tanguţilor, are sub el patru târguleţe mai mici, în afară de o mulţime de cetăţi; acolo se află şi un munte înalt cu cinci piscuri, pe care păsările adună roua îngheţată, numită de ei *pinglu*[2] şi mai este un munte pe care se găseşte gheaţă toată vara. În afară de aceste orăşele sunt încă patru cetăţi mari militare, care se numesc aşa pentru că locuitorii lor, copiii şi nepoţii acestora, sunt oşteni. Fiindcă împăratul chinez plăteşte orfanilor leafa părinţilor, şi le împarte la fiecare ogoare după câţi sunt, când nu este război, el îi aşază pe toate hotarele împărăţiei sale, pentru apărare şi pentru grabnică adunare la nevoie.

Cea dintâi din aceste cetăţi militare este aşezată lângă un munte şi lângă un râu în care se găseşte mult aur. A doua cetate militară este clădită între munţi înalţi, unde se vânează vulturi. A treia cetate este aşidjerea aşezata pe munţi înalţi, acoperiţi

---

[1] *Alchimie*, arta transmutaţiei metalelor, pseudoştiinţa medievală care caută piatra filozofică şi elixirul vieţii.

[2] Şi la J. Nieuhoff, *ibid.,* p. 255: *bing-lu:* roua îngheţată.

cu păduri de pini, şi pe care cresc şi unele poame, ca merele. În a patra cetate se găsesc găinuşe şi cocoşi de munte şi mult mosc; tot aici creşte pe copaci un fel de bob cu care doctorii lecuiesc în chip de mirare toate bolile de inimă. Acolo sunt şi nişte munţi înalţi, dintre care unul se vede ca şi când ar pluti în aer; în el sunt pasuri înalte, iar pe alt munte parcă ar sta un om cu capul plecat; acolo este şi râul Kinkse, adică [cel de pe] muntele cu nisip de aur, din care adună aur o mulţime de oameni. În afară de acestea mai sunt şi alte cetăţi militare şi fortăreţe mari, în număr de treizeci şi cinci, clădite spre miazăzi, deoarece acolo, în munţii Kvenheu, trăiesc nişte oameni înspăimântători, asemeni fiarelor sălbatice, care pradă acele locuri ca nişte tâlhari şi de aceea chinezii se păzesc [de ei] cu străşnicie.

Cea dintâi cetate se numeşte Po, în ea se găseşte aramă şi multă ceară, şi tot acolo se găseşte şi înfricoşătoarea fiară sălbatică rinocerul, adică cel cu corn pe nas, căci deasupra nasului are un corn mare cu care răpune chiar un elefant. În altă cetate, Iunking, cresc tot soiul de portocali. În a şasea cetate, numită Emui, sunt privighetori cu vers dulce. Într-a şasea se găseşte mosc din belşug, ca şi găini, care [însă] nu au pene, ci lână, ca berbecii, au picioarele scurte, dar cu toate acestea sunt foarte frumoase şi de aceea boieroaicele chineze le ţin [pe lângă ele] pentru petrecere. Astfel de găini se găsesc şi în India, doar că acelea au pene, şi nu lână; acolo creşte din belşug [şi] planta de ceai. În altă cetate se găsesc o mulţime de vaci minunate, cu cozi mari ca de cal, iar sub pântece au de asemenea păr lung, cu care chinezii îşi împodobesc steagurile [sau] îl vopsesc cu fel de fel de culori şi ţes din el covoare mari şi foarte frumoase. Pământul era [odinioară] al hanilor şi l-a supus dinastia împărătească. Pământul este foarte roditor, se află acolo şi munţi înalţi unde se găseşte fier bun, pe care chinezii îl folosesc ca să-şi facă săbii şi alte arme.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI ŞASELEA

Descrierea celei de a şaptea provincii chineze Hukvang[1], câte oraşe are şi ce se găseşte în ea

A şaptea provincie chineză, numită Hukvang, este asemenea celorlalte provincii prin întindere, frumuseţe şi belşug, însă cea mai mare parte din ea este şes; iar numele şi l-a primit de la marele lac Hu, şi kvan însemnează în chinezeşte „foarte întins". Marele fluviu Kiang desparte în două această provincie, spre miazănoapte şi spre miazăzi, iar în anii de mai înainte au stăpânit aici hanii Ku. Provincia, unde au trăit hani straşnici, atotputernici, care, prin putere şi rang, erau mai presus decât chiar împăratul chinez, se numea King. Chinezii numesc această provincie cu numele măreţ de lumi Hiti, adică ţinutul grâului şi al peştelui şi mai presus [de toate ea] poartă numele de grânar chinezesc, din pricina belşugului tuturor felurilor de poame şi mai ales al tuturor cerealelor. De aceea chinezii au o zicătoare: că belşugul ţinutului Kianxi poate îndestula întreaga China la un prânz, însă Hunkvan poate hrăni pe săturate toată China [o zi întreagă]. Şi [lucrul] poate să fie adevărat, căci pământul este atât de roditor încât nu se poate afla [altul] mai bun decât acesta; peste tot creşte orezul şi tot felul de grâne, iar pe munţi sunt [adevărate] păduri de pomi roditori, de asemenea pasc nenumărate vite, iar peşte [se pescuieşte] peste măsură [de mult]. Din această pricină sunt în provincie cincisprezece oraşe mari şi vestite, 108 mai mici, în afară de cetăţile militare şi de fortăreţe. După cartea de numărătoare chineză, în această provincie sunt înscrise 532.000 de familii, bărbaţi sunt 4.833.000, în afară de oşteni, femei, eunuci şi copii, precum şi în afară de cei din neamul împărătesc. Iar din familiile împărăteşti sunt atât de mulţi în China, că peste 300.000 [de membri][2] ai unei singure dinastii, Taimin, a împăratului Gunguvi,

---

[1] Provincie care cuprindea actualele provincii Hubei şi Hunan.

[2] La Nieuhoff, *op. cit.,* p. 258.

care acum trei sute de ani i-a izgonit pe bogdoiţi din China, rătăcesc prin diferite locuri. Astăzi cu îngăduinţa lui Dumnezeu, toată această dinastie a fost nimicită de bogdoiţi. Provincia plăteşte în fiecare an câte 2.167.000[1] de saci cu grâu, 18.000 de legături de mătase lucrată, în afară de cele ce vom arăta mai departe la descrierea celorlalte oraşe.

Cel dintâi şi cel mai mare oraş, şi capitala acelei provincii, se numeşte Vuhang[2], oraş foarte mare şi vestit prin construcţiile ce-l împodobesc înăuntrul şi în afara lui, mai ales că aici se află un palat foarte frumos al unui împărat din dinastia Taiming, care a şi trăit în acest oraş. De asemenea sunt cinci temple minunate, oraşul e construit pe malul marelui fluviu Kiang, din care s-au săpat canale prin întregul oraş şi aşa se face că plutesc prin el tot felul de vase, iar în împrejurimi se află peste tot râuleţe şi canale. Ţinutul este foarte roditor, iar în munţii de acolo se găseşte un cristal foarte bun, de asemenea au şi planta de ceai, dar mai ales fac hârtie de scris pe care o scot din trestie şi din frunzele ei. Oraşul acesta stăpâneşte nouă târguri mai mici, iar în vechile ţinuturi ale acestei provincii trăiau hanii Ku, care vorbeau o limbă a lor şi nu pe cea chineză, aşa cum scrie şi filozoful şi dumnezeul lor Confucius [care spune] că dacă împăraţii doresc să fie buni, se cade să trăiască [alăturea] cu cei buni şi aşa cum trăiesc ei; dacă însă doreşte cineva să înveţe limba *kui,* trebuie să trăiască cu oamenii *kui,* şi, cum nu este cu putinţă ca împăratul ce ţine pe lângă sine oameni răi să fie bun, tot aşa limba *kui* n-o învaţă cel care trăieşte între chinezi. În acel oraş este o biserică catolică, iar în jurul locurilor acestora se află munţi numeroşi, unul numit Takfon, pe care piatra şi pământul strălucesc asemenea aurului. Alt munte, în care s-a arătat un bărbat [înalt] de cinci arşini şi cu tot trupul acoperit cu păr, se numeşte Buhang; de asemenea [mai] sunt şi alţi munţi înalţi pe care se află multe clădiri foarte

---

[1] La Nieuhoff: 2.167.559; la Martini: 1.616.600.

[2] Wuhan, capitala actualei provincii Hubei.

frumoase, sunt şi multe râuri şi lacuri mari şi insule foarte frumoase.

Al doilea oraş mare al acelei provincii poartă numele de Ganiang şi peste tot, şi oraşul şi mahalalele sunt construite pe lacuri, şi de aceea umblă prin el corăbiile în toate părţile; şi în apropierea lui curg râuri mari pe care plutesc multe corăbii. Sub el are numai două târguri mai mici, dar este foarte îmbelşugat, fiind clădit pe locul unde râul Gan se varsă în fluviul Kiang şi unde sosesc corăbii mari cu tot felul de mărfuri. Aici se vânează o mulţime de gâşte sălbatice, de asemenea cresc lămâi şi portocali, iar în oraş sunt tot felul de clădiri minunate, între care o preafrumoasă pagodă înaltă, construită pentru [pomenirea] unei femei care îşi iubea soacra. [Se zică că] o dată, pregătind ea o găină, i-a dat-o [s-o mănânce] soacrei sale care, cum a mâncat, a murit pe loc.

Din această pricină nora a fost prinsă şi adusă la judecată pentru că şi-ar fi otrăvit soacra, iar la judecată a fost osândită la moarte; şi când au luat-o să-i împlinească pedeapsa, mergând ea pe drum, a văzut un măr granat înflorit şi a vorbit astfel norodului: „Dacă eu sunt vinovată, toate florile acelea din pom să cadă; iar dacă nu sunt vinovată, din flori să se coacă pe data mere". Şi abia a rostit ea cuvintele acelea, că ramurile îndată s-au umplut cu mere, iar norodul oraşului văzând această minune a zidit din daruri obşteşti această minunată pagodă, spre veşnică amintire [a acelei femei] şi-au numit-o *kseleuha,* adică floare de măr[1]. Pe locurile acestea curge râul Han care, după cale îndelungată, se varsă în fluviul Kiang. Lângă oraş se află şi un râu Siiang, în care trăieşte un animal sălbatic, asemenea calului de mare, numai că nu are solzi pe el, ci are gheare ca şi castorul şi este foarte fioros, se repede la oameni şi la animale, mai ales pe vreme de toamnă, când iese afară din râu şi aleargă peste cimpii[2].

---

[1] Legenda este repovestită de Spătaru după J. Nieuhoff, *op. cit.* p. 259.

[2] J. Nieuhoff, *ibid.,* partea a II-a, p. 101.

Tot acolo în templul păgânesc este un lăculeţ, iar când umbli pe malul său, în tot lăculeţul se răspândesc cercuri ca de mărgăritare, şi [tot] acolo se află şi un ostrov foarte frumos.

Al treilea oraş mare al provinciei, care se numeşte Tegan, are sub el şapte orăşele mai mici; în oraş sunt trei temple mari şi aici se găseşte minunata ceară albă pe care o fac nişte viermi albi mici, la fel cum îşi fac albinele fagurii[1]. Fagurii aceştia sunt foarte mici şi mai albi decât ai albinelor, iar viermii nu sunt domestici, ci sălbatici. Chinezii le adună fagurii şi fac din ei ceară, iar din ceară lumânări; şi ceara aceasta albă este la foarte mare preţ, şi o pot avea doar boierii chinezi. Când arde, miroase foarte frumos, lumina lumânărilor este foarte strălucitoare şi nu dăunează vederii; chiar când picură pe haine, nu murdăreşte. Acolo sunt munţi foarte înalţi, iar într-unul din aceştia se află o prăpastie a cărei adâncime n-o cunoaşte nimeni; acolo este şi râul numit Sui şi un lac mare de 900 de verste [şi mai] este şi muntele Keuhin, adică Fecioarele. Chinezii scriu că pe muntele acela ar fi trăit nouă surori fecioare, care nu numai că şi-au păstrat fecioria, dar au învăţat şi ştiinţa alhimiei, şi se spune despre ele că ar fi fost cele nouă muze greceşti; acolo sunt şi multe lacuri mari.

Al patrulea oraş mare al provinciei poartă numele de Siang-hiang[2] şi este construit pe malul râului Han, şi cu toate că locul este muntos şi aspru, totuşi oraşul este puternic şi bogat. Din pricina belşugului de aur care se găseşte în [acest] oraş, împăratul chinez locuia înainte aici. Şi cu toate că la chinezi este o lege care pedepseşte cu moartea pe cine sapă mine, totuşi în preajma râurilor este oricine îngăduit să adune din nisip atâta aur cât poate. De asemenea aici se găseşte piatra lapislazuli, şi vopsele verzi, şi calaican, aşijderea cresc şi copaci înalţi din care chinezii fac stâlpi în palatele lor. În afară de palatul hanului, oraşul este împodobit cu trei temple mari, iar sub

---

[1] Ibid., partea I, p. 261.

[2] Siang-iang.

oblăduirea lui sunt şapte târguri, în afară de fortăreţele militare, şi peste râu este un pod mare [construit] din piatră cioplită. Tot acolo se înalţă muntele Vutang, care are douăzeci şi şapte de piscuri, treizeci şi şase de culmi şi douăzeci şi patru de lacuri, şi pe el sunt o mulţime de temple sau mănăstiri idoleşti, căci toţi călugării chinezi se supun datinii şi legii lor care spune că sufletul omenesc trece după moarte în felurite fiare sălbatice. Aici este şi o iarbă verde care rămâne totdeauna verde, ca vie; tot acolo este şi muntele Koi, pe care creşte un soi de trestie ce trăieşte doar trei ani.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI ŞAPTELEA

Despre celelalte oraşe mari, despre cele mai mici de sub ele şi despre ce se află acolo

Al cincilea oraş mare al acelei provincii, numit Hoanheu, este construit pe malul fluviului Kiang, şi de aceea este mare şi foarte populat, căci marile corăbii vin aici cu tot felul de mărfuri, şi mai ales e vestit pentru că înainte vreme a trăit în el un han chinez. În acest ţinut se găseşte şarpele arătat mai înainte, pe care doctorii îl dau ca leac şi care vindecă nu numai râia, ci şi orice lepră. Tot acolo creşte şi pelinul alb pe care chinezii îl ard şi îl folosesc împotriva multor boli; pământul este lucrat şi plin de râuri şi lacuri pe care se află nouă cetăţi mai mici. Tot acolo este muntele cu numele Pao, în care se găsesc nişte pietre despre care se crede că, puse la soare [unele] se înroşesc, şi altele se îngălbenesc, iar culoarea [aceasta] şi-o păstrează vreme îndelungată. Tot acolo este muntele Suhu[1] pe care sunt patru temple [închinate] unor vraci vestiţi, de asemenea şi o pagodă foarte frumoasă cu nouă brâuri. Aproape de locul acela se află o insulă căreia i se spune Ostrovul broaştei ţestoase albe, unde trăiesc nişte broaşte foarte mari, şi altele mici, ca nişte

[1] J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 260.

păsărele, pe câre chinezii le ţin în case pentru înveselire, şi le numesc în limba chineză *loman.*

Al şaselea oraş mare al provinciei, cu numele Inkheu, este ridicat pe malul fluviului Kiang şi este înconjurat dinspre miazănoapte şi asfinţit de lacul Tung, din care pricină este foarte [bine] apărat împotriva oricărui duşman. Este vestit pentru frumuseţea lui şi pentru schimburile [de mărfuri] ce se fac acolo; în vechime au locuit aici împăraţii Kui, pentru că locul este plăcut, larg cu adevărat şi vesel. Oraşul are sub el treisprezece târguri mai mici, şi aici se găseşte o iarbă numită „mii de ani“, care se crede că e nemuritoare. Dacă bea cineva [fiertură] din această iarbă, atunci, chiar dacă are părul alb, i se înnegreşte, şi viaţa i se lungeşte[1]. Tot acolo cresc mulţi portocali şi se găseşte şi un soi de piatră cu care chinezii îşi amestecă cerneala lor frecată, la fel ca pictorii noştri. În acest oraş sunt cinci temple foarte mari şi în apropiere este un munte pe care nici vara, nici toamna, nu suflă vântul. Iarna, însă, bântuie vântul dinafară ţării, dintr-o peşteră; acolo sunt nişte râuri şi lacuri cu mult peşte.

Al şaptelea oraş mare al provinciei, Iuheu, e ridicat la gura a trei râuri, din care pricină pământul este foarte roditor şi oraşul e bogat în mărfuri, pentru că marile corăbii vin din toate părţile; aici se găsesc pe munţi pietre de lazuli foarte bune şi se fac frumoase vopsele *verzi.* Acolo cresc o mulţime de lămâi şi de portocali, şi tot ce este omului trebuincios pentru trai se află din belşug, dar oraşul este vestit mai ales pentru că în vechime a locuit acolo împăratul chinez; are multe clădiri minunate şi trei temple mari, iar sub el sunt opt târguri mai mici. Acolo se înalţă munţi numeroşi pe care se găsesc mănăstiri şi palate, iar pe unul din aceştia se află nişte pietre negre pe care doctorii le pisează şi le dau împotriva oricărei boli de gât; este acolo şi mică, asemenea celei de Moscova, şi mai cresc tot felul de ierburi de leac, iar în alţi munţi se găseşte şi aur. În regiune este un lac foarte mare cu multe insule, pe care se află o mulţime de

---

[1] J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 260.

temple şi mănăstiri de ale lor cu nenumăraţi călugări, iar una din insule este umblătoare şi pluteşte pe apă, şi pe ea se află o mănăstire, căci lacul este plin cu plaur; mai este şi o insulă în care se găseşte nisip aurifer.

Al optulea oraş mare al provinciei se numeşte Kaiksa şi este clădit pe malul râului Siang. Şi ţinutul [acesta] este foarte roditor căci peste tot sunt lacuri, râuri şi canale care udă ogoarele; acolo se pescuiesc şi foarte mulţi peşti, mai ales în luna lui mai; în oraş locuia in vechime un împărat chinez şi de aceea sunt peste tot construcţii minunate şi palate mari; oraşul are 6 temple foarte mari şi sub el 11 târguri mai mici. Pe acolo sunt munţi foarte înalţi în care se găseşte chinovar foarte bun şi muntele se numeşte Lomo, adică Mica, deoarece din el se scoate mică din belşug. Mica aceasta doctorii o pisează şi o dau de băut în vin, spunând că astfel lungesc viaţa omului; mai sunt şi nişte munţi foarte înalţi pe care se găsesc păduri, multe lacuri şi izvoare calde. Tot acolo este un râu vestit pentru apele sale tulburi, pe malul căruia [oamenii] din toată China se adună la un mare praznic în ziua de 5 iulie, deoarece [în acea zi] a căzut şi s-a înecat în râul acela un voievod chinez pe care îl fugăreau nişte trădători. Iar pentru că toţi supuşii îl iubeau foarte mult, au început să facă praznic pe [malul] râului aceluia şi pe corăbii, să cânte şi să se lupte [acolo]. Înainte vreme obiceiul se ţinea doar în aceste oraşe, dar acum se face praznic în toată China[1] , se fac corăbii, poleite cu aur după chipul unor animale sălbatice ori balauri înaripaţi; pe corăbii se cântă şi se fac cu ele lupte navale, iar aceluia dintre ei care învinge îi aduc daruri; acolo sunt şi râuri multe, lacuri mari şi numeroase insule.

Al nouălea oraş mare al provinciei poartă numele Iaoking şi este înconjurat peste tot de munţi, iar in el locuia altădată un împărat chinez şi are trei capişti mari. Sub el sunt cinci târguri mai mici, acolo se află şi munţi foarte înalţi, socotiţi de chinezi printre cei mai vestiţi, unde trăiesc nişte oameni asemenea

---

[1] Şi în J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 261.

fiarelor sălbatice, care nu sunt încă supuşi Chinei. Tot acolo se află râul ce se numeşte Gu, de-a lungul căruia sunt patruzeci şi opt de repezişuri, dintre care unul este foarte primejdios şi de aceea au înfipt acolo un stâlp mare de aramă, unde se leagă corăbiile până când le gătesc să meargă în susul apei, căci în alt chip nu este cu putinţă să le oprească.

Al zecelea oraş mare al provinciei, care se numeşte Henheu, este clădit pe malul râului King. Şi cu toate că şi aici sunt munţi, totuşi cresc tot felul de roade; acolo se găseşte multă hârtie de scris făcută din mică, trăiesc tot felul de păsări şi sunt multe mine de argint, numai că este lege aspră să nu se sape. Oraşul are sub el nouă orăşele mai mici, iar munţii sunt înalţi; altădată se scotea argint din ei, dar astăzi s-a pus lege să nu se sape nicăieri. Munţii sunt foarte înalţi şi foarte împăduriţi, iar pe unul din ei, după ploaie iese la iveală *lostopaşcă*[1] de piatră, intre care este şi de parte femeiască, pe care doctorii o cunosc după culoare şi pe care, pisând-o, o dau împotriva anumitor boli. Tot acolo este şi alt munte care, pentru frumuseţea lui, e numit de chinezi Floarea; sunt de asemenea şi râuri multe şi lacuri adânci în care apa este verzuie şi din care chinezii iau apă de fac un vin bun de orez, căci ei nu fac vin din struguri.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI ŞAPTELEA [bis][2]

Despre celelalte oraşe mari şi mici, despre cetăţi şi despre ce se găseşte în ele

Al unsprezecelea oraş al provinciei, Hankte, este construit între două râuri şi un lac mare, din care pricină întreg oraşul şi ţinutul este plin pretutindeni de tot felul de corăbii, căci pretutindeni prin oraş este cale de apă, şi pământul de asemenea este foarte roditor. Altădată a trăit în oraş un împărat chinez:

---

[1] Planta *chelidonium majus,* rostopaşcă, iarba-voinicului, negariţă, după V, Dal. *Tolkovâi slovar,* tom. II, p, 239.

[2] Capitolul 37 este numerotat de două ori în textul de bază.

[oraşul] are sub el patru târguri mai mici şi [în el se află] trei temple mari; acolo se găsesc o mulţime de pietre şi [tot] de acolo se strânge mană[1] multă, dar mai ales cresc din belşug portocali din aceia pe care chinezii îi numesc de iarnă, pentru că roadele lor se fac tare bune atunci când se termină portocalele de vară; de asemenea cresc cedri, din care chinezii iau vârfuri de ramuri pe care le atârnă prin casele lor şi care dau o mireasmă foarte plăcută. Acolo sunt şi nişte munţi înalţi, iar pe unul din aceştia trăiesc o mulţime de cerbi, din care pricină muntele e numit „al cerbilor"; aşijderea sunt multe râuri şi lacuri şi mai cu seamă este o insulă, care din pricina mulţimii portocalilor se numeşte Kive, adică Portocala.

Al doisprezecelea oraş mare al provinciei se numeşte Ksinhu şi în preajma lui sunt munţi înalţi, unde se găseşte mercur, piatră de lazuli, de asemeni foarte multe vopsele verzi, iar între altele se găseşte şi mult aur şi argint. Pe unii din aceşti munţi oamenii trăiesc asemenea fiarelor sălbatice, fiind încă nesupuşi chinezilor, şi despre ei se povesteşte că s-au născut din câini, din care pricină chinezii îi batjocoresc că trăiesc în felul lor, nu după obiceiurile chinezeşti, şi îi numesc barbari şi oameni de rând. Despre neamul acela câinesc se zice că a fost un împărat cu numele Koasin, împotriva căruia s-a răsculat un haiduc cu numele U, şi din pricina lui împăratul trăia în mare groază şi mâhnire, căci de multe ori îi biruise oastea împărătească. Şi atunci împăratul dădu de ştire oştenilor lui acestea: dacă se va găsi cineva ca să-i aducă capul acelui bandit U, aceluia i se vor da 20.000 de funţi de argint, un oraş şi pe fiica mai mică a împăratului de soţie. Atunci, la curtea împăratului aceluia se afla un dulău mare care, ducându-se în pădure, unde îşi avea sălaşul oastea tâlharilor, îl ucise pe bandit, iar capul i-l aduse împăratului. Acesta, văzându-l se bucură foarte, însă nu se învoi

---

[1] Sucul unei varietăţi de frasin (V. Dal, *op. cit.,* tom. II, p. 298), numit moşdrean, care, când i se fac crestături, dă un sirop purgativ pentru copii.

să-şi dea fata, după cum făgăduise, zicând că nu este dat omului să se împreuneze cu câinele. Auzind cuvântul acela, fata de împărat spuse părintelui său că un cuvânt împărătesc nu se cade să fie călcat şi se învoi la o astfel de unire; iar îndată ce plecă cu câinele, în trei ani născu şase băieţi şi şase fete şi din aceia se trage neamul câinesc, care trăieşte acum în munţi.[1] Oraşul are sub el şase târguri mai mici şi se zice că pe munţii din jur este o pasăre care nu cântă decât atunci când vremea este a ploaie sau a furtună şi cântecul ei e totdeauna semn; pe lângă oraş sunt râuri şi lacuri mari.

Al treisprezecelea oraş mare al provinciei, numit Ienheu, este aşezat între nişte munţi frumoşi şi înverziţi, iar acolo locuia cândva un împărat chinez şi de aceea este şi un palat foarte frumos. Iar sub acel oraş sunt şapte mai mici. Munţii din jur sunt foarte înalţi şi pe unul din ei creşte multă trestie de zahăr; pe alături curge râul Ciang în care apa este foarte limpede şi, cu toate că este adâncă, se văd pietrele de pe fund; acolo este şi un loc mare în jurul căruia cresc tot felul de flori.

Al patrusprezecelea oraş mare al provinciei poartă numele de Hinktien şi are sub el şapte târguri mai mici, în el sunt şase temple mari şi este înconjurat din toate părţile de munţi şi ape ca de nişte valuri de apărare. Pământul este foarte roditor şi în preajmă, între munţii cei înalţi, se află unul pe care toţi copacii sunt roşii; sunt şi râuleţe multe în care apa este foarte bună la gust şi aromată.

Al cincisprezecelea oraş mare al provinciei, numit Ainkiang, are sub el şapte târguri mai mici, este înconjurat de râul Han şi acolo se găseşte mult plumb, care în chineză se numeşte *se*.

---

[1] Legenda este menţionată şi de J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 261, într-o formă foarte prescurtată. Tema folclorică este găsită, în China, în secolul I e.n., şi are o mare putere de circulaţie, W. Eberhard, *op. cit.,* pp.71—76, o clasifică la tipul 41. O variantă mult contaminată cu alte teme a fost culeasa de Teodor Bălăşel în România, com. Bogdăneşti (jud. Vâlcea) şi publicată în revista *Şezătoarea,* 1894, pp. 73—76 şi 1910, pp. 188—191.

Mai creşte o iarbă cu multe flori, din care doctorii chinezi leagă rămurele mici la mână şi omul cade îndată într-un somn dulce; de aceea [iarba aceasta] se numeşte în chineză munhua, adică „floarea somnului"[1]. Acolo sunt nişte munţi, de unde doctorii adună tot felul de ierburi şi rădăcini; mai este şi un munte pe care se află un templu foarte frumos, ridicat în cinstea unei femei despre care chinezii spun că odată, demult, s-a stricat cerul şi ea l-a dres, tot aşa cum spun şi turcii despre Mahomed al lor că ar fi dres luna. Acolo este şi un râu a cărui apă roade şi ascute îndată orice fier, şi alt râu, în albia căruia este un prag mare [de stâncă], iar dacă cineva aruncă o piatră în apă, se iscă îndată tunet şi ploaie.

Şi în afară de aceste oraşe mari, mai sunt două orăşele mai însemnate, sub care sunt altele, adevărate târguri. Primul orăşel mare se numeşte Tinheu, sub care sunt trei târguleţe şi este construit pe un loc bun şi întărit; acolo sunt munţi înalţi care se apropie de ţinutul Kvenheu, şi este şi un lac mare în care se găsesc multe insule pe care chinezii benchetuiesc şi se desfată.

Celălalt orăşel mare şi foarte populat are sub el cinci târguri, mai mici; într-unul din acestea este un pod foarte mare, de peste 200 de stânjeni [în lungime], construit din piatră cioplită, iar în târgurile acestea sunt temple mari, de asemenea sunt munţi înalţi cu pâraie, izvoare şi lacuri mari, unde trăiesc gâşte sălbatice numite *ien* în limba chineză. În afară de aceste târguri mai sunt încă 11 cetăţi militare în care locuiesc oştenii şi străjile oraşului, iar sub ele sunt multe fortăreţe. De asemenea acolo se află munţi înalţi, unde se găseşte mosc şi mercur. Este şi alt munte atât de înalt încât întrece toţi norii, căci se înalţă până la a doua vamă a văzduhului şi acolo totdeauna este ger.

---

[1] Şi în J.Nieuhoff, *op. cit.,* p. 261.

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI OPTULEA

Descrierea celei de a opta provincii chineze, numită Kianksi[1], câte oraşe sunt în ea şi ce se găseşte în ele

În vecinătatea provinciei Hukvang se află provincia Kianksi, care este ceva mai mică decât cealaltă, însă este numită de chinezi Grânarul şi se spune despre ea că poate îndestula întreaga Chină la masa de prânz. În provincia aceasta este un lac mare numit Poiang şi lângă el sunt nişte munţi foarte înalţi, pentru că din toate provinciile, şi mai ales din trei, se unesc la un loc toţi aceşti munţi în care trăiesc nişte oameni ca fiarele sălbatice, încă nesupuşi chinezilor şi [care], după obiceiul lor tâlhăresc, au pustiit de nenumărate ori aceste ţinuturi; iar chinezii nu numai o dată au vrut să-i subjuge, totuşi până astăzi n-au putut să-i supună şi de aceea în preajma acelor meleaguri au ridicat multe fortăreţe prin care ii opresc în loc, dar nu pot să-i supună, căci în munţi sunt trecători înguste şi locuri întărite.

Kianksi este o provincie vestită prin mulţimea locuitorilor şi prin marele său belşug, căci peste tot o udă râurile, lacurile şi izvoarele, este înconjurată cu munţi înalţi ca un val de apărare, şi acolo se găseşte aur, argint, zinc, plumb şi fier. În ea este atâta mulţime de locuitori că nu mai încap să trăiască în cuprinsul ei şi, din pricina asta, ei sunt porecliţi in toată China şoareci, pentru că femeile lor nasc mai mulţi copii deodată, ca şoarecii[2], şi de aceea locuitorii acestui ţinut pribegesc în toată China şi se tocmesc cu simbrie la orice muncă. În provincia accea sunt mulţi vrăjitori şi în afară de aceasta sunt cu totul înclinaţi spre idolatrie, şi ţin posturi mari şi o astfel de înfrânare, că niciodată nu omoară vreo vietate şi, dacă cineva omoară vreuna, ei n-o mănâncă. Iar în ţinutul acela oamenii adună tot felul de oase uscate şi, când încep ospeţele, le aşază pe fundul vaselor de

[1] Provincia Dziangsi.

[2] Şi la J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 102.

porţelan şi pun pe ele felurite bucate pe care le rânduiesc în chip de coloane ori de pagode[1], însă fac aşa ca să nu încapă multă mâncare în talgere şi să nu aibă pagubă mare; totuşi locuitorii sunt foarte înţelepţi şi ascuţiţi la minte şi mulţi au învăţat ştiinţele înalte, pentru care au dobândit cele mai mari ranguri boiereşti.

În cărţile chineze de numărătoare scrie că în această provincie sunt 1 363 000 de familii, iar bărbaţi 6 550 000, care dau 1 616 000 de saci[2] cu grâu, 8230 de funţi mătase nelucrată, iar lucrată 11 500 de baloturi, în afară de alte dăjdii şi vămi. Provincia este împărţită în oraşe mari, anume în 13 oraşe care sunt asemenea unor provincii mai mici, şi au sub ele 67 de târguri. Ţinutul este plin peste tot cu râuri şi lacuri, de aceea e pretutindeni navigabil şi prin el umblă tot felul de corăbii, căci râul Kian străbate provincia de la miazăzi spre miazănoapte. Ea este vestită mai ales pentru că într-un anume sat al ei se fac vase din farfor de mare preţ, care în latineşte se numeşte porţelan, iar în turceşte fakfur, şi din acest singur sat se răspândesc nu numai în toată China, ci în toată lumea, lucru despre care vom scrie mai pe larg. De asemenea acolo se găseşte o mare mulţime de peşte, mai ales nisetru şi morun, şi un peşte foarte scump numit „împestriţatul“, care seamănă cu lipanul. Acolo creşte mai mult floarea ce se numeşte *len* în limba chineză, şi pe care o seamănă peste tot: pe [malurile] lacurilor, în grădini şi în palate; florile [ei] sunt albe, roşii şi pestriţe şi seamănă cu laleaua. Sub aceste flori se face ca un loc foarte întins pe care rodesc un fel de nuci pe care doctorii chinezi le dau acelora ce nu pot să se înzdrăvenească. Frunzele şi tulpina întregii flori este folositoare şi de aceea chinezii o seamănă peste tot cu mare luare aminte şi o îngrijesc, căci nici o altă floare nu este atât de folositoare şi trebuitoare.

---

[1] Ibid.

[2] Idem la Nieuhoff; la Martini: 5 995 034.

Cel dintâi oraş mare şi capitală a provinciei este Nanhang, care, deşi nu se numără între oraşele vestite şi foarte mari, totuşi nu este nici el un oraş mic, deoarece se întinde nu mai puţin de zece verste. Este vestit mai ales din pricina mulţimii de oameni învăţaţi şi nicăieri nu s-a aflat ceva asemenea, pentru că în el au trăit doi hani chinezi; acolo a fost şi o biserică a iezuiţilor. Când bogdoiţii au cucerit oraşul, l-au pârjolit tot, doar zidurile au rămas, cu toate acestea astăzi a fost refăcut şi aici locuieşte, ca şi odinioară, cel ce ţine locul împăratului şi tot felul de dregători. Oraşul se află pe o insulă, la ţărmul marelui lac Poiang, şi acolo şi-a aşezat scaunul întemeietorul dinastiei Taiminsk, Hanhu[1], care i-a alungat pe calmuci din toată China. Oraşul are sub el şapte târguri mai mici şi locul este atât de lucrat şi populat încât n-a mai rămas nicăieri păşune pentru vite, şi se găseşte o atât de mare mulţime de porci încât nu poţi umbla nici în oraş şi nici în mahalale [de răul lor]. Cu toate acestea ei adună gunoiul porcilor, pe care îl aşază pe ogoare şi în grădini; în oraş sunt temple mari şi mai cu seamă unul este vestit şi preaminunat, fiind numit coloana de fier. Chinezii povestesc că odată trăia un om care ştia să facă argint bun din cositor, din plumb şi din aramă, şi tot ce făcea împărţea săracilor; [acest om] a săvârşit şi alte minuni, a legat şarpele zburător de un stâlp de aramă care şi astăzi se află în templu, şi se [mai] povesteşte că acelaşi om s-a înălţat la cer cu întreaga lui casă. De aceea în cinstea lui s-a făcut un templu preaminunat în toată construcţia lui, acolo este şi o bonzerie[2] şi tot acolo chinezii fac [nişte] bâlciuri mari. Acolo mai sunt şi munţi înalţi din care curg ape de la o înălţime de peste 200 de stânjeni, de asemenea sunt lacuri şi râuri mari, râuleţe şi izvoare.

Al doilea oraş mare al acestei provincii are numele Iaoheu, şi, fiind aşezat pe râul Po, ţinutul acela este foarte roditor; oraşul

---

[1] Tai-dzu, întemeietorul dinastiei Ming.

[2] Mănăstire.

are sub el şapte târguri mai mici şi acolo a trăit un împărat chinez. Oraşul este vestit mai ales pentru că în această regiune [se află satul Feuleang în care] se fac vasele acelea de porţelan despre care s-a scris mai sus, însă ceea ce este foarte ciudat este că, deşi în satul acela se găseşte pământ bun [de olărie], totuşi nu pot face vase bune [din el], şi trebuie să aducă pământ din altă provincie, Iskianghiang. Acolo, cu toate că se găseşte pământ, nu se pot face vase fiindcă apă foarte bună este [numai] aici şi pământul de acolo parcă ar fi nisip strălucitor ca şi cel din care se face sticla. Vasele le fac ţăranii din satul acela, [colorate] toate în galben şi cu balauri, adică şerpi înaripaţi desenaţi pe ele şi pe toate le trimit la palatul împăratului chinez în oraşul Pekin, oraşul de scaun al lor. Alte vase se fac albăstrii, roşii şi albe înflorate, cu tot felul de culori, şi fac atât de multe încât nu este chip sau floare pe care ei să n-o fi înfăţişat, şi au umplut toată lumea cu ele. Iar ceea ce au scris alţii, că vasele acestea s-ar face în China din coji de ouă şi din scoici de mare pe care, pisându-le, le-ar pune în pământ unde stau o sută de ani şi după aceea le-ar scoate afară şi ar face vasele din ele, totul este minciună şi basm. Vasele le fac din pământ, iar pământul [folosit] este nisip strălucitor pe care îl umezesc cu apă, îl plămădesc şi din el fac vasele. De asemenea vasele sparte le pisează şi fac altele, însă [acestea], sunt mai proaste decât cele dintâi, iar dacă vasele nu se sparg de tot, atunci, având sfredele subţiri, anume, le cos [la loc] atât de bine, de parcă ar fi noi. Vasul de porţelan nu-l strică nimic, nici focul, nici frigul. De asemenea se găsesc acolo munţi mari care scot pământul pentru porţelan; [tot acolo] este şi un pod mare şi foarte frumos, pe care l-a zidit o fecioară şi după ce l-a clădit s-a azvârlit singură în apă, pentru care lucru a vestită la chinezi. Acolo este şi un lac mare numit şi râul Po pe care corăbiile cară pământul [pentru oale].

CAPITOLUL AL TREIZECI ŞI NOUĂLEA

Despre celelalte oraşe mari şi mici ale provinciei şi despre ce se află în ele

Al treilea oraş mare al provinciei, numit Kvanksing, deşi este aşezat între nişte munţi înalţi şi mari, totuşi peste tot sunt sate şi aşezări omeneşti şi creşte mult bumbac. În oraş se fac foarte bune lumânări de seu şi nicăieri nu se află altele ca cele făcute aici. Oraşul are trei temple mari, are sub el şapte târguri mai mici, iar acolo sunt şi munţi înalţi; pe unul din ei cresc tot felul de buruieni de leac, şi se găseşte într-însul şi cvarţ. Pe alt munte este un palat atât de înalt încât ajunge la nori, este şi un pod de piatră lung de două sute de stânjeni şi mai este şi un alt munte foarte vestit care are două piscuri, unul numit *Lung*, adică Balaurul, celălalt *Gu*, adică Brebul[1], căci au crescut în aşa fel încât balaurul parcă se aruncă în zbor asupra castorului.

Al patrulea oraş mare al provinciei se numeşte Nankang şi este aşezat în mijlocul marelui lac Poiangora, iar ţinutul este plin de tot felul de roade. Sub el are patru târguri mai mici, iar în oraş se află temple multe, foarte frumoase: mai ales în munţi trăiesc o mulţime de pustnici călugări de ai lor care slujesc tuturor idolilor şi diavolilor, fiecare vieţuind în chilia sa deosebită. Ei duc [o viaţă de] o asemenea înfrânare şi chin al trupului încât, dacă li s-ar fi arătat harul lui Dumnezeu şi dacă ar fi avut pravoslavnica credinţă creştinească, atunci ar fi fost deopotrivă vechilor noştri pustnici, ba chiar i-ar fi întrecut. Şi ei îşi fac asemenea canon deoarece cred că după moarte sufletele lor au să fie trecute în trupul unor oameni fericiţi. Mănăstirile sunt construite cu o arhitectură minunată, dar pe munte, chiar când este vreme frumoasă, soarele este întotdeauna

---

[1] Gastor, biber. În Ath. Kircher, *op. cit.,* p. 171: „În provincia Kiamsi este un munte desfăcut în două răsucituri, a căror parte de deasupra ar închipui un dragon, iar în partea de jos s-ar zice că este un tigru; aceştia doi se arată ca şi cum s-ar repezi cu furie unul la altul."

posomorât, înnorat şi întunecat; acolo creşte o cânepă foarte bună, din care chinezii îşi fac haine de vară. Este şi un lac mare numit Poiang, lung de 300 de verste, şi în acele locuri se află şi un izvor plin de farmec, care curge ca un brâu de argint.

Al cincilea oraş însemnat al provinciei Keukiang este foarte mare şi este un port bogat în tot felul de mărfuri, căci se află lângă marele fluviu Kiang, acolo unde se uneşte cu lacul cel mare Poiang. De aceea pe el umblă o mare mulţime de corăbii cu pânze şi bărci, şi oricui nu vede cu ochii săi nu-i vine să creadă, căci de la oraşul acela şi până la mare este o depărtare de 500 de verste pe fluviu şi tot felul de corăbii vin până aici. Acolo se pescuiesc tot felul de peşti de mare, morun, nisetru şi celelalte soiuri, iar de acolo până la mare fluviul este larg de şase verste, foarte adânc şi se navighează cu teamă pe el, căci curge grozav de liniştit, încât abia se vede. Fluviul acesta este mai mare decât toate celelalte râuri ce se află în China, şi de aceea chinezii îl numesc Kiang, adică Fiul mării, iar creşterea şi descreşterea apei din ocean ajunge până la acest oraş, mai ales când este lună plină. În oraş se strânge vamă multă, de asemenea sunt tot felul de construcţii foarte frumoase, mai ales temple, şi are sub el cinci târguri mai mici. Acolo sunt şi munţi foarte înalţi, iar pe unul din aceia este o lespede atât de mare încât se pot culca pe ea o sută de oameni unul lângă altul; mai sunt şi alţi munţi de care se sfărâmă multe corăbii din pricina valurilor, când bântuie pe fluviu furtună mare.

Al şaselea oraş mare al provinciei are numele Kiangang, este înfrumuseţat cu construcţii de tot felul şi are sub el cinci târguri mici: acolo trăia un împărat chinez şi de aceea s-a construit un palat foarte frumos cu tot felul de lucruri iscusite. Aici sunt şi două lacuri mari, unul în oraş, iar celălalt în afara lui, din care pricină sunt pretutindeni canale pe care umblă bărci. În oraş este şi o biserică iezuită, de asemenea şi două temple foarte frumoase. Aici se face un vin foarte bun din orez, care este mai bun decât toate vinurile tari europene. [Tot] aici

creşte orez mai bun decât în toate provinciile chineze, pe care îl trimit în fiecare an din sat de-a dreptul împăratului chinez, şi de aceea i se spune bobul de argint: tot aici se fac din mătase felurite lucruri foarte iscusite.

Al şaptelea oraş mare al provinciei, numit Vuheu, este ridicat între nişte munţi înalţi, însă foarte frumoşi şi îngrijiţi, [plini] cu tot felul de roade, iar din ei curg multe râuri şi izvoare ce udă întreg ţinutul, care de aceea este foarte mănos. Aici cresc portocali şi tot felul de legume şi poame din belşug, în oraş sunt tot felul de clădiri foarte frumoase, între care şi cinci temple mari, iar sub el are 8 târguri mai mici. Acolo sunt şi munţi înalţi, iar pe unul din aceştia [locuitorii] au ridicat o statuie care preţuieşte toate furtunile şi schimbările de vreme, căci se colorează în diferite culori; acolo este şi un râuşor din care chinezii iau apă şi o pun în ceasuri[1], fiindcă apa aceea este întotdeauna la fel.

Al optulea oraş mare al provinciei se numeşte Linkiang şi este aşezat pe râul Kan; acolo vin o mulţime de corăbii şi de aici [porneşte] bogăţia şi îmbelşugarea mare în tot ce trebuie oraşului. Sub el stau patru târguri mai mici şi are trei temple mari; acolo sunt şi nişte munţi foarte înalţi pe care se află felurite păduri, râuri şi lacuri dătătoare de rod.

Al nouălea oraş mare al acelei provincii are numele de Kiegan şi este aşezat pe râul Kan pe care sunt straşnicele praguri Sepatan, adică 18 praguri care sfărâmă multe vase şi peste care nu se poate trece fără pilot bun, căci râul este foarte iute. Pe munţii din apropierea oraşului se găseşte mult aur şi argint, iar în locurile de şes cresc tot felul de cereale şi legume, iar sub el oraşul are zece târguri mai mici. Acolo sunt nişte munţi înalţi cu păduri de tot felul, de asemenea sunt lacuri şi râuri în care se găseşte mult peşte.

---

[1] Mecanisme alcătuite din mai multe vase în care se scurge apa; după nivelul ei se poate cunoaşte timpul care a trecut. Ora era însemnată pe o tablă anume.

Al zecelea oraş mare al provinciei poartă numele de Ksunheu, este aşezat pe râul Hoiang, poreclit de chinezi Fericitul, căci peste tot aici aerul este sănătos iar ţinutul îmbelşugat şi oraşul are sub el două târguleţe mici. Dajdia din oraş este de 300.000 de saci de orez. Acolo sunt multe sate şi râuri în care se găseşte aur, argint şi piatră de lapislazuli. Mai sunt şi nişte munţi înalţi şi mari pe care se află un templu, şi pe unul dintre ei se arată întotdeauna după ploaie o flacără mare, iar chinezii povestesc că muntele ar avea suflet de foc. Din pricina acelui foc au construit un templu mare, şi este râul Kso, a cărui apă cine o bea se tămăduieşte cu adevărat de orice boală.

Al unsprezecelea oraş mare al provinciei poartă numele de Uenheu şi este în totul asemănător celui descris mai înainte, fiind aşezat în vecinătate. Sub el are patru târguri mai mici şi pe acolo sunt munţi înalţi în care se găseşte alun şi vopsele. Unul din munţi se numeşte Niang, adică Cel ce este privit, căci nu-l poţi urca în nici un chip, din pricina repezişurilor şi prăpăstiilor. De jur împrejur muntele măsoară 300 de verste şi din el curge un izvor rece a cărui apă nu poate fi băută până când nu se încălzeşte la soare. Acolo sunt şi lacuri pe care sunt construite palate frumoase, în care chinezii petrec şi benchetuiesc, iar unul din ele este chiar în oraş; şi peste tot prin oraş se umblă cu bărcile.

Al doisprezecelea oraş mare al provinciei este numit Kanheu, şi se află în locul unde se întâlnesc râurile Hang şi Kan şi nu este mai prejos decât capitala [provinciei] prin mulţimea mărfurilor şi prin vamă, iar prin mulţimea populaţiei chiar o întrece. În acest oraş şade cel care ţine locul împăratului şi care stăpâneşte peste patru provincii şi peste două cetăţi [aşezate] pe hotar pentru apărare împotriva tâlharilor, căci între aceste patru provincii sunt munţi mari în care sălăşluiesc tâlhari. Şi pentru astfel de întâmplări, de obicei neguţătorii plătesc cetăţilor acelora o dajdie nu prea mică, cu care să poată ţine oşteni pentru apărarea acelor locuri. Peste râurile acelea este un pod mare de lemn construit pe 130 de bărci mari legate între ele cu lanţuri de fier, iar peste ele este aşezat podul făcut

din grinzi groase. Şi în acest loc toţi trecătorii plătesc o vamă mare, iar aici, la ţărmul apei, se află o preafrumoasă clopotniţă cu nouă caturi, şi oraşul acesta, în centru ca şi în mahalale, străluceşte de construcţii foarte frumoase, între care sunt două capişti mari; sub el sunt 12 târguri mai mici. Pe acolo se construiesc nişte mori mari, mai ales pe bărci, care nu numai că macină, dar scot şi apă şi udă toate grădinile şi ogoarele; acolo se găsesc munţi înalţi, iar pe unul din aceştia se vede în timpul nopţii ca şi când ar fi cărbuni aprinşi. Chinezii povestesc că pe muntele acesta se află un şarpe şi nişte păianjeni mari care leapădă nişte pietre nestemate şi le înghit din nou, iar pe munţi cresc tot felul de ierburi de leac. Şi mai povestesc chinezii că acolo trăiesc oameni sălbatici, şi sunt şi multe râuri mari şi mici care fac să rodească întreaga provincie Kanhei.

Al treisprezecelea oraş mare al provinciei poartă numele de Nankang, şi este cel din urmă dintre oraşele descrise mai înainte, fiind foarte mare şi bogat, pentru că toate mărfurile din îmbelşugata provincie Kvantuag trec spre toată China şi se întorc înapoi prin oraşul acela. Pe lângă zidul său curge fluviul Kiang, dar mărfurile sunt purtate peste munţi şi după aceea pe râu cu corăbiile. Gospodăriile din mahalale sunt mai mari decât locuinţele din oraş, căci se găsesc acolo o mulţime de neguţători. Oraşul acesta are sub el patru târguri mai mici, iar acolo este un munte numit, pentru frumuseţea lui, Siho, adică Floarea asfinţitului.

CAPITOLUL AL PATRUZECILEA

Descrierea celei de a noua provincii a Chinei, numită Kanghian[1] sau Nanking, câte oraşe are şi ce se găseşte în ele

În împărăţia chineză, provincia aceasta ocupă al doilea loc şi rang deoarece cea dintâi este provincia Pekin, în care se află

[1] Actuala provincie Dziangsu.

oraşul de scaun al împărăţiei; cu toate acestea nici una din provinciile chinezeşti nu se poate asemui cu preafrumoasa şi preabogată provincie Nanking, căci ea a fost scaunul tuturor împăraţilor din vechime, până când dinastia Taiminsk a mutat scaunul la Pekin, ca să le fie cu putinţă a se împotrivi poporului mongol din locuri mai apropiate, deoarece [Pekin] nu este departe de marele zid chinezesc. Dar deşi în Nanking nu a mai fost scaunul ţării, totuşi s-au păstrat şi acolo toate rangurile împărăteşti, ca şi la Pekin, de asemenea şi un palat împărătesc foarte mare şi foarte frumos şi alte lucrări minunate. Iar când bogdoiţii l-au cucerit, l-au pustiit cu totul, răzbunându-se [astfel] pe dinastia Taiminsk, pentru că dinastia aceasta i-a izgonit altădată pe bogdoiţi din împărăţie. Acolo se aflau nişte edificii atât de minunate încât erau socotite printre minunile lumii. Mai ales mormintelor împăraţilor, pe care le-au distrus cu totul, bogdoiţii le-au schimbat numele şi rangurile împărăteşti şi le-au răpit tot ce a fost bun şi de preţ.

Provincia aceasta este preţuită pentru că este foarte mare şi îmbelşugată în tot felul de roade, şi îndeosebi e bogată în mărfuri, căci în acea provincie se află toate oraşele chinezeşti mari şi bogate; iar câte oraşe sunt, mai mari şi mai mici, tot atâtea sunt şi posturile. Atât de mare este mulţimea neguţătorilor şi a mărfurilor, încât nouă ni se pare că nicăieri pe lume nu se află atâtea, şi nimeni nu poate să creadă până când nu vede. În provincia aceasta sunt corăbii cu pânze şi bărci nenumărate, încât ţi se pare că s-a adunat acolo din toate părţile, din toată lumea, tot ce a fost corabie şi vas, căci toată provincia este plină de râuri, lacuri şi canale şi se poate merge cu vasele oriîncotro. Deoarece din fluviul Kiang sunt săpate multe canale, iar fluviul acesta este, după cum l-a arătat Marco Pavel veneţianul, cel care împarte întreaga provincie în două jumătăţi, de aceea corăbiile mari şi mici nu pot naviga până la mare şi de la mare [încoace]; iar în provincia aceasta sunt câţiva munţi doar către miazăzi. De aceea acolo se face multă mătase, iar puf de bumbac este atât de mult, încât un singur oraş Ksang, cu pădurile

[de bumbac] care sunt sub oblăduirea lui, are peste 200.000 de oameni ce nu fac altceva în afară de kitaec, mai ales femeile lor, căci bărbaţii se îndeletnicesc cu treburile gospodăriei.[1] Şi astfel oraşul acela plăteşte în fiecare an împăratului chinez câte 250.000 de galbeni numai din bumbac şi toate lucrurile făcute în acea provincie întrec prin măiestrie şi preţ pe cele din toate celelalte provincii, încât în China se spune că de aceea este mai scump [cutare lucru], deoarece e făcut la Nanking. Şi e drept că acesta este adevărul curat, fiindcă ceea ce se face în acea provincie este mai bun decât în toate celelalte provincii.

În ţinutul acesta sunt paisprezece oraşe mari, 110 mai mici şi toate sunt ca nişte mici provincii, iar în afară de ele mai sunt şi o mulţime fără număr de târguşoare şi cetăţi. După numărătoare, în această provincie Kiangan sunt 20.000.000 de familii, bărbaţi 10.000.000, şi dau bir 6.000.000 de saci de grâu, 69.000 de funţi de mătase nelucrată, din toate lucrurile de mătase câte 29.000 de baloturi, pânză de cânepă 2.100 de valuri, în locul bumbacului crud plătesc cu galbeni[2], fân pentru hrana cailor împărăteşti dau câte 5.800.000 de snopi, sare câte 75.000 de puduri. Dacă toată dajdia s-ar aduna la un loc, s-ar face o grămadă uriaşă de bani, iar după spusele iezuiţilor care au fost acolo şi au văzut la faţa locului, din provincia aceasta împăratul chinez primeşte în fiecare an 32.000.000 de galbeni de aur, căci în afară de dăjdii mai sunt încă aşezate peste tot vămi mari, mai ales în oraşul Nanking[3]. În provincia aceea [locuitorii] sunt foarte cuviincioşi şi pricepuţi în toate treburile cetăţeneşti, mai ales sunt cu pricepere la învăţătură şi ageri la minte şi în toată China se găsesc mulţi învăţători şi boieri [proveniţi] din această provincie, de asemenea sunt foarte iscusiţi în orice lucru de mână ori meşteşug. În această provincie catolicii au multe biserici şi au câştigat o mulţime de chinezi la

---

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 125.
[2] Ibid., p. 127.
[3] Ibid., p. 127.

credinţa catolică ; în capitală sunt [numai] două biserici şi trei iezuiţi, însă o mulţime de catolici chinezi. Dintre toate cele nouă ţinuturi chineze de miazăzi, provincia aceea este cea dintâi şi cea mai însemnată; în China nouă provincii se numesc de miazăzi, iar celelalte şase [se numesc] de miazănoapte. Despre aceste ţinuturi de miazăzi scrie Marco Pavel veneţianul, numindu-le Madjin, aşa cum le numesc mongolii, iar pe celelalte şase provincii le numesc China. Şi acest Marco Pavel, în urmă cu mai mult de patru sute de ani, când a fost în China cu hanul calmucilor, numit Tinghis[1], care a cucerit China atunci, a scris cel dintâi o carte în limba italiană despre întreaga împărăţie chineză. Şi nu a fost crezut până în ziua de azi, când iezuiţii venind[2] în China au descris din nou împărăţia chineză; şi acum se cade să vorbim despre cel mai însemnat oraş al provinciei aceleia.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI UNULEA

Descrierea celui dintâi oraş al provinciei, ce se găseşte într-însul şi câte târguri şi cetăţi are sub el

Cel dintâi oraş mare al provinciei acesteia este Kianghing, care înainte de aceasta se numea Iktieng şi Nanking, şi l-a construit hanul Kvei al statului Kvu, şi l-a numit Kineing, adică ţara aurului. După aceea oraşul şi-a schimbat numele de mai multe ori până când l-au cucerit bogdoiţii şi l-au numit oraşul Kianking. El este clădit pe malul de răsărit al marelui fluviu Kiang[3], pe un loc deosebit de frumos şi bun, nu numai pentru că din toate părţile vin [aici] vase pe fluviu, dar şi pentru că ele pornesc din oraş în toate părţile pe canaluri [derivate] din acest fluviu, [având] drum slobod.[4] Despre oraşul acela geografii

---

[1] De fapt Kubilai.
[2] Text şters în copia folografică după care am lucrat.
[3] Iang lzî dziang.
[4] Dupa J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 131.

chinezi scriu că este oraşul care întrece toate celelalte oraşe din lume prin mărime şi frumuseţe. Şi mărimea lui i-au descris-o chinezii în acest chip: că într-o dimineaţă, alegându-se doi oameni călări, au ieşit pe aceeaşi poartă şi li s-a poruncit să alerge în goana cailor unul într-o parte şi altul în cealaltă împrejurul zidului oraşului până când se vor întâlni; şi au pornit în galop de dimineaţă şi s-au întâlnit abia către seară. Şi din aceea se vede întinderea lui, căci le întrece pe toate celelalte oraşe chinezeşti. Este aşezat pe loc şes, [deşi] mai sunt şi nişte dealuri mici, însă peste tot este împodobit cu palate mari şi temple, cu pagode înalte şi foarte frumoase, şi sunt [şi] o mulţime de poduri mari de piatră. Într-un cuvânt, se poale spune că oraşul prin clădirile sale obşteşti şi ale locuitorilor, prin aerul sănătos şi prin belşugul cu toate roadele pământului, prin bogăţia şi înţelepciunea oamenilor, întrece toate celelalte oraşe. Aici este un palat împărătesc în patru unghiuri, lucrare de o construcţie foarte frumoasă, măsurând şase verste de jur-împrejur. Oraşul acesta este apărat de două ziduri, cel dintâi are 12 porţi mari, toate îmbarcate în fier şi la aceste porţi sunt [aşezate] peste tot tunuri, iar zidul celălalt are de jur-împrejur 24 de verste. În afară de zidul acesta mai este împrejurul oraşului un al treilea zid care nu se întrerupe decât acolo unde sunt locuri primejdioase şi unde este întăritură firească, iar acesta este oraşul despre care s-a scris mai înainte că a fost înconjurat călare. Şi astfel în oraşul Nanking sunt [de fapt] trei oraşe; unul este al împăratului şi măsoară de jur-împrejur şase verste, fiind construit într-un colţ al oraşului celui mare, al doilea este oraşul cel mare de piatră care măsoară 24 de verste de jur-împrejur, iar al treilea este oraşul şi mai mare încă, pe care îl înconjoară într-o zi întreagă de-a călare. În oraş au fost 40.000 de oşteni pentru strajă, iar grădinile ori lacurile şi alte clădiri răzleţe ce se află în acest oraş nimeni nu poate să le descrie în nici un chip. În oraş se mai află o clopotniţă foarte, foarte înaltă numită „a matematicii", în care se ţin instrumente de aramă foarte mari şi aurite, încât mi se pare că altele asemenea, în alte împărăţii,

pot fi numai din întâmplare. Cel mai însemnat instrument este un glob mare pe care este desenată toată bolta cerească, şi alte două cercuri cereşti sunt făcute deosebit, de jur-împrejur fiecare instrument este mai mare de trei stânjeni. Ele sunt aşezate pe nişte balauri auriţi şi aşa cum au fost făcute acum mai bine de 318 ani, când calmucii stăpâneau împărăţia, tot aşa noi-nouţe sunt şi până astăzi. Pagoda aceasta este construită pe un loc înalt şi de acolo chinezii privesc la stele, şi în jurul ei sunt construite multe palate pentru învăţarea astrologiei, deşi ştiinţa lor până la venirea iezuiţilor era foarte slabă şi greşită foarte. Aici, ca şi în Pekin, se află o dregătorie a matematicii unde se scriu calendare şi acolo într-un colţ al oraşului se ridică şi un deal înalt pe care se află o piaţă lucrată minunat din marmură. În acea piaţă stă de veghe zi şi noapte un om aşezat anume, care se uită la cer şi la stele să vadă când se iveşte cometa, adică o stea cu coadă, ori alte focuri cereşti şi atunci dă de veste împăratului, judecând acele semne şi ce va fi mai departe din pricina lor, iar acolo în apropiere sunt instrumentele descrise mai sus; alte instrumente asemănătoare cu acestea sunt şi la Pekin[1] şi este dovedit că ele nu au fost născocite de chinezi, ci de către un bărbat străin învăţat. Oraşul Nanking nu a pierdut nimic din frumuseţea şi faima sa, căci şi astăzi trăiesc în el peste un milion de locuitori bărbaţi în afară de mulţimea de oşteni, pentru că în acest oraş locuieşte locţiitorul împăratului, [bogdihanul] care stăpâneşte astăzi şi toate provinciile de miazăzi; numai că, când au cucerit oraşul, bogdoiţii au năruit multe părţi din palatul hanului.

În împrejurimile oraşului acestuia sunt construcţii preaminunate, mai ales mormintele vechilor împăraţi chinezi, pe care le înconjoară peste tot muntele ca un zid de piatră, şi această grădină de morminte are de jur-împrejur mai mult de 13 verste iar înlăuntru sunt sădiţi pe cinci terase pini de toate felurile. Cu toate că în locul acela sunt multe clădiri prea-

[1] Observatorul astronomic din Pekin.

minunate, templul împărătesc care este construit acolo e şi mai minunat, înfrumuseţat cu tot felul de lucrări de artă în aur şi argint. În mijlocul capiştii sunt aşezate două tronuri mari împodobite cu fel de fel de pietre nestemate; pe unul din ele se aşază hanul chinez când aduce jertfă zeilor săi[1]. În acest templu slujeşte numai împăratul însuşi şi înăuntru nu se găseşte nici o statuie, iar pe peretele din afară sunt soarele, luna, munţi şi ape, făcute din marmură roşie şi ei spun că de aceea sunt aşezate afară, pentru ca nimeni să nu li se închine lor, ci să se închine aceluia care le-a creat, cui i se închină în templul acela şi hanul; acolo sunt sădiţi şi tot felul de copaci şi oricine rupe o creangă din ei este pedepsit cu moartea.

Lângă oraş, în marele fluviu Kiang se pescuieşte mult peşte în lunile aprilie şi mai, şi de aceea este pus [acolo] un cunuc din partea împăratului, care în fiecare săptămână trimite la Pekin peştele prin olăcari anume. Şi cu toate că până la Pekin este o depărtare de 2.200 de verste, totuşi se ajunge în a opta zi, căci peste tot sunt aşezate staţii care toată vremea, ziua şi noaptea [pun oameni] de trag corăbiile [la edec] pentru ca peştele acela să ajungă la vreme la împărat. Şi poruncile împărăteşti sunt aşa de straşnic păzite la ei, încât dacă trece măcar un singur ceas peste vremea hotărâtă, atunci [vinovatul] se pedepseşte cu moartea. Şi din acest oraş pleacă la fiecare trei luni la Pekin, spre însuşi hanul, cinci corăbii pline cu tot felul de lucruri de mătase, şi acestea sunt numite de chinezi *lung* şi *luen*, adică corăbiile cu bogăţia balaurului, pentru că semnul pecetiei împărăţiei chineze este balaurul[2]. Eu cred că nu se pot găsi alte corăbii mai frumoase decât acestea, pictate peste tot cu aur, argint şi cu chinovar din cel bun, iar acele corăbii prin cinste şi prin frumuseţe întrec toate corăbiile chinezeşti, iar când se întâlnesc cu voievozii li se face loc.

---

[1] J. Niouhoff, *op. cit.,* p. 136, spune că celălalt tron este rezervat divinităţii, „care-1 ocupă fără să fie văzută".

[2] La J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 133.

În oraşul pomenit sunt două biserici mari iezuite şi un capetoliu[1] [înălţat] în numele arhistrategului[2] Mihail, deoarece aici au fost încă din vechime mulţi catolici; iar oraşul are sub el multe târguri mai mici. Acolo este şi un munte înalt ce se numeşte Mao, care este socotit la chinezi ca cel mai cu noroc dintre toţi ceilalţi munţi; în apropierea oraşului este muntele Ni, pe care se află un templu în care sunt peste 10.000 de idoli. De asemenea este şi un munte numit Fang, pe care peste 5 000 de oameni l-au străpuns din porunca împăratului Ksi, şi l-au săpat, minţindu-l pe han şi spunându-i că în muntele acela se află norocul viitor al celui din urmă împărat. Iar el [Ksi] dorea să-i strice [împăratului] aceluia norocul şi le-a poruncit să sape muntele pentru ca astfel să-i pună capăt fericirii. Mai este un alt munte cu numele San şi prin stânca acestui munte curge râul Kian, iar împrejurul acelei stânci sunt prinse lanţuri mari de fier despre care ei spun [un] lucru vrednic de râs, şi anume că muntele ar fi ferecat ca să nu fugă. Lanţurile au fost însă înţepenite pentru că acolo râul este foarte repede şi stâncile sunt mari, iar de aceste lanţuri se leagă corăbiile şi li se dă drumul [numai] când se face vreme frumoasă, ca să nu le sfarme [apa]. Acolo sunt şi lacuri mari, între care unul are o mie de verste chinezeşti; sunt de asemenea şi multe insule pe care cresc din belşug tot felul de ierburi şi rădăcini.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI DOILEA

Descrierea celorlalte oraşe mari şi mici din acea provincie şi ce se găseşte în ele

Al doilea oraş mare al acelei provincii, numit Funghiang, este vestit mai ales pentru că în el s-a născut sărac acel preot păgân cu numele Hu, care a întemeiat dinastia Taiminsk şi a izgonit pe calmuci din China. După aceea a ajuns împărat în

[1] Capelă.

[2] Comandant de oşti, aici: arhanghelul.

China şi a sporit slava acelui oraş; dintr-unul mic a întemeiat unul mare, clădind în jurul lui, la 18 verste [depărtare], ziduri noi şi foarte puternice, şi tot felul de edificii preafrumoase şi a înfrumuseţat mormintele strămoşilor săi nevoiaşi. Sub acest oraş se află 14 târguri mai mici, iar pământul din jurul lor este foarte roditor căci multe râuri şi izvoare curg prin tot ţinutul. Aici s-a născut [şi] vestitul tâlhar Liupang, care s-a făcut împărat al bandiţilor, întemeind o dinastie de hani, iar aici nu s-au născut numai împăraţi, ci şi filozofi mari. [Căci] aici s-a născut şi cel mai vechi dintre toţi filozofii numit Lauzu, care a întemeiat în China cinul filozofic epicurean. Oraşul acela este aşezat pe un deal, iar în oraş sunt multe culmi împrejmuite, pline cu clădiri foarte frumoase, şi în el sunt şase temple mari. De asemenea sunt şi numeroşi munţi pe care se găseşte multă mică, ce se numeşte în chineză *iunmu*; se găseşte şi un minereu roşu[1] pe care doctorii îl amestecă în multe leacuri. Mai este şi un alt munte printre munţii aceia, pe care au găsit o bucată mare de aur cu care lecuiesc multe boli şi de aceea chinezii cred că nu este firească, ci că este făcută prin meşteşugul alhimiei[2]. Alt munte e numit Păstorul, pentru că pe el a trăit in vechime o preafrumoasă fecioară păstoriţă; acolo este şi râul cel mare Goai, care se uneşte cu marele Fluviu Galben şi împreună se varsă în mare; sunt şi alte râuri mai mici pe care se află numeroase insule.

Al treilea oraş mare al provinciei e numit Suheu, iar acel oraş se află printre oraşele chinezeşti cu faimă, bogate şi mari, pe care chinezii le numesc raiul lumii întregi, din pricina bogăţiei, frumuseţii şi bunei lor stări. De aceea la ei este o zicală: ...Suhang[3], adică ceea ce este cerul sus, aceea sunt pe pământ

---

[1] La J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 158, *absinthe rouge* (pelin roşu).

[2] În original: *înhamiskim,* poate greşeală de tipar, poate greşeala copistului manuscrisului ce stă la baza ediţiei.

[3] La J. Nieuhoff, *ibid,* este redată întreaga zicală: „Ksang yeu t'ien t'ang, hia suhang". În textul slavon este redat doar ultimul cuvânt. Traducerea românească sună: „în ceruri este raiul, pe pământ oraşele Sudjou şi Hangdjou".

Suheu[1] şi Hankheu. Iar despre ţinutul Hanhu trebuie sa scriem mai jos, pentru că oraşul acela este reşedinţa altei provincii. Iar atunci când preotul Hu a început să lupte împotriva calmucilor şi i-a izgonit din China, oraşul acesta Suheu i s-a împotrivit multă vreme, împreună cu toate oraşele care erau sub el, şi nu s-a supus, pentru că în el erau mulţi oşteni calmuci. De aceea de atunci şi până astăzi oraşul acesta este socotit ca trădător şi plăteşte împăratului chinez gloabă cât plătesc alte două provincii întregi laolaltă. Cu toate acestea, în oraşul acela este asemenea belşug, şi atâta mulţime de mărfuri se află în el, şi portul este atât de mare, încât nu s-a mai auzit despre un bir aşa de mare în nici una din celelalte provincii chinezeşti. Întreg oraşul acesta este aşezat pe apă ca şi oraşul veneţian, doar că oraşul [chinez] este mai bine aşezat pentru că el este clădit pe apă dulce, care se poate bea sau folosi la orice trebuinţă. De aceea au mulţime nenumărată de poduri de piatră foarte frumoase, mari şi mici, construite cu multe bolţi din piatră cioplită. Din pricina noroiului şi a mlaştinilor, toate clădirile oraşului sunt aşezate pe stâlpi şi peste tot în oraş sunt canaluri largi pe care se poate umbla cu corăbiile mari, căci de la locul acesta şi până la mare sunt numai trei zile de mers. Oraşul acesta este aşezat lângă marele lac Tai, unde se află o mulţime de corăbii, neguţători şi mărfuri; iar în jur întinderea lui este de 40 de verste chinezeşti, de ale noastre 14 şi ceva, însă cu mahalale cu tot depăşeşte 36 de verste de ale noastre. Oraşul nu duce lipsă de nimic din ceea ce îi este de trebuinţă omului, căci acolo se află totul din belşug pentru trai şi desfătare, iar locul pe care este aşezat oraşul acela este vestit în [toată] China, deoarece toţi neguţătorii indieni, portughezi şi japonezi şi alţii străini îşi încarcă aici [corăbiile] cu mărfuri chinezeşti şi pleacă spre ţara lor, şi [tot] de aici pornesc şi chinezii înşişi la străini, de aceea corăbiile umblă iarna şi vara. Iar pentru apărarea corăbiilor împotriva furtunilor, s-a făcut în acest oraş un canal,

---

[1] Oraşul Sudjou, renumit prin pitorescul peisajului.

şi pe amândouă malurile lui este ridicat un val de pământ, şi ţărmul este acoperit peste tot cu piatră cioplită, tocmai până în oraşul Hinkiang. Şi din oraşul acela, peste lacul descris mai înainte, se întinde un pod mare de piatră sub care se găsesc 300 de bolţi, iar când nu este vânt, de pe podul cela se trag corăbiile la edec. Locuitorii oraşului trăiesc foarte îndestulat şi, cu zahăr, sare, oţet şi vin de struguri, pregătesc tot felul de [bucate din] ierburi şi legume, iar în afară de acestea se găseşte foarte mult unt şi lapte, atât cât nu se găseşte nicăieri altundeva; de asemenea se face în acest oraş un vin din orez cum nu se poate face nicăieri mai bun şi care se numeşte la ei *samaie*[1] , adică „[băutură] alifie a întreitei [culori] albe"; de acolo vinul acela este dus până la Pekin, şi din pricina aceasta nu e de mirare că locuitorii oraşului benchetuiesc şi huzuresc [întruna]. Şi tot acolo sunt nişte corăbii mari, construite ca nişte palate, zugrăvite cu aur şi cu tot felul de culori, în care [chinezii] cântă şi petrec zi şi noapte. Acolo se găseşte tot felul de marfă scumpă ca aur, mosc, mătase şi alte mărfuri rare de mătase, şi la fel ca şi din Nanking, din oraşul acesta pleacă la fiecare trei luni cinci corăbii mari împărăteşti, încărcate cu tot felul de mărfuri şi pietre scumpe. Locuitorii oraşului acestuia sunt mai arătoşi decât toţi ceilalţi chinezi la îmbrăcăminte şi la împodobirea părului, şi acesta este oraşul pe care Marco Pavel veneţianul l-a numit Singu. Oraşul are sub el şapte târguri mai mici, iar în acestea şi în sate se află multe biserici catolice, deoarece chinezii au făcut biserici catolice din templele păgâne, şi peste tot este mulţime de catolici. Mare vamă se strânge numai de la corăbii, încât în fiecare an adună 1.000.000 de galbeni şi de aici se poate şti ce multe corăbii sosesc în acest oraş. Corăbiile voievodale, boiereşti şi împărăteşti nu plătesc vamă. [Locuitorii] dau câte 2.000.000 de galbeni pe an adunaţi [din vânzarea] orezului şi atâta bir plăteşte oraşul pe fiecare an cât nu plătesc toate celelalte [la un loc]. În apropierea oraşului

---

[1] La J.Nieuhoff, *op. cit.,* p. 158: *sangpe.*

sunt munţi înalţi pe care se află clădiri foarte frumoase şi mănăstiri, este şi un lac foarte întins, cu acelaşi nume, în care sunt multe insule cu temple mari, iar oraşul este înconjurat de trei râuri.

Al patrulea oraş mare al acestei provincii este cel cu numele Sukmang[1], foarte împodobit cu tot felul de clădiri şi aşezat de asemenea pe apă, ca şi oraşul descris mai înainte, din care pricină se umblă peste tot în el cu corăbiile. Este vestit pentru belşugul de bumbac puf şi de kitaec pe care îl folosesc nu numai în toată împărăţia chineză, dar îl trimit şi în alte împărăţii. Căci într-un singur oraş, Hanhan, care este sub acesta, mai mult de 200.000 de chinezi, oameni de jos, lucrează această pânză. Şi măcar că oraşul nu are un ţinut întins, căci are sub el numai două târguri; totuşi prin belşug, mulţimea populaţiei, mărimea şi bogăţia, este la fel ca oraşele mari. Oraşul acesta este aşezat aproape de mare şi chiar la gurile râurilor, lângă mare, are o cetate de apărare; odinioară oraşul a fost supus oraşului Suheu, iar după aceea împăratul Iven l-a socotit între oraşele de frunte. Spre deosebire de altele, în aceste oraşe sunt mai ales o mulţime de biserici catolice, căci într-un singur oraş sunt peste 20.000 de credincioşi şi [tot] acolo sunt multe sate în întregime catolice. În oraşul acela a trăit vestitul kolai şi filozof Pavel[2], care a dat catolicilor mare ajutor în [răspândirea] credinţei lor. Acolo sunt şi munţi înalţi, mai ales muntele Kin, aşezat pe ţărmul mării. Pe acel munte este o fortăreaţă care are multe corăbii şi oşteni pentru apărarea porturilor, şi [tot] aici este vestitul canal săpat cu mâinile, care duce până la mare.

Al cincilea oraş mare al acestei provincii, numit Hanheu, este înălţat lângă marele canal ce duce de la oraşul Suheu la fluviul Kiang. Amândouă ţărmurile sunt zidite de jos până în

---

[1] La J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 159: *Sungdziang*.

[2] Un mandarin chinez, Li, care a primit credinţa catolică şi i-a sprijinit mult pe misionarii iezuiţi, în vremea lui Mateus Ricci.

sus cu piatră mare cioplită, lucrată foarte frumos; sunt şi multe bolţi de piatră, şi canaluri construite în cinstea oamenilor [vestiţi]. Sub acest oraş sunt cinci târguri mai mici şi datorită râurilor pământul acelei ţări este foarte mănos; oraşul are în el cinci temple mari. Aici se găsea odinioară în munţi mult plumb; în oraşul Hinhing se fac nişte ceşti cu totul deosebite, din care chinezii beau ceai şi altele. Şi cu toate că nu sunt atât de subţiri ca acelea care se fac la Kianksi, totuşi pe cele de aici negustorii le cumpără mai scump, deoarece se zice că ceştile de aici dau ceaiului o aromă mai bună. Aproape de acest oraş se află un izvor cu faimă, Goei, a cărui apă este vestită la chinezi, căci o duc tocmai în Pekin, ca să fiarbă ceai cu ea şi o vând cu preţ mare. Şi iezuiţii laudă apa aceasta [zicând] că este foarte uşoară mai ales la fierberea ceaiului.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI TREILEA

Descrierea celorlalte oraşe mari şi mici şi ce se găseşte în ele

Al şaselea oraş mare al provinciei, numit Hinkiang, veneţianul l-a numit Ţânghiang pentru că este aşezat pe râul Ţânghian, în vecinătatea unui canal adânc, care se varsă în fluviul Kiang. De partea cealaltă a canalului este o mahala mare şi populată ca şi un oraş, iar nişte poduri de piatră foarte mari leagă oraşul cu mahalaua. Şi atâta mulţime de corăbii şi de vase trec în fiecare an prin acel oraş, încât nu e cu putinţă să se vorbească mai cu de-amănuntul despre aceasta, căci toate corăbiile care vin din provincia Hinkiang şi din alte provincii mai însemnate, mergând către Pekin, se opresc în oraş şi de aici îşi ridică catargele şi pânzele, deoarece până la oraşul acesta nu pot naviga cu ele din pricina mulţimii podurilor [care se află] peste toate râurile. Iar de la oraşul acesta încolo până la Pekin nu mai este nici un pod care să nu aibă în mijloc o parte care se ridică. Oraşul se mai numeşte şi Inkiheu, adică Gura oraşului de reşedinţă; de aici umblă fără oprelişte tot felul de

corăbii şi prin aceasta se poate şti cât de mulţi neguţători şi câte mărfuri se află în oraş. În preajma oraşului acestuia sunt nişte coline foarte frumoase şi pe ele nişte temple mari, iar pe una din acelea se află o clopotniţă mare făcută mimai din fier, şi mai înaltă de opt stânjeni, aşezată pe un piedestal de fier. Alta este toată acoperită pe pereţii de sus şi până jos cu figuri şi flori [lucrate] din fier. Oraşul acesta este vestit mai ales pentru că nicăieri în China nu se găsesc doctori atât de învăţaţi ca aici, şi acolo cresc legume foarte bune, iar oraşul are sub el trei târguri mai mici. Acolo este muntele numit Kin, care face o insulă mare în fluviul Kiang, iar pe el sunt temple mari pline de călugări. Muntele acesta este foarte frumos împodobit şi de la natură şi prin măiestria oamenilor [şi tot] acolo este [şi] un izvor prea lăudat de chinezi.

Al şaptelea oraş mare al provinciei se numeşte Nanheu; umblând pe fluviul Kiang dai de un prag mare, de la care porneşte un canal săpat, pe care se ajunge la acest frumos oraş. Astfel oraşul este un port vestit şi se strânge destulă vamă pentru împărat, însă cu toate că este belşug de lot felul de mărfuri, totuşi oraşul acesta se îmbogăţeşte mai ales din sarea pe care [locuitorii] o scot din apa mării [prin fierbere], în acelaşi chip ca şi în Europa. Şi din acel meşteşug locuitorii din oraş s-au îmbogăţit foarte şi au ridicat clădiri prea frumoase, iar prin tot oraşul sunt săpate multe canaluri cu apă bună de băut. Pe ele se află 24 de poduri mari de piatră, în afară de o mulţime de poduri mai mici; lângă oraş este săpat canalul, iar dincolo de canal se află o mahala de şase verste, [pe care] însă acuma, când au cucerit-o [şi pe ea] bogdoiţii, au pustiit-o de tot. Oraşul acesta se face însă de ocară mai ales printr-un obicei nemernic [al locuitorilor], care cumpără fete mici, le învaţă să cânte la diferite instrumente, să joace table şi alte jocuri şi să facă tot felul de lucrări de croitorie. După aceea le vând cu preţuri mari boierilor chinezi, ca să le fie ţiitoare.[1] Aerul oraşului este foarte

[1] Şi la J.Nieuhoff, *op. cit.,* p. 144.

sănătos, ţinutul este roditor, şi sub el acest oraş are zece târguri mai mici, iar lângă el este săpat un canal de 60 de verste chinezeşti. Malurile acestui canal sunt făcute pe de-a-ntregul din bucăţi mari de piatră albă, cioplită, lucrare minunată, cum nu se mai află nicăieri la fel de meşteşugită.

Al optulea oraş mare al acestei provincii, numit Hangan, este un oraş [alcătuit] din două [oraşe], totuşi un singur zid le înconjoară pe amândouă, iar întinderea oraşului este sporită mai ales de o mahala care se întinde pe şase verste şi mai mult. Aici, între cele două oraşe, se află un canal mare pe care se merge spre marele Fluviu Galben şi atâta mulţime de oameni umblă pe acest canal, încât se pot umple mai multe oraşe cu oamenii aceia. În oraş locuieşte cel ce ţine locul împăratului, fiind mai mare peste orice provincie împărătească şi stăpânind cu mare putere şapte ţinuturi de miazăzi. Datoria lui este să strângă la vreme din ţinuturile acestora toate proviziile şi tot ce este de trebuinţă împăratului, şi după aceea să le trimită până la Pekin pe corăbiile împărăteşti. Iar când corăbiile acelea pornesc din oraş, atunci el însuşi le cercetează şi le dă drumul. Aici sunt două poduri unde se adună vamă însemnată pentru pragurile cele mari şi pentru dregerea stricăciunilor canalurilor, căci [pe râuri] sunt praguri mari, iar pentru siguranţa corăbiilor sunt săpate acele canaluri între [râuri şi] lacul cel mare şi sunt aşezaţi mulţi oameni care să călăuzească vasele în jos şi în sus.

Oraşul acesta e aşezat pe un loc mocirlos şi umed, dar [în el] se adună din belşug orez şi multe alte cereale. Este foarte bogat şi în clădiri publice şi particulare, iar ţinutul este plin peste toi cu râuri, lacuri şi canaluri. Oraşul are sub el şapte Târguri mai mici; aici sunt mulţi cocoşi sălbatici şi ciori cenuşii. În acest oraş sunt temple foarte frumoase, pe lângă care sunt construite patru pagode minunate cu câte nouă caturi. De asemenea este şi un munte înalt pe care se află un mare şi preaminunat templu, iar în jurul lui sunt: adevărate mănăstiri de ale lor, şi aici vin [oameni] din toată China ca să se roage după obiceiul lor. Muntele acela, descris mai înainte, se află

îutr-o insulă din mare, iar pe insulă se găseşte minereu de aur; acolo este şi un loc mocirlos în care creşte o trestie foarte înaltă, pe care prin meleagurile acelea o folosesc în locul lemnelor de foc, pentru că ţinutul este şes şi fără păduri, şi tot acolo, nu departe, este o câmpie unde se găseşte mulţme de sare.

Al nouălea oraş mare al acestei provincii, cu numele Luheu, care este aşezat pe un loc foarte frumos şi foarte roditor, are sub el opt târguri mai mici, toate clădite pe malul unui lac mare şi vestit, Kau, care nu numai că îndestulează cu peşte pe localnici, dar şi înfrumuseţează întreg locul acela. Aici creşte ceai foarte bun şi [se face] multă hârtie de scris, iar în oraş sunt două temple mari. În oraş se află de asemenea un pod foarte mare de piatră peste acel lac, şi o insulă numită Kuse, adică Orfanul, căci ostrovul este, tot, un singur munte.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI PATRULEA

Despre celelalte cinci oraşe mari ale acestei provincii şi despre cele patru târguri mici, şi ce se găseşte în ele

Al zecelea oraş mare al provinciei acesteia are numele de Ganghit[1] , este clădit pe malul de miazănoapte al fluviului Kiang, şi se numără între oraşele cele vestite, căci străluceşte prin tot felul de mărfuri şi bogăţie şi tot ce se află [pe lume] se aduce din alte provincii către Nanking, şi totul trece prin oraşul acesta. Fiindcă este aşezat la hotarul a trei provincii şi trebuie să fie pregătit pentru orice întâmplare, oraşul are un voievod numai al său, care are o mulţime de oşteni şi apără fluviul Kiang şi lacul Poiang. Acolo se află un stâlp turnat dintr-o singură bucată de fier, înalt de opt stânjeni, pe care l-a ridicat Tang în cinstea dinastiei lui. Ţinutul este întins, frumos şi foarte roditor şi în el se află şase târguri mai mici; acolo sunt şi munţi înalţi pe care sunt clădite multe mănăstiri.

---

[1] *Andzing*, în actuala provincie Anhui.

Al unsprezecelea oraş mare al acestei provincii, numit Taiping, are sub el trei târguri mai mici, iar tot pământul de acolo este udat de fluviul Kiang şi de aceea este foarte roditor; acolo mai este şi alt munte înalt care se numeşte Poarta cerului căci prin spărturile lui adânci curge marele fluviu Kiang şi de acolo şe-a luat numele. Este şi un munte care se numeşte Ghiao, căruia i se spune Bufniţa, căci acolo se află o mulţime de bufniţe, iar pe muntele acela [mai] este un lac mare, de 300 de verste chinezeşti împrejur.

Al doisprezecelea oraş mare al acelei provincii, numit Linkpe[1] , este construit pe râul Von, acolo unde se varsă şi fluviul Kiang, iar sub el are şase târguri mai mici şi tot ţinutul acela este muntos, dar şi în oraş sunt coline frumoase, împodobite cu tot felul de clădiri, [coline pe care] cresc tot felul de castane şi nişte pere mari. Se face multă hârtie de scris, de trestie udată şi din frunzele ei; acolo se găseşte şi un templu foarte mare, construit în cinstea a cinci fecioare şi se numeşte ghiaxing, adică „inima înmiresmată“. Şi [templul] s-a construit pentru că aceste fecioare apărându-şi cinstea au fost sugrumate de tâlhari, căci nu s-au lăsat pângărite[2]. De asemenea sunt aici şi munţi înalţi cu aşezări omeneşti unde se găsesc o mulţime de ierburi şi felurite rădăcini.

Al treisprezecelea oraş mare al acestei provincii, cu numele Hoenkheu, care este construit la miazăzi, pe ţărmul cel nou al fluviului Kiang, cu toate că este muntos, este însă bogat în toate, şi ceea ce [mai] este trebuincios vine pe râu. Sub el are şase târguri mai mici, iar în el sunt patru temple mari; acolo se află şi munţi unde cresc tot felul de legume.

Al patrusprezecelea oraş mare al acestei provincii, cu numele Hoenkheu[3] , are sub el şase orăşele mai mici, iar pământul din

---

[1] *Lingbi,* în provincia Anhui.

[2] Şi la J. Neuhoff, *op.cit.,* p. 159.

[3] Acelaşi nume ca al oraşului anterior şi apropiat de primul oraş din capitolul al 37-lea. V. mai sus, p. 138.

jurul lor este muntos. Oraşul acesta se socoteşte printre oraşele chineze bogate, deoarece aici se face mare negoţ, iar poporul este priceput la tocmeală şi zgârcit şi [nici] portul [oraşul] lui nu este mic. În oraşul acesta se face o bună cerneală chinezească, dar nu se face lichidă, ci [solidă], ca nişte pive mititele pe care întipăresc [chipul a] tot felul de ierburi şi înscripţii şi diferite animale, şi numele celui ce le-a făcut, pentru că la ei această îndeletnicire se cinsteşte, şi le pisează pe piatră, amestecându-le cu apă, şi după aceea scriu cu pensula ca pictorii. În acest oraş se fac tot felul de lăzi pe care le dau cu lac chinezesc şi nicăieri nu se fac [cutii] mai bune ca cele de aici. De asemenea tot de aici se duce anume pământ în provincia Kianksi, din care [acolo] se fac vestitele porţelanuri. Şi aici sunt munţi înalţi, în care se găseşte aur, aramă şi planta de ceai, care nicăieri [în altă parte] nu creşte atât cât în oraşul acesta, şi pentru cunoaşterea acestei plante vom scrie aici ce creşte şi unde anume. Planta de ceai nu este de la natură nici copac, nici iarbă, ci creşte pe nişte nuiele care se întind pe loc larg, floarea ei este gălbuie şi vara înfloreşte înaintea altor plante; floarea, ca un bob mărunt, creşte la început verde, iar după aceia se face neagră. Pentru fierberea ceaiului se strâng frunzele acelei plante, dar mai întâi, primăvara, se adună uşurel cu mâna floarea măruntă, pe care o pun după aceia în nişte ceaune mari, sub care se aşază foc câte puţin şi cu socoteală, pănă când frunzele de ceai se încălzesc. Atunci, aşezându-le pe o scândură netedă, răsucesc frunzele cu mâna şi le pun din nou la foc, până când se răsucesc cu totul şi se usucă. Le aşază apoi în vase mari de cositor [închise] bine şi le păstrează astfel ferite de orice umezeală ca să nu se răsufle; iar frunzele acelea, cu toate că se păstrează vreme îndelungată, totuşi când sunt puse în apă clocotită, îndată se împrospătează şi se desfac ca odinioară, iar dacă sunt încă bune şi nu s-au stricat, atunci împrăştie o mireasmă plăcută şi se înverzesc. Chinezii laudă mult băutura aceasta zicând că din ea se capătă şi putere şi lecuire, şi de aceea ei o folosesc zi şi noapte şi îi îmbie cu ea şi

pe oaspeţi. În China cresc tot felul de ceaiuri; [astfel] se găseşte un ceai care se vinde un funt de un ban, dar se găseşte şi altul [mai] bun, care chiar la ei se vinde cu doi galbeni şi mai mult.

Iar chinezii spun că [datorită ceaiului] nu au podagră[1] şi nici nisip la rărunchi. De asemenea, când îl beau după masă, [ceaiul] curăţă stomacul şi ajută digestia, şi după beţie este bun de băut, curăţă flegma şi [îndepărtează] orice tulburări ale mahmurelii şi ajută acelora care doresc să nu se moleşească de somn, ca să scrie sau să citească ceva. Nu este nimic mai bun decât folosirea acestei băuturi, căci ea goneşte orice somn şi lenevie, şi ceaiul are la chinezi numiri felurite, după ţinuturile unde creşte, iar în acest oraş se numeşte ceai oacheş. Aici sunt [şi] munţi înalţi unde se găsesc multe peşteri iar în vecinătatea lor se află multe râuri şi pâraie , între care este râul Singan, cu 36 de praguri, dintre care unul este foarte primejdios.

În afară de acele oraşe mari, sunt alte oraşe pe care chinezii le numesc Fu şi Heu, iar acestea au sub ele alte orăşele. În acest ţinut sunt [şi] patru oraşe numite Hien. Dintre aceste oraşe, cel dintâi este oraşul Kivanktei, mai bogat în mătase şi deosibit de frumos care are sub el alt oraş, nu prea mic; aici sunt [şi] doi munţi foarte înalţi ale căror piscuri se ridică mai sus decât norii.

Al doilea oraş este Honheu, care are sub el un alt târg, şi este vestit, printre altele, pentru că aici şi-a avut lăcaşul preotul Ho, care a fost şi împărat şi tâlhar.

Al treilea oraş care are numele de Kunheu, are sub el două târguri, iar ţinutul este udat de lacul numit U, şi aici se află şi numeroşi munţi.

Al patrulea oraş, Siuheu, care stăpâneşte patru târguri, este construit lângă Fluviul Galben, care împarte ţinutul acesta în

---

[1] În original: Kamciujnoi boleazni; sensul de podagră l-am luat din *Tolkovâi slovar,* II, p. 83, însă în indicele de cuvinte al ediţiei de la Kayan (p. 236), se spune că ar putea proveni dintr-un cuvînt mongol, care înseamnă molimă, boală de mâini. În J.Nieuhoff, *op. cit.*, partea a II-a, p. 75, într-o descriere asemănătoare a procedeului de uscare a ceaiului, se vorbeşte de gută.

două, iar oraşul este foarte vestit, pentru că e aşezat ca hotar între patru provincii. Aici se află şi un pod foarte mare, căruia i se spune “podul viu“ [şi este] făcut pe 35 de corăbii mari; acolo sunt şi multe râuri şi lacuri, [dintre care] mai ales râul Su e vestit pentru că în el sunt scufundate nouă vase de aramă care au fost turnate de către vechiul împărat Iva. Pe acele vase erau desenate cele nouă provincii chineze şi mulţi împăraţi le-au căutat dar nu le-au găsit, căci vasele aveau această faimă, că cel care le-ar fi dobândit ar fi devenit împărat.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI CINCILEA

Descrierea provinciei numite Henkiang[1], câte oraşe are sub ea, [zece] mari şi mici şi ce creşte în ea.

Provincia aceasta, Henkiang, se pare că rămâne în urmă ca întindere în faţa celor două oraşe de scaun împărăteşti, însă întrece cu mult toate celelalte ţinuturi nu atât prin mărime, cât prin frumuseţe, îmbelşugare şi bogăţie. În această provincie sunt unsprezece oraşe mari, ca unsprezece ţinuturi, şi sub ele sunt şaizeci şi trei de [alte] adevărate oraşe, iar târguri, mahalale, cetăţi şi sate sunt mulţime fără număr. Către răsărit, hotarul provinciei este marea, şi din locul acesta, adică de la capul nipon, corăbiile aleargă ziua cu vântul [în pânze], spre insula japoneză, şi în altă provincie se află un oraş cu numele Kanheu, care este atât de mare, încât poate hrăni o împărăţie întinsă. Provincia este şi muntoasă, şi de şes, încântătoare şi cu clima potrivită, cu râuri, lacuri şi cu izvoare, este foarte fericită şi îndestulată cu toate din belşug, iar unde sunt munţi, [aceştia] sunt peste tot plini de locuinţe. Pe lângă acestea [mai] este şi pădure [cu lemne de esenţă] bună din care se fac tot felul de corăbii şi peste tot este [şi] pădure [cu copaci] ale căror frunze le mănâncă viermii ce scot mătasea. Şi atâţia viermi de aceştia

[1] Djâdziang.

cresc acolo, încât se face destulă mătase şi tot felul de haine de mătase nu numai pentru toată China, ci şi pentru insulele japonezilor şi filipinilor şi [chiar] pentru îndepărtatele ţări ale indienilor şi ale europenilor ar putea fi prea îndeajuns, căci lucrurile de mătase de aici sunt mai bune decât [în] toate celelalte [provincii] ale chinezilor şi atât de ieftine, încât mai bune şi mai ieftine sunt aici zece haine pentru zece oameni, decât în Europa o singură haină, oricum ar fi ea. Şi acea pădure ale cărei frunze le mănâncă viermii de mătase ei o sădesc şi o lucrează tot aşa cum se sădeşte în Europa viţa de vie. Cea mai bună mătase se face din viermi mici, care mănâncă numai frunzele cele mici primăvara, iar cealaltă mătase [se face] din frunzele aspre de vară. Asemenea schimbări produce mâncarea acestor frunze, că mătasea aceea e mai ieftină decât mătasea de primăvară. Şi [chinezii] se străduiesc atâta în jurul acelor viermi, ca şi [oamenii] din Europa, cu felurite munci, însă mătasea chinezească este de soi mai bun decât cea europeană. Iar ceea ce scrie, că în China ar creşte peste tot mătasea de la sine, în pădure, este şi aceasta minciună pe de-a-ntregul, deoarece şi în China tot viermii o fac.

Provincia aceasta dă mare dajdie în fiecare an împăratului său, şi anume: din orez câte 12 510 000[1] de saci, mătase lucrată 2 574 de funţi şi în afară de aceastea mai pornesc [de aici] în fiecare an marile corăbii împărăteşti, aşa cum am scris mai înainte, pline cu tot felul de lucruri de mătase, mai ales cu brocart[2] împodobit cu desene cu păsări, cu balauri şi cu tot felul de flori pe care le poartă împăratul însuşi sau cei cărora le dăruieşte. Fân dau câte 8 745 000 de snopi, sare 444 500 de puduri, în afară de vămile mari care se strâng în două locuri şi anume: într-unul pentru marfă de tot felul, iar în celălalt [numai]

---

[1] La Nieuhoff: 2 510 299; la Martini: 883 115. În textul lui Spătaru este diferit.

[2] În original *Kamkami, Kamka* brocart de mătase cu flori, stofă de Damasc.

pentru lemne, deoarece în provincia aceasta lemnele de foc sunt foarte scumpe, căci din ele se fac tot felul de corăbii şi case, şi toate cele de trebuinţă, în chipul acesta cei care fac negoţ cu lemne sunt foarte bogaţi şi se strânge de la ei vamă mare, şi se zice că întreg venitul provinciei aceleia merge la han, şi se strâng în fiecare an peste 15 000 000 de galbeni de aur.

După cartea de numărătoare a acestei provincii, se află 1 240 012 familii, dar bărbaţi sunt [numai] 4 525 000; populaţia provinciei acesteia este foarte cuviincioasă şi ageră la minte, plecată cu deosebire spre idolatrie, dar mulţi au primit credinţa catolică. Provincia aceasta este plină peste tot cu râuri, râuleţe şi lacuri asemenea ţării olandezilor, încă şi mai mult decât aceea, şi sunt săpate atâta mulţime de canaluri încât nu-i vine omului a crede că toate sunt lucrate de mână omenească. Malurile tuturor canalurilor sunt acoperite cu piatră cioplită, de asemenea peste tot sunt construite poduri foarte frumoase de piatră, şi astfel pretutindeni în această provincie se poate călători [şi] cu corăbiile şi pe drumuri de uscat şi parcă ar fi împestriţată peste tot cu insule mici.

Cel dintâi oraş mare şi capitala provinciei se numeşte Hainheu[1], şi este oraşul despre care a scris Marco Pavel veneţianul că nu se află pe lume altul mai mare şi l-a numit Kvinz, dar nimeni n-a crezut că poate fi pe lume asemenea oraş. Dar iată că acum s-a arătat prin iezuiţi că el există în adevăr, şi pe atunci acolo era scaunul chinezesc, şi pe vremea aceea se numea Kvinz. Numele său nu era cel adevărat, ci era o poreclă de la numele împăratului, căci chinezii au obiceiul să schimbe de multe ori numele oraşelor, aşa cum în oraşul acesta nu o dată şi-a schimbat numele.

În oraş, adică atât în oraş cât şi în mahalalele sale, se află o mulţime fără număr de poduri înalte de piatră, iar acel veneţian nu ne-a amăgit arătându-le că sunt în număr de 3000, în afară

[1] *Hangdjou*, unul din cele mai pitoreşti oraşe din China, pe malul râului Sihu.

de bolţile [ridicate] în cinstea învingătorilor. Şi dacă s-ar pune la socoteală şi bolţile acelea, ar ieşi o mulţime cu neputinţă de adunat. Chiar şi fără ele, [socotind] numai podurile toate din târg cu ţinutul oraşului acestuia, şi tot ar fi peste 10 000. Oraşul este clădit pe malul de răsărit al marelui lac Sihu a cărui întindere este de 48 de verste, şi despre care vom scrie cu de-amănuntul mai departe. În cealaltă parte, oraşul acesta este înconjurat de râul cel mare Ţiantang, care are 6 verste în lăţime, iar toate uliţele din oraş sunt aşternute cu pietre mari de formă pătrată; [oraşul] este aşezat pe un loc plin de ape şi sunt construite multe canaluri pe care umblă şi corăbiile mari. Despre mărimea lui, Marco Pavel scrie că împrejur întinderea lui poate să fie de 120 de verste, dar dacă se socotesc şi mahalalele, atunci trebuie să fie peste 180 de verste ruseşti. În acest oraş este un deal înalt [folosit] drept orologiu, pe care [se află un observator unde] se măsoară fiecare ceas, iar după aceea se aşază o tablă mare cu litere aurite, şi acolo se scrie cât e ceasul [atunci] şi ce [ceas] urmează să vină. De aceea, din numele acelui oraş, din mărimea şi descrierea sa, este de înţeles că acesta este oraşul Kvinz despre care în chip adevărat a scris acel veneţian.

În acest oraş nu sunt numai o mulţime de poduri foarte mari, cum am aratătat mai înainte, ci şi o mulţime de bolţi ale învingătorilor, căci pe o singură uliţă se află trei sute din acelea. Asemenea bolţi chinezii le fac pentru cinstirea oamenilor buni sau a voievozilor, şi norodul întreg le construieşte pe uliţe mari după sfatul sau porunca împărătească. Iar pe acestea le construiesc în chipul următor: bolta cea mare în mijloc şi de amândouă părţile, celelalte [două] mai mici, prin care trece drumul ca prin nişte porţi. Toate porţile sunt făcute din piatră cioplită şi marmură, iar din amândouă părţile sunt sculptaţi lei mari şi, pe lângă ei, păsări, animale sălbatice şi balauri făcuţi cu multă măiestrie, iar [plăcile] de piatră în care sunt sculptate acele minunăţii arătate mai sus sunt şlefuite pe amândouă părţile. Deasupra acestor bolţi este scris cu litere aurite numele împăratului sub a cărui domnie s-a ridicat acea boltă, iar la mijloc

stă scris numele celui căreia îi este [închinată] bolta şi versurile în care este lăudat. Şi astfel această construcţie este foarte aleasă şi nimic nu este [mai] de podoabă decât acele bolţi [care] împodobesc toate oraşele chineze. În acest oraş se află patru clopotniţe foarte frumoase, de câte nouă terase, iar cât priveşte templele, [acestea] sunt nenumărate, atât în oraş cât şi în afara lui; numai preoţi de ai lor sunt peste 15 000, iar cei ce lucrează mătăsărie, atât în oraş cât şi în mahalale, sunt 60 000, în afara de cei care îşi au locuinţele în sate şi în târguşoare. Atâta mulţime de oameni este în oraş, încât zilnic mănâncă 10 000 de saci mari cu orez şi atât de mari sunt sacii încât dintr-unul singur hrănesc din destul 1 000 de oameni[1]. De asemenea în oraş se taie în fiecare zi câte o mie de porci, pe lângă vaci, tauri, câini şi păsări de tot felul şi încă o mare parte din cetăţeni nu mănâncă carne şi nici un fel de animal în afară de peşte — care în acest oraş se vinde foarte mult — şi ţin post neîntrerupt[2]. Aici este şi o biserică iezuită foarte frumoasă, iar în mahalale se află două biserici pe lângă care se găsesc o mulţime de [credincioşi] catolici. Sub acest oraş sunt opt târguri mai mici, iar în ţinutul acesta se află nişte castori nespus de fioroşi cum nu numai în China, dar pe tot cuprinsul Asiei puţin se mai găsesc. În împrejurimea oraşului acestuia sunt nişte munţi vestiţi care stau între canaluri de parcă se propteşte cerul în ei, dar pe vârful lor [chinezii] au clădit o capişte mare şi o pagodă cu nouă brâuri. De asemenea [şi] pe alţi munţi sunt multe temple mari, iar pe unul din [aceşti] munţi se găseşte atâta mulţime de ciuperci încât toţi chinezii se duc de le adună, şi, sărându-le, le usucă, iar când poftesc le înmoaie în apă şi le fierb şi se fac ca şi când ar fi proaspete. Pe acelaşi munte este un lac, nu prea mare, [însă] foarte vestit, pentru că în el cresc peştişori de aur pe care chinezii îi numesc *kiniiu*[3], adică „peştişorul de aur“, deoarece sunt galbeni din

[1] Şi la j. Nieuhoff, *op.cit.,* p. 263, însă 100 de oameni.

[2] *Ibid.*

[3] *Dzin-ü.*

firea lor, iar vinele în ei sunt ca din aur, la fel şi toată spinarea parcă ar fi stropită cu nisip de aur. Mărimea lor ar fi mai mare ca a guvizilor, iar cozile lor se dispică în două sau în trei, şi din pricina aceasta sunt foarte frumoşi. La chinezi sunt în mare preţuire şi-i ţin în casele lor şi în grădini, în vase mari cu ape, şi înşişi boierii le hrănesc cu mâna lor, zicând că ei îşi cunosc stăpânul, şi se bucură de ei, iar preţul [lor] este de doi sau trei galbeni[1]. De asemenea este un alt munte unde sunt multe peşteri şi în ele o capişte foarte mare, iar călugării lor sunt ca la trei mii sau mai mulţi, dintre care unii se canonesc în aceste peşteri şi nu ies niciodată afară, iar hrana le-o dau legată cu frânghii, deoarece este foarte anevoios să ajungi la ei, şi triăesc mulţumindu-se cu milostenia [pe care o primesc] de la cei care vin la ei în luna mai, pentru închinăciune, din toate ţinuturile şi le dau destulă milostenie. Dar mai ales în acest oraş se află un lac mare şi vestit care se numeşte Sii şi este atât de aproape de oraş încât între lac şi zidul oraşului [abia] trece un drum pietruit de două verste, pentru plimbarea chinezilor. Iar de jur împrejur lacul acela poate să aibă 40 de verste, peste tot este înconjurat de clădiri şi munţi şi [până departe în] jurul lui [se află] munţi, palate, temple, mănăstiri şi grădini foarte frumoase, şi peste tot sunt locuinţe. Ţărmurile lacului sunt aşternute cu pietre mari şi prin tot lacul sunt construite [diguri cu] drumuri pietruite, cu poduri [destul de] înalte ca să [poată] trece corăbiile [pe sub ele], şi astfel pe lacul acela se poate merge [cu piciorul] în toate părţile. De amândouă laturile acelor drumuri, pentru ca soarele să nu-i vatăme pe cei ce se plimbă, sunt sădiţi tot felul de meri, unii [chiar] din Persia. De asemenea peste tot sunt parmaclâcuri frumoase şi nu se poate judeca dacă frumuseţea [aceea] vine de la natură sau mai ales de la măiestria [lacurilor], iar apa în acel lac este ca un cristal limpede şi în tot locul pe lac sunt plantate fel de fel de flori. Din acest lac pornesc canaluri care umplu [cu apă] valul orăşenesc[2] şi canalurile din

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p. 264.
[2] Este vorba de şanţul de întăritură.

oraş; de asemenea pe acest lac sunt corăbii pe care le înfloresc cu tot felul de culori şi cu aur şi în aceste corăbii cântă şi se veselesc cu tot felul de instrumente cei ce se plimbă pe lac şi adevărat este că chinezii numesc cu dreptate oraşul acesta raiul pe pământ.

De partea cealaltă a zidului oraşului curge râul Ţiantang, care se varsă în mare nu departe de acolo, iar în râul acesta chiar vine în fiecare zi fluxul apei din mare, după rânduiala oceanului. Dar în luna octombrie, în ziua de 8, în fiecare an, pe râul acesta vine atâta apă de mare de parcă ar da năvală cu mare zgomot şi cu tunet nişte munţi înalţi şi orice corăbii ar întâlni, pe toate le scufundă. Şi de aceea, în acea zi întregul norod ieşind la malul [râului] aceea, priveşte ciudăţenia aceea, căci în toată China nu se pomeneşte asemenea minune. Şi acolo, în apropierea acelui canal al lacului, este un templu mare idolesc, lângă care se ţin deseori târguri, unde se vinde tot ce este mai bun în China şi tot ce vine în China din toată lumea. Iar dacă cineva ar vrea să scrie [despre] minunăţiile care se găsesc în acest oraş, cred că n-ar încăpea nici într-o carte întreagă, şi de aceea e mai bine ca aici să tăcem puţin şi, până la urmă, să nu mai scriem despre ele.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI ŞASELEA

Descrierea celui de al doilea oraş mare al provinciei acesteia, numit Kiaking[1], câte târguri are sub el şi ce se găseşte în el

Al doilea oraş mare al acestei provincii e numit Kiaking şi este aşezat într-un ţinut foarte frumos şi foarte mănos şi atâta mulţime de viermi de mătase se află în acest oraş că nu găseşti o singură casă în care să nu fie o sumedenie. Oraşul este aşezat pe o apă dulce, iar în oraş sunt peste tot canaluri ale căror maluri sunt pietruite cu piatră cioplită şi pe acestea [se întind]

[1] Oraşul *Dzia Sing.*

o mulţime de poduri de piatră, şi prin tot oraşul se poate umbla cu corăbiile, iar cei ce merg pe jos trec pe poduri. Oraşul acesta este foarte vestit prin mărime, frumuseţe şi bogăţie, şi mai cu seamă este frumos pentru că toate uliţele sunt acoperite cu bolţi de piatră şi de aceea peste tot se poate umbla în vreme de ploaie, iar noroi nu se face niciodată. De asemenea în acest oraş sunt şi arcuri de triumf şi în afara oraşului sunt o mulţime, făcute din piatră şi marmură cioplită, şi acolo sunt construite [şi] poduri mari dintre care unul este [mai] măreţ. Aproape de acesta e ridicată o clopotniţă cu nouă caturi de o construcţie minunată, şi toate canalurile [care pornesc] de la acel oraş de reşedinţă sunt făcute din piatră mare cioplită şi peste acele canaluri sunt 40 de poduri mari de piatră, [iar] cele mai mici sunt fără număr. Sub acest oraş sunt un număr de şase orăşele mai mici, iar pe tot întinsul acestui ţinut creşte prin mlaştini o poamă cu numele *peţi*, rotundă la înfăţişare, mare cât o castană, cu o coajă subţire roşie, cu miezul alb, cu gustul asemenea mărului, dar puţin mai acru. Şi poama [aceasta] are o astfel de putere că dacă pui o bucată din ea în gâtul unui vas de aramă sau de orice metal şi le strângi laolaltă, vasul se înmoaie în aşa chip că nici nu mai recunoşti dacă a fost aramă. Aici sunt şi nişte păsări mititele numite *tuvav*, pe care le îmbată cu vin şi le vând în tot timpul anului şi pe acolo se găsesc o mulţime de acestea peste tot. [Aici] se face şi multă mătase, iar în râuri sunt nişte raci mari; de asemenea aproape de lac este un munte care ţine loc de şanţuri [de întărire] în jurul oraşului şi pe el sunt ridicate cinci palate mari. În acele palate chinezii petrec şi benchetuiesc, iar în apropiere se află marea şi stepe întinse, unde se găseşte multă sare.

Al treilea oraş mare al acestei provincii, numit Gucle, este ridicat pe malul lacului celui mare şi este socotit printre oraşele chinezeşti mari şi bogate. El este tare frumos prin construcţii de tot felul, prin [aşezarea lângă] apă şi prin belşugul lucrurilor de mătase; [tot] aici se fac peneluri cu care chinezii scriu pe hârtie, aici creşte şi un ceai bun. În acest oraş sunt cinci temple mari,

şi are sub el şase târguri mai mici decât el. Atâta mulţime de mătase se face acolo, încât un singur târg din cele supuse lui plăteşte în fiecare an zeciuială din lucrurile de mătase câte 500 000 de galbeni de aur.

Al patrulea oraş mare al acestei provincii, cu numele Ineikheu[1] , e aşezat între munţi şi de aceea se pare că nu este aşa de vestit prin mărime ca alte oraşe mari ale provinciei; totuşi şi oraşul acela nu se socoteşte printre cele din urmă, căci este aşezat între două râuri navigabile şi aici se face mai ales multă hârtie, care se vinde în toată China, de asemenea aici se găseşte în munţi aramă şi mult lac numit *ţâie*, şi cu care chinezii lăcuiesc toate vasele şi ceştile, iar lacul se face în acest chip: dintr-un copac curge ca un catran sau ca o răşină pe care o strâng şi o curăţă şi [apoi] o vopsesc cu toate culorile, şi cele mai bune dintre culori sunt cea aurie şi cea neagră. Iar lacul nu-l usucă decât într-un loc umed şi, după ce s-a uscat, nu se mai topeşte niciodată. Sub acest oraş se află şase oraşe mai mici, iar pe malul râului este ridicată o clopotniţă mare cu nouă haturi, precum şi un templu foarte mare.

Al cincilea oraş mare al acestei provincii, numit Kinhoa[2], a fost altădată mare şi foarte frumos, însă când s-a ridicat împotriva bogdoiţilor a fost pustiit, [dar], cu toate acestea astăzi s-a făcut din nou ca altădată. Aici este un pod foarte mare din piatră, şi se face vin de orez şi cresc prune negre foarte bune cum nu cresc altundeva mai bune decât acelea de aici şi în [oraş] sunt o mulţime de catolici. Oraşul acesta are sub el opt târguri mai mici şi peste tot în preajma acestora creşte orez din belşug. Locuitorii oraşului acestuia sunt mai curajoşi şi mai războinici decât alţi chinezi şi de aceea au pornit multe lupte împotriva bogdoiţilor, pentru care au fost [însă] cu totul ruinaţi de către aceia. Aici creste pe un anume pomişor o floare albă care este în mare preţuire la chinezi, deoarece are un miros prea plăcut

---

[1] *Iangdjou*, în actuala provincie Dziangsu.

[2] *Dzinhua*, provincia Djâdziang.

şi dintr-o singură floare se înmiresmează întreaga casă în care se află ea. Însă ceea ce pare minunat este că aici creşte pe copaci un fel de grăsime din care chinezii fac lumânări asemănătoare cu cele din seu alb, numai că nu murdăresc mâinile, iar când se sting nu miros urât[1]. Aceşti copaci sunt foarte mari, aidoma perilor mari şi iarna toate frunzele lor se fac roşii; acolo sunt şi munţi înalţi, unde este şi obârşia râului Go.

Al şaselea oraş însemnat al provinciei acesteia, cu numele Kiughes[2], este clădit pe malul râului Haihio, şi sub acest oraş se află cinci târguri mai mici, iar de la el până la altă provincie, Fokien[3], este un drum, cale de trei zile, construit cu şerpuituri, pentru a înlesni umbletul şi urcă pe munţi prin 360 de cotituri. Acolo, în vârf, se află un templu, iar de-a lungul drumului sunt construite peste tot hanuri. Oraşul acesta este foarte mare şi înfrumuseţat cu construcţii de tot felul. Acolo este şi un munte pe care trăiesc castori aşa de blânzi de parcă ar fi domestici; de asemenea pe muntele acela fără iarbă trăiesc şi şerpi.

Al şaptelea oraş mare al acestei provincii, cu numele Husheu[4], este aşezat aproape de râul numit Tung, din care se face o trecere până la mare şi are sub el zece târguri mai mici. Oraşul acesta este foarte populat şi în el sunt trei temple mari. În aceste locuri unde se află oraşul sunt păduri mari şi întunecoase, în care copacii sunt atât de groşi că 70 de oameni nu pot cuprinde unul singur, iar în copaci sunt scorburi atât de mari încât pot încăpea în ele 128 de oameni[5]. Din acele păduri fac chinezii corăbii şi case, [şi tot] aici se fac vase de preţ pentru trebuinţele tuturora. Acolo este şi un alt munte foarte, foarte înalt a cărui înălţime ar fi mai mare de 2000 de stânjeni, iar piscul lui este atât de înalt încât niciodată nu plouă pe el şi nu

---

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 265.
[2] *Ţudjou*, provincia Djîdziang.
[3] *Fudzien.*
[4] *Tşuodjou.*
[5] Şi la J. Nieuhoff, *ibid.,* însă 80 şi 38 oameni.

tună şi muntele acesta se întinde tocmai până la mare. Aici creşte foarte multă trestie, care la chinezi se numeşte *ho*, şi în China sunt multe soiuri de trestie, dar aceasta este atât de groasă încât una singură abia o poţi cuprinde. Înlăuntru sunt goale, cu toate acestea sunt tari ca fierul şi totdeauna verzi; din trestia aceasta chinezii fac suliţe, cutii şi alte vase, de asemenea şi ţevi prin care aduc apă în oraş, şi mai tot felul de alte lucruri. Pentru că vorbim despre aceasta, când trestia este verde, atunci doctorii chinezi o pun la foc şi din ea ţâşneşte o zeamă pe care ei o dau pentru orice sânge rău şi [astfel] îl scot afară din om, iar când este mai crudă, chinezii o mănâncă, dar mai întâi o toacă şi o sărează ca pe varză.

Al optulea oraş mare al acelei provincii, numit Haonling[1], este doar ca întindere mai mic decât oraşul de reşedinţă, ca frumuseţe însă întrece de departe toate celelalte oraşe chinezeşti deoarece oraşul acesta construit în mijloc [ul] unui lac mlăştinos cu apă dulce, seamănă în totul cu oraşul veneţian[2], însă este încă şi mai frumos decât acela, căci în el apa este proaspătă şi dulce şi e bună de toate trebuinţele. Oraşul acesta este construit din pietre albe pătrate, şi casele şi uliţele sunt din aceeaşi piatră, de asemenea pe toate uliţele sunt săpate canaluri îmbrăcate cu piatră, şi cu multe poduri de piatră. Este [acolo] un canal pe care se merge trei zile şi este îmbrăcat tot cu aceeaşi piatră, iar oraşul este foarte împodobit cu construcţii particulare şi obşteşti. Pe lângă aceasta şi aerul este sănătos şi acolo locuiesc mulţi bărbaţi învăţaţi, dar mai ales se învaţă lucrarea micăi şi în acest meşteşug îi întrec pe toţi. Sub el are şapte târguri mai mici, iar în oraş sunt cinci temple mari şi două clopotniţe cu câte nouă brâie, toate împodobite de o construcţie minunată. Acolo sunt şi munţi înalţi vestiţi, pe care sunt multe temple şi o mulţime de călugări de ai lor locuiesc acolo.

---

[1] *Şaosing.*

[2] *Ibid.,* aceeaşi comparaţie.

Al nouălea oraş al acestei provincii, numit Pinkpo[1] , este construit pe o peninsulă din care, când e vreme frumoasă se văd munţii de pe insula japoneză. Sub el are cinci târguri mai mici, iar în acel oraş se găsesc o mulţime de peşti de mare şi tot felul de raci din belşug. Ţinutul acestui oraş este foarte sănătos şi plin cu tot felul de roade, [de asemenea] peşte este foarte mult. Oraşul este mare şi înfrumuseţat cu construcţii de tot felul, în el sunt două clopotniţe cu câte şapte brâie şi [tot] aici se află o mulţime de catolici. Pretutindeni, în oraş, sunt săpate canale îmbrăcate cu piatră, iar peste acestea se află multe poduri de piatră; acolo sunt [şi] munţi înalţi şi pe unul dintre ei este un templu mare în care chinezii îşi tâlcuiesc visele. Aduc prinos mării diferite lucruri, ca să aibă noroc în călătoriile pe apă.

Al zecelea oraş mare al acestei provincii, Taheu[2] , sub care se află şapte târguri mai mici, este aşezat pe munţi unde cresc o mulţime de şopârle din a căror piele fac teci de săbii, pe care le trimit în insulele japoneze. Acolo sunt munţi înalţi şi pe unul din ei se află nişte stânci în patru colţuri [coloane] şi mari şi mici. Dar aici se află mai ales un munte mare, [care este] cel mai vestit dintre toţi munţii Chinei şi mai însemnat, cu numele Kaingtai; pe el sunt o mulţime de temple idoleşti şi mănăstiri în care se află mulţi închinători la idoli, şi numai anumite ranguri ale lor, conducătorii călugărilor lor, trăiesc aici. Muntele acela are în lungime 800 de verste, iar în lăţime 300 de stânjeni, iar pe lângă el [mai] sunt şi alţi munţi înalţi.

Al unsprezecelea oraş al provinciei, Venheu[3], este aşezat aproape de mare, pe un loc plin de apă şi este vestit prin mărime, frumuseţe şi construcţie, de aceea se numeşte micul Hanheu. Aici sunt o mulţime de corăbii de mare şi de neguţători, [oraşul] are sub el cinci târguri mai mici şi acelea mai ales sunt muntoase, iar prin locurile acelea umblă nişte raci cât nişte jumătăţi de

---

[1] *Pângbo.*

[2] *Taidjou.*

[3] *Wăndjou.*

bufniţe mici, şi la gust sunt foarte dulci. Acolo sunt şi alţi munţi înalţi, iar pe unul din acei munţi este un lac pe care întotdeauna se găsesc gâşte sălbatice.

În afară de aceste oraşe mari sunt încă cinsprezece cetăţi mari, construite pentru apărarea dinspre mare împotriva japonezilor, iar acolo în mare sunt numeroase insule, pe care trăiesc tot felul de oameni, mai ales pescari. Şi între acele insule se află o insulă mare cu numele Heuksang[1], în care a fugit hanul chinez Hu, împreună cu mulţi chinezi din pricina bogdoiţilor, şi acolo s-a adunat din vremea aceea atâta mulţime de chinezi, că şi astăzi pe acea insulă sunt şaptezeci şi două de orăşele, toate construite pe malul mării şi este şi un partid al militarilor[2]. Şi de aceea bogdoiţii nu cutează să se ducă pe insulă dar chiar în dreptul insulei ţin şi ei într-un oraş o mulţime de oşteni şi de corăbii ca să se apere de chinezi. Despre aceasta scriu chinezii că în vechime a fost [aici] un mare hanat nesupus chinezilor, dar apoi l-au cucerit.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI ŞAPTELEA

Descrierea provinciei cu numele Fokien[3], câte oraşe mari şi mici are şi ce se găseşte în ea [a XI-a regiune]

Provincia aceasta este în apropierea mării şi peste tot se găsesc în ea mărfuri şi corăbii, de asemenea sunt munţi înalţi pe care cresc tot felul de păduri din [copacii] cărora fac corăbii şi tot ce le este trebuincios. Şi în acea provincie sunt râuri şi izvoare din belşug şi peste tot creşte mult grâu, de asemenea pe munţi se găsesc pretutindeni ţevi de piatră prin care curg

---

[1] *Djunsang.*

[2] Când scria Spătaru acestea, locuitorii din sudul Chinei, porecliţi şi nicanţi, se răsculaseră împotriva hanului din dinastia manciuriană şi purtau un adevărat război.

[3] Fudzien.

izvoarele acelea şi udă toate ogoarele, şi în chipul acesta în China toţi munţii sunt lucraţi şi îngrijiţi. Mai ales provincia aceasta este bogată în orice, pentru că în ea se face negoţ de tot felul şi în nici o [altă] provincie chineză nu este un astfel de obicei ca [aici] ca [locuitorii] să plece să facă negoţ în ţări străine. Din această provincie se duc [însă] prin alte ţări îndepărtate şi negustoresc, şi duc din China aur, mosc, pietre preţioase, mercur şi tot felul de lucruri de mătase, de bumbac şi de cânepă, de asemenea fier bun, în vergele, şi tot felul de vase. Şi umblă ei până în India şi prin toate insulele indiene şi în altele, cum este cea japoneză, în Formoza, în insulele Filipine, şi de acolo aduc argint, cuişoare, scorţişoară, piper, lemn de santal, chihlimbar, coralii şi alte multe, şi aşa se face că se găseşte marfă străină în China, căci toate vin prin această provincie, în afară de ce aduc portughezii în Kvantung, prin Makao. Şi este atâta mulţime de corăbii mari în această provincie, că odată, demult, un împărat chinez a vrut să cucerească insula japoneză, şi oamenii de aici i-au făgăduit să pregătească atâtea corăbii [câte trebuie] ca din locul acela şi până la insula japoneză să întindă peste mare un pod de corăbii.[1] Din această provincie a plecat din China în anii de demult Marco Pavel veneţianul şi a ajuns în India şi din India în toată lumea; căci în vremurile trecute chinezii călătoreau în ţară aceea.[2] Şi pe Marco Pavel l-au călăuzit corăbierii chinezi şi ceea ce a auzit de la ei a scris despre insulele indiene, de când călătoriseră chinezii mai înaintea lui până în India şi Persia şi chiar până la Marea Neagră. După aceea [însă], cucerind multe ţinuturi în India, le-au luat în stăpânire. Populaţia acestei provincii este murdară, din pricina marii ei nepăsări, iar în toate oraşele sunt multe limbi, că abia se înţeleg unii cu alţii din pricina deosebirii de limbă, însă au o

[1] Şi la J. Niehoff, *op.cit.,* p. 268.

[2] Marco Polo a părăsit China pe mare, după şaptesprezece ani de şedere acolo, în împrejurări deosebite, însoţind-o pe fata hanului, care pleca în Persia, la soţul ei.

singură limbă a învăţaţilor, iar dintre ei sunt mulţi oameni învăţaţi. Cei de pe aici sunt mai ales tâlhari de mare şi de aceea sunt porecliţi de chinezi „cei cruzi", şi ei se mai află încă în vechea lor [stare de] neştiinţă, căci acest ţinut a primit obiceiurile chinezeşti în urma tuturor celorlalte, dar limba şi scrierea lor se deosebeşte de ale celorlalţi chinezi. De aceea catolicii care au trăit în provincia aceasta mai înainte, în vremuri de demult, în [cele] ce au scris despre chinezi au minţit mult din pricina neînţelegerii limbii de obşte chinezeşti. Şi aici credinţa catolică este puţin răspândită pentru că nu este nici un oraş mare sau mic în care să se găsească vreo biserică catolică, în afară de un sat de călugări catolici din cinul Taiminsk, care au [aici] singura lor biserică în toată China, iar celelalte toate sunt iezuite.

Provincia aceasta este cea mai mică din împărăţia chineză, are opt oraşe mari, iar mai mici 48, în afară de mulţime de cetăţi, care sunt construite pentru apărarea dinspre mare. Din cartea de numărătoare a populaţiei chinezeşti din această provincie se găsesc aici 592 000[1] de familii, bărbaţi 1 883 000[2], se dă dajdie 194 000[3] de funţi mătase crudă, mătase lucrată câte 600 000[4] de baloturi, dar mai mult decât orice se strânge aici vamă mare de la corăbii, deoarece plăteşte fiecare, după mărimea corăbiei, însă altă vamă aici nu se ia. [Clima în] această provincie este mai caldă decât [în] alte provincii, cu toate acestea este sănătoasă şi pe aici curg râuri mari, iar în multe locuri se întind golfuri de mare şi de acolo [se aude] mulţime de peşte de mare, pe care îl trimit spre vânzare în toată China proaspăt, sau sărat şi uscat şi din asta se îmbogăţesc. Aici se găseşte mult minereu de aur şi de argint, dar pentru aceasta au legi aspre şi mare oprelişte să nu sape, însă plumb şi minereu de fier sapă fără nici o piedică.

---

[1] La Nieuhoff: 509 200; *idem* la Martini.

[2] La Nieuhoff: 1 802 677; *idem* la Martini.

[3] Doar la Nieuhoff: 194.

[4] La Nieuhoff şi la Martini: 600.

Cel dintâi oraş şi capitală a provinciei, cu numele Foheus[1], este vestit prin construcţiile obşteşti şi prin mulţimea lui de neguţători şi de bărbaţi învăţaţi. Iar prin aşezarea sa, acest oraş le întrece pe toate celelalte ale provinciei, [căci] pământul este foarte roditor şi marea este acolo foarte bogată în peşte, iar un golf de mare ajunge chiar până la oraş, până unde vin corăbiile mari de mare. Peste acest golf este construit un pod preaminunat [care duce] de la oraş până la cea mai mare dintre mahalale, şi podul întreg este făcut din piatră albă cioplită, iar sub el are mai mult de o sută de bolţi. Lungimea podului acestuia este de 800 de arşini şi lăţimea de opt arşini, pe amândouă părţile are parmaclâcuri de piatră pe care sunt sculpaţi lei, iar în Europa nu se află nici un pod asemenea [acestuia], însă în China se află şi mai bune; mai este încă unul la fel în această provincie şi se [mai] găsesc altele multe mai mici. În acest oraş sunt o mulţime de temple, dintre care unul, construit dincolo de pod, le întrece pe toate celelalte prin frumuseţe.

Provincia aceasta a fost supusă de împăratul Ghiiaon care şe-a aşezat în oraşul acesta hanatul, iar sub acest oraş sunt alte multe orăşele şi cetăţi. Şi în locurile dimprejurul acestui oraş creşte mulţime de trestie albă de zahăr, iar veneţianul numeşte oraşul acesta Fugu. Mai cu deosebire se fac în tot ţinutul [acesta] o mulţime de poame numite *lihi* pe chinezeşte, care [poamă] pe bună dreptate o numesc „împăratul tuturor poamelor“, iar aceasta creşte pe cei mai înalţi şi mai mari copaci pe care atârnă ciorchini, la fel ca şi ciorchinii de struguri, însă mai rari. Roada aceasta este adusă din China în ciorchini, mărimea lor este cât o nucă grecească, pe de asupra are o coajă subţire care se sparge cu mâna, miezul e alb, de culoarea argintului, la gust sâmburile parcă ar fi fiert în zahăr. Când este proaspăt atunci este mult mai bun decât uscat. Căci odată uscat îşi pierde dulceaţa şi cu cât este mai puţin uscat, cu atât are gust mai bun. Este şi o altă poamă mai mică decât aceasta numită

[1] *Fudjou.*

lungun[1] , adică „vocea balaurilor“, care este mai mică decât lihi, iar coaja ei este tare, totuşi şi aceasta este bună, şi pe amândouă le usucă chinezii şi le vând din belşug. Din poama aceasta lihii se face un vin bun pe care îl vând cu preţ ridicat; sunt nişte prune foarte mari şi bune care, pentru frumuseţea lor se numesc mukghili[2] , adică „prunele femeilor frumoase“. În oraşul acesta este o biserică iezuită şi pe lângă ea trăiesc mulţi catolici. În împrejurimi sunt munţi înalţi, pe care se află multe mănăstiri catolice cu călugări, iar în munţi sunt grădini încântătoare unde cresc lămâi, portocali şi chitri, şi acolo este şi marele râu Mil, pe care se află praguri mari; cu toate acestea, datorită măiestriei lor chinezii le trec cu uşurinţă şi îşi duc corăbiile ca pe un cal de căpăstru.

Al doilea oraş mare al acestei provincii este cel numit Ţiveheu[3] , înfloritor nu numai prin mărime, ci şi prin negoţ şi prin bogăţie, şi mai strălucitor decât altele prin construcţia templelor sale. Uliţele acestui oraş sunt podite peste tot pe marginile mai ridicate cu piatră, iar pe mijlocul lor cu cărămidă şi sunt foarte curat podite, şi nicăieri nu sunt construite asemenea case ca aici. Şi cu toate că aici se află multe clădiri şi arcuri triumfale minunate, totuşi [mai presus] e un templu prea minunat ridicat între două clopotniţe cu câte şapte brâie care ating în înălţime câte 500 de arşini. Împrejurul acestor clopotniţe sunt construite peste tot parmaclâcuri de piatră, şi în ele se află statui din aramă şi marmură ale idolului Fe[4], atât de frumoase, încât chinezii spun că nu sunt făcute de [mână de] om, ci de către kseken[5], adică de către „oameni nemuritori”. Oraşul acesta este aşezat lângă mare într-un golf unde corăbiile cele mari pot intra pe amândouă părţile, iar lângă golf sunt

[1] *Lun-in.*
[2] *Mei-dzi-li.*
[3] *Ţâuendjou.*
[4] *Buddha*, chinezeşte *Fe*.
[5] *Sien-jăn.*

nişte târguri mari şi [tot atât de] bogate ca şi oraşele cele mari. Din locul acela începe vestitul, preamăritul şi preaminunatul pod care nu are asemănare pe lume şi este construit pe acel golf în care, odinioară, se sfărâmau multe corăbii. Podul acesta l-a construit un voievod vestit şi a cheltuit 400.000 de galbeni de aur[1] şi l-a făcut în acest chip: acolo chiar în mare, au fost aşezaţi 300 de pilaştri din granit, iar acei stâlpi, ca mărime şi înfăţişare, sunt făcuţi ca nişţe corăbii mari, ascuţiţi de amândouă părţile pentru ca valul mării sa nu-i vatăme. Pe aceşti stâlpi sunt aşezate grinzi mari din aceeaşi piatră, [care se întind] de la un stâlp la altul pe deasupra, şi fiecare grindă are în lungime 20 de arşini, iar în lăţime un arşin şi jumătate, la fel şi grosimea. Şi asemenea grinzi de piatră sunt 1400 la podul acesta, toate la fel, iar de amândouă părţile podului sunt aşezate parmaclâcuri şi minunaţi lei sculptaţi. Lungimea podului este de 1600 de arşini, iar lăţimea de opt arşini şi un alt pod la fel nu se mai află nici în China şi nici în [toată] lumea. Şi aici am scris destul despre acest pod mare dar mai este acolo încă unul, cu puţin mai mic decât acela, care duce de la podul cel mare până la mal, însă este construit în acelaşi chip. Iar dacă i s-ar părea cuiva că cheltuielile arătate mai înainte sunt mici pentru asemenea construcţie, trebuie să se ştie că în China se pot tocmi pentru lucru zece oameni cu acelaşi preţ cu care în Europa se tocmeşte un singur om. Iar din acest oraş şi din celelalte supuse lui, aşa cum porneau odinioară tot aşa pornesc şi astăzi chinezii pentru negoţ în ţări străine. Şi aici sunt multe semne că în vremurile vechi ei au umblat prin acele locuri [străine] şi oraşul acesta are sub el şapte târguri mai mici. Aici este un munte înalt şi în vârful lui este construită o clopotniţă cu caturi, în care arde întotdeauna un foc, drept semn corăbiilor care vin.

Al treilea oraş mare al acestei provincii, cu numele Hanheu[2], este construit pe malul marelui râu Hang, peste care se află un

---

[1] Şi la J.Nieuhoff, *op.cit.,* p. 268.

[2] *Djandjou.*

pod mare de piatră cioplită, cu 36 de bolţi mari, foarte înalte, însă este aşa de larg că pe amândouă părţile podului sunt clădite palate şi dughene în care se găseşte tot ce se află în ţările străine şi în China. Sub el are zece târguri mai mici, şi în acest oraş sunt multe pietre pe care sunt săpate semne creştineşti cum ar fi cruci şi icoane, chipul Mântuitorului şi icoana preacinstitei Fecioare. De asemenea sunt cruci de marmură şi în afară de aceasta iezuiiţii au găsit aici cartea sfintei Evanghelii scrisă în limba latină cu scrierea veche, însă acel boier la care a fost găsită, cu nici un preţ nu a [vrut] s-o vândă şi nu le-a dat cartea aceea, căci nimic nu este mai preţuit în China decât lucrurile vechi mai ales cărţile. Oraşul acesta este foarte populat şi împodobit cu tot felul de construcţii, iar neguţătorii sunt foarte bogaţi şi populaţia este foarte îndemânatică şi obişnuită cu orice îndeletnicire. Aici cresc nişte portocale cum nu cred să se mai găsească altele asemenea în lume, căci la gust sunt ca strugurii muscaţi, şi sunt foarte bune nu numai proaspete, ci şi aşezate între două scânduri şi presărate cu zahăr, aşa cum sunt trimise nu numai în [toată] China, dar şi în ţările străine. De asemenea se află acolo un munte pe care se găseşte o stâncă înaltă care, înainte de furtună, se clatină fără să o mişte nimeni. Şi astfel scriindu-se destul aici despre aceste trei oraşe, se cuvine să scriem despre celelalte oraşe ale acestei provincii.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI OPTULEA

Despre celelalte patru oraşe ale provinciei, ce se găseşte în ele şi în împrejurimile lor

Al patrulea oraş mare al acestei provincii, pe nume Kiaking[1], este construit pe malul râului Min şi, cu toate că e mai mic în rang decât capitala, ca mărime este însă la fel, şi stăpâneşte un ţinut întins. Sub el are şapte târguri mai mici, dar în războaiele de acuma cu bogdoiţii, oraşul acesta a suferit multe necazuri,

[1] *Dzienning.*

căci s-a răzvrătit şi multă vreme li s-a împotrivit, după aceea a fost cucerit de ei şi nimicit cu totul, iar oamenii au fost ucişi. Aici este o biserică catolică năruită, iar un pod dărâmat, care a fost foarte frumos [înainte], a început să fie făcut din nou acuma, căci în China se reclădesc mai cu deosebire palatele cele mai vechi, [dar apoi] şi celelalte. De asemenea este un alt pod mare de piatră care, de amândouă părţile, se află câte 33 de dughene; şi întreg acel pod este aşternut cu piatră. În acest oraş este un port mare, aşa că multe mărfuri trec în jos şi în sus pe râu, şi acolo, printre munţi înalţi, este un drum de trei zile, aşternut peste tot şi netezit cu piatră în patru colţuri, iar pe lângă ele sunt sate, târguleţe şi hanuri pentru călători. Pe drum se află peste 10 000 de hamali care poartă tot felul de mărfuri peste acei munţi şi ei sunt atât de deprinşi [cu aceasta], încât oricare ar fi povara ei pot să o ridice. Acolo se strânge vama, pe care o iau câte puţină din mărfuri pentru îngrijirea drumului [şi tot] acolo sunt şi două temple mari. Mai deosebit este un munte înalt de pe care se văd toţi munţii când răsare soarele, de asemenea este şi un alt munte cu numele Fu, pe care sunt multe temple unde locuiesc călugări de-ai lor. Pentru că s-au lepădat de lume, [aceştia] îşi rad părul, şi între ei a fost unul mai mare, un fel de egumen al lor, care a spus ucenicului său, un călugăr mai tânăr, că peste 40 de ani în China va fi altă credinţă mai bună şi după aceea a murit; iar cuvintele acestea le-a scris ucenicul lui într-o carte spre pomenire. După trecerea a 40 de ani, când au sosit iezuiţii [în China] şi au început să propovăduiscă credinţa catolică, acela, auzind ceea ce se propovăduia şi uitându-se în cartea de pomenire, a văzut că se împliniseră anii aceia cu adevărat. După asta, luând idolii lor din două temple, i-a sfărâmat cu securea şi i-a călcat în picioare şi a primit cu toată graba credinţa catolică, iar templul cel vechi l-au făcut biserică şi au aşezat [în ea] icoana lui Christos Mântuitorul şi icoana Preacinstitei Născătoare de Dumnezeu. În locul acesta se găsesc până astăzi nu numai călugării lor ci şi catolici şi o mulţime de pustnici şi în fiecare zi se înmulţesc cei

care trăiesc după obiceiul creştinesc; acolo [mai] sunt şi alţi munţi foarte înalţi.

Al cincilea oraş mare al provinciei aceleia, cu numele Ianţâng[1], este construit pe râul Min, acolo unde se varsă râul şi şi de unde începe un lac mare, din care pricină, din toate părţile vin corăbii mari spre oraşul acesta. Şi cu toate că oraşul nu este aşa de mare, este totuşi foarte frumos şi plin de construcţii de tot felul, şi are ziduri foarte frumoase şi este ca o cheie a acelei provincii. Mai ales este vestit pentru că toată populaţia lui vorbeşte limba chineză cea vorbită de învăţaţi, şi nicăieri altundeva chinezii nu au asemenea vorbire. Aici, pentru curăţenia oraşului, sunt aduse pe ţevi în toate casele izvoare din munţi. În acest oraş sunt trei temple mari, de asemenea şi două poduri mari plutitoare. Sub el are câteva târguri mai mici, între care se află şi cel numit Ksa, poreclit „de argint", pentru că [aici] se fac din belşug tot felul de roade. Oraşul a fost dărâmat în vechime de un împărat şi a fost construit apoi pe celălalt mal, deoarece în [vechiul oraş] un fiu şi-a omorât tatăl, şi astfel judecătorii chinezi au hotărât să fie [mutat oraşul]. Acolo se află şi un pod mare, cu multe dughene de tot felul pe el, iar lângă el se află o biserică a iezuiţilor; acolo sunt şi munţi înalţi, şi pe unul din aceştia trăieşte un animal sălbatic, păros şi mult asemănător cu omul.

Al şaselea oraş mare al provinciei acesteia, cu numele Hinhua, este foarte curat şi frumos, şi mai cu deosebire are pământul mai roditor decât toate oraşele acestei provincii; acolo se află şi multe şcoli şi mulţi bărbaţi învăţaţi, şi morminte foarte frumoase. Atât de roditor este ţinutul [acela] că, deşi are [numai] două târguri sub el, totuşi plăteşte în fiecare an o dajdie destul de mare, câte 72.000 de saci de orez. Însă [aici] este asemenea mulţime de târguşoare şi sate, încât gândeşti că-i un singur oraş în tot ţinutul acela, şi peste tot, drumurile sunt pietruite cu piatră în forma pătrată, pe o lungime

---

[1] *Yungting.*

de 60 de verste şi o lăţime de patru stânjeni, lucrare uriaşă; de asemenea sunt în acest oraş şi multe poduri de construcţie foarte frumoasă. Pe tot cuprinsul acestui ţinut se face multă mătase şi creşte poamă lihi care nu se face nicăieri mai bună ca aici, iar în oraş sunt [şi cinci] temple mari. Acolo sunt şi munţi înalţi, iar pe unul din aceşti munţi este un sat mare care prin întindere şi mulţimea de neguţători este asemenea oraşelor mari, şi atât de bogaţi sunt neguţătorii [aceea] că nicăieri în China nu se mai află alţii la fel [ca ei]. Numai că satul nu este înconjurat cu ziduri şi nu i s-a dat rangul de oraş, şi acolo este un palat cu nişte curţi mari, unde, atunci când vine ploaia, [se aude] un zvon de clopoţel.

Al şaptelea oraş mare al acestei provincii are numele de Tinheu[1], sub care sunt opt târguri mai mici. Cu toate că pământul din jurul lui este muntos, totuşi este îmbelşugat, dar nu este tocmai sănătos, iar locuitorii din oraş sunt ca fiarele sălbatice şi încă nu s-au supus chinezilor. Şi acolo sunt munţi înalţi, iar pe unul din aceştia se găseşte minereu de aur; tot acolo este şi un lac în care dacă aruncă cineva [o bucată de] fier, ea se schimbă îndată în aramă. Într-un alt lac apa este verde şi orice s-ar înmuia în el se face verde; acolo este şi un râu cu multe praguri pe care umblă corăbii mari, iar atunci când [corăbiile] coboară aceste praguri, [corăbierii] aruncă înaintea lor snopi de paie, pentru ca să nu se spargă corabia.

Al optulea oraş al acestei provincii este numit Ksauvu[2], care era odinioară [doar] un târguşor, iar apoi a primit rang de oraş, şi are sub el încă patru târguri mai mici. Este ridicat pe un loc foarte frumos şi de aceea sete numit Cheia ţinutului acestuia, care [mai] are încă o mulţime de târguşoare şi cetăţi, însă despre acelea se cade să se ştie că nu sunt construite în acelaşi chip ca în Europa, [adică nu sunt] mici, şi sunt tot aşa de întinse şi înconjurate cu ziduri ca şi oraşele cele mari. Numai prin aceea

---

[1] *Tîngdjon.*

[2] *Şao-u.*

se deosebesc că în ele locuiesc o mulţime de oşteni, şi peste tot în China sunt astfel de cetăţi. Aici se află şi un port foarte mare şi două capişti uriaşe, aici locuitorii ţes un kitaec foarte bun din cânepă, cu care umblă [îmbrăcaţi] vara chinezii. Acolo sunt şi munţi înalţi, unde se găsesc multe izvoare care tămăduiesc tot felul de neputinţe.

În afară de acele oraşe mari, mai este unul [destul de] mare, sub care trei târguri mai mici, acesta este foarte întins şi foarte frumos, iar ţinutul de sub el este foarte roditor şi acolo se găseşte mult argint; este şi un sat mare, în care dominicanii[1] catolici îşi au biserica lor, singura în [toată] China, [fiindcă] înainte vreme a mai fost alta asemănătoare cu aceasta, dar a fost dărâmată în timpul războiului.

Acolo sunt şi munţi înalţi, unde se află un lac în care, dacă se moaie hainele, [ele] se fac azurii, aşijderea cu apa. În afară de oraşele acelea mai sunt două cetăţi mari, care prin mărime şi prin bogăţie stau mai presus decât multe oraşe; [în ele] se află o mulţime de corăbii, şi [mai este] un pod mare de piatră cu multe bolţi, construit pe de-a-ntregul din piatră neagră, şi de acolo pleacă spre India toate mărfurile chinezeşti. Aici a trăit şi vestitul tâlhar numit Ikfon, care stăpânea trei mii de corăbii mari chinezeşti. Iar în afară de acestea sunt încă unsprezece forturi, construite pentru apărarea dinspre mare.

Alături cu această provincie se află insula cea vestită Formoza, care, cu toate că acum nu este sub chinezi, în anii de mai înainte [locuitorii ei] aveau rânduiri chinezeşti, însă astăzi trăiesc toţi de capul lor, nu au nici han, nici vreun conducător, şi vieţuiesc numai în sate, împărţiţi în clanuri. Aici aşezaseră mai înainte fortăreţe spaniolii, dar după-aceea au fost izgoniţi de către olandezi, care au ridicat o altă cetate a lor într-o altă insulă a Taivanului, punându-i numele Zelendi. Şi cu toate că aici este un port nu prea mare şi prost, totuşi ei nu-l părăsesc şi îl ţin cu străşnicie. Iar insula aceea este foarte mare şi acolo

[1] În original: *dominikati i Katoliki,* probabil spre deosebire de iezuiţi.

sunt o mulţime de cerbi, porci mistreţi, iepuri şi tot felul de păsări, de asemenea şi mulţime de vite, însă mai cu deosebire creşte mult ghimber, şi în munţi se găseşte şi aur, numai că nu se încumetă nimeni să se ducă până acolo. Pământul acestui ţinut este roditor, dar oamenii nu sunt harnici; ei vând chinezilor doar piei de cerb, de asemenea şi vine uscate de cerb care le plac foarte mult chinezilor; le moaie în apă şi le fierb, închipuindu-şi că cine le mănâncă trăieşte vreme îndelungată ca şi cerbul. Poporul insulei umblă vara în pielea goală şi iarna în haine rele, sunt mari meşteri în a trage cu arcul, iar în timpul iernii îi primesc foarte bine pe neguţători şi fac cu multă prietenie negoţ cu ei. Şi astfel am înfăţişat îndeajuns cititorului tot ce se găseşte în toate oraşele acestei provincii descrise mai sus, iar acum vom vorbi despre provincia care urmează.

CAPITOLUL AL PATRUZECI ŞI NOUĂLEA

Descrierea celei de a douăsprezecea provincii chineze cu numele Kvantung[1], câte oraşe mari şi mici se află în ea

Mult bogata provincie Kvantung, este aşezată lângă mare şi de aceea sunt peste tot multe porturi şi mulţime de corăbii. În cuprinsul său are zece oraşe mari şi şaptezeci şi trei de târguri, în afară de portul cel vestit al oraşului Makao, iar după numărătoare se află în această provincie 483.300 de familii; bărbaţi 118.000[2]; dau bir din sare câte 27.300 de puduri în afară de mulţime de vămi. Tot ce este trebuincios traiului omenesc se găseşte din belşug, şi prisosesc mărfurile foarte preţioase, lucrate

---

[1] *Guangdung* sau *Canton.*

[2] Aşa în original (p. 167). Ieuhoff şi Martini menţionează 1.978.022, pentru acelaşi număr de familii ca şi aici. Este poate o greşeală, căci numărul numit al bărbaţilor faţă de cel a familiilor nu este justificat de numărul militarilor care nu erau recenzaţi, aşa cum are grijă să spună Nieuhoff când vorbeşte despre provincia Sâtşuan, *op. cit.,* p. 253.

ori naturale. Cu toate că regiunea nu este toată [numai] şes, ci şi muntoasă, totuşi cresc din belşug tot felul de cereale care seamănă şi se seceră cu mare câştig de două ori pe an căci aici nu este iarnă. Şi chinezii au chiar o zicătoare — că în provincia aceea se întâlnesc trei lucruri neobişnuite: cerul este fără zăpadă, arborii sunt mereu verzi, iar oamenii scuipă sânge. [Aici] nu se ştie ce este zăpada şi ce este iarna şi frunza nu cade niciodată, iar oamenii din această provincie mănâncă frunza numită *betel*[1] care face scuipatul roşu, obicei întâlnit şi în toată India. Să vedem dar ce mărfuri se află în această provincie, căci totul este bun şi scump: aur, mulţume fără număr de pietre preţioase, de mărgăritare, mătase, plumb, mercur, aramă, fier, alun şi tot felul de lemne plăcut mirositoare. Şi fierul din care se fac arme, flinte pe care le încarcă fără măsură cu praf, este aşa de tare, că niciodată [armele] nu plesnesc, ci se moaie [numai] ca ceara şi nu vatămă pe nimeni [din cei care le mânuiesc]. Aici sunt tot felul de poame bune, mai ales de cele indiene, portocale, lămâi, chitră şi mai cresc aici nişte lămâi a căror mărime întrece capul omului, iar la gust sunt ca portocalele. Din florile lor se face o apă care dă destulă mireasmă, iar lămâile le atârnă prin case şi se păstrează un an întreg, de asemenea fac şi zeamă de lămâie din ele. Locuitorii acestei provincii sunt foarte isteţi în tot felul de lucrări, şi ce văd la străini fac [şi ei], chiar şi mătăsăritul ori aurăritul, iar de la portughezi au învăţat să facă sticlă din orez, care nu este atât de tare ca sticla noastră, totuşi e bună. S-au învăţat să facă şi ceasuri mari, dar încă nu ştiu şi nu pot să le facă pe cele mici, fac fire de aur pe fusuri şi cutii foarte iscusite. Şi toate aceste lucruri le vând peste măsură de ieftin.

Provincia aceasta Kvantung are un trimis locţiitor al marelui împărat, căci este depărtată de Pekin şi aşezată lângă mare şi de multe ori a fost înconjurată de tâlhari dinspre mare şi dinspre

---

[1] Plantă din familia piperului agăţător, ale cărei frunze se amestecă cu alte substanţe şi apoi se mestecă în gură. Şi la J. Nieuhoff, p.65.

uscat. Şi acest trimis împărătesc conduce şi cealaltă provincie, dar nu locuieşte în oraşul de capitală, ci şade între cele două provincii, într-un oraş de hotar, iar în oraşul de reşedinţă al acestei provincii locuieşte [doar] marele voievod care are putere peste mare. Aşa, ca găinile în Egipt, sunt în provincia de aici neînchipuit de multe raţe încât îşi aşază ouăle în nisip sau în bălegar, şi astfel, fără ajutorul raţelor, se nasc bobocii. După aceea oamenii le dau drumul la malul mării sau al râului, şi pe râurile acelea se hrănesc raţele şi cresc.

Ceea ce este de mirare e că atunci când vine seara şi aud bătându-se într-o tingire de aramă, fiecare aleargă spre corabia sa. Şi aşa de multe sunt, încât nu numai că se mănâncă proaspete, dar se vând şi sărate în toată China. De asemenea locuitorii au născocit un chip în care sărează şi ouăle: amestecă lut cu sare îl pun peste ouă şi astfel, din pământul acesta, sarea străbate prin coajă şi pătrunde în ou, căci dacă sunt aşezate în apă sărată, nu se sărează; iar aceste ouă le dau şi bolnavilor[1]. Cel mai ciudat lucru în provincia aceasta este o floare mare argintie care creşte aici şi care îşi schimbă culoarea de două ori pe zi, dimineaţa este toată roşie şi seara se face albă, creşte pe un copac mare, dar pentru ce îşi schimbă culoarea nimeni nu ştie.

Cel dintâi oraş mare şi reşedinţa acestei provincii, cu numele Kvanheu[2], este vestit nu numai prin mărimea lui, ci este şi foarte frumos prin construcţiile obştetşti şi prin mulţimea locuitorilor, căci cu mahalaua lui se întinde pe 24 de verste de jur-împrejur, iar locul este foarte mare. De asemenea, nu este aşezat departe de ţărm şi corăbiile mari vin chiar până în oraş, căci peste tot sunt multe canale, iar în oraş sunt o mulţime de neguţători şi tot felul de mărfuri şi bogăţii. Sub el are 15 oraşe mai mici, în afară de oraşul portughez Makao. Şi din acesta sosesc mulţime fără număr de mărfuri, căci numai portughezii [care] sunt

---

[1] La fel la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p. 66.

[2] *Guar g ljou*, respectiv *Canton*.

îngăduiţi să vină [aici] de două ori pe an, la bâlciuri, cumpără câte 1.300 de lăzi cu tot felul de mărfuri de mătase, iar în fiecare ladă sunt câte 150 de valuri. Aur [cumpără] câte 25 taili, adică un lan, şi în fiecare tail sunt 10 galbeni; cumpără mosc câte 70 de funţi şi, în afara de acestea, multă mătase lucrată şi nelucrată şi felurite pietre nestemate, mărgăritare şi alte mărfuri. Şi nu numai portughezii, ci şi indienii şi mulţi alţi străini vin în acest oraş şi cumpără tot felul de mărfuri şi atâta mulţime de corăbii se adună, încât parcă ar fi o pădure şi de aceea domneşte în oraş nesfârşita bogăţie. Dintre oraşele mici ale acestei provincii, în aceleaşi locuri se află oraşul portughez cu numele Makao, construit pe o insulă în mare, chiar la capătul ei, şi este socotit printre cele mai bogate oraşe indiene şi chinezeşti. Este construit pe un loc aşa de întărit că nu se teme de nici o putere omenească, deoarece împrejur se întinde marea, şi pământul e ca o limbă, dar apa acolo nu este adâncă şi corăbiile nu se pot apropia. Şi cu toate că are un port, chiar în el este construită o cetate foarte mare pe lângă care trec corăbiile. Pe această cetate se înalţă turnuri, în care sunt [aşezate] tunuri foarte mari pe care ei le fac din aramă japoneză şi chinezească şi trimit [din ele şi] în toată India, căci acolo la ei sunt prea multe. În vechime în oraşul acesta a fost aşezat un idol cu numele Ama-aga, adică Păzitorul portului, şi de la acesta şi-a primit oraşul numele. Chinezii înşişi le-au îngăduit portughezilor să se aşeze acolo pe insulă pentru negoţ, iar astăzi se află acolo un oraş foarte mare, bogat şi locuit de către aceia. Aici sosesc tot felul de mărfuri şi din Europa şi din India; de asemenea şi mărfurile chinezeşti le strâng tot acolo. În acest oraş, Kvanheu, sunt multe mănăstiri catolice şi o biserică catolică, iar pe lângă ele se găsesc o mulţime de călugări de ai lor, şi mulţi iezuiţi propovăduiesc credinţa catolică. Şi de aici se pleacă spre China, spre insula japoneză şi spre alte ţări [şi] se adună vamă; aici creşte şi un copac ce se numeşte de fier din pricina greutăţii şi tăriei lui care în apă se scufundă, iar din el se fac multe lucruri care trebuie să fie tari. Acolo sunt munţi înalţi pe care locuieşte un

popor nesupus chinezilor, iar alţi munţi sunt aşezaţi în mare ca nişte insule. Există [şi] o insulă numită Ksanhu, ceea ce înseamnează Ostrovul corăbiilor. Acolo, în apa mării, s-a găsit o ramură de coral roşu. Al doilea oraş mare al acestei provincii, numit Ksaoheu[1], este construit între două râuri, totuşi şi pe râu se află o mulţime de locuinţe, iar după numărătoarea [locuitorilor], în oraşul acesta sunt 5 000 de familii; locul acela este foarte îmbelşugat — şi carne, peşte, păsări sunt o mulţime, şi cresc din belşug tot felul de roade şi zarzavaturi. Doar aerul în acest oraş nu este chiar atât de sănătos; acolo se află şi o mănăstire catolică vestită, în care trăiesc 1000 de călugări de ai lor, iar lângă ea este un templu foarte mare. Călugării aceia stăpânesc multe ogoare şi sate din care se hrănesc, iar de la întemeierea templului sunt mai bine de 800 de ani, căci acolo a fost un călugăr cu numele Luzu pe care îl cinstesc printre sfinţii lor. Se povesteşte că acel călugăr a trăit în mare înfrânare şi că s-a legat peste trupul gol cu un lanţ mare de fier şi l-a purtat până când i-a putrezit trupul şi în răni s-au făcut o mulţime de viermi. Şi când din întâmplare cădea un vierme, îndată ridicându-l îl punea pe trup şi ii vorbea: „De ce fugi de mine sau nu mai ai ce mânca?"[2]. Pisa zilnic atât de mult grâu că le-ar fi ajuns la o mie de călugări să mănânce o zi întreagă. Iar mormântul său se găseşte acolo unde este zidită şi mănăstirea şi la ei vin [oameni] din toată China la închinăciune, iar în mănăstirea ceea îşi au stareţul lor până în ziua de astăzi. În oraş [mai] sunt [şi] alte trei temple, şi a fost o biserică catolică acolo; [oraşul] are sub el şase târguri mai mici. Pe acolo sunt munţi înalţi pe care creşte o trestie neagră, şi unde se întâlnesc râurile este un loc foarte primejdios şi se sfărâmă multe corăbii, iar aproape de locul acela se află o capişte idolească pe lângă care trec călătorii şi aduc jertfe după obiceiul lor. Din trestia cea neagră chinezii îşi fac haine desfăcând-o în fire.

---

[1] *Şaodjou.*

[2] Şi la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p.95.

CAPITOLUL AL CINCIZECILEA

Despre celelalte şapte oraşe al acestei provincii, ce se găseşte pe lângă ele şi în ele şi ce se face în acele oraşe

Al treilea oraş mare al acestei provincii, Naunkhiung[1] este foarte bogat şi foarte populat, căci aici se adună tot felul de mărfuri, pe care le însoţesc oşteni[2] peste munţi, şi aici se strânge mare vamă. Trebuie să se ştie cum iau chinezii vamă: neguţătorii sosiţi dau o listă de ceea ce se află în corabie şi, pe încredere, mărfurile nu se scot din vas. De la călători, chiar dacă au marfă cu ei, dacă nu fac vânzare, nu se ia vamă, dar a cerceta pe omul însuşi ori hainele lui, aceasta se socoteşte [lucru] foarte urât la ei, şi astfel în locul mărfurilor îi cinstesc pe oameni. Acolo este şi un munte foarte înalt şi foarte greu de suit, pe care un boier a netezit drumul cu cheltuiala lui şi de aceea i-au aşezat în locul acela un altar nu aşa cum [se face] zeilor, ci pentru veşnică pomenire, pe care îl înconjoară cu tot felul de mirodenii. Acolo în vârful muntelui este şi o clopotniţă foarte înaltă, cu nouă brâie, iar sub acest oraş sunt alte două mai mici; acolo se află pietre aşa de tari că fac din ele cuţite, securi şi altele. Sunt şi alţi munţi împodobiţi cu tot felul de copaci, iar lângă ei este un râu negru, cu apă neagră de la fire, ca şi cerneala adevărată.

Al patrulea oraş mare al acestei provincii, cu numele Honheu, este construit pe un loc roditor şi plin cu tot felul de izvoare, de aceea locul este foarte frumos, iar sub el sunt zece târguri mai mici. Dar pentru că oraşul acela este aşezat aproape de mare, [în el] este belşug de peşte de toate soiurile, de raci de mare şi de tot felul de animale de mare. Şi în acel loc cresc în mare broaşte ţestoase atât de mari, încât de departe se văd

---

[1] *Nansiung.*

[2] În original: *razboiniki* (tâlhari, bandiţi, piraţi); din context, însă, reiese că e vorba de oameni înarmaţi, oşteni, paznici, războinici.

ca nişte movile sau ca nişte insuliţe, şi despre ele mai scriu chinezii că le creşte pe spinare muşchi, răchită şi iarbă pe care le poartă cu ele pe apă ca pe nişte insule. Din carapacea[1] lor chinezii fac tot felul de lucruri de mână, ca vase şi altele, şi este de mirare câte se află acolo; în oraşul acela se află şi un peşte numit *hvangţân*, adică „peştele galben", care uneori, după vreme, îşi schimbă firea în pasăre, căci toată vara este pasăre galbenă şi zboară prin munţi, iar când se apropie toamna, îndată vine la mare şi se face peşte; iar în timpul iernii îl pescuiesc şi este foarte bun la gust. De asemenea sunt foarte multe alte [lucruri] în ţinutul acela. În oraş, între alte clădiri frumoase, sunt şi trei temple mari şi două mănăstiri măreţe de piatră, iar sub acele temple se află 40 de bolţi înalte. Acolo este şi un lac, peste care e întins un pod mare de piatră, iar malul lacului este acoperit [pe de-a-ntregul] cu piatră cioplită, lăsându-se loc numai pentru apa care trece să ude ogoarele de grâu. Acolo este un munte foarte înalt, a cărui înălţime este de 1800 de arşini iar împrejur are 89 de verste şi pe el creşte o trestie tare înaltă şi groasă cât s-o cuprinzi cu braţele, iar pe lângă râul acela se află lacuri.

Al cincilea oraş mare al provinciei, Hoaheu[2], deşi este construit pe un loc muntos, totuşi pământul lui este roditor, Sub el are zece târguri mai mici şi până lângă el vine marea, care ajunge chiar în oraş. Iar când creşte apa cea multă din mare, pentru asemenea împrejurare este construit un pod minunat de piatră, lung de 90 do arşini, pe sub care curge şi râul Gaitei. Acolo sunt şi două temple mari, iar lângă ele se înalţă munţi semeţi pe care cresc fel de fel de ierburi şi flori, şi pe unii nici chiar chinezii nu ştiu ce se află, pentru că de multe ori au trimis oameni ca să-i cerceteze, însă acolo pe munţi au pierit fără urmă. Tot în apropierea oraşului sunt două lacuri

---

[1] *În* original: *cireva* (intestine, stomac, măruntaie): greşit pentru: *cirepa* (ţeastă, carapace).

[2] *Tsaodjou.*

foarte mari şi foarte frumoase, în jurul cărora sunt construite peste tot felurite clădiri obşteşti şi grădini şi [tot] acolo este şi pădurea cu numele Ho, unde se găsesc crocodili care vatămă mulţi oameni.

Al şaselea oraş mare al acestei provincii este cel cu numele Koahing[1], vestit mai ales din pricina voievodatului, căci în el se găseşte voievodul a două provincii şi de aceea oraşul este foarte mare şi cunoscut, împodobit cu tot felul de clădiri obşteşti. Acolo curge un râu mare pe care un voievod vestit a construit o clopotniţă cu nouă brâie. Oraşul are sub el 11 târguri mai mici şi pe acolo trăiesc păuni nu numai prin case, ci şi sălbatici, prin păduri şi prin munţi, unde se înmulţesc. Altundeva nu se mai află [păuni] de aceştia, totuşi [pene] se pot lua din [unele] sate. Acolo în râu trăieşte un soi de peşte, căruia chinezii i-au spus „vaca de apă", căci iese pe uscat şi se bate cu vacile domestice ale chinezilor, pentru că are şi el coarne, iar când rămâne mai mult pe uscat, cornul i se îngălbeneşte şi se moaie şi de aceea fuge îndată în apă unde se face peşte ca mai înainte şi cornul i se întăreşte la loc.[2] Aici cresc arbori [cu lemnul] bine mirositor şi din aceştia se fac mese şi tot felul de lăzi foarte frumoase, de asemenea sunt munţi înalţi pe care se află două temple mari, numite ale fecioarei, căci acolo a trăit o fecioară departe de oameni chiar până la moarte. Şi pe munţii aceia este un lac mic în care dacă cineva aruncă din întâmplare o piatră, îndată se aude ca un tunet şi deasupra lui se ridică nori de ploaie.

Al şaptelea oraş mare al provinciei este Koaheu[3] şi are sub el şase târguri mai mici, care sunt înconjurate de mare şi de munţi ca de un zid; aici sunt o mulţime de păuni şi de şoimi, pe care îi învaţă să vâneze păsări. Şi aici se găseşte piatră pestriţă

---

[1] *Djaoţing.*

[2] J. Nieuhoff are o astfel de descriere scurtă; una mai dezvoltată a făcut Ath. Chircher, *op. cit.,* p. 201.

[3] *Gaodjou.*

de marmură din care chinezii fac mese, ceşti şi multe vase frumoase, şi din mare scot o mulţime de mărgăritare. Acolo trăieşte un peşte înfricoşător, cu patru capete şi şase picioare[1], semănând la înfăţişare cu splina, iar despre peştele acela chinezii spun că împroaşcă mărgăritare şi [lucrul acesta] este vrednic de crezare, căci el înghite acele scoici care fac mărgăritare. De asemenea trăieşte aici în mare o jivină cu cap de pasăre şi cu coadă de peşte în care se găsesc pietre scumpe[2]. Aici, intre aceste oraşe şi insula Haianian[3], trăieşte cu adevărat un soi de raci pe care îi prind în chipul acesta: îi gonesc doar pe mal, şi ei împietresc pe loc. Chinezii şi portughezii mănâncă racii aceştia împotriva fierbinţelilor, şi [numai] în lacul de pe insula Anian trăiesc [raci] asemenea. Acolo, lângă acest oraş se află un râu pe care umblă corăbiile chiar până la mare; [tot] acolo sunt şi munţi atât de înalţi, încât chinezii povestesc despre ei că nici potopul nu i-a acoperit cu apa lui. Este şi un alt munte, ai cărui locuitori nu cunosc nici iarnă nici vară, căci acolo este primăvară veşnică. Pe lângă aceştia sunt şi alţi munţi foarte frumoşi, însă despre ei voi povesti la sfârşit, din cauza mulţimii descrierilor, iar acum se cuvine să tăcem.

Al optulea oraş mare al acestei provincii, cu numele Hienheu, are sub el alte patru târguri mai mici; acolo se află un drum foarte greu peste un munte, iar pe munţii aceia trăiesc de asemenea păuni şi în mare se găsesc o mulţime de mărgăritare; în acest oraş sunt două capişti mari. Lângă el sunt munţi înalţi şi pe acei munţi creşte un soi de legume din care acolo pe munte poţi mânca [oricât, până] te saturi, dar dacă le iei cu tine, nu mai poţi în nici un chip coborî de pe munţi. Oraşul este înconjurat de numeroşi munţi şi de râuri.

Al nouălea oraş mare al acestei provincii, cu numele Liuheu, întrece în belşug toate oraşele ţinutului şi este aşezat lingă mare;

---

[1] *Idem*, la Ath. Kircher, p. 202.

[2] Şi la J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 102,

[3] *Hainan*.

în el este construit un templu mare în cinstea fulgerului, căci ei cred că un zeu anumit are putere asupra lui. Şi aşa povestesc chinezii fără frica lui Dumnezeu că atunci când tună, bat în ceruri nişte ciocane mari în tobe şi de aceea se aude bubuitul pe pământ. Aici se aud întotdeauna, în tot timpul anului, tunete mari. Oraşul acesta are sub el trei târguri mai mici şi în tot ţinutul acelora se găsesc mulţime de mărgăritare. Aici trăieşte o fiară pe care chinezii o numesc „vaca cea sprintenă", şi care are un corn rotat şi aleargă peste 300 de verste pe zi. Acolo se găseşte şi o răchită foarte ciudată, care creşte ca o funie lungă pe pământ, şi pe munţi având frunze verzi lunguieţe, din care chinezii fac tot felul de frânghii pentru corăbii, sau împletesc coşniţe şi scaune, aşternuturi, perne şi alte lucruri [făcute] de mână. Acolo sunt şi alţi munţi pe care s-au construit o mulţime de sate.

Al zecelea oraş mare al acestei provincii, cu numele Kiunhen[1], aşezat pe malul lacului Hanan, unde marea ajunge printr-un canal chiar până în oraş, este capitala unei insule. Sub el are 13 târguri mai mici, care toate sunt construite pe această insulă şi acolo se află nişte munţi înalţi, pe care se găsesc din belşug toate cele de trebuinţă omului, însă chinezii stăpânesc doar ţărmul. În mijlocul acestei insule locuieşte un popor slobod şi nu-i îngăduie pe chinezi decât pentru negoţ. Iar acolo la ei, în munţi, se găseşte mult aur, şi argint, şi mărgăritare, care sunt lângă acel mal atâtea câte nu se găsesc nicăieri: acolo cresc copaci [cu lemn] bine mirositor de santal, de asemenea şi nuci indiene mari şi mici şi mai cresc aici un fel de roade care sunt cele mai mari dintre toate roadele lumii, căci dintr-una singură se pot sătura 20 de oameni şi abia dacă un singur om poate să o poarte, fiind asemenea cu cei mai mari dovleci. Cu toate că acest copac are şi ramuri şi frunze, totuşi pe el nu sunt nici flori, nici poame şi roada aceasta atârnă chiar de tulpină[2]. Şi

---

[1] *Ţiungdjou.*

[2] În Ath. Kircher, *China... illustrata, p.* 186, se află o gravură care reprezintă acest copac numit de el *Arbor Polomiae*.

are coajă atât de tare, încât o sparg cu securea, iar în el se găsesc mulţi sâmburi care au gust deosebit, unii de pepene galben, alţii de castană. Aici trăiesc o mulţime de cerbi, păsări, sălbătăciuni, şi [tot] aici se vânează balene mari de mare din care se scoate grăsimea pe care o folosesc pentru uns tot felul de lucruri de piele şi corăbiile. Lângă acest oraş creşte o iarbă minunată, pe care chinezii o numesc *hifung*, adică „prezicătoarea de vânt", datorită căreia corăbierii ştiu ca din carte în ce lună şi câte zile va fi timp frumos în anul acela iar lucrul acesta îl ştiu din ţinutul acelei provincii.[1] Despre această insulă chinezii povestesc că ar fi de o mie de verste, şi pe ea se află multe biserici catolice, de asemenea şi mulţi catolici. Pentru întâia dată acel oraş a fost subjugat de împăratul Ghioav al chinezilor, care l-a numit Hudiai, deoarece a găsit lângă el o sumedenie de mărgăritare, [într-un loc] unde se află o mulţime de marmură roşie.

Aici sunt [şi] alţi munţi înalţi de marmură pe care trăiesc nişte jivine aidoma câinilor, dar au isteţime ca oamenii. Sunt şi alţi munţi pe care nu este nici ploaie nici vânt şi de aceea [chinezii] i-au numit Goniezung, adică Hotarele vântului, deoarece veghează vânturile şi le opresc la mare, ca să bată o jumătate de lună spre răsărit şi cealaltă jumătate să se întoarcă înapoi şi să bată spre asfinţit. Lângă oraş este un lac cu numele Tung, care s-a născut prin scufundarea unei localităţi; afară de aceste oraşe mai sunt încă zece cetăţi mari pentru apărare împotriva duşmanilor dinspre mare.

CAPITOULUL AL CINCIZECI ŞI UNULEA

Descrierea celei de a treisprezecea provincii chineze cu numele Kvamsi[2], câte oraşe mari se află în ea

Această provincie nu se poate asemui cu provinciile chinezeşti de mai înainte, nici prin mărime, nici prin negoţ şi

---

[1] În Ath. Kircher, *op. cit.,* p. 177, se vorbeşte de această iarbă, cu referire la M. Martini.

[2] *Guangsi.*

nici prin frumuseţe, deşi [şi] aici se găsesc de toate. În provincia aceasta sunt 11 oraşe mari şi o cetate militară, sub care sunt 99 de târguri mai mici şi, măcar că în ele se găsesc toate cele ce sunt şi în celelalte provincii, totuşi nici ca mărime, nici ca mulţime de locuitori nu sunt asemenea, pentru că regiunea este muntoasă peste tot, în afară de ţărmul mării. Acolo unde sunt şi locuri calde, sunt aşezări multe, iar partea de miazăzi încă nu este supusă împăratului chinez, căci aceste meleaguri sunt supuse hanului Tunking. În această provincie, partea de răsărit este foarte populată, însă din pricina munţilor înalţi şi a pădurilor, în părţile de miazănoapte nu este prea populată; [şi aici] trăieşte spre asfinţit un popor neatârnat, care încă nu s-a supus hanului chinez. După numărătoarea chinezească, populaţia acestei provincii este de 187.000[1] de familii, bărbaţi 1.550.000[2], care plătesc dajdie de grâu câte 411.000[3] de saci iar celelalte dăjdii le vom scrie deosebit la descrierea oraşelor. Războiul de acuma cu bogdoiţii a pustiit de tot provincia aceasta. Aici a fost ales cel din urmă han chinez, cu care au sosit şi iezuiţii, de aceea astăzi se găsesc în această provincie o mulţime de catolici. Şi aici sunt multe râuri mărişoare care aduc destul folos şi frumuseţe acestei provincii.

Primul oraş mare şi capitala provinciei este numit Kvailin[4] care şi-a primit numele de la floarea *kvei*[5], ce creşte in împrejurimile oraşului, şi nu se mai află nicăieri decât in regiunea aceasta. Floarea aceea, turcii o moaie în zeamă de lămâie şi vopsesc cu ea cozile şi coarnele cailor; floarea creşte pe nişte copaci înalţi şi este foarte mică şi galbenă şi se împarte în multe rămurele, iar mireasma ei este bine mirositoare. Ea înfloreşte multă vreme pe copac şi nu se vestejeşte nici chiar

---

[1] La Nieuhoff şi la Mairtini: 186719.

[2] *Idem:* 1054760.

[3] La Nieuhoff: 413359; La Martini: 431359.

[4] *Guilin*, în traducere Pădurea de arbori de scorţişoară.

[5] *Gui*, arborele de scorţişoară (Cinnamenum Cassia).

când vine toamna, [căci] atunci cade; şi unde cresc acei copaci se înmiresmează tot locul. Oraşul acesta aşezat lângă un râu foarte repede, are sub el nouă târguri mai mici şi în oraş sunt de toate din belşug şi este împodobit cu tot felul de clădiri. În vremea războaielor de acuma cu bogdoiţii, chinezii au ales ca împărat pe un oarecare numit Iuglim, care s-a războit vreme îndelungată cu bogdoiţii, şi acesta este cel din urmă împărat chinez, însă astăzi nu se ştie unde trăieşte. Mama sa, soţia şi copiii au primit credinţa catolică şi după aceea şi boierii lor au primit aceeaşi religie, apoi au trimis prin iezuiţi solie către papa de la Roma. Aici cresc nişte păsări foarte frumoase, cu penele în multe culori, şi aceste pene [localnicii] le ţes în pânzeturi pentru frumuseţe. Tot aici se găsesc pietre bune pe care îşi freacă cerneala, mai sunt şi trei temple foarte mari alături de care se află un izvor tare ciudat. În care jumătate de apă este neasemuit de curată iar cealaltă jumătate este tulbure şi dacă [cineva] amestecă [cele două jumătăţi], totuşi ele rămân întotdeauna la fel. Lângă oraş sunt munţi înalţi pe care cresc o mulţime de flori din acelea numite kvei, dar copacii pe care cresc ele nu mai lasă să crească acolo şi alţi copaci. În oraşul acesta sunt construite şcoli foarte frumoase pe dealuri, iar pe un munte se află un lăculeţ foarte adânc, în care se găsesc peşti cu patru picioare şi cu coarne, pe care chinezii nici nu-i pescuiesc, nici nu-i omoară, zicând despre ei că sunt hrana balaurilor[1]; pe alţi munţi sunt capişti foarte frumoase, pe lângă care sunt multe râuri şi lacuri.

Al doilea oraş mare al acestei provincii, numit Heuhei, care are sub el 12 târguri mai mici, este construit pe un ţărm unde sunt o mulţime de răchite albe, ierburi şi rădăcini foarte bune pe care le strâng doctorii chinezi. De asemenea se găseşte aici iarba *puza* pe care o socotesc nemuritoare căci este veşnic verde şi de aceea mulţi o ţin în case[2]. Lângă acest oraş sunt două temple mari, iar lângă ele şcoli şi clădiri obşteşti minunate;

---

[1] Şi la J.Nieuhoff, op. cit., p.273.

[2] *Idem, ibid.*

acolo sunt şi munţi înalţi pe care se află o construcţie minunată şi un lac cu peşte şi de asemenea [se află] o mulţime de râuri mari şi mici.

Al treilea oraş mare al provinciei, numit Kinghiven[1] , împrejurul căruia sunt peste tot munţi frumoşi, are sub el nouă târguri mai mici, în care se găseşte pretutindeni aur, [pe care] însă îl strâng numai din nisip. Aici cresc nuci indiene şi poame *lihi*, de asemenea în oraş se află doua temple, iar lângă el un munte înalt care se numeşte Taulim, adică Muntele cerului.

Al patrulea oraş mare al provinciei acesteia, numit Pinglo, este aşezat pe malul râului Li, pe care se mai află 360 de oraşe şi de aceea duşmanii ar fi nevoiţi să vină [aici] cu corăbiile; oraşul acesta stăpâneşte opt târguri mai mici. Aici se găseşte ceară albă din care se face lumânări, aşa cum s-a scris mai înainte, şi cresc o mulţime de poame lihi. Acolo sunt şi munţi înalţi, iar pe unul din aceştia sunt parcă făcuţi de la natură doi ochi care se văd de departe, şi pe alţi munţi cresc o mulţime de portocali.

Al cincilea oraş mare al acestei regiuni, cu numele Gukieu, care este construit tocmai pe locul unde se adună toate râurile acelei provincii şi de unde pornesc în provincia Kvantung, întrece, din această pricină, toate celelalte oraşe ale provinciei prin negoţ. De aceea oraşul acesta parcă ar fi un ţinut deosebit de provincie, căci toate drumurile se fac pe apă, din care pricină îl numesc Cheia ţinutului. Aici pe munţi se găseşte mult chinovar. Acolo trăiesc şi nişte şerpi [atât de] mari, cât nu pot fi mai mari pe lume, şi chinezii scriu despre ei că unii ating în lungime 50 de arşini. Aici sunt şi nişte sălbătăciuni cu corn pe nas, iar într-un copac mare se găseşte, în locul măduvei, o făină pe care chinezii o amestecă în multe bucate şi este foarte gustoasă. Aici trăiesc nişte maimuţe mari ca nişte câini galbeni, cu faţa de om, însă păroasă, şi cu glas subţire ca de femeie. În acest oraş

[1] *Ţingyuen.*

sunt două temple mari, iar sub el are zece târguri mai mici; acolo sunt şi munţi înalţi prin care trece un drum strâmb şi îngust care duce spre hanatul Tunking. Iar pe acest drum se află atâtea prăpăstii şi este atâta strâmtime că mulţi pier, nedovedind să iasă, şi de aceea locul se numeşte Porţile cerului, iar alţii îl numesc Kveimun, adică Porţile iadului. Acolo sunt nişte munţi unde este aşa de frig încât din pricina gerului prea mare, nimeni nu poate trăi pe ei. Pe alţi munţi s-au aflat urme omeneşti în lungime de mai bine de un arşin[1], iar pe alt munte se vede în noapte ca şi când ar arde lumânări, şi pe acei munţi creşte multă trestie indiană. Lingă ei se întâlnesc mai multe râuri; şi se află mai ales acolo lacul Gai, în care împăratul Pegao creştea cândva zece crocodili, pe care îi hrănea cu osândiţi la moarte, însă, ce era de mirare, pe cei nevinovaţi crocodilii nu-i mâncau şi [nici] nu-I vătămau, şi în acest chip pe aceia îi slobozeau de la moarte.

Al şaselea oraş mare al provinciei acesteia, numit Ţenheu[2], este ridicat între două râuri mari şi de aceea pământul este roditor şi nu este aşa de secetos ca în alte ţinuturi; acolo sunt şi temple mari. Sub el, oraşul are patru târguri mai mici, şi aici se găseşte o scorţişoară bună care se deosebeşte de scorţişoara de India prin aceea că este mai bine mirositoare şi este mai gustoasă. Aici creşte şi un arbore tare, care din pricina tăriei [lemnului] se numeşte „de fier“; tot aici se găseşte şi o jivină încornorată, asemenea unei vaci, care se vânează printr-un şiretlic: [chinezii] umplu nişte saci mari cu sare[3] şi îi aşază în locul acela pe unde trece animalul, deoarece îi place foarte mult sa mănânce sare. Şi aşa se repede la sarea aceea, că uită de sine şi se lasă prins şi chiar daca îl leagă sau îl bat, de la sare nu se îndepărtează. Aici se sapă un pământ galben pe care chinezii îl folosesc ca [leac] împotriva oricărei otrăvi şi tot aici

---

[1] 0,711 metri.

[2] Sündjou.

[3] Şi la J. Niculioff, *op. cit.,* p. 274, însă doar menţionat.

se fac din iarbă nişte ţesături[1] ce sunt mai bune decât cele de mătase şi se vând mai scump; acolo sunt şi nişte munţi foarte înalţi pe care se găsesc din belşug tot felul de păduri şi pomi roditori.

Al şaptelea oraş mare al provinciei se numeşte Iaking, este construit pe un loc foarte întins, iar sub el sunt şase târguri mai mici. Aici este cel mai însemnat loc din China unde se găsesc elefanţi pe care îi învaţă la luptă şi la cărat [poveri], şi trăiesc şi nişte papagali foarte vorbăreţi, ca şoimii la mărime şi înfăţişare. Minunat este mai ales că aici trăieşte un soi de găină care scuipă fire de bumbac şi dacă nu le strânge nimeni, le înghite iarăşi. De asemenea este aici un animal deosebit, foarte mare, care are peri mai lungi de o jumătate de arşin şi împroaşcă cu ei pe duşmanii care-l urmăresc.[2] În acel oraş sunt trei temple mari, pe acolo sunt şi munţi înalţi cu tot felul de copaci, se găseşte şi fier tare, iar lângă aceşti munţi este o cetate mare.

Al optulea oraş mare din provincia aceasta poartă numele de Taiting[3], are sub el douăzeci şi trei de târguri mai mici, şi acolo se află hanatul neatârnat al lui Tuntig, iar pe oamenii aceia chinezii îi numesc barbari. Ei umblă desculţi, de asemenea au alte obiceiuri şi altă scriere şi vorbire decât chinezii, totuşi, ca şi japonezii, ei înţeleg scrierea şi limba chinezilor, şi acolo sunt şi mulţi catolici.

Al nouălea oraş mare al regiunii acesteia, numit Suming, este oraşul de scaun al hanului Tunkineg, care mai are şi altă reşedinţă la miazăzi, iar sub el oraşul are şase târguri mai mici şi în vecinătate se află un munte foarte frumos.

Al zecelea oraş mare al acestei provincii, numit Hangan, nu are sub el nici un târg; acolo se găseşte multă miere şi ceară şi tot ce este de trebuinţă se află din belşug, iar lângă el este şi un munte înalt şi foarte frumos.

---

[1] *Idem, ibid.*

[2] Toate eresurile acestea sînt şi la J. Nieuhoff, *op. cit.,* p. 274.

[3] La J. Nieuhoff: *Taitung.*

Al unsprezecelea oraş mare al acestei provincii, numit Tiniheu, care astăzi se află sub hanul tunhinilor, are sub el şase târguri mai mici. În afară de aceste oraşe mai este şi o cetate mare militară, numită Sughien, iar sub ea sunt două oraşe în care trăiesc laolaltă neguţători şi oşteni şi se află la porunca hanului Tunghin; acolo sunt şi munţi înalţi. În afară de oraşele acestea mari mai sunt şi alte oraşe mici şi mari despre care nici chinezii nu scriu prea mult[1], iar în afară de acelea nu au mai fost încă două cetăţi construite pentru apărarea hotarelor, însă astăzi acelea sunt sub hanul tunghinilor.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI DOILEA

Descrierea celei de a patruzecea provincii chineze, numită Kveiheu[2], câte oraşe mari şi mici se află în ea

Spre deosebire de celelalte provincii chinezeşti, această provincie Kveiheu este numită cea muntoasă şi nu-i atât de lucrată, căci peste tot sunt munţi înalţi şi repezişuri, iar pe munţii aceia sălăşluieşte un popor sălbatic sub stăpânirea unor cneji. Populaţia chineză locuieşte în oraşe şi în cetăţi de apărare, care mai ales păzesc drumul ce duce din această provincie către Naun, iar ţinutul este atât de aspru şi de îndepărtat încât chinezii îi trimit aici în surghiun pe împăraţi şi pe mulţi boieri care se află în dizgraţia împăraţilor. Prin această provincie au venit în vremurile de demult tătarii calmuci şi au cucerit China, cu ei aflându-se şi Marco Pavel veneţianul. În această provincie oraşele mari sunt cu toatele opt, iar mai mici [sunt] zece, în afară de ele sunt şi patru cetăţi militare mari sub care sunt patru mai mici, cât despre forturi şi târguleţe, acelea sunt fără număr.

După numărători, provincia aceasta are populaţie chineză 45.300 de familii, cu totul sunt 231 000 de bărbaţi, plătesc

---

[1] Încă o indicaţie că Milescu a folosit şi scrieri chinezeşti, probabil prin intermediul traducerii lui Verbiest.

[2] *Guidjou.*

bir din orez câte 47 660 de saci, mărfuri de cânepă şi alte ierburi, 5 900 de valuri.[1] Şi aceste venituri abia ajung pentru îndestularea oştenilor, şi hanul chinezesc mai trimite încă pe deasupra mulţi bani pentru plata lor. Fiindcă dacă nu păstrează provincia aceasta, atunci pierde şi provincia Naun, şi chinezii scriu că în munţii de aici se află mulţime de aur, argint, mercur şi alte lucruri de preţ, însă poporul din aceşti munţi este foarte greu de supus, căci trăieşte ca fiarele sălbatice, iar chinezii fac cu ei schimb cu sare şi cu alte lucruri felurite trebuitoare lor. Aici, cu toate că locurile sunt muntoase, lotuşi sunt multe văi foarte roditoare şi aici ar putea creste orice, numai că pământul nu este lucrat, iar mătase nu se face. Cât despre carnea de vită şi de porc, [aceasta] e foarte multă, iar cai nu se găsesc în toată China mai buni ca cei de aici, de asemenea nici mai mult mercur decât aici nu se găseşte [nicăieri].

Cel dintâi oraş mare şi capitala acestei provincii, numit Kveiang,[2] care este aşezat pe un loc întins şi populat din destul, are sub el 19 oraşe mai mici şi cetăţi care nu sunt mai prejos decât oraşele. Acolo sunt şi munţi înalţi pe care se află o capişte frumoasă, iar pe unul din ei, atunci când este a ploaie [se aude] de parcă ar bate timpanele; acolo este şi un izvor în care se găseşte o apă curată şi gustoasă.

Al doilea oraş mare al regiunii acesteia, numit Huheu[3], are sub el patru cetăţi, şi aici se găseşte mult chinovar, mercur şi alte lucruri. Localnicii sunt foarte cruzi, tare înclinaţi către idoli, aduc jertfă dracilor şi umblă întotdeauna desculţi, zbârlindu-şi părul.[4] Acolo se află un munte înalt pe care sunt asemenea prăpăstii, încât nimeni nu se poate sui pe ei.

---

[1] La Martini lipseşte; la Nieuhoff este aceeaşi cantitate, din aceleaşi sorturi de ţesături.

[2] *Guiyang.*

[3] *Sâdjou.*

[4] Şi la J.Nieuhoff, *op.cit.,* p.276.

Al treilea oraş mare al provinciei acesteia numit Sunan, are sub el două târguri şi cinci forturi şi acolo sunt nişte munţi foarte înalţi pe care trăiesc oameni fioroşi, încă nesupuşi de chinezi.

Al patrulea oraş mare al regiunii, numit Hiniven,[1] are sub el un târg şi patru forturi. Aici cresc tot felul de flori, portocali şi felurite păsări sălbatice, sunt munţi înalţi şi izvoare prea minunate.

Al cincelea oraş mare al provinciei se numeşte Ksekien[2] şi are sub el trei cetăţi şi ţinuturi frumoase. Oamenii au o scriere deosebită, pe care o zgârie pe nişte tabliţe[3], iar când cineva se îmbolnăveşte, cheamă diavolii în ajutor.

Al şaselea oraş mare al provinciei acesteia, numit Tunking,[4] are sub ei şapte cetăţi, iar acolo se găseşte mult aur, de asemenea şi aramă, sunt şi munţi înalţi şi izvoare preaminunate.

Al şaptelea oraş mare al provinciei poartă numele de Liping, iar sub el sunt patru orăşele şi unsprezece fortăreţe. În oraşul acela oamenii vorbesc altă limbă, şi pentru cei bolnavi aduc jertfă diavolilor oase de găină. Aici cresc şi păsările filin[5], de asemenea şi rădăcina foarte preţuită numită hina, care se foloseşte ca leac. Aici se fac tot felul de rufe de corp din cânepă. În oraş este un templu foarte frumos şi un pod numit Tneisen, adică „lucrat de cer", care e construit peste râul Tneis, având o sută de arşini în lungime şi zece arşini în lăţime. Tot acolo se află muntele Kinping, adică Cel desenat cu aur, [numit aşa] din pricina frumuseţii lui, în care sunt multe peşteri frumoase.

Al optulea oraş mare al provinciei, numit Tuhoi,[6] care este construit pe râul Koi, are locuitori foarte harnici în vorbe de

---

[1] *Djăngyuen.*

[2] *Şâţien.*

[3] J. Nieuhoff, *ibid.,* p. 277.

[4] *Tungjăn.*

[5] Bufniţa.

[6] *Duyum.*

ocară; sub el are trei târguri şi nouă cetăţi, şi aici sunt asemenea [munţi] înalţi că este cu neputinţă să fie luaţi cu asalt.

Iar în afară de aceste oraşe mari, mai sunt patru cetăţi militare.

Cea dintâi cetate, cu numele Pugan, se mai numeşte şi Cheia acelor ţinuturi; locuitorii nu sunt aşa de sălbatici ca cei descrişi mai înainte, iar în munţi se găseşte şi aici mercur, chinovar, legume, poame şi alte lucruri de leac.

A doua cetate militară, cu numele Iuking, are sub ea două fortăreţe mai mici, iar pe munţii foarte înalţi de acolo trăiesc popoare de [vorbesc] altă limbă.

A treia cetate mare [militară] este numită Hinpih, sub Care sunt [alte] două cetăţi. Aici se găseşte mult aur şi argint, iar în cetatea aceasta [localnicii] nu doresc altă bogăţie decât tauri şi vaci şi pe acelea le dau şi ca zestre; şi încă nu sunt supuşi chinezilor.

Cea de-a patra cetate [militară], cu numele Kaksun, are sub ea [alte] două cetăţi şi în ea se află trei poduri mari de piatră. În afară de aceste cetăţi [mari] mai sunt încă patru cetăţi militare; cea dintâi, Punting, unde se află drumul care duce în China. Aici oamenii trăiesc după bunul lor plac şi nu au nici un fel de bunăcuviinţă. A doua, Intien, are sub ea patru cetăţi şi băştinaşii îşi tund părul la moartea tatălui sau mamei lor. A treia este Pinghis unde creşte un ceai foarte bun, portocali şi tot felul de flori şi unde se face kitaec din cânepă. A patra este Pigan, care are sub ea două cetăţi şi unde se află un pod mare de piatră şi munţi înalţi. În afară de aceste cetăţi [militare], mai sunt multe [alte] cetăţi, dintre care [mai] mari zece şi mai mici şapte, care apăra de tâlhari drumul călatorilor. Aici sunt munţi înalţi şi în mijlocul lor, peste o prăpastie adâncă, este un pod de lemn pe lanţuri de fier, atârnate de nişte scoabe mari de fier bătute în munte de amândouă părţile. Iar între munţii aceştia se afla câmpii întinse unde cresc tot felul de roade şi pe munţi sunt multe râuri şi izvoare cu apă minunată.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI TREILEA

Descierea celei de a cincisprezecea provincii chinezeşti, cu numele Iunian[1], şi câte oraşe mari are în ea

Această provincie este descrisă de către chinezi ca cea din urmă ca rang şi aşezare, însă dacă îi cercetăm bogăţia şi întinderea şi [dacă ţinem seamă] că în ea se găsesc tot felul de lucruri scumpe, atunci se poate număra nu printre cele din urmă, ci de-a dreptul printre cele dintâi provincii chinezeşti de frunte. Şi provincia aceasta este cea mai de apus dintre toate cele de la miazăzi şi apropiată de ţinuturile indiene, şi cu toate că este departe de mare, totuşi golfurile de mare şi ţinuturile indiene Piguan şi Bangal nu sunt departe de această provincie. De aceea ea se arată aici peste tot plină de râuri şi lacuri, iar munţii, deşi numeroşi, nu sunt însă neroditori şi aduc mai ales frumuseţe şi folos provinciei care este aşezată pe loc şes. Regiunea este foarte bogată şi tot ce e de trebuinţă vieţii omeneşti se cumpără foarte ieftin; aici se găseşte aur chiar în nisip, unde este foarte mult, dar dacă s-ar săpa minereul, atunci nicăieri nu ar fi atâta belşug de aur. Şi despre asta este la chinezi o zicătoare în care spun, când văd pe careva că trăieşte fără griji: „Oare părinţii lor n-or fi fost voievozi în provincia Iunian?". Aici se face mult chihlimbar mai roşu decât cel polonez, căci în China nu se găseşte din cel galben, iar caii şi elefanţii de aici sunt foarte buni. În provincia aceasta se găsesc rubine şi lapislazuli, de asemenea agată, adică ochiul motanului, şi alte multe pietre de preţ, de asemenea [se găseşte] mosc, mătase şi felurite mirodenii, aşa cum vom scrie mai departe când vom face descrierea oraşului. Provincia aceasta are 12 oraşe mari, peste ele încă opt mai mari şi 84 mai mici; în afară de acestea are şi o mulţime de cetăţi cum vom vedea mai încolo.

După numărătoare, populaţia chineză din această provincie numără 133.000 de familii, iar bărbaţi sunt 1.433.000, şi

[1] Yunnan.

populaţia e de toate felurile; acolo unii oameni sunt ca nişte cneji ai ţinutului, chinezii îi numesc *tukfun* şi ei stăpânesc după bunul lor plac asupra supuşilor lor. Şi ei se socotesc chiar ca ţinând locul împăratului chinez şi nicăieri în China nu este un bir aşa de mare ca în provincia aceasta. Din grâu dau câte 1.400.300 de saci, sare câte 57.000, în afară de alte biruri şi vămi; pentru că provincia aceasta este aşezată aproape de India, de aceea ţin şi multe obiceiuri indiene, dar chiar la chinezi este obiceiul ca femeile să nu iasă niciodată din casă, ci să trăiască mereu sub pază puternică şi să nu se arate niciodată oamenilor. În această provincie, peste tot pe uliţe, [oamenii] umblă şi târguiesc şi vând ca în ţările nemţeşti, iar trupul morţilor nu se aşază în coşciuge, ci se arde, după obiceiul indian. Populaţia acestei provincii este cutezătoare şi îi întrece pe toţi ceilalţi chinezi prin curaj, şi de aceea sunt gata de harţă întotdeauna şi învaţă elefanţii la treburi de război. Oamenii sunt cuviincioşi în toate şi mai ales înclinaţi spre credinţa creştină, iar cei care au primit credinţa catolică o păstrează cu tărie; şi despre provincia aceasta scrie veneţianul că [locuitorii] fac multe lucruri pe care europenii nu le cunosc deloc.

Cel dintâi oraş mare şi capitala provinciei acesteia e numit Iunian, după numele acestei provincii, care se tâlcuieşte Sudul înnourat, iar sub el sunt unsprezece târguri mai mici. Pământul tuturor acestor oraşe este foarte bun şi roditor, de asemenea are munţi şi izvoare foarte frumoase. Oraşul acesta este deopotrivă cu oraşele mari şi bogate chinezeşti, căci prin mărfuri şi negoţ, prin bogăţie şi construcţii de tot felul este prea frumos. Este construit pe malul marelui lac numit Tien din care se îndreaptă spre oraş o mulţime de canaluri pe care umblă corăbii mari chiar până acolo. Aici se află un munte înalt împodobit cu temple şi cu felurite clădiri obşteşti, iar printre acele palate este unul foarte mare în care trăieşte un cneaz învestit pentru slujba militară. Aici mulţi locuitori se închină la idoli, iar mai înainte vreme erau unii bărbaţi care nu se căsătoreau înainte ca fecioria nevestei să o fi luat altul, după cum scriu înşişi chinezii despre

acest lucru. Aici cresc cai foarte buni, care, deşi nu-s mari, sunt puternici şi îndrăzneţi; aici se lucrează şi nişte covoare cum nu se găsesc mai bune nicăieri. Se găseşte şi piatră de lapislazuli, vopsele verzi şi marmură bună, iar în oraş sunt două temple mari, şi în apropierea lui munţi înalţi pe care se află multe capişti şi clădiri. Pe unul din munţi se află un izvor foarte rece care tămăduieşte neputinţa paralizei; într-unul din munţi se găseşte aur, într-altul multe bogăţii, şi pe munţii aceia sunt multe mănăstiri de ale lor; acolo este şi un lac foarte mare, care are de jur-împrejur 500 de verste.

Al doilea oraş mare, numit Tali, este ridicat pe malul marelui lac Siun, pe care chinezii îl numesc Marea din pricina mărimii lui, deşi este întins mai mult în lungime decât în lăţime. Ţinutul acesta este cel mai de apus din toate ţinuturile chinezeşti, iar locul este roditor şi cu bună înfăţişare. Oraşul acesta este foarte [întins] şi în el sunt construcţii atât de mari, încât un singur palat măsoară cinci verste de jur-împrejur şi 22 de stânjeni în înălţime; are populaţie fără număr, este înfrumuseţat cu tot felul de clădiri obşteşti şi în el sunt trei temple mari, pe lângă o mulţime de altare mici. Oraşul acesta l-a construit împăratul Iva, [în vremea] când stăpânea toată India, şi a ajuns până lângă râul Gange; iar sub el oraşul are şase oraşe mai mici. În locurile acelea se găseşte o marmură foarte frumoasă înflorată de la natură cu tot felul de culori ca nişte vine, şi în ea parcă se văd munţi, râuri, copaci, flori şi altfel de lucruri de podoabă, încât crezi că a fost făcută şi pictată cu mâna. Din marmura aceea chinezii fac lespezi şi împodobesc mesele, iar în palate [împodobesc] pereţii şi tot ce le este de trebuinţă. Aici cresc nişte smochine ca şi în Europa, pe care chinezii le numesc vukokvo, adică „roadă fără floare", pentru că rodesc fără flori. Aici creşte şi ceai bun, iar în ape [sunt] o mulţime de peşti; sunt şi munţi înalţi pe care se află un lac atât de adânc încât nimeni nu i-a dat încă de fund până astăzi. Pe alt munte se află un mormânt mare, ca o movilă, sub care zac mai mult de 200 000 de oameni, indieni ucişi în luptă de chinezi. De asemenea sunt

pe munţi nişte capişti foarte frumoase şi mănăstiri în care se află mulţime fără număr de călugări de ai lor, iar locul este cunoscut pentru că de aici a venit dinastia Han în China, când a biruit noroadele. Odinioară chinezii nu cunoşteau nici un alt Dumnezeu în afara de Ksankti, adică cel mai frumos împărat, pe care ei îl numeau Odoto; aici este şi lacul Seul, de o întindere mare, în care munţii stau ca nişte insule.

Al treilea oraş al acestei provincii este numit Lingan şi are sub el zece târguri mai mici şi nouă fortăreţe. De aceea sunt aici, peste oraşele obişnuite ale acestei provincii, acele fortăreţe, ca să apere ţinutul acestui oraş, căci în apropiere este hanul tunghin. Iar oraşul acesta este înconjurat peste tot cu ziduri foarte puternice, şi nu e mic în întindere; locul împrejurul oraşului este şes, iar în oraş sunt două [capişti], lacuri mari şi multe râuri, fapt pentru care [îţinutul] este plin peste tot de oraşe, cetăţi, sate şi târguşoare. În împrejurimile oraşului creşte foarte mult grâu, [se găseşte] miere, ceară şi tot felul de poame care cresc şi în India. În el are, [în afară de cele două capişti], şi un templu mare, de asemenea un pod mare de piatră, iar pe munţii cei înalţi sunt multe locuinţe. Pe munţii aceia sunt şi izvoare din care oricine bea apă i se albeşte faţa şi se îngraşă, [şi tot] acolo se află şi un lac mare şi râuri multe.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI PATRULEA

Despre celelalte patru oraşe ale provinciei acesteia, ce se află în afara lor şi în ele şi câte târguri mai mici au sub ele

Al patrulea oraş mare al acestei provincii, numit Kuhieng[1] este construit în mijlocul ţinutului şi este înconjurat peste tot de munţi şi de râuri, ca de un zid şi acolo aerul este foarte sănătos, pământul roditor şi foarte frumos. Aici se găsesc vopsele verzi şi albastre, şi sub el are şapte târguri mai mici, iar în vremurile

[1] *Tşusiung.*

de demult chinezii scriu că aici au trăit nişte oameni numiţi *kinhi*, adică „[cu] dinţi de aur". Şi astăzi oamenii acestui oraş fac la fel, după cum ne-a povestit nouă boierul chinez askaniama[1], că la ei sunt niste oameni care îşi acoperă dinţii cu aur, şi aceea este provincia numită Ariisada, despre care scrie acel veneţian. Aici este un anumit obicei că, aproape de oraşul Nangan unde se află o stâncă foarte mare de mai mult de 50 de arşini, în fiecare an se strâng la această piatră o mulţime de oameni şi o împodobesc toată de jur-împrejur cu aur şi i se închină ei şi o numesc *ksinksei*, adică „piatra duhurilor". Acolo sunt şi munţi înalţi şi roditori, iar pe unul din ei se găseşte argint de bună calitate.

Al cincilea oraş mare în provincia aceea este numit Kinkiang şi are sub el cinci târguri mai mici. Şi cu toate că ocupă loc puţin, totuşi este roditor şi oraşul este mare, frumos şi îmbelşugat cu de toate, mai ales cu peşti şi este un peşte anumit din care doctorii fac un leac de vindecă orice lepră şi râie. Aici se fac covoare bune de mătase şi de bumbac. Iar în apropierea oraşului acestuia este o stâncă mare despre care se povesteşte ca în vremurile de odinioară un împărat chinez, supărându-se pe un han oarecare şi pe solii acestuia care l-au întâlnit lângă locul acela, a izbit cu sabia în piatră, despicând de un arşin şi jumătate stânca. După întâmplare, împăratul acela le-a spus solilor: „Duceţi-vă şi povestiţi împăratului vostru ce fel de sabie am eu", iar după aceea el a supus şi împărăţia aceluia. Prin aceste părţi ale oraşului, sunt munţi înalţi, iar pe unul este construit un templu de al lor; [mai] este şi un alt munte care se vede în întregime ca poleit cu aur când răsare soarele. Acolo este şi un lac mare în care se găsesc nişte peşti buni, negri, cu care se lecuiesc nulte neputinţe.

---

[1] Rezultă de aci că informaţiile orale culese de la askaniama sînt mai ample decât au fost arătate în *Stateini spisok;* vezi *Jurnalul…,* cap. IV şi V.

Al şaselea oraş mare al acestei provincii, numit Munhoa, are sub el un singur târg, dar aici se găseşte foarte mult mosc, cât nu este nicăieri mai mult. Acolo se află un munte care-i întrece în mărime pe toţi ceilalţi munţi ai provinciei şi un altul care se numeşte Fungoang, adică moartea păsării fenix; şi pe el se spune că a cântat [această pasăre] şi după aceea a murit. Şi astăzi se adună în fiecare an o mulţime de păsări pe muntele acela, parcă ar plânge moartea păsării fenix şi asta se întâmplă toamna, spre sfârşitul ei.[1] Locuitorii oraşului, cunoscând ziua accea, se duc pe munte, fac focul şi prind o mulţime de păsări. Este un alt munte numit Tirmug, adică Urechea cerului, deoarece cum rosteşti chiar încetişor ceva, îndată ţi se răspunde cu glas asemănător.

Al şaptelea oraş mare al acestei provincii, numit Kinktung, este aşezat între nişte munţi strâmţi şi împăduriţi, şi are sub el doar un singur târg. Aici oamenii trăiesc şi scriu ca şi indienii, iar în vechime erau numiţi kizeng, adică „făcătorii de argint" pentru bogăţia în minereu [de argint a acestor locuri] şi de aci s-au întemeiat multe dinastii. Zidurile oraşului se află la opt verste în jurul acestuia, iar ţinutul întreg este foarte roditor, mai ales în orez, care se face din belşug. Acolo este o prăpastie foarte adâncă peste care e întins un pod minunat, înţepenit cu 20 de lanţuri mari de fier, de la un munte la alt munte, şi fiecare lanţ are o lungime de 60 de arşini, iar pe lanţurile acelea sunt aşezate grinzi mari de lemn şi astfel este construit întregul pod. Şi când se trece lume multă, podul se clatină, iar trecătorii se îngrozesc din pricina prăpastiei. Este construit de un împărat chinez cu numele Ming, iar de atunci până astăzi sunt 1602 ani şi podul acela încă se află întreg. Acolo este şi alt munte, pe care sunt multe forturi pentru apărarea călătorilor.

Al optulea oraş mare din această provincie numit Kvinkiang, şi încă unul de sub el, se află astăzi sub hanul Tunghinsk, iar pământul este foarte roditor şi pretutindeni plin cu aşezări

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p.283.

omeneşti. Şi cu tot belşugul său se numeşte ţara barbarilor, deoarece [locuitorii] se bat mereu între ei, umblă desculţi, cu părul zbârlit, poartă haine scurte şi, de cărpănoşi ce sunt, mănâncă orice, ca şerpi, şoareci şi tot felul de gadine[1]. Aici este şi un alt munte înalt pe care cresc multe flori iar printre ele curge un izvor numit Ţivonse, adică Izvorul prea înflorit. Şi aici este un râuşor cu apă caldă, cu care chinezii se spală şi se înzdrăvenesc din tot felul de boli.

Al nouălea oraş mare al acestei provincii se numeşte Kvansi şi se află în stăpânirea hanului tunghinilor, iar sub el sunt patru târguri mai mici; acolo se află şi munţi înalţi, unul din aceştia este chiar în oraş, şi pe el este clădită o şcoală chinezească.

Al zecelea oraş mare al provinciei cu numele Hiniven este aşezat în mijlocul ţinutului, şi aici trăiesc păuni sălbatici şi domestici din care se găsesc o mulţime în oraşul acela. Acolo sunt şi munţi înalţi pe care trăiesc mulţi castori şi viezuri; iar sub el oraşul are doar o cetate mică.

Al unsprezecelea oraş mare al acestei provincii, cu numele Nunghing, aşezat spre miazănoapte, aproape de statul Sifan, are sub el patru cetăţi pentru pază. Aici trăiesc acele vaci minunate, li, cu coadă şi coamă ca de cal, din a căror peri se fac tot felul de covoare bune, de asemeni şi haine, dulame şi altele. Oraşul este aşezat la lărgime pe un loc şes, iar în jurul lui sunt munţi înalţi, însă din piatră goală; mai sunt şi alţii şi lacuri mari.

Al doisprezecelea oraş mare al acestei provincii se numeşte Suping şi nu este atât de întins: localnicii sunt barbari răi, după cum scriu înşişi chinezii, umblă desculţi, mănâncă cu mâinile şi nu cu beţe, aşa cum mănâncă chinezii, ceea ce e [socotit] la ei ca o mare ruşine. Acolo sunt şi munţi înalţi prin care curge un râu foarte mare, care împarte regiunea aceasta în două, apoi se uneşte cu alte râuri şi se varsă în mare. Aici este un idol vestit, femeiesc, numit Kfonin. Chinezii povestesc

---

[1] Reptile. Şi la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p. 283.

că altădată a fost aici mare lipsă de apă şi atunci ar fi venit un bărbat bătrân şi a izbit în pământ cu toiagul şi de acolo a izvorât apă şi s-a făcut un heleşteu vestit, pe care chinezii l-au numit Kfunking pe limba lor. Şi în afară de aceste opt oraşe sunt încă un număr de cetăţi militare, pe care le va arăta, în parte, pe nume, capitolul ce urmează mai jos.

CAPITOTOLUL AL CINCIZECI ŞI CINCILEA

Descrierea celor opt oraşe militare ale acestei provincii, ce se găseşte pe lângă ele şi înlăuntrul lor şi câte orăşele şi forturi au sub ele

Cea dintâi cetate militară este numită Kiuping, şi în aceste cetăţi, după cum s-a scris mai înainte, oştenii locuiesc laolaltă cu târgoveţii, iar cetatea aceasta este ridicată împotriva hanului tunghin. În afară de şase cetăţi întărite pe care le are sub ea, pe râuri sunt ridicate multe fortăreţe. Localnicii sunt foarte muncitori şi buni agricultori, mulţămită cărui fapt şi pământul este roditor, doar că oamenii aceia sunt foarte încăpăţânaţi şi porniţi mereu pe duşmănie, din care pricină îşi prăpădesc toată averea în judecăţi. Aici se găsesc păsări ca rândunelele[1], pe care chinezii le numesc kseen, adică „rândunica de piatră", între care sunt şi bărbătuşi şi femeiuşte. Din păsărelele acestea chinezii fac nişte leacuri cu totul minunate pentru bolile de ochi. Aici sunt şi munţi înalţi, pe care, zice-se că se află un izvor de unde, atunci când beau apă copiii mici, îndată le dă şi le sporeşte înţelepciunea, dar ceea ce spun chinezii cu această basnă este în nădejdea ca tinerii să nu bea vin. Asemenea vorbă de multe ori o folosesc [părinţii] şi în Europa, sfătuind pe tineri la cumpătare. Aici sunt şi alţi munţi pe care se găsesc păduri şi poteci strâmte, iar între ele râuri, lacuri şi multe pâraie.

A doua cetate mare militară a acestei provincii, cu numele Iaagan, este vestită pentru belşugul de mosc, iar sub ea are trei

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p.284.

orăşele mai mici. Şi locuitorii cetăţii acesteia sunt grozav de iscusiţi în treburile războiului şi nu le place deloc pacea, ci mereu se află în război; iar chinezii se ceartă cu aceştia tocmai pentru că ei iubesc statornic pacea şi o cinstesc şi nu se pregătesc de război. Aici sunt munţi înalţi cu tot felul de copaci, este o fântână adâncă ce se numeşte Peenţâng, adică Fântâna sării albe, din apa căreia se scoate sare; acolo este şi un râu din care se culege sumedenie de aur, în afara minereului de aur.

Cea de-a treia cetate mare militară a acestei provincii se numeşte Sioking, are sub ea trei oraşe mai mici şi este înconjurată peste tot cu munţi şi râuri ca de nişte ziduri. Locuitorii cetăţii sunt înarmaţi în acelaşi fel ca şi chinezii, şi tot timpul poartă arcuri şi săgeţi. Aici se găseşte mult mosc şi felurite roade, şi [tot] aici se fac covoare împodobite cu multă iscusinţă. Aici sunt munţi înalţi în care se găseşte mulţime de aur, iar piscul unuia din ei este parcă cu totul şi cu totul de aur; pe alt munte se află ca un stâlp mare de piatră şi lângă el un idol numit Fe, şi un elefant, un leu, un clopot şi o tobă, făcute din pietre colorate felurit, dar cine le-a aşezat [acolo] nu se ştie. Tot acolo, pe munţi, este şi un lac mare, iar lângă el nişte izvoare calde, a căror apă îi lecuieşte pe aceia care suferă de năduf.

A patra cetate mare militară a acestei provincii, cu numele Vuting, are sub ea patru cetăţi [mai mici] şi stăpâneşte pământuri foarte roditoare, şi în ea sunt o mulţime de oşteni pentru apărare împotriva oamenilor din munţi. Aici se găseşte mosc şi cresc mulţi berbeci, şi aproape de cetate sunt munţi înalţi, şi este un munte anumit, care se cheamă Primăvara, pentru că pe el [natura] înverzeşte şi înfloreşte veşnic. De asemenea este un lac nu prea mare, înconjurat peste tot de pădure, şi lângă acest lac sunt nişte copaci anume care când le cad în apă frunzele, îndată se nasc din ele nişte păsări negre, pe care [localnicii] le numesc gonicavo, adică „pasărea născută din apă şi frunze”.[1] Aici sunt izvoare cu apă îmbălsămată care vindecă multe neputinţe ale oamenilor.

---

[1] Şi la J. Nieuhoff, *op.cit.,* p.286.

A cincea cetate militară a provinciei acesteia, numită Ţânktiun, are în stăpânire un loc foarte mănos. Şi în jurul ei trăiesc peste tot turme mari de oi şi pe lângă ele mulţi păstori, dar nu are nici un târg sub ea, ci doar multe sate. Acolo este şi un munte foarte înalt pe care trăiesc nişte oameni care nu se îmbolnăvesc niciodată de nimic, de asemenea este şi un lac mare.

A şasea cetate mare [militară] a acelei provincii poartă numele Likiang. Locuitorii ei sunt beţivi straşnici şi tot timpul le place să bea şi să dănţuiască, de asemenea sunt meşteri foarte iscusiţi la tras cu arcul. Pământul aici este roditor şi se găseşte în el aur, de asemenea cresc multe roade. Sub ea [cetatea] are cinci oraşe mai mici, şi aici este un pod pe lanţuri ca acela despre care am scris mai înainte. Aici se află un munte mare numit Sive, adică Zăpădosul, pe care stau zăpezi veşnice, şi mai este alt munte acolo, numit Kinali, pe care sunt multe râuri şi un lac atât de adânc încât nimeni nu-i cunoaşte încă fundul.

A şaptea cetate mare militară a provinciei aceleia e numită Ivenkiang şi are sub ea o fortăreaţă care apără hotarul acela de statul tunghin şi de Lios; acolo se face multă mătase, [cresc] banani, curmali şi lariţe şi trăiesc şi mulţi păuni. Aici este un munte înalt, care pentru frumuseţea lui se numeşte Turnul cel de mare preţ.

A opta cetate militară din această provincie se numeşte Iungang şi este mare şi foarte populată, căci odinioară a fost capitala statului, numită Kinhi. Sub ea are patru târguri mai mici şi trei fortăreţe mari pentru apărarea împotriva tunghiunilor şi chinezii scriu despre locuitorii acestui oraş că îşi îmbracă dinţii cu aur, ori şi-i înnegresc cu lac şi alte culori, iar faţa şi-o împestriţează cu felurite ierburi, ca indienii, înţepându-şi-o cu ace. Pe cai călăresc fără şa, aruncând doar un covor [peste care] încalecă. Aici se găseşte aur, aramă, marmură şi chihlimbar, de asemenea sunt mulţi elefanţi pe care îi învaţă pentru luptă. [Acestea sunt] ţinutul şi cetatea despre care scrie veneţianul că este aşezată nu departe de India şi de Bengal,

căci în părţile de miazănoapte şi în toată China nu cresc elefanţi şi nu îi învaţă pentru luptă. Aici sunt munţi înalţi şi pe unul din ei este o fântână foarte adâncă, şi după cum apa ei creşte sau scade se poate şti de cu primăvară dacă anul acela va fi roditor. De asemenea este aici o stâncă asemenea unui nas omenesc şi din nările sale curg două izvoare, unul cald, celălalt rece[1], şi aici este şi un râu, şi un lac, împodobite cu tot felul de flori, iar pe munţii aceia se află fortăreţe.

În afară de acele cetăţi militare mai sunt încă două oraşe, unul Peksing şi celălalt Sing, dar niciunul nu este încă supus nimănui. Aproape de oraşele acestea se află nişte munţi înalţi şi pe unul din ei curge un izvor cu apă caldă. Lângă oraşele acestea se află vestitul lac Hin, despre care scrie şi veneţianul, iar pentru multă fărădelege [a locuitorilor], Dumnezeu a scufundat în lacul acela oraşul, aşa că au pierit toţi cei ce locuiau în el, doar un singur copil a scăpat, plutind pe o scândură pe [lacul] Hin. De acolo şi-a luat numele dinastia[2] acestui oraş, şi despre lacul acesta se scrie în toate hârţile.

În afară de acestea sunt încă 11 fortăreţe mari construite pentru apărarea hotarelor şi printre ele cresc arbori cu aromă plăcută, de asemenea [sunt] şi mulţi rinoceri, şi acolo sunt nişte munţi [mai] deosebiţi, iar pe unul din munţii aceia sunt nişte izvoare din care, dacă bea un om sau o vită, moare pe loc; acolo este [şi] un lac mare pe care se află o insulă şi un munte înalt.

În afară de acestea mai sunt încă trei fortăreţe mari, sub care sunt altele mai mici. Cea dintâi se numeşte Lankang, sub care este un oraş nu prea mare, unde se află mult mosc şi nişte fructe mari, [locuitorii] fac covoare bune şi cresc o mulţime de cerbi. Cealaltă fortăreaţă este numită Monang, are sub ea alte nouă forturi mai mici şi este aşezată lângă India. Oamenii din fortăreaţa aceea poartă haine albe, iar trupul şi-l zgârie cu ace

---

[1] Şi la J. Nieuhoff, p.286.

[2] *Idem, ibid.,* comentează legenda şi se referă la tema folclorică Moise.

şi îl tatuează, doar mustaţa şi-o lasă, iar bărbile le smulg şi în jurul mâinilor şi picioarelor îşi pun brăţări de aur sau de fildeş, de asemenea poartă şi cercei. Iar femeile lor sunt ca nişte roabe, fac negoţ şi lucrează pământul, pisează mosc cu santal şi îşi ung corpul cu acea [alifie]; ei călăresc pe elefanţi şi nu pe cai. Acolo la ei se găseşte piper, plumb şi chihlimbar şi caii sunt buni. A treia fortăreaţă este Miun, care are sub ea şase forturi mai mici; acolo sunt elefanţi şi cai buni. Locuitorii scriu, în felul lor sau pe tăbliţe de aur, sau pe hârtie; poporul este negru [la piele] din naştere şi foarte şiret; iar acele fortăreţe sunt construite pentru apărarea hotarului.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI ŞASELEA

Descrierea marelui ţinut chinezesc numit Leotung[1] care se află peste [numărul celor] cincisprezece provincii

Acest mare ţinut chinezesc, numit Leotung, este peste numărul acelor provincii mari descrise mai înainte şi este aşezat intre marele zid şi intre braţul de mare numit Kong, iar ţinutul acesta nu este departe de râul Amur, [şi este] ca un colţ al întregii Chine. Şi cu toate că acest ţinut poale primi pe dreptate numele de provincie, pentru mărimea lui şi mulţimea populaţiei, totuşi dinastia chineză nu i-a dat numele acela şi peste tot oraşele cele vechi, atât cele mari cât şi cele mai mici, au fost schimbate în cetăţi militare. Puţine oraşe au rămas, în care trăieşte cel care ţine locul hanului şi alţi voievozi. Împăratul chinez a înfiinţat această slujbă pentru că odinioară a avut nevoie de o mulţime de oşteni. Şi aşa i-a aşezat pe aceştia [aici] pentru apărare împotriva aiukilor, adică a bogdoiţilor, şi împotriva mongolilor, care de multe orî treceau zidul cel mare şi făceau mari năvăliri şi stricăciuni în China. Iar bogdoiţii nu au încetat sa pustiască până ce în vremea împăratului chinez Vaile-Aice au cucerit o parte din împărăţia chineză, până şi astăzi se bat între ei, căci

[1] *Liaodung.*

încă multe provincii chinezeşti nu sunt supuse, iar altele i-au trădat pe bogdoiţi, cum s-a scris despre acest lucru cu de-amănuntul în cărţulia despre tătari. Hotarul dinspre răsărit al acestui ţinut este râul Ilao[1] şi braţul de mare prin care se desparte de statul Coreii, căci râul acesta curge din Mongolia şi desparte Leotung de Coreea, lângă gurile acelui râu unde în Marea Chinei se începe vestitul şi marele zid chinezesc, despre care de multe ori am scris cu de-amănuntul. Spre soare-apune se hotărniceşte cu provincia Pekin prin râul Laban, de-a lungul căruia am călătorit noi acuma spre China; [râul] acela desparte [provincia] Pekin de Leotung. Şi din anii aceia, când stăpânea statul Coreii, împăratul Iov[2] a populat ţinutul acesta Leotung cu o mulţime de oameni care, alegându-şi alţi împăraţi, au clădit oraşe. În acest ţinut sunt numai două oraşe mari şi 18 fortăreţe mai mari chiar decât oraşele cele mari, iar în apropierea lor se află regiunea Kvantung, pentru care stare sunt şi puse sub aceiaşi voievozi. Locuitorii ţinutului acestuia nu sunt deloc înclinaţi spre învăţătură, sunt oameni aspri şi puternici, faţa o au pătrată, sunt curajoşi şi pricepuţi la treburile războinice, obişnuiţi în războaiele de acum cu bogdoiţii, căci de mult partea de răsărit a Leotungului au cucerit-o bogdoiţii şi au păstrat-o, şi venind de acolo, au cucerit şi restul, iar după aceea şi întreaga China. Şi astfel populaţia aceasta ţine mai ales obiceiul bogdoit, şi s-au ridicat împotriva chinezilor la un loc cu bogdoiţii iar la început bogdoiţii au cucerit oraşul de scaun Kinghiven[3] şi cu toate că oraşul acela nu este întreaga China din acea regiune au stăpânit [apoi ţara întreagă] până acum. În ţinutul acela se găseşte rădăcina cea rară ghinzen, pe care chinezii o preţuiesc foarte mult pentru leacurile ce se fac din ea, de asemenea se găsesc ramuri, jderi, castori şi alte blănuri moi pe care le poartă şi ei înşişi şi le şi vând în întreaga China; iar nuci mici nicăieri nu se fac mai multe decât aici. Şi aici creşte

---

[1] *Ialu.*
[2] *Yu*, împărat legendar, 2205 î.e.n.
[3] Oraşul *Ţângyuen*, actuala provincie Liaoning.

mult mei, grâu şi în afară de orez cresc tot felul de plante, mai ales varză, care în China şi în alte locuri se găseşte puţină, de asemenea smochinele, merele, perele, şi alte roade cresc din belşug. Pământul de aici este atât de roditor pentru că se află lângă mare, şi oraşe nu sunt multe, iar dacă ţara ar fi avut pace cu adevărat, ar fi asemenea celor mai multe provincii chineze, însă războaiele neîncetate nu dau răgaz să se lucreze pământul.

Credinţa lor este asemănătoare cu a chinezilor şi sunt tot aşa închinători la idoli, doar că la ei este o deosebire în aceea că au nişte femei vrăjitoare pe care le cheamă la bolnavi ca să-i lecuiască. Atunci acele năroade dansează şi bat în talgere şi tobe şi nu mai isprăvesc, obicei pe care chinezii nu îl au. Aici sunt şi munţi înalţi, care fac o insulă în mare iar la ţărm sunt multe porturi; este şi un alt munte numit Hankve, care se începe din mare, de la marele zid, şi merge spre ţara mongolilor. Muntele acela este foarte înalt şi lung, iar pe el este un lac mare din care curg două râuri, unul Ial, iar celălalt Kventung, care este izvorul râului Singal ce se varsă în râul Amur, şi după aceea amândouă [curg în mare]. În ţinut sunt râurile Ial, despre care am scris mai sus, şi Leoa, ale cărui izvoare sunt în Mongolia, şi care curge în mare [străbătând] peste tot ţinutul.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI ŞAPTELEA

Descrierea statului Coreii, care este aşezat între acest ţinut şi Amur, ce se găseşte în jurul şi înlăuntrul său[1]

Statul Coreii e aşezat între ţinutul Leotung şi râul Amur, iar în ele stăpâneşte un han coreean de sine stătător, numai că este

---

[1] În prima ediţie a *Jurnalului de călătorie,* Bucureşti, 1956, în addenda, la p. 430, am dat o versiune românească a acestui capitol după transpunerea în l. rusă a lui J. Arseniev, deoarece încă nu eram în posesia *Descrierii Chinei*. Între cele două traduceri sânt mici deosebiri provenite din faptul că prima a fost făcută după o transpunere intermediară.

supus hanului chinez, şi sunt mulţi astfel de hani care sunt supuşi singurului împărat al Chinei şi asta înseamnează că hanii aceia care se află în supuşenie primesc chiar de la împăratul Chinei pecetea de aur. Şi hanul acelui stat s-a supus anume împăratului chinez, pentru că întotdeauna trăieşte cu teama de locuitorii insulei japoneze, de care îi apără chinezii, deşi hanii coreeni plătesc tribut japonezilor. Însă când hanul coreean moare, atunci acela pe care îl aleg la hanat trebuie să se ducă la Pekin pentru întărirea hanatului său, cum povestesc iezuiţii, căci mulţi dintre ei au primit şi credinţa catolică. Şi statul arătat aici este aşezat pe o mare peninsulă în mare, nu departe de gurile râului Amur, şi de aceea [pentru a trece] prin aceste guri este o singură greutate, că trebuie să ocoleşti [peninsula] departe de mare. Iar dacă nu ar fi acea peninsulă de la gurile râului Amur, arunci ar fost foarte aproape de mers în China, cu toate că şi aşa se poate ajunge, însă drumul acela pe mare încă nu se cunoştea, că nici unul din oamenii ruşi nu a mers [până acum] la dreapta gurilor Amurului. Statul Coreii este numit aşa de japonezi, dar chinezii îi zic Haosien. Şi astfel coreenii au purtat multe lupte cu chinezii şi de multe ori s-au eliberat din supuşenie, însă chinezii i-au cuminţit de nenumărate ori; de asemenea şi cu bogdoiţii au purtat multe războaie, dar astăzi sunt mai bine de douăzeci de ani de când bogdoiţii i-au silit să-şi radă părul după obiceiul lor şi să poarte aceleaşi haine. De aceea [coreenii] i-au trădat de multe ori şi au purtat lupte multe cu bogdoiţii, până când s-au eliberat cu totul de ei.

Toată ţara se împarte în opt ţinuturi, iar în mijlocul statului se află preaminunatul şi marele oraş de scaun numit Pinghiang[1] în afară de care sunt încă multe alte oraşe. De asemenea în acest stat se găseşte populaţie multă, totuşi în oraşele lor şi pravilele, şi obiceiurile, şi chipurile, şi limba, şi ştiinţa, şi credinţa sunt aidoma cu ale chinezilor. Trupurile morţilor ei nu le înmormântează în pământ până în al treilea an, cum fac

[1] Phenian (chin. Pingyang).

chinezii, ci le păstrează în casele lor, dându-le mereu toată cinstirea şi afumându-le cu ierburi înmiresmate. Ei se deosebesc însă de chinezi prin aceea că pe femeile lor nu le ţin atât de păzite cum le ţin chinezii, le lasă să umble pe uliţe şi de aceea se ceartă cu ei pentru acest fel de purtare a lor. Pe lângă aceasta nu se căsătoresc în acelaşi chip ca chinezii ci îşi aleg [mireasa] după plac şi se căsătoresc cu aceea pe care o vor ei şi nu părinţii lor, şi nu se potrivesc hotărârii acestora. Astfel, ţinutul acesta este foarte roditor în tot felul de roade; grâu şi felurite poame se fac din belşug, dar mai ales orez, care rodeşte de două ori pe an ca şi în insula japoneză, creşte şi în apă şi pe uscat şi este mai bun decât toate celelalte grâne. De asemenea aici se găsesc şi altele ca bumbac chinezesc şi lac, care se află şi în insula japoneză; acolo pe munţi creşte şi vestita rădăcină ghinzen, de asemenea aur şi argint este o mulţime, doar că acea ţară nu face negoţ cu nici o altă ţară decât chinezi şi japonezi şi nu e cunoscută; iar acolo, din mare ei scot multe şi bune mărgăritare. Şi astfel ţara aceasta este de admirat în toate, doar că nu e cunoscută încă de nimeni, nici de oamenii noştri ruşi şi nici de cei din alte ţări, pentru care s-a înfăţişat aici o mică descriere a statului acesta, însă e prea puţin pentru cineva care ar dori să-l cunoască.

CAPITOLUL AL CINCIZECI ŞI OPTULEA

Descrierea vestitei şi marii insule a japonezilor şi ce se află acolo

Marea şi vestita insulă a Japoniei începe, aşa cum scriu despre ea geografii chinezi, din faţa gurii râului Amur şi se întinde pâna departe, prin faţa împărăţiei chineze. Şi uneori din împărăţia chineză până în insula japoneză se navighează în două zile şi două nopţi, dar de la gura Amurului este mai departe şi asta încă nu se ştie, dar se pare că insula aceea nu este la mare depărtare, căci de la gurile Amurului se văd multe

insule mici cu munţi, de la ţărmul mării, aşa cum au spus despre asta cândva nişte cazaci băştinaşi[1] care iernează la gurile Amurului. Atunci au umblat ghiliaţii de la gurile Amurului pe insulele acelea şi au adus cel mai strălucitor os de peşte şi pălării chinezeşti şi alte multe semne, că popoarele acelea se cunoşteau cu chinezii şi cu japonezii. Băştinaşii aceia arătau că pe insulele cercetate trăiesc mulţi locuitori care ca şi japonezii au ca singură lege doar bunul lor plac. Despre această insulă ei scriu că ar avea în lungime mai mult de o mie de verste, iar în lărgime 200 de verste mari. Şi cu toate că pe insulă se aşază zăpezi mari şi geruri, totuşi se găsesc vreo sută de locuri anumite unde se sapă şi se lucrează argintul, iar de acolo argintul vine în China, mai înainte de aceasta însă, insulele nu erau cunoscute în Europa până când au vestit despre acest lucru portughezii în acest chip: din India de răsărit o mare corabie portugheză a plecat spre China şi, aflându-se ea pe mare, s-a dezlănţuit o furtună cumplită şi fără voie au dus-o către insula japoneză. Şi cum au ajuns la această insulă au început să facă negoţ cu japonezii, să se cunoască şi cu încetul s-au aşezat acolo şi câţiva dintre iezuiţi, care din acea vreme s-au înmulţit tare pe insula aceea, încât nu este un târguşor mai cunoscut în care sa nu fie şi iezuiţi. Această insulă este stăpânită de mai mulţi hani şi fiecare îşi are ţara lui şi oraşele sale, şi cel mai mare dintre toţi aceştia este acel care locuieşte în mijlocul acelei insule, într-un oraş caruia i se spune Masak şi pe întreaga insulă sunt până la 50 de hani. Populaţia acestei insule este foarte curajoasă, atât în călătoriile pe uscat cât şi pe mare şi au toate capiştile idoleşti, foarte numeroase, construite pe munţi, ca nişte mănăstiri şi în ele se află multe mii de călugări de ai lor care trăiesc în mare cumpătare. Locuitorii japonezi se trag mai ales din chinezii care şi-au schimbat obiceiul cu altele, mulţi sunt şi dintre mongolii care, sosiţi acolo s-au înmulţit, şi aceasta se bagă de

---

[1] În original : *inozemţî* (vezi mai sus, p. 7, nota) ; ştim însă din *Jurnal…* că între cazacii din Siberia erau şi localnici băştinaşi.

seamă după aceea japonezii îşi rad părul ca şi mongolii, lăsându-şi moţuri. De asemenea îşi smulg bărbile tot ca mongolii, lucruri care niciodată nu s-au aflat la chinezi; de asemenea japonezii amestecă în vorbirea lor litera *dobro (d)* şi *râţ (r)* pe care chinezii niciodată nu le scriu şi nu le vorbesc, iar cât despre litera *r* chinezii în nici un chip nu se obişnuiesc să o rostească. Limba japonezilor se deosebeşte cu totul de limba chineză, însă în ce priveşte credinţa, învăţătura şi scrierea, totul au luat de la chinezi, doar că în scriere japonezii au făcut multe adăugiri din pricina deosebirii fireşti de limbă. La ei se poartă haine la fel cum le purtau vechii chinezi, haină largă cu mâneci lungi şi largi, iar ceea ce scrie un oarecine[1], că din chinezii surghiuniţi şi-au făcut începutul locuitorii japonezi, este totul minciună, căci niciodată chinezii nu scriu aşa ceva.

Şi mai scriu aceia că vestitul şi viteazul împărat Ksi[2], după ce a cucerit toată China şi i-a supus pe mongoli şi alte state învecinate, atunci a trimis flota pe mare şi a cucerit toate insulele din mare şi chiar India, iar când s-a văzut el în atâtea biruinţe, în glorie şi în slavă, a început să se gândească cum să găsească pentru el vreo rădăcină, ori alt leac, pentru ca să nu mai moară niciodată, dar nu a găsit nimic. De multe ori şi astăzi unii chinezi naivi se căznesc cu asemenea treabă, deoarece ei nu cred în învierea morţilor. Apoi, în vremea acelui împărat Ksi a fost un voievod al luptătorilor de pe mare care din întâmplare a ajuns în insula japoneză şi a văzut cât e de frumos pământul acela şi că pe el trăiesc puţini ţărani. Şi astfel s-a gândit să-l înşele pe împăratul chinez Ksi şi să-şi dobândească o împărăţie veşnică, şi venind la împărat i-a spus că a găsit pe mare departe o insulă, un pământ nou, în care s-ar putea afla cu adevărat leacul acela care-i face pe oameni nemuritori. Trebuie însă să-i dea 300 de feciori şi 300 de fecioare, căci aşa este hotărât de la Dumnezeu, că fără atâţia tineri şi fecioare nu-i cu putinţă să se

---

[1] Credem că se referă la scrierile contemporane ale iezuiţilor.

[2] Împăratul Şî-huangdi din dinastia Ţin (246-209 î. e. n.).

dobândească acel leac. Şi astfel împăratul Ksi s-a încrezut vorbelor acelui voievod, pentru că era tare doritor de lucrul acela şi se temea de moarte ca de un mare duşman; iar atunci îndată a poruncit voievodului să facă o flotă de mare, să strângă oşteni şi pe tinereii şi fecioarele acelea şi să plece în mare grabă. Şi voievodul, luând oştenii şi oamenii, a pornit spre ţara aceea, şi, fără să-i pese de leac, a început a clădi oraşe şi a se aşeza în acea ţară plină de argint şi de roade, ajungând el astfel cel dintâi han japonez, iar de la acela, împărăţia s-a mărit. Apoi hanii japonezi au început să trimită solii cu daruri la împăratul chinez; iar când calmucii au cucerit China, atunci ei au trimis oşti şi împotriva japonezilor, care însă s-au apărat cu străşnicie şi i-au învins pe calmuci, şi nu i-au îngăduit la ei niciodată. După aceea mai târziu, prin solii lor, japonezii şi-au bătut joc de chinezi că n-au fost destoinici să-şi apere împărăţia. Şi de atunci între chinezi şi japonezi s-a început o mare duşmănie şi războaie mari; şi japonezii au pustiit statul coreean mai ales în războiul care s-a purtat între calmuci şi japonezi, despre care pomenind, veneţianul scrie în cartea lui.

Originea numelui japonezilor este chinezească, pentru că chinezii i-au numit pe ei *ghepuiei* şi ei de asemenea se numesc *ghepuien*[1], adică „răsăritul soarelui“ sau „cel dintâi sălaş al soarelui“; iar chinezii numesc astfel Japonia pentru că statul acela este mai departe decât toate împărăţiile, şi cel mai însemnat către răsărit, căci de acolo răsare soarele peste China. Odinioară chinezii credeau că împărăţia lor este singura pe lume, iar despre Japonia nici nu visau, şi veneţianul îi numeşte *zipaneri* în limba calmucă, iar chinezii le spun *ghekve,* după numele acelui voievod al mării. Îi mai numesc însă şi altfel, *ivuku,* adică barbari şi îi ocărăsc cu acest nume. Astăzi însă din insula japoneză vin [oamenii] pentru negoţ în oraşele chinezeşti de la hotar, dar mai departe nu se duc, însă portughezii se duc şi fac negoţ cu ei. Se spune despre populaţia insulei acesteia că

[1] Jă-băn.

oamenii şi armele sunt asemănătoare cu ale ghiliaţilor care trăiesc la gura râului Amur, unde se pot face numai bărci mari, dar şi corăbii, însă nu se poate merge [de acolo] în China şi în insula japoneză. Mai sus de aceasta se pot căuta alte insule, care nu sunt cunoscute încă pe lume şi nu le ştie nimeni, căci nu este uşor a se naviga pe Marea de Nord, iar din Marea de Răsărit de asemenea nu se cunoştea nimic.

Şi astfel acum sfârşim această carte a descrierii întregii împărăţii chineze, şi pe lângă ea arătarea altor state care sunt aşezate lângă ea. De asemenea [am scris] în multe locuri pe larg[1] despre vestitul fluviu Amur, ale căror izvoare le stăpânesc mongolii, mijlocul se află sub stăpânirea împărăţiei ruseşti, iar de la jumătate şi până la guri îl stăpânesc chinezii. S-a scris câte ceva şi despre această insulă japoneză a cărei descriere se găseşte aici în Rusia, într-o carte deosebită mai pe larg. Şi pe de asupra am deschis şi altora, care se vor naşte în viitor după noi, drum către o descriere mai bună şi mai limpede nu numai a împărăţiei chineze, ci a locurilor şi a statelor necunoscute de dincolo de China.

Şi să fie [aceasta] spre proslăvirea numelui lui Dumnezei şi a credinţei pravoslavnice, pentru propăşirea în toate şi pentru slava întregii împărăţii ruseşti.

A fost sfârşită această descriere în anul 7186, noiembrie în ziua de 13[2].

---

[1] De aici s-ar înţelege că descrierea fluviului Amur este destinată să constituie un capitol din această lucrare, plasat înaintea descrierii insulei japoneze. De altfel, într-un ms. slav de la sfârşitul secolului al XVII-lea *Descrierea Amurului* este numerotată *Capitolul al 59-lea.*

[2] Luna fiind noiembrie, din 7186 se scade 5509; anul este deci 1677. La această dată, N. Milescu era încă la Tobolsk; aşteptând încuviinţarea să se întoarcă la Moscova.

ADDENDA

DESCRIEREA MARELUI RÂU AMUR, CARE DESPARTE PE COLONIŞTII RUŞI DE CEI CHINEZI[1]

Marele şi preavestitul râu Amur, deşi nu este pomenit măcar de geografii vechi sau noi, întrece totuşi după mărime nu numai orice alt râu siberian dar, după cum cred, toate râurile de pe lume, mai cu seamă în părţile celea unde se varsă el în marele râu Şingal [Şungari]. Izvoarele şi apele de sus ale Amurului sunt multe şi la mare depărtare, unele cunoscute, altele necunoscute; şi cunoscute sunt doar râurile Onon şi Indoga. Acestea-s cele mai de seamă şi mai îndepărtate izvoare ale râului Amur , căci vin dintr-un şir de munţi aşezaţi la douăzeci[2] şi mai bine de săptamâni de drum pe uscat de la portul Selenga şi de la râul Selenga; tot din munţii aceea se varsă în Selenga şi râul Cikoi. De asemeni, multe alte râuri îşi au izvoarele în munţii aceia şi curg în toate părţile printre ele se numără Ononul şi Ingoda. Râul Onon înconjoară pe dreapta un ţinut întins de stepă şi de-a lungul lui rătăcesc mulţi taişi mongoli. Ononul este mare şi navigabil. Râul Ingoda curge spre stânga din acelaşi şir [de munţi] şi de asemeni înconjoară mult ţinut de stepă; şi de-a lungul lui rătăcesc neamuri mongole. Pe râul Ingoda a venit cu doşcianicuri Atanasie Paşcov în anii trecuţi şi a clădit fortul de la Nercinsk. El a venit pe Baikal şi apoi pe râul Selenga în sus; şi părăsind Selenga, a urcat pe râul Hilok în sus până la

---

[1] J.F. Baddeley, *op.cit.,* pag. 237—241, după manuscrisul F.IV.141, din Biblioteca publică, Petrograd. Parantezele drepte cu litere cursive sînt adăugirile lui Baddeley. În note, (n.B.) însemnează nota aceluiaşi.

[2] Spaski notează: după două săptămâni şi trei zile; douăzeci este probabil o greşeală a copistului, chiar dacă nu este cazul adăugirii unui zero, deoarece numeralele folosite sunt literele slavone bisericeşti în care B reprezintă 2, K reprezintă 20 (n.B.).

fortul Irghen timp de paisprezece săptămâni.[1] Lăsându-şi bărcile acolo, a făcut transbordare până la râul Ingoda cale de o zi; apoi a construit bărci noi şi cu ele a coborât timp de şase zile[2] în jos pe Ingoda şi după aceea în jos pe râul Şilca pâna la întâlnirea cu râul Nercea. Acolo între râurile Nercea şi Şilka a ridicat un fort, căci pe Onon se găseşte din belşug lemnărie de toate felurile, ca şi pe Ingoda. Şi râurile acelea Onon şi Ingoda, dupa ce înconjoară mult ţinut de stepă, când ajung la cale de o zi şi jumatate de de la fortul Nercinsk, unde Ononul se varsă în Ingoda, se apropie din nou unul de altul printre culmi stâncoase şi împădurite. Din locul unde se unesc, amândouă râurile îşi pierd numele lor şi capătă unul singur — Şilka. Este un fapt obişnuit ca râurile să-şi piardă numele când se unesc cu alte ape.

Un alt izvor de seamă al râului Amur este Argunul, care porneşte din marele lac Dalai şi o ia după aceea prin stepe şi munţi, pentru a se vărsa în râul Şilka, la patru zile de călătorie mai jos de Nercinsk. Şi de acolo de unde râurile Şilka şi Argun se unesc, îşi pierd iarăşi numele şi se numesc Amur — nume băştinaş — din locul acela în jos, chiar până la mare, râul îşi păstrează numele de Amur. De la gura Argunului în jos pe Amur este cale de o zi pe apă până la Albazin; şi mai departe pe Amur în jos primul râu care vine dinspre Albazin pe partea dreaptă este râul Kumara, care izvorăşte dintr-un şir de munţi de pe partea bogdoiţilor [manciurieni]. Ţinutul de-a lungul lui este împădurit şi locuit de dahuri; şi pe râul acela, Kumara , se afla cândva un mic fort, nu demult ars de băştinaşi[3].

---

[1] Patru săptămâni (Spaski) (n.B.).

[2] Trei săptămâni (Spaski) (n.B.).

[3] Fortul acesta a fost construit mai înainte de Hubarov, în 1653, şi a fost singura aşezare rusească pe malul drept sau manciurian al râului. Stepanov a iernat aici în 1654—1655 şi l-a întărit, având în vedere ameninţătorul atac manciurian. Stepanov avea sub comanda sa cinci sute de oameni şi cu această garnizoană mică el a rezistat cu succes la toate sforţările asediatorilor, care se spune că erau 10000. Armata

Al doilea râu pe stânga este Ziia (Zeia), şi râul acesta izvorăşte din munţii Lena. La gura acelui râu locuiau Dahurii, şi pe apele sale de sus stăpâneşte tungusul Petruşka Oleni [Petre Renul] cu tribul său, care a fugit de la Lena anii trecuţi, dar acum a fost prins din nou de cazacii din Albazin şi silit să plătească iasak[1]. Voievozii chinezi de pe Naun s-au plâns [împotriva cazacilor] — căci pe râul acela locuiesc supuşi chinezi. Pe Ziia şi pe Şingal, ca şi pe alte râuri ce se varsă în Amur, creşte multă viţă sălbatică; şi din ea se face un vin sfânt. Pe Ziia, de amândouă părţile se află păduri şi munţi. Şi de la fortul Albazin, pe lângă gura Kumarei, până la gura râului Ziia este cale de o săptămână, în jos pe Amur.

Al treilea râu pe partea stângă a Amurului este Buistraia [adică, Repedea; acum Bureea]; râul acela izvorăşte de asemenea din munţii Lena şi la gura lui locuiau giucerii — agricultori supuşi Chinei — şi pe apele sale superioare locuiesc „tunguşuireni", care nu plătesc bir nimănui. Şi de-a lungul său sunt locuri împădurite şi munţi.

Al patrulea râu foarte mare este Şingalul şi chinezii şi bogdoii il numesc Şongar sau Şongoia, de la locul unde Şingalul se varsă în Amur şi pâna la mare. În Şingal se varsă Naunul de-a lungul căruia se găsesc multe sate chinezeşti şi dahure. Pe aici se cultivă grâne de tot felul. În Naun se varsă râul Ialu, pe care locuiesc torgacini şi chinezi. Şi de-a lungul râului aceluia trece drumul de la Nercinsk la Naun; şi tot în Naun se varsă şi râul Korga. Se spune că pe râul acela[2] s-ar găsi un oraş chinezesc în care locuiesc multe mii de oameni, pentru apărare împotriva ruşilor. De la gura Şingalului până la oraşul acesta să fie cale de două săptămâni; şi de aici până la oraşul de scaun chinez

---

manciuriană s-a retras după nereuşita unui asalt din 4 aprilie 1655, după ce mai întâi s-a răzbunat copilăreşte pe bărcile ruseşti, tăindu-le în bucăţele. Incendierea la care se referă Spătaru trebuie să fi avut loc ulterior (n.B.).

[1] Bir.

[2] Singal [Şungari], nu Korga. Poate actualul Sansin (n.B.).

faci zece zile călătorind în goana calului; iar de la fortul Albazin până la gura Şingalului, coborând în jos pe apa Amurului, mergi timp de două săptămâni. Anii trecuţi [1658], la gura râului Şingal a fost o luptă năvală între chinezi şi cazacii dahuri; şi chinezii au scufundat doşcineacurile cazacilor, deoarece ei aveau vreo cincizeci de vase mari şi busuri cu tunuri pe ele, pe lângă alte vase mici, în timp ce cazacii aveau doar douăsprezece doşcineacuri din care a scăpat numai unul cu vreo două sute de oameni; celelalte doşcineacuri şi patru sute de oameni au pierit[1]. Râul Şingal este foarte mare şi vine din stepa Amurului[2], şi pe malul lui creşte multă viţă, iar de-a lungul lui locuiesc agricultori, supuşi chinezi.

Al cincilea râu pe malul drept al Amurului este Uşuri [Ussuri]; şi Uşuri izvorăşte din acelaşi lanţ [de munţi]. La gura lui locuiesc *giuceri*, ţărani supuşi ai Chinei, dar nu se ştie cine locuieşte la izvorul său. Malurile lui sunt roditoare şi băştinaşii spun că acest râu Uşuri ar fi mai mare, mult mai mare decât Amurul şi că se varsă în mare printr-o gură aparte[3]. Izvoarele sale au rămas necunoscute. Se spune că pe acest râu locuiesc băştinaşii, care se numesc kuari; şi kuarii aceia ţes pânză de bumbac şi mătăsuri, şi catifele, şi altele[4]. Şi de la gura Şingalului

---

[1] Textul lui Spaski spune: „12 doşcianicuri; 209 oameni cu un doscianic au fugit, şi doşcianicurile care au rămas şi 400 de oameni au fost nimiciţi". Spaski, citând pe Muler şi Fisher, asemuieşte această distrugere a unei bande de piraţi cu aceea a celor 300 de la Termopile! Muler şi Fisher spun despre chinezi că aveau 47 de doşcianicuri, că unii dintre ruşi s-au retras înainte de a începe lupta, pe când alţii s-au predat chinezilor şi că Stepanov, comandantul, cu cei 270 care au mai rămas, s-au aruncat într-o luptă desperată, în care au pierit toţi; dar câţi au fost omorâţi, câţi au căzut prizonieri, dacă a căzut prins vreunul, nu se ştie (n.B.).

[2] Spaski spune: „Din partea Dahuriei" (n.B.).

[3] Înclin să cred că aici textele sunt defecte, şi că această menţiune priveşte un alt râu chinezesc, probabil Liaonho (n.B.).

[4] Textul lui Spaski adaugă: „Stofe de aur, covoare cu înflorituri şi perdele". Evident, acesta nu este nici Amurul, nici Sungari (n.B.).

până la gura râului Uşuri este cale de 4 zile[1] pornind cu bărcile pe Amur în jos.

Al şaselea râu pe partea stângă a râului Amur este Hamun [Amgun]. De la gura Uşuri pe Amur în jos până la gura Hamunului, să tot fie o săptămână de călătorie; şi Hamunul izvorăşte din păduri întunecoase. De la gura Hamunului pe Amur în jos, până la mare, până în ţara ghiliaţilor, este un drum de două săptămâni. La gura Amurului, lângă mare, se află ţara Ghiliat, prin care se varsă în mare următoarele râuri[2]; 1. Lama; 2. Ohota; 3. Tovai; 4. Todui; 5. Penjon; 6. Kamciatka — şi pe partea cealaltă a râului Kamciatka se află o coloană de piatră foarte înaltă; 7. Ciundon[3]; 8. Anadâr. Şi ghiliaţii aceia merg călări pe [sau înhamă] urşi[4]. Peste marea Amurului nu se află drum către împărăţia Chinei [către Pekin?]; drumul este închis de un perete stâncos care nu poate fi ocolit din pricina gheţii.

---

[1] În textul lui Spaski: două săptămâni, desigur greşit; Godunov: patru zile (n.B.).

[2] Notă marginală în original: „Pe ele sunt taberele de iernat ale cazacilor de pe Lena" (n.B.).

[3] În textul lui Spaski: Ciuldan (n.B.).

[4] Această aluzie la urşi, oricât de uşoară, este interesantă. Vom vedea că Spătaru face aluzie la sărbătoarea urşilor, ţinută de ostiaci. Mai târziu cu douăzeci de ani, Adam Brandt (p. 45, traducere englezească, 1698), scriind despre ostiacii de lângă Eniseisk, spune: „Şi ei arată un fel de veneraţie blănii de urs şi jură pe ea. Când vânează un urs, îi taie capul; şi în timpul ritualului fluieră şi întreabă: Cine te-a omorât pe tine? — Ruşii. — Cine ţi-a tăiat capul? — Toporul rusesc. — Cine s-a purtat aşa cu tine? — Ruşii; dau astfel toată vina pe ruşi", cf. Dahl (dict.). Koşatnik, Koşkar, Koşkodav, Koşkodar — oameni care merg din sat în sat schimbând mici lucruri pentru pisici pentru blana acestora. După ce fac târgul şi omoară animalul pe loc, izbindu-l de roata carului, Koşkarul murmură: „Nu eu te omor; gospodina te omoară". Dar în ceea ce priveşte deosebit de curioasa adorare a ursului la ghiliaţi, vezi darea de seamă completă în marea lucrare a lui Leopold von Schrenk, Ob. Inorodţah Amurskavo Kraja, tom. III, St. Petersburg, 1903; şi *Golden Bough* (Creanga de aur, n.n.) a lui Frazer (n.B.).

Totuşi se află un drum spre regatul nican[1]. Pe toate râurile de mai sus ruşii fac negoţ cu fildeş de morsă. Şi râul Anadir izvorăşte din munţii aceia care se întind de la Baikal tocmai până la mare şi intră în mare, ca şi când ar fi un perete muntos, al cărui capăt nu-l cunoaşte nimeni. Nu poţi să-l ocoleşti din pricina gheţii care împiedică drumul; şi ca să treci muntele îţi trebuie o zi întreagă. Din vârful lui se văd amândouă mările. De la muntele acela până la râul Kolima se merge cu cocia [vase locale ruseşti de coastă] timp de o vară; dar când gheaţa împiedică drumul, îţi trebuiesc chiar trei ani. De la apele superioare ale râului Anadir se deschide un drum de transbordare, peste culme, la râul Bludnaia. Şi Bludnaia se varsă în Kolima. Ţinuturile acestea fac marginea şi capătul pământului Siberiei.

De-a lungul Amurului se ridică munţi înalţi cu păduri întunecoase. Râul se varsă în Marea Oceanului printr-o singură gură. În faţa gurii Amurului, în mare, se află o insulă[2] întinsă, locuită de mulţi băştinaşi din neamul ghiliaţilor; ei au izbe de lemn şi vara poartă haine din piele de peşte, iar în timpul iernii şube din blană de câine. Iarna ei înhamă câinii la narte [lungi sănii uşoare], iar vara folosesc bărcile cioplite în lemn. În ulusele lor cresc câini în număr de trei, patru, cinci ori şase sute, şi urşi îmblânziţi[3]; se hrănesc cu peşte, câini, urşi şi animale de mare de toate felurile. Pe dreapta, cum mergi de-a lungul mării, în apa golfului cresc trestii mari şi este cu neputinţă să-ţi faci drum printre ele fiind uriaşe şi foarte groase[4]. Lângă gura râului, la mare... locuiesc mulţi băştinaşi ghiliaţi;

---

[1] Notă marginală în original: „Şi nu ştiu, poate că şi spre China, dar foarte departe". Textul lui Spaski spune: „Dar se află un drum spre împărăţia chineză pe partea cealaltă". În altă parte Spătaru face deosebire între China de nord, Kitai — şi China de sud, Nikansk (n.B.).

[2] Notă marginală la textul original: „Poate că aceea este insula Japoniei" (n.B.).

[3] Textul lui Spaski adaugă: „Pentru muncă paşnică" (n.B.).

[4] Această afirmaţie cu privire la trestiile de la gura Amurului este repetată de mai multe ori şi în alte părţi; se arată că trestiile sunt fiecare de o mărime deosebită. Nu cunosc nici o bază pentru această afirmaţie

întorcându-te la stânga, spre mare, după ce ai părăsit gura Amurului şi urmând coasta, ajungi la râul Lama. De acolo se văd păduri mari şi munţi înalţi. De la râul acela începe capul Sviatoi [Sfânt], un cap foarte mare ce se întinde departe în mare. Şi de la [Capul?] Câinelui nu e cu putinţă să ajungi cu barca la gura Amurului, din pricina unei stânci uriaşe[1] care sfarmă în locul acela corăbiile în bucăţi. Şi acolo vieţuiesc tot felul de animale de mare: balene şi morse şi multe altele, dar nu se găseşte nici un loc bun de ancorat. Lângă acel cap se poate găsi mult fildeş. Pe capul acela locuiesc numeroşi băştinaşi ghiliaţi, dar păduri nu se află deloc.

Aici la gura de vărsare a Amurului în mare, cu vreo treizeci de ani mai înainte[2], au iernat de mai multe ori cazacii dahuri şi povestesc că marea îngheaţă la ţărm, dar mai departe în larg nu îngheaţă nici iarna. Şi zăpada trece de un *sajen.* Totuşi iarna nu ţine mult, doar până în luna mai, până în ziua Nikolin [sărbătoarea sfântului Nicolae de vară], când râul Amur şi ţărmul se curăţă de gheaţă şi marea devine navigabilă. Dar de la gura râului Lena până la gura Amurului nu e cu putinţă să porneşti pe mare din pricina sloiurilor mari care plutesc pe ea şi de asemenea din pricina lanţului de munţi arătat mai sus, care se întinde de la Baikal până departe în mare; şi corăbiile se sfarmă aici. Dar el nu poate fi ocolit.[3] Către stânga gurii Amurului, spre alte râuri mai mici, se poate înainta pe mare doar până la muntele acela, dar nu mai departe. De la gura Amurului spre dreapta, ruşii nu s-au încumetat să pornească până acum, dar ghiliaţii băştinaşi, care nu plătesc bir nimănui,

---

(n.B.); Spătaru are informaţia din povestirile altora, în special ale lui askaniama. Se poate să fie o bază legendară (n.n.).

[1] Spaski spune: „banc“ (n.B.).

[2] Adică în 1645 şi după aceea (n.B.).

[3] Textul lui Spaski spune: „Când este vânt şi gheaţă [corăbiile, n.n.] se sfarmă de sloiurile plutitoare [sau gheţari], care se izbesc unul de altul; ei fac pe mare un vuiet îngrozitor şi ridică valuri mari, aşa încât oamenii nu pot să-şi audă nici glasurile“; însă ambele pasaje sunt oarecum obscure (n.B.).

povestesc că ies să pescuiască mult pe mare, de-a lungul coastei, deoarece bărcile lor sunt mici şi uşoare, necuprinzând mai mult de douăzeci de oameni. Nu pot însă trage la ţărm, deoarece în golfuri şi în locurile adăpostite drumul este închis de trestii uriaşe, groase şi strânse laolaltă. Din această pricină ei nu ştiu dacă prin apropiere se află ori nu vreo împărăţie. Ştiu doar că în mare sunt insule mari. Şi departe de locurile acelea se află împărăţia nicană; dar ei nu se duc acolo, din pricina depărtării. Regatul nican este vechea împărăţie chineză. Totuşi, nici Kambalâc, noul oraş de scaun chinez [manciurian], nu poate fi departe de gura Amurului, deoarece Kambalâcul, unde trăieşte bogdihanul, se găseşte doar la o sută cincizeci de verste[1] departe de mare. Şi, de acolo, oamenii din jurul mării vin pe râu în cetatea de scaun. În anii din urmă, olandezii şi alţii au ajuns cu corăbiile de la mare până în cetatea de scaun, dar se spune că în mare se află multe stânci, ceea ce îngreunează navigaţia.

Şi în privinţa insulelor, oamenii spun că au văzut o insulă întinsă, la cale de patru zile depărtare de China, peste mare, numită Ieponia.

Askaniama[2] a spus că se poate merge de la gura Amurului în China, dar drumul este lung, deoarece trebuie să ocoleşti marea peninsulă a Coreii, care se întinde până de parte în mare[3].

Dar despre râul Amur şi despre navigaţia de la gura sa către China am scris pe larg în multe locuri, îndeosebi [când am scris despre] insula Ieponă, unde am vorbit în amănunţime; şi prin urmare vom sfârşi acum cartea şi descrierea întregii împărăţii a Chinei.

---

[1] O sută de mile. El utilizează versta actuală, evident. Distanţa de fapt este de 114 mile (n.B.).

[2] Nimeni din cei care citesc jurnalele ambasadorului nu se va îndoi că el este cel care vorbeşte (n.B.).

[3] Totuşi harta lui Witsen în călătoria lui Isbrants (Ides) din 1704, aproape cu treizeci de ani mai târziu, arată coasta estică asemănătoare cu o linie dreaptă şi Coreea ca o insulă ce se află departe în mare (n.B.). Şi de aici ca din atâtea alte locuri, se poate vedea cât de reale au fost observaţiile şi descrierile moldoveanului (n.n.).

NOTE

Pag. 45. Lacul care dă strălucire şi înfrumuseţează obiectele de artizanat lucrate în China este la fel de specific acesteia ca şi cloazoneul, porţelanul, bagaua, jadul şi fildeşul. Felul în care se fabrică acest lac a fost multă vreme un secret care se transmitea din tată în fiu, fiind păzit cu cea mai mare străşnicie. G. Pauthier şi A. Bazin în lucrarea lor *Chine moderne ou description historique…* Paris, 1853, arată la p. 631 care este procedeul de aplicare a acestui lac, destul de complicat: mai întâi se netezeşte suprafaţa obiectului de lăcuit cu mare atenţie, apoi se lipesc nişte fâşii de hârtie ori de mătase deasupra cărora se întinde un grund subţire preparat din fiere de bivol sau de porc amestecată cu un praf fin de cvarţ roşu şi se bătătoreşte bine cu o plăcuţă de abanos. A doua zi se lustruieşte uşor, apoi se stropeşte cu o soluţie subţire de clei amestecată cu praf de cretă, pentru a se forma un strat destinat să împiedece lacul să pătrundă în lemn. Abia după aceasta se aşterne pe deasupra lacul de culoarea dorită.

După cum reiese din diferite descrieri, acest lac este de fapt o răşină roşiatică, ce se obţine din crestăturile făcute în coaja unui arbore indigen care creşte în provinciile Suhuien, Kiangsi, Cekiang şi Honan.

Lacul cel mai preţuit este de culoare cafeniu închis cu nuanţă de roşu. Cu cât nuanţa este mai deschisă, cu atât lacul este mai puţin preţuit. Totuşi lacul se poate colora în nenumărate alte nuanţe. Fiind transparent, sub pojghiţa strălucitoare iscusiţii meşteşugari chinezi fac tot felul de desene, care mai de care mai măiestrite, ce ornează obiectele atât de cunoscute în lumea întreagă.

Pag. 47. Felul cum chinezii îşi însuşeau ştiinţa de carte în secolul al XVII-lea este deosebit de interesant. Atât Alvarez Semedo în *Histoire Universelle de la Chine*, Lyon, 1667, cap. VII şi VIII, cât şi A. Kircher în *China Monumentis…,* Amsterdam, 1667, de asemenea şi J. Nieuhoff în *L'Ambassade de la compagnie Orientale…,* Leyda, 1665, prezintă

contemporanilor date bogate asupra felului cum se studia, cum se pregăteau şcolarii pentru examene, cum se dădeau examenele şi cum se acordau diferitele ranguri în împărăţia de la răsărit.

Cele dintâi cunoştinţe ce se comunicau copiilor erau precepte simple despre virtute, bună cuviinţă, ascultare faţă de părinţi şi de profesori etc. Acestea erau învăţate pe dinafară şi elevii nu aveau altă datorie decât să le recite fără întrerupere de dimineaţă până seara. Mai târziu, când se trecea la învăţarea scrierii, elevilor li se dădeau nişte foi de hârtie pe care erau desenate felurite caractere, aşezate într-o anumită ordine. Elevii punând de-asupra acestor modele o altă hârtie transparentă, copiau cu mare grijă semnele pentru a li se forma mâna. Acestui fapt i se dădea o mare importanţă, iar scrierea frumoasă era preţuită în mod deosebit.

După ce elevii îşi însuşeau scrierea, învăţătorii începeau să facă cu aceştia mici compoziţii, care de asemenea erau învăţate pe dinafară şi deveneau din ce în ce mai ample pe măsură ce elevul creştea şi îşi însuşea mai multe cunoştinţe.

După cum spun şi J. Nieuhoff şi A. Semedo, pe vremea aceea nu existau şcoli în China; mai mulţi părinţi se asociau şi angajau un profesor pentru copiii lor, dar profesorul nu primea în grijă decât un număr mic de elevi, pentru a se putea ocupa atent de fiecare în parte. În general, profesorii stăteau toată ziua cu elevii şi îi îndrumau nu numai la învăţătură, ci şi în felul cum să se poarte în societate. Astfel dascălul era adevăratul mentor al elevului său, pentru a cărui educaţie completă îşi dădea cea mai mare osteneală, căci succesele acestuia se răsfrângeau asupra bunului renume al profesorului.

După un număr de ani de învăţătură elevii dădeau un examen în faţa autorităţilor de stat. Examenele se desfăşurau cu un ceremonial special, amplificat din ce în ce pentru fiecare categorie, dându-se întâi un fel de „bacalaureat", apoi un fel de „licenţă", spre a se încheia cu un adevărat „doctorat".

Pentru buna desfăşurare a examenelor, autorităţile de stat puneau la dispoziţia examinatorilor şi a candidaţilor palate somptuoase cu mii de camere (palatul din Nanking avea 7 000 de camere mici destinate numai candidaţilor). Probele la care erau supuşi examinaţii erau foarte serioase, şi puţini puteau să treacă cu succes. Această seriozitate impunea ca elevii să muncească fără preget spre a-şi însuşi cât mai temeinic învăţătura şi astfel să-şi deschidă drum spre funcţii înalte de stat, căci criteriul acordării rangurilor în China nu era cel familial sau

de relaţii — în afară de membrii dinastiilor împărăteşti — ci acela de capacitate şi grad de cultură. De aici decurgea şi marea stimă pe care chinezii o acordau învăţaţilor.

Înaintea ţinerii examenelor de „bacalaureat“, pentru a nu se prezenta oricine, după bunul plac, fără să aibă o pregătire corespunzătoare, în fiecare oraş din China se organiza o triere preliminară a candidaţilor. Cei reuşiţi mergeau mai departe în capitala provinciei, unde se supuneau probelor examenului de "bacalaureat" în cadrul unui ceremonial special. După ce erau examinate de către profesori şi triate, lucrările erau duse de către un ofiţer la guvernatorul oraşului, care şi el îi examina pe cei reuşiţi la primele probe, alegând din toţi candidaţii cam 200, care treceau mai departe la un alt examen, mai strict. Guvernatorul provinciei avea permanentă grijă ca acei ce-şi treceau examenul de primul grad să continue studiul, să nu renunţe la învăţătură. În acest scop erau organizate periodic examene de control şi, dintre aceia ce obţineau rezultate bune, erau aleşi slujbaşii pentru serviciile publice, potrivit nevoilor fiecărui oraş din provincia respectivă. Cei aleşi primeau din partea împăratului recompense, iar cei care se dovedeau delăsători faţă de învăţătură, erau pedepsiţi.

Din trei în trei ani se ţineau examenele care acordau un fel de titlu de „licenţă“ celor care le treceau cu succes. Aceste examene se desfăşurau în principalele oraşe ale provinciilor, începând în ziua celei de a opta luni noi, adică spre sfârşitul lunii septembrie şi începutul lunii octombrie, iar durata lor era cam de 25 de zile. De fapt examinarea propriu-zisă nu se făcea decât în a noua, a douăsprezecea şi a cincisprezecea zi.

Examinatorii principali erau demnitarii provinciei. Preşedintele examenului era trimis anume din partea împăratului, de la Pekin. Pentru toţi cei ce luau parte la desfăşurarea examenului, examinatori şi candidaţi, se punea la dispoziţie un palat din care nimeni nu avea voie să iasă tot timpul cât durau probele, în afară de guvernatorul provinciei respective, care era de fapt răspunzător pentru pregătirea celor ce-şi trecuseră „bacalaureatul“ şi se prezentau la acest examen, făcând în acelaşi timp şi legătura între aceştia şi profesorii lor. De aceeea, pe lângă personalul necesar bunei desfăşurări a examenelor, secretari, scribi, soldaţi şi ofiţeri (care păzeau cu stricteţe ordinea) şi oamenii de serviciu, în palat erau consemnaţi şi un număr de medici, pentru a fi de ajutor în caz de nevoie.

În zilele de examen fiecare candidat intra în câte o cămăruţă separată, fiind însoţit pentru pază şi supraveghere de câte un soldat aşezat sub masa de lucru. În curtea interioară a palatului, în cele patru colţuri, pe nişte table mari se scriau subiectele temelor, pe care le vedeau toţi candidaţii pe ferestrele camerelor lor aşezate de jur-împrejurul acestei curţi. Din acest moment soldaţii păzeau cu străşnicie toate ieşirile palatului şi nimeni nu mai avea voie să circule pe coridoarele palatului până seara când lucrurile trebuiau să fie gata şi erau adunate cu grijă.

Criteriile de apreciere a lucrărilor era felul cum fuseseră desenate caracterele grafiei chineze, stilul exprimării şi numărul citatelor savante. Examinatorii erau foarte pretenţioşi, Alvarez Semedo relatează că un candidat cu excelentă pregătire a fost respins pentru că în lucrarea lui a folosit un semn de prescurtare când a desenat un cuvânt.

După fiecare din cele trei probe se afişau public numele celor reuşiţi şi greşelile făcute de cei respinşi. Unii candidaţi erau sfătuiţi în mod discret să nu se mai prezinte la probele următoare chiar dacă reuşiseră la cea dintâi, spre a nu întâmpina dezamăgirea unei căderi. La sfârşitul examenelor, cei puţini aleşi primeau adeverinţe de reuşit — un fel de diplome — şi porneau spre palatul guvernatorului, călare, într-o adevărată defilare. Acolo, cu mare pompă, li se înmânau însemnele noii demnităţi de „licenţiaţi“: o bonetă, o haină lungă, un brâu şi o pereche de încălţăminte. Onorurile care decurgeau de aici, funcţiunile şi demnităţile erau din ce în mai mari şi aduceau cu ele o crescândă îmbunătăţire a situaţiei materiale a celor în cauză.

După încheierea acestor ceremonii începea să se discute pregătirea prezentării la examenul de “doctorat”, la care nu se mai încumetau mulţi să se înfăţişeze, fie din pricina timpului afectat funcţiei primite, fie că erau foarte bogaţi şi se mulţumeau să fie guvernatori doar cu titlul de licenţiaţi.

Cei care mergeau însă la Pekin, la palatul hanului unde se ţineau examenele de „doctorat“, primeau din partea împăratului câte 80 de *lani* — o sumă imensă — pentru cheltuieli.

La acest ultim examen era primit oricare din licenţiaţii împărăţiei, bătrâni sau tineri, însă după ce dădeau un examen preliminar prin care se alegeau cam 300 de persoane ce mergeau la probele următoare, care se desfăşurau chiar în faţa împăratului. Ceremonialul cu care se ţineau aceste examene era cu totul deosebit, cu un fast impresionant,

datorită şi prezenţei hanului, iar onorurile şi rangurile ce se dădeau celor reuşiţi, — „doctorilor"– erau asemănătoare cu cele ale ducilor şi marchizilor din Europa.

Dintre aceşti "doctori" se alegeau marii *kolai* şi sfetnicii împărăteşti, fără să se ţină seamă de familie sau de rangul părinţilor, aşa cum remarcă şi Nicolae Spătaru în *Descrierea Chinei.*

Pag. 50. Dintre contemporanii lui Nicolae Spătaru, atât Alvarez Semedo, Martinius Martini, Ath. Kircher cât şi J. Nieuhoff vorbesc mai pe larg despre scrierea chinezească atât de curioasă prin caracterul său figurativ, cât şi prin faptul că fiecare semn reprezintă o noţiune. Ath. Kircher face chiar o apropiere între scrierea chinezească şi hieroglifele egiptene, care atunci erau încă o enigmă.

Istoria dezvoltării scrierii chineze este deosebit de interesantă, şi de-a lungul timpului s-au păstrat relatările unor scriitori şi filozofi chinezi din antichitate, care explică atât originea cât şi evoluţia acestui mijloc de comunicare şi reprezentare grafică a ideilor. Astfel, în cea mai veche carte chinezească, *Hiteu,* sau *Cartea transformărilor*, compusă în secolul al XI-lea î. e. n. de Wang şi Cenkung, se poate afla[1] că în adânca antichitate, pe când lumea era stăpânită de Pao-i[2], acesta ridicându-şi privirile spre cer a observat diferite figuri. Coborându-şi ochii spre pământ, privind fiinţele şi contemplând natura, din conturile corpurilor de lângă el şi din cele ce se vedeau în depărtare şi le putea determina, a desenat opt simboluri cu ajutorul cărora să poată clasifica pe specii proprietăţile tuturor lucrurilor existente. De asemenea mai aflăm că în vechime chinezii foloseau pentru ţinerea socotelilor administraţiei statului nişte foi înnodate pe care Fu-hi le-a înlocuit cu scrierea. Alţi scriitori spun că acesta văzut primele contururi ale scrierii pe spinarea unui dragon ce ieşise dintr-un râu, de unde şi numele de *scrierea dragonului.* De asemenea, putem afla că în anul 2698 î.e.n. Împăratul Hoang-ţi i-a poruncit ministrului său Tang-hie să găsească un mijloc grafic de a exprima noţiunule. Din alte relaţii aflăm că în anul 2357 î. e. n. un barbar din sud, Yue-ciang, a venit la împăratul Yao şi i-a dăruit o broască ţestoasă „divină"-cum spun chinezii — în vârstă de 1000 de ani, care avea aproape un metru în lungime şi în

[1] După G. Pauthier şi A. Bazin, *op. cit.*, p. 289 şi urm.

[2] Numit şi Fu-hi; a domnit în jurul anului 3369 î.e.n

lăţime şi pe a cărei spate erau încrustate în formă de scriere nişte semne asemănătoare mormolocilor, care descriau istoria lumii de la începuturi şi până atunci. Împăratul Yao a poruncit să se copieze scrierea aceasta într-o carte pe care a numit-o *Kvei-lie*, adică *Cronica broaştei ţestoase.*

De atunci, pe măsura evoluţiei sale social-istorice şi a acumulării de cunoştinţe, poporul chinez mereu şi-a îmbogăţit scrierea cu noile noţiuni ce trebuiau exprimate. Se cunosc astfel mai multe perioade, adevărate salturi calitative care până în secolul al VII-lea e.n. au adus scrierea chineză în stadiul în care se păstrează şi astăzi. Astfel, în anul 1134 î.e.n., Wen-wang şi Wu-wang, fondatorii dinastiei Ceu, au fost cei dintâi care au folosit în scriere nişte caractere ce imitau trăsăturile păsărilor şi ale peştilor, iar în anul 1110 e.n. au fost fixate cele şase reguli de formare a caracterelor scrierii, reguli ce au fost predate tuturor copiilor din împărăţie spre învăţare. Împăratul Ci Hoang-ti din dinastia Ţân, cu 221 ani înainte de era noastră, i-a ordonat ministrului său Li-se să schimbe vechea scriere figurativă şi astfel s-a născut scrierea *ta-ciuan* şi *siao-ciuan*. După împărţirea întregii Chine în şapte state mai mici, scrierea a suferit şi ea schimbări, iar vechile caractere au fost înlocuite cu altele mai uşor de desenat, numite *li*. În timpul domniei lui Hiao Ciang-ti din dinastia Han, anii 78-88 e. n. s-a introdus în China scrierea cursivă, numită *ţao,* un fel de stenografie. Împăratul Hiao Ho-ti însă, a poruncit în anul 89 e. n., când s-a suit pe tron, să se revină la scrierea tradiţională, care s-a alterat cu timpul şi a păstrat doar unele din caracterele vechi.

REFERINŢE CRITICE

Pentru Nicolae Spătaru Milescu, întoarcerea din China a fost plină de neplăceri şi greutăţi, determinate de schimbările produse în conducerea statului rus după moartea neaşteptată[1] *a ţarului Alexei Mihailovici în timpul cât spătarul se afla încă la Naun, în drum către Pekin. Vestea schimbărilor de la Moscova l-a întâmpinat abia la întoarcerea din misiune, la Selenginsk, în noiembrie 1676, şi se poate ca, profitând de faptul că venise iarna, ambasadorul să-şi fi prelungit anume şederea aici ca să vadă cum să-şi pună ordine în însemnări şi să-şi scrie rapoartele de serviciu asupra misiunii sale, de care trebuia să dea seamă în faţa demnitarilor noului ţar. Totuşi se poate ca vestea morţii ţarului Alexei ca şi a demiterii lui Matveev să nu fi ajuns până acolo, tocmai din pricina impractibilităţii drumurilor şi abia la Eniseisk, în 7 iunie 1677, Milescu să fi aflat realitatea.*[2] *Sigur este însă că ambasadorul, având îndelungată experienţă politică, şi-a dat seama îndată că situaţia lui la Posolski Prikaz*[3] *s-a şubrezit şi că va trevui să dea o luptă susţinută pentru a şi-o reface. La 9 iulie 1677 Milescu pleacă din Eniseisk şi la 20 iulie*[4] *începe etapa a doua a călătoriei de întoarcere, cu doşcianicurile pe apă, de la fortul Makovsk până la Tobolsk.*

După plecarea spătarului, voievodul din Eniseisk, potrivit unui ordin sosit de la Moscova din partea celor care voiau să izbească şi în Milescu, protejatul fostului consilier al ţarului Alexei, porneşte o anchetă asupra comportării acestuia în China. Cercetarea era menită să-i informeze pe conducătorii de la Posolski Prikaz, înainte de înapoierea ambasadorului, de felul cum şi-a îndeplinit misiunea. Desigur că printre cei întrebaţi a

---

[1] 29 ianuarie 1676.

[2] V. *Jurnal de călătorie în China,* ed. a II-a, E.S.P.L.A., 1958, p. 319. Discuţia noastră de aici se sprijină pe datele comunicate în studiul introductiv la *Jurnal*... (v. şi Ediţia din „Biblioteca pentru toţi“, nr. 156, 1962).

[3] Cancelaria Solilor, adică Departamentul Externelor la Moscova în acea vreme.

[4] V. *Jurnal...,* p. 319.

fost şi Milovanov[1] care[2], poate din invidie, poate din oportunism, a declarat în scris, la 9 august 1677, că Spătaru a comis multe abuzuri de putere în calitatea lui de conducător al ambasadei[3] şi că nesocotise protocolul şi ordinele primite.

Această situaţie Milescu nu avea s-o afle decât la Tobolsk, unde ajunge cam prin 25 septembrie şi unde este reţinut cam până la 1 decembrie, după care dată primeşte permisiunea să se întoarcă la Moscova, sosind acolo la 5 ianuarie 1678.[4]

Deşi învinuirile lui Milovanov n-au cântărit prea mult, căci Milescu a primit îngăduinţa să se întoarcă în capitală şi nu i s-a fixat reşedinţa la Tobolsk aşa cum păţise cândva Jurii Krijanici[5], spătarul a fost primit cu multă reţinere de noii conducători ai cancelariei, unde, potrivit obligaţiilor de serviciu, îndată ce a sosit, s-a dus să predea „Stateini Spisok"[6] şi probabil „Descrierea călătoriei prin Siberia de la Tobolsk până la graniţa Chinei"[7]. Presupunem că „Descrierea Chinei" nu a fost predată în acelaşi timp, deşi putea fi gata, într-o formă necompletă, înainte de sosirea la Moscova, căci poartă la sfârşit data de 13 noiembrie 7186[8], când Milescu încă mai aştepta la Tobolsk aprobarea ţarului să pornească spre capitală. Credem că spătarul a refăcut lucrarea, amplificând-o, cu gândul

---

[1] Un cazac mai răsărit pe care l-a trimis Danilo Arşinski, voievodul Nercinskului, în 1670, cu o scrisoare la împăratul Kang-hi, la Pekin, şi care fusese ataşat şi grupului lui N. Milescu, în 1676, ca fiind cunoscător al drumului spre China (J.F. Baddeley, *Rusia, Mongolia, China,* Londra, 1919, vol. II, 9. 195).

[2] V. *Jurnal...,* p. XIX.

[3] J.F. Baddeley, *op. cit.,* vol. II, p. 442.

[4] Deducem toate acestea din datele cunoscute din *Jurnal...* şi din compararea cu durata călătoriei spre China, călătorie făcută în aceeaşi perioadă a anului vara, pe aceeaşi rută, şi cu aceleaşi mijloace. În 1675 lui Milescu i-au trebuit 27 de zile ca să ajungă de la Moscova la Tobolsk şi 65 de zile de la Tobolsk la Makovsk. La întoarcere a făcut drumul de la Makovsk la Moscova în 166 de zile. Scăzând deci cca 98 de zile, cât a durat călătoria propriu-zisă între cele două puncte când mergea spre China, la întoarcere rămân 60 de zile de oprire în primul oraş mare, cu organe executive de stat, pe ruta Makovsk-Moscova, adică oraşul Tobolsk.

[5] V. *Jurnal...,* p. XXXIII.

[6] *Documentul de stat,* raport zilnic şi obligatoriu pentru toţi diplomaţii ruşi, în care se arată tot ce s-a petrecut şi s-a discutat în timpul misiunii, din momentul trecerii graniţei ruseşti. Publicat de J. Arseniev, în 1906, la St. Petersburg.

[7] Publicată de J. Arseniev: *Călătorie prin Siberia de la Tobolsk la Nercinsk şi graniţa Chinei, a solului rus N. Spafari în anul 1675, St. Petersburg, 1882* şi în continuare: *Jurnal de călătorie de la fortul Nercinsk la Pekin, al solului rus Nicolae Gavrilovici Spafari în anul 1676,* Orenburg, 1896.

[8] 1677 după calendarul actual.

că îi va ajuta la spargerea zidului de indiferenţă cu care-l înconjuraseră de la întoarcerea sa vechii cunoscuţi moscoviţi. La această presupunere ne duce chiar lectura „Descrierii“ şi unele menţionări de date, pe care le vom discuta mai departe. De bună seamă că, aşteptând la Tobolsk hotărârea cancelariei din Moscova, spătarul s-a reîntâlnit cu vechii săi prieteni de aici, mai buni şi mai consecvenţi decât cei de la Eniseisk[1]*, cu care s-a sfătuit, care l-au înconjurat cu simpatie şi poate i-au şi completat unele informaţii cu privire la China, despre care putea afla multe de la negustorii chinezi, tătari şi buharani, ce veneau aici la vestitele iarmaroace din fiecare an, căci Tobolskul era cel mai important punct neguţătoresc al Siberiei.*[2]

Trimiterea lui Nicolae Milescu în China nu a fost o acţiune izolată şi determinată doar de considerente de ordin diplomatic sau pricinuită de neînţelegerile dintre locuitorii de la hotarul din răsăritul îndepărtat. De asemenea nici fuga lui Gantimur, căpetenia tungusă, cu întreaga lui familie, la Nercinsk[3]*, unde s-a adăpostit de chinezi, care îi cereau cu insistenţă extrădarea, căci se simţeau lezaţi în prestigiul lor faţă de tributarii din Mongolia; şi nici creşterea puterii militare a statului chinez sub noua dinastie Tai-ţâng, care pornise pe calea unei politici agresive în Mongolia de nord faţă de tributarii ruşilor, nu putea constitui un motiv pentru trimitirea unei ambasade de însemnătatea celei conduse de Nicolae Milescu. Toate pot fi socotite oarecum pretexte ce motivau diplomatic şi formal această întreprindere determinată istoric de stadiul de dezvoltare internă a statului rus feudal, care, la începutul veacului al XVII-lea, trecuse prin serioase frământări politice şi economice, ale căror urmări s-au resimţit de-a lungul întregului secol. Misiunea din 1675 a lui N. Milescu făcea parte, aşadar, dintr-un şir de acţiuni anterioare, asemănătoare, însă de amploare mult mai mică, menite să asigure în primul rând o bună desfăşurare a schimburilor comerciale cu alte ţări,*

---

[1] E vorba de fostul stolnic Mihail Vasilievici Priklenskoi, care ajunsese sub noua ocârmuire voievod al Nercinskului şi care la prima sosire a lui Milescu în oraş, după recomandaţiile lui Matveev, îi face ambasadorului o primire foarte bună, pentru ca, după căderea Narâşkinilor, la întoarcerea lui Milescu, să-i facă acestuia o primire excesiv de umilitoare prin zelul cu care l-a percheziţionat, i-a confiscat bunurile personale şi i-a înregistrat toate documentele (v. *Jurnal...*, p. 34 în comparaţie cu p. 319).

[2] A. A. Novoselsko, I. V. Ustiugov, *Studii asupra istoriei U. R. S. S.; veacul al XVII-lea,* Moscova, 1953, p. 548.

[3] Incidentul este foarte dezbătut în *Jurnalul de călătorie* şi chinezii îl socoteau unul din punctele esenţiale de rezolvat în discuţiile purtate cu Spătaru.

schimburi mult stânjenite de blocusurile politico-economice din Baltica şi din Marea Neagră.[1] *De altfel în acelaşi an a fost trimisă şi o altă ambasadă condusă de M. Kosimov către marele mongol Aurengzebu pentru stabilirea unor legături comerciale cu Persia şi India.*[2]

Aceste acţiuni aveau rolul de a stabili relaţii juridice, economice şi politice normale cu ţările din Asia[3]*, căci faţă de apus singura legătură economică mai era întreţinută doar prin portul Arhanghelsk. În iarmaroacele de acolo se făceau cam trei sferturi din schimburile comerciale ale Rusiei, însă debuşeul era insuficient, cu toate că numărul corăbiilor ce veneau aici creşteau în fiecare an.*[4] *Deşi veniturile anuale ale statului creşteau şi ele în raport cu creşterea activităţii comerciale, cheltuielile pe care le impunea dezvoltarea din ce în ce mai rapidă economico-politică a Rusiei ca şi a cerinţelor social-culturale impuneau eforturi în stabilirea unor cât mai întinse schimburi economice, mai ales că şi concurenţa negustorilor persani şi turci în Asia Mijlocie şi în Caucaz era foarte puternică.*

Dacă analizăm misiunea lui Niculae Spătaru, aşa cum reiese din instrucţiunile primite la plecare[5]*, se desprind trei aspecte, izvorâte din momentul politico-economic în care se afla Rusia:*

1. Necesitatea cercetării complexe a teritoriului rusesc de dincolo de Urali, Siberia, despre care se spuneau tot felul de lucruri mai mult închipuite.

2. Încercarea de a se stabili o cale de schimburi comerciale cu Răsăritul, precum şi legături diplomatice, nestânjenite de blocadele din Baltica şi Marea Neagră.

---

[1] V. şi *Jurnal...,* pp. XV şi XVII.

[2] A. A. Novoselko, *op. cit.,* p. 543.

[3] *În Persia:* 1600, Hohlov, Zasekin, Saropov; 1613, Tihonov şi Buharov; 1614, Brehov şi Afanasiev; 1615, Sahmatov; 1618, Bariatinski; 1623, Kotov; 1646, Kozlovski; 1653, Lobanov, Rostovski. *În Caucaz:* 1604, Tatiscev; 1614, Brehov; 1615, Sahmatov; 1618, Bariatinski şi Cicerin; 1623, Kotov; 1637, Volkovski; 1639, Elein; 1641, Mâseţki; 1650, Tolceanov. *În Siberia de răsărit şi la popoarele calmuce, mongole etc.;* 1614, Kurocikin; 1627, Perfiliev; 1628, Buhor; 1630, Penda; 1633, Rebrov, Perfiliev; 1636, Rebrov; 1639, Buza, Ivanov; 1642, fraţii Erastov; 1641 şi 1647, Staduhin; 1645, Belian; 1649, Moskvitin; 1648, Alexeiev; 1643, Poiarkov; 1647, Habarov; 1652, Neghilia. *În China:* 1618, Petlin; 1654, Baikov. După D. M. Lebedev, *Geografia în Rusia veacului al XVII-lea,* Moscova, 1949.

[4] De la 20—30 în 1618, la 80—100 în 1670. A. A. Novoselsko, *op. cit.,* p. 129 şi urm.

[5] V. *Jurnal...,* pp. 4—5.

3. Dorinţa de a se cunoaşte realitatea asupra statului chinez, din punct de vedere economic, politic, administrativ, cultural şi militar.

Din „Jurnalul de călătorie în China“, itinerariul siberian satisfăcea primul punct, adică expunerea amănunţită a datelor geografice, economice şi etnografice cu privire la Siberia, iar „Documentul de stat“, care era raportul oficial al misiunii diplomatice a lui Milescu, satisfăcea al doilea punct.

„Descrierea Chinei“ este răspunsul tocmai la cel de al treilea punct, la misiunea specială a ambasadorului, aceea de a se informa cât mai complet, exact şi divers asupra împărăţiei şi poporului chinez, despre care ajungeau în Europa tot felul de legende fantastice, şi despre care se ştiau foarte puţine lucruri. În China se pătrundea cu mare greutate în secolul al XVII-lea, după cum reiese din „Jurnalul“ lui N. Spătaru, iar străinii erau supravegheaţi şi împiedicaţi să circule în libertate. Este adevărat că în cărţile misionarilor iezuiţi se găseau multe date interesante despre această ţară îndepărtată, însă ei puneau mai mult accent pe problemele religioase ale ordinului lor şi scriau lucruri cu caracter mai general[1], pentru a nu atinge susceptibilitatea autorităţilor statului chinez şi a nu ridica piedici în desfăşurarea activităţii lor.[2] De aceea, reuşuta misiunii lui Nicolae Milescu, om cu orizont larg şi cu mare cultură pentru vremurile acelea, care putea înţelege mai bine cele văzute şi auzite, era de cea mai mare însemnătate.

Din lectura „Jurnalului“ şi din împrejurările în care s-a desfăşurat misiunea diplomatică a moldoveanului în China, s-ar părea că ambasada n-a avut succes, deoarece nu s-a ajuns la nici un fel de înţelegere cu chinezii din pricina unei probleme formale, de protocol. După cunoaşterea „Descrierii Chinei“, însă, înţelegem că tergiversarea tratativelor şi toate întârzierile ce au survenit în desfăşurarea misiunii oficiale a lui N. Milescu de la intrarea pe teritoriul Chinei au fost, de fapt, dorite şi de el, mai ales după sosirea în Pekin, spre a-şi prelungi cât mai mult şederea în China. Acum devine de înţeles enervarea demnitarului chinez, askaniama *Ma La, care la un moment dat*

---

[1] Nic. Trigauti, *De Regni Chinensis Descriptio,* Lugudni, 1635; Alvarez Semedo, *Histoire universelle de la Chine,* Lyon, 1667; Ath. Kircher, *China Monumentis... Ilustrata,* Amstelodami, 1667; Martinius Martini, *De Bello Tartarico,* Antverp., 1654.

[2] La un moment dat Verbiest ...*„îl puse pe ambasador să jure în faţa icoanelor că nu va spune nimănui ce auzise. «Şi nici nu vei scrie nimic până ce nu vei părăsi China», deoarece ei (iezuiţii) ca străini, au îndurat multe suferinţe pentru Christos şi chiar acum sunt bănuiţi“... (Jurnal...,* p. 169.)

izbucneşte în faţa ambasadorului rus: „Cred că ţarul te-a ales anume pe domnia ta să vorbeşti cu noi, oamenii nedibaci, neobişnuiţi şi fără pricepere să răspundem altfel decât de-a dreptul“[1], precum şi precipitarea expedierii din Pekin a ambasadorului ţarului Rusiei şi a însoţitorilor săi şi refuzul oricărei amânări a plecării. Acestea se petreceau însă după ce timp de trei luni şi jumătate Spătaru îşi cucerise cu abilitate prelungirea şederii în Pekin, pentru a putea împlini instrucţiunile primite. Tergiversarea îi făcuse însă bănuitori pe curtenii chinezi, căci la 29 august 1676, când Milescu s-a întâlnit cu Verbiest în curtea palatului împărătesc unde se înfăţişase ca să-şi primească darurile de plecare, iezuitul i-a şoptit că nu mai îndrăzneşte să stea de vorbă cu el „deoarece unii dintre ai lor îl pârâseră lui alihamba *şi lui* askaniama *că îi trădează solului toate tainele ţării“*[2].

Faptul se confirmă când în ziua de 1 septembrie Spătaru scrie: „Văzând atunci că dacă nu mă pregătesc de drum erau în stare să folosească sila spre a mă goni, i-am spus (lui askaniama) să trimită carele de îndată şi eu voi face tot ce era cu putinţă; oricât ar fi fost de greu, voi pleca“[3].

„Descrierea Chinei“ este rezultatul pozitiv al misiunii pe care Nicolae Spătaru şi-a îndeplinit-o cu pricepere şi devotament pentru „propăşirea în totul şi pentru slava întregii împărăţii ruseşti“[4].

În literatura rusă lucrarea lui Nicolae Milescu este cea dintâi[5] *care vorbeşte pe larg despre China — atât de puţin cunoscută în vremea aceea — şi, comparată cu celelalte lucrări contemporane care tratau acelaşi subiect în literatura universală, este mult mai completă.*[6] *Ea cuprinde şi un bogat material etnografic, rânduit după un plan care arată maturitatea de gândire a moldoveanului şi concepţia sa înaintată asupra problemelor istoriei, pe care, de altfel, a exprimat-o cu puţin timp după ce a scris „Descrierea“, în „Introducere la cartea istoriei împăraţilor ruşi“*[7].

---

[1] *Jurnal...,* p. 181. *Askaniama*, rang în demnitatea diplomatică de stat a Chinei de atunci.

[2] *Ibid.*, p. 291 *Alihamba,* rang demnitar în administraţia de stat.

[3] *Ibid.*, p. 304.

[4] Încheiere la *Descierea Chinei.* (V. şi *Jurnal...,* p. XXVII).

[5] *Marea enciclopedie sovietică,* ed. a II-a, tom. 49, p. 253.

[6] J.F. Baddley, *op. cit.,* p. 211, spune că N. Spătaru dă unele informaţii de importanţă excepţională.

[7] V. şi *Jurnal...,* p. XXIII.

Ţinând seama de epocă, „Descrierea Chinei“ poate fi socotită o monografie exemplară, în care datele istorice, geografice şi statistico-administrative au fost îmbinate cu expunerea elementelor de cultură materială şi apoi legate strâns de aspectul economic, în aşa fel încât, în mod firesc, să se vorbească de instituţiile sociale, de ideologie. arta populară, tradiţiile, obiceiurile, legendele, firea şi ocupaţiile poporului chinez.

Lucrarea are 58 de capitole şi se împarte în două părţi bine echilibrate, deşi inegale ca întindere.

Prima parte vorbeşte despre „treburile obşteşti ale chinezilor, împărăţia şi obiceiurile lor, precum şi de alte lucruri care sunt de trebuinţă unor descrieri generale şi publice“, cum spune chiar N. Spătaru la sfârşitul capitolului al XX-lea şi cuprinde 20 de capitole, care prezintă problemele în felul următor: istoric (capitole I, II, III); geografic şi economie (capitole IV, V, VII, XVI); administrativ şi politic (VI, IX, X, XVIII); militar (XX); etnografic (VIII, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVII şi XIX).

Partea a doua cuprinde câte „o descriere deosebită a tuturor celor 15 provincii chineze [...], care le sunt oraşele de capitală şi cele mai mici decât acestea, ce râuri şi munţi se găsesc în ele, ce sălbăticiuni se află acolo, ce fel de roade le dă pământul“. Ea este împărţită în 38 de capitole, din care ultimele două vorbesc despre Coreea şi Japonia. Toate aceste mici descrieri urmează la rându-le în linii mari planul părţii întâi a lucrării, încât putem spune că fiecare provincie îşi are o monografie a sa, în care se localizează elementele folosite în primele douăzeci de capitole.

Ţinuta lucrării este de o accentuată sobrietate şi din ea se desprinde o adâncă admiraţie, pe care Milescu a căpătat-o pentru poporul chinez, atât din observaţiile sale personale şi din citirea diverselor lucrări contemporane despre China în timpul îndelungatelor staţionări de pe malul râului Naun şi de la Pekin, cât şi din spusele celor cu care a vorbit. De aici gândirea sa a desprins cu obiectivitate calităţile chinezilor, hărnicia, îndemânarea, modestia, cinstea şi mai ales marea lor preţuire pentru cultură, pe care le subliniază cu discreţie în toată lucrarea. Şi Milescu este atât de pătruns de temeiul acestei admiraţii, încât chiar atunci când, influenţat de povestirile şi părerile războinicilor cazaci de la graniţa de răsărit a Siberiei, ce aveau adesea de-a face cu triburile independente de mongoli nomazi, îndrăzneţi, viteji şi pricepuţi în lupte, îşi îngăduie uneori să ironizeze lipsa de ordine şi de convingere în bătălie a oştenilor hanului chinez, spunând că luptătorii sunt viteji ca nişte femei şi sperioşi ca iepurii, el lasă totuşi să se întrevadă că acestea sunt

doar aparenţe provenite din însăşi firea iubitoare de pace, care „nu este plecată spre fapte războinice şi ei sunt mai ales plecaţi către lucrarea pământului, către negoţ şi alte îndeletniciri". De aceea, deşi au armament bun „iar cu arcurile trag straşnic", şi cu toate că „au tunuri de fier născocite de ei din vechime", nu cunosc arta militară, „deoarece chinezii trăiesc întotdeauna în pace, iar treburile militare nu le cunosc şi nu se îndeletnicesc cu ele pentru că la ei este (socotită) mare necinste pentru un om să înveţe meşteşugul războiului", iar „purtarea armelor şi războiului sunt fapte tâlhăreşti şi nu omeneşti, căci omului se cade să trăiască cu ai lui în înţelegere şi modestie, iar cearta şi războiul sunt apucături de fiară".

Bineînţeles însă că Milescu, fiind în contact mai strâns doar cu o anumită categorie de oameni, care aveau acces în curtea ambasadei de la Pekin, face şi unele greşeli în aprecieri. El generalizează uneori observaţii ce-i privesc doar pe slujitorii împăratului, pe cei câţiva mandarini pe care i-a cunoscut, pe servitorii acestora şi pe negustorii interpuşi lor, care căutau să-i înşele pe ruşi şi să le cumpere mărfurile pe preţuri de nimic. De aici epitetele de înşelători, prefăcuţi, şireţi, vicleni şi nestatornici. Faptul se explică uşor dacă ţinem seamă şi de cele scrise în „Jurnal"... despre tratativele diplomatice de la Pekin. Când vorbeşte însă despre aspectele ce privesc întregul popor chinez, atunci admiraţia lui se conturează în aprecieri ca acestea: (chinezii) „au darul de a trudi şi muncesc fără încetare [...]; la trup sunt sprinteni, umblă mult pe jos şi poartă pe ei multe veşminte; vara umblă goi până la brâu şi stau la soare fără pălărie, în arşiţă. Pe ogoare, pe câmpii şi în oraşe muncesc atât de mult, încât nici nu se poate spune. Oameni sănătoşi din fire, sunt obişnuiţi cu munca încă din anii tinereţii, aşa încât la ei vei vedea foarte puţini oameni bolnavi, slăbănogi şi cerşetori."

Ogoarele... „sunt lucrate peste tot, încât nu poţi afla o altă ţară în care câmpiile să fie aşa de întinse şi rânduite ca cele îngrijite de măiestria chinezească... şi se poate spune că pe pământ China este ca o piatră nestemată într-un inel"... căci... „unde sunt nisipuri neroditoare, acolo chinezii le fac fertile prin măiestria lor".

Valoarea lucrării lui Nicolae Spătaru constă în marea varietate de cunoştinţe despre China, pe care ni le comunică şi, dacă unele, în cea mai mare parte, sunt cu mult depăşite, păstrându-şi doar valoarea istorică, altele pot fi folosite şi astăzi. Astfel, om de culutură, pe Nicolae Spătaru l-a impresionat că în China din secolul al XVII-lea învăţătura şi ştiinţa de carte erau atât de preţuite,încît „nu se gaseşte nici un singur om care să nu ştie să citească şi să scrie. Pe cel ignorant şi pe cel *simplu*

ei nu-l primesc nici în cea mai mică slujbă şi cu cât cineva este mai învăţat, cu atât primeşte mai mare cinste; la ei de la învăţătură porneşte orice mărire. Chiar dintre oamenii simpli nu vei putea găsi vreunul care să nu fi învăţat să citească până la vârsta de 15 ani şi să nu ştie să scrie. Astfel în China nu se ia în seamă nobleţea (neamului) şi nu se ţine socoteală de cine din cine s-a născut, în afară de neamul împărătesc; la ei cel mai nobil este acel care este cel mai învăţat; şi cel care ştie mai multă carte, chiar dacă s-a născut din oameni simpli, primeşte cea mai mare parte...“

Este evidientă poziţia militantă a lui Spătaru Milescu, mai ales ştiind că, la câţiva ani după ce să scrie aceste rânduri, va deveni un personaj principal în munca de infiinţare de şcoli şi tipărire de manuale din primii ani ai domniei lui Petru cel Mare.

Dar informaţiile sunt şi de altă natură, demonstrând intersul arătat de N. Spătaru Milescu faţă de mijloacele tehnice ale chinezilor.

N. Spătaru reţine modul cum chinezii sapă puţuri cu „un fel de mână de fier făcută cu atâtă măiestrie că, atunci cînd o slobozesc în adâncime, ea singură adună pământul sau apa şi le scoate afară“. De asemenea, face descrieri admirabile ale diferitelor corăbii şi ambarcaţiuni chinezeşti, şi, vorbind despre chibzuiala cu care chinezii au săpat căi de apă prin toată China, spune despre un râu amenajat pentru navigaţie că „pe el sunt făcute mai mult de 20 de stăvilare din piatră tare, cioplită, la care sunt lăsate porţi pentru ca să-i fie cu putinţă corabiei să treacă. Porţile aceste sunt susţinute prin grinzi groase şi când soseşte corabia se deschid şi-i dau drumul să treacă împreună cu apa până la pragul următor; şi astfel se trec toate stăvilarele“. Mai vorbeşte de felul cum se face porţelanul, descrie un vehicul ciudat cu o singură roată: roaba; arată cum sunt canalizate oraşele şi cum se aduce apa din munte pe ţevi din bambus până în curţile caselor. Vorbeşte de asemeni despre arhitectura chineză, descrie monumente şi nu uită să dea detalii de construcţie a podurilor. Alte informaţii vorbesc despre bogăţiile naturale ale Chinei, vegetale, animale şi minerale, arătând totodată şi folosul economic ce-l aduc. Înregistrează şi unele ciudăţenii pentru vremea aceea, cum ar fi emanaţiile de gaze naturale — puţuri de foc, cum le spune el, sau zăcămintele de cărbune — piatra neagră ce arde ca lemnul. De asemenea face aprecieri asupra modurilor de vânătoare, pe care le şi descrie. Vorbeşte despre tehnica militară, despre arme, despre construcţiile srtategice şi civile, despre ciudăţeniile de relief, ori despre peisajele încântătoare. Toate acestea le împleteşte cu povestiri ori comentarii personale, în care tradiţia orală ajută să facă să devină plăcute şi datele

statistice la care adaugă o mulţime de legende ce ilustrează textul, împrospătând atenţia cititorului şi menţnând interesul pentru lectură. Unele povestiri sunt de o rară gingăşie şi emoţionează prin simplitate: „...în oraş (ul Hingtu) se găseşte o păsărică foarte frumoasă şi foarte ciudată, care nu se prăseşte ca toate celelalte păsări, ci creşte dintr-o floare minunată ce se numeşte tunhoa*, iar pasărea* tunhoafung*; ciocul îi este roşu ca miniul de plumb, corpul ei este admirabil înflorat în toate culorile. Pasărea trăieşte tot atât de mult cât rămâne floarea ei pe pom şi când zboară ţi se pare că nu păsărica ci că floarea şi-a luat zborul. Şi pasărea se aseamănă cu floarea de pom atât prin frumuseţea, cât şi prin scurtimea vieţii." În altă parte ne povesteşte că un străin venit în China „a cumpărat un papagal şi a vrut să-l ducă în ţara lui, dar când a văzut papagalul că pleacă afară din China, i-a vorbit astfel acestuia: eu sunt pasăre chinezească, nu-mi place şi nu-i frumos să merg la străini, şi după aceea îndată a murit", apoi comentează „şi acest fapt nu este neînsemnat, căci nu numai chinezii îşi iubesc aşa de mult patria lor şi obiceiurile, ci şi păsările nu doresc să plece în altă împărăţie".*

„Descrierea Chinei" este plină cu date geografice de cea mai mare importanţă şi chiar Milescu îşi dă seama că aduce o contribuţie cu totul inedită în legătură cu ţinuturile de la nord de zidul chinezesc până la graniţa Siberiei. De asemenea materialul etnografic şi cel folcloric este deosebit de variat şi de bogat.

Astfel Nicolae Spătaru face, din lucrarea sa, o admirabilă frescă a civilizaţiei milenare a Chinei. Ea este izvorâtă din armonioasa îmbinare a concepţiilor sale pozitive, ştiinţifice înaintate faţă de epocă, cu o sensibilitate artistică ce relevă cu multă adresă pitorescul.

„Descrierea Chinei" lui Nicolae Spătaru nu s-a păstrat până astăzi în manuscris original. De-a lungul timpului, însă, cercetătorii au descoperit 12 copii manuscrise în limba slavonă[1] şi 3 copii manuscrise în limba greacă[2] ale unei traduceri făcute în 1695 cu grija lui Hristant Nottara — trimisul patriarhului Dosoftei al Ierusalimului la Moscova. De bună seamă că aceste copii prezintă unele deosebiri între ele datorită izvoarelor diferite folosite de copişti — originalul sau copii intermediare — din care cauză unele greşeli s-au perpetuat, altele au fost îndreptate, unele

---

[1] Într-o notă apărută în revista *Studii*, Bucureşti, 1957, nr. 7, Gh. Constantin relatează că cercetătorul sovietic N. I. Timmer a găsit 26 de copii manuscrise ale *Descrierii Chinei* şi pregăteşte o ediţie critică a lucrării.

[2] După C. C. Giurescu, *Nicolae Milescu Spătarul. Contribuţii la opera sa literară*, Academia Română, Mem. secţ. ist., seria a III-a, tom VII, Mem. 7 (1927), pp. 241—247.

fragmente au fost sărite ori s-au adăugat cuvinte şi altele s-au interpretat potrivit gradului de cultură şi conştiinciozitate profesională a fiecăruia din cei ce le-au scris, aşa cum s-a întâmplat în general cu toate scrierile transmise prin copii-manuscrise. Totuşi, din confruntările făcute de specialişti reiese că deosebirile dintre copiile existente nu alterează conţinutul descrierii, oricât de îndepărtată sau apropiată ar fi copia de versiunea originală a lucrării învăţatului moldovean.

Dintre toate copiile-manuscrise în limba slavonă, doar trei sunt scrise în vechea scriere slavonă bisericească[1] şi anume:

Manuscrisul cu cota T.F. nr. 141 din Biblioteca de stat din Leningrad, presupus a fi scris[2] chiar în 1677.

Manuscrisul cu cota nr. 35 din Biblioteca Naţională din Paris, fondul slav, scris în 1695[3].

Manuscrisul nr. 86 din biblioteca profesorului slavist F. T. Vasiliev de la Universitatea de Cazan, care stă la baza ediţiei din 1910, tipărită în Cazan[4], şi, respectiv, la baza lucrării de faţă.

Manuscrisul acesta nu are însemnate nici numele copistului, nici data copierii, însă din analiza grafică făcută de profesorul slavist A. I. Alexandrov de la Universitatea din Kazan, reiese că a fost scris către sfârşitul veacului al XVIII-lea. Manuscrisul cuprinde 210 pagini scrise — 3 pagini prefaţă şi 207 pagini textul. Acesta este împărţit în 58 de capitole, însă două din ele sunt numerotate succesiv cu acelaşi ordinal, al 37-lea, deci în realitate manuscrisul are 59 de capitole. Dacă socotim ca făcând parte tot din această lucrare şi „Descrierea fluviului Amur“, care însă lipseşte în acest manuscris, atunci „Descrierea Chinei“ ar avea în total 60 de capitole.

Data când Nicolae Spătaru şi-a încheiat „Descrierea...“ a fost recunoscută de toţi cercetătorii ca fiind 13 noiembrie 7186[5], adică data însemnată de el însuşi la sfârşitul lucrării.

Totuşi, chiar în capitolul întâi, vorbind despre vechimea împărăţiei chineze, Milescu scrie cu multă preciziune: „astfel în cărţile lor vechi e

---

[1] Celelalte manuscrise, fie de la sfârşitul secolului al XVII-lea, fie din al XVIII-lea, sunt scrise cu scriere cursivă de mână.

[2] Data copiei fixată în *Catalogul manuscriselor în slavona bisericească şi în l. rusă.*

[3] Manuscrisul a fost al lui G. Sparwenfeldt şi poartă menţiunea locului şi data scrierii.

[4] Vezi nota asupra ediţiei de faţă.

[5] 1677 şi nu 1678, cum trece A. Alexandrov în *op. cit*., p. XVII, căci fiind luna noiembrie, din 7186 se scad 5509 ani „de la facerea lumii“.

scris că împărăţia lor s-a întemeiat în anul 2642 de la zidirea lumii, de atunci până astăzi fiind 4545 de ani — adică cu 2867 ani înainte de întruparea Mântuitorului Christos“[1]. [...]

La lectura „Descrierii Chinei“ a lui Nicolae Spătaru Milescu se poate deosebi ceea ce este provenit din sursă scrisă, adică informaţiile de geografie fizică şi economică, cele de natură administrativă şi unele date statistice şi istorice, care sunt enumerative şi mai aride, de ceea ce este adunat din sursă orală sau din observaţie personală şi îmbinat armonios cu datele culese din izvoarele scrise. Toate aceste izvoare Milescu le-a folosit cu grijă şi cu discernământ, lăsând la o parte ceea ce ar fi putut să îngreuneze expunerea, le-a interpretat şi le-a înfăţişat într-o lucrare care nu este nici traducerea, nici prelucrarea altor lucrări, ci o comunicare într-o formă personală a cunoştinţelor dobândite.

Pentru sfârşitul veacului al XVII-lea, când limba rusă îşi căuta încă matca literară, Nicolae Spătaru, cu ajutorul unui vocabular destul de restrâns[2], cunoscând însă bine slavona folosită în cancelariile Principatelor româneşti şi scriind într-o topică ce ne îndreptăţeşte să credem că lucrarea a fost gândită în româneşte, a realizat o operă plină de imagini sugestive, care captivează atenţia şi face lectura plăcută şi interesantă astăzi, după aproape 300 de ani de la scrierea ei.

Strădania de a tălmăci şi a face cunoscută şi la noi în ţară această operă a spătarului este un modest omagiu adus lui Nicolae Spătaru Milescu, învăţatul care, pornind de la meleagurile Moldovei, a păşit alăturea cu atâţia învăţaţi care, în secolul al XVII-lea, au mai adăugat o pagină la istoria culturii omenirii.

Corneliu BĂRBULESCU

---

[1] *Op. cit.*, p. 3. Pasajul l-am putut confrunta numai cu corespondentul său din ms. grecesc cu cota 154 din Biblioteca Academiei R.S.R. şi i-am constatat asemănarea în cele două copii. Manuscrisul grecesc al lui D. Russo nu mai este în posesia familiei şi nu l-am putut găsi nici la biblioteca N. Bălcescu din Bucureşti, unde mi s-a indicat că a fost predat. Această identitate de calcul pe două copii îndepărtate şi de filiaţie diferită ne confirmă că însuşi N. Spătaru, cu bună-ştiinţă, a făcut socoteala anilor.

[2] Când Spătaru lucra la *„Descrierea Chinei“*, încă nu cunoştea limba rusă, căci în iulie 1675 el scrie din Eniseisk, într-o scrisoare către Matveev: „Nu te supăra că scriu în ruseşte chiar cu mâna mea, dar vreau să învăţ atât limba cât şi scrierea“ (*Jurnal...*, p. 36).

CUPRINS